

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА “КРОК”

Валерія Сопко

Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів)

**Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів**

Київ—2006

УДК 657:658.14
ББК 65.052
С 54

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
Протокол № 7 від 2 лютого 2006 року.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Університет економіки та права “КРОК”,
Протокол № 2 від 27 жовтня 2005 року.

Рецензенти:

Є.В. Мних — доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет;

Н.М. Ткаченко — доктор економічних наук, професор, Київський національний університет харчових технологій

Сопко В.В.

С 54 Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 312 с.

ISBN 966-364-311-0

Навчальний посібник присвячений актуальним питанням методології та організації бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності) в управлінні підприємницькою діяльністю, в умовах переходу до ринкових відносин.

Розглянуті методологічні та організаційні основи побудови бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності). Досліджено питання історії розвитку економіко-правової сутності пасивів та проведено аналіз діючої системи побудови їх обліку.

Посібник може бути корисним викладачам вузів, студентам економічних спеціальностей, керівникам, науковцям, бухгалтерам, фінансистам та іншим фахівцям, що вивчають проблеми бухгалтерського обліку в управлінні підприємством.

© Сопко В.В., 2006

ISBN 966-364-311-0

© Центр навчальної літератури, 2006

ЗМІСТ

<i>ВСТУП</i>	6
------------------------	---

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПАСИВІВ (КАПІТАЛУ, ВЛАСНОСТІ) ПІДПРИЄМСТВА	8
---	---

1.1. Аналіз діючої системи побудови бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності) підприємства.	8
1.2. Історія розвитку економіко-правової сутності капіталу (пасивів, власності).	22
1.3. Напрямки побудови бухгалтерського обліку в управлінні пасивами (капіталом, власністю).	33

РОЗДІЛ 2. ПОБУДОВА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ	46
--	----

2.1. Основи побудови обліку власного капіталу	46
2.2. Облік формування та руху власного капіталу одноосібного (індивідуального) — приватного, державного, муніципального — підприємства.	67
2.2.1. Загальні питання обліку формування та руху власного капіталу одноосібного (індивідуального) підприємства.	67
2.2.2. Облік власного капіталу одноосібного приватного підприємства	68
2.2.3. Облік власного капіталу одноосібного державного або муніципального підприємства	79
2.3. Облік формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств неакціонерного типу.	81
2.3.1. Загальні питання обліку формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств неакціонерного типу.	81
2.3.2. Методика обліку статутного капіталу господарських товариств неакціонерного типу	83
2.3.3. Методика обліку інших видів власного капіталу підприємств — господарських товариств неакціонерного типу	90

2.4. Облік формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств акціонерного типу	91
2.4.1. Загальні питання побудови обліку формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств акціонерного типу	91
2.4.2. Методика обліку статутного капіталу господарських товариств акціонерного типу	94
2.4.3. Методика обліку інших видів власного капіталу акціонерного товариства	105
2.5. Облік капіталу цільового характеру	106
2.5.1. Економіко-правова характеристика капіталу цільового призначення (характеру)	106
2.5.2. Загальна побудова обліку капіталу цільового призначення	109
2.5.3. Методика обліку окремих різновидів цільового фінансування і цільових надходжень	112
2.5.4. Особливості методики обліку гуманітарної допомоги	116

РОЗДІЛ 3. ПОБУДОВА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА 122

3.1. Економіко-правова сутність позикового капіталу підприємства як об'єкта обліку	122
3.2. Систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі кредиту та методика обліку його наявності та руху	134
3.2.1. Загальні питання	134
3.2.2. Методика побудови бухгалтерського обліку позикового капіталу у формі кредитів банку	148
3.3. Сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі емісії цінних паперів та побудова обліку його наявності та руху	156
3.3.1. Загальні питання	156
3.3.2. Загальна характеристика облігацій як об'єкта обліку позикового капіталу	160
3.3.3. Методика побудови бухгалтерського обліку облігаційних позик	166
3.4. Сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу, одержаного у формі комерційного (товарного) кредиту (матеріальних цінностей, робіт і послуг), та побудова обліку його формування, наявності та руху	176
3.4.1. Загальні питання	176
3.4.2. Методика побудови бухгалтерського обліку позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту	178
3.5. Сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі залученої найманої робочої сили та побудова обліку його наявності та руху	185

3.5.1. Загальні питання	185
3.5.2. Методика обліку праці та її оплати	188

Розділ 4. Побудова бухгалтерського обліку тимчасово використовуваного на підприємстві суспільного капіталу 193

4.1. Економіко-правова сутність тимчасово використовуваного на підприємстві суспільного капіталу та основи побудови його обліку.	193
4.1.1. Економіко-правова сутність суспільного капіталу	193
4.1.2. Основи побудови обліку суспільного капіталу	208
4.2. Загальна побудова обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу на підприємстві	213
4.3. Методика обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу у формі загальнодержавних податків і зборів	218
4.3.1. Загальні питання побудови обліку податків	218
4.3.2. Загальна побудова обліку податків і зборів у системі рахунків	223
4.4. Методика обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу у формі місцевих податків і зборів.	240
4.4.1. Загальні питання	240
4.4.2. Загальна побудова обліку місцевих податків і зборів у системі рахунків	241
4.5. Особливості обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу у формі загальнодержавних зборів на соціальне страхування та обов'язкових платежів.	243
4.5.1. Загальні питання	243
4.5.2. Загальна побудова обліку зборів на соціальне страхування в системі рахунків.	244

Список використаних джерел 247

ДОДАТКИ 264

Перехід України до ринкових відносин передбачає докорінну перебудову бухгалтерського обліку для потреб управління. Процес супроводжується залученням значних фінансових ресурсів, що пов'язано з використанням різноманітних видів капіталу (власності) — власного, позиченого, суспільного, та вимагає подальшого вдосконалення бухгалтерського обліку їх формування і руху.

Трансформація економіки України супроводжується інфляційними процесами, зростанням фінансових ризиків, загостренням конкурентної боротьби, що спонукає підприємців шукати ефективні джерела фінансування та мінімізувати ризик його розміщення і використання. Економічним пріоритетом підприємницької діяльності стало підвищення ринкової вартості підприємства за рахунок не тільки власного але й залученого капіталу (власності, пасивів). А це означає, що вартість та ефективність використання капіталу (власності, пасивів) дедалі більше набувають пріоритетного значення серед показників фінансового стану підприємства. Капітал (власність, пасиви) як джерело фінансування ресурсів діяльності (активів), стає однією зі стратегічних цілей управління та важливим об'єктом бухгалтерського обліку.

Ефективне управління капіталом (власністю, пасивами) неможливе без подальшого вдосконалення методології і організації бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Нові умови вимагають вести оперативний моніторинг змін ринку капіталів, оптимізувати схеми капіталопотоків, оцінювати ризик вкладень, давати вірогідну інформацію з питань розміщення та використання капіталу (власності, пасивів).

Особливої актуальності набуває вищезазначене у зв'язку з потребою значного залучення позикового капіталу для прискорення темпів розвитку економіки України.

Найважливішою компонентою інформаційної системи управління капіталом (власністю, пасивами) є бухгалтерський облік, дані якого є не тільки інформаційним матеріалом про стан та зміни стану об'єктів управління, але й базою економічного контролю, аналізу та аудиту.

У монографії розкриваються найважливіші питання методології та організації бухгалтерського обліку в управлінні капіталом (власністю, пасивами). Висвітлюються методологічні та організаційні засади. Розглядаються питання формування та використання даних обліку в управлінні капіталом (власністю, пасивами). Особливу увагу приділено структуризації видів, процесів формування та змін власного і залученого (позиченого та тимчасово використовуваного суспільного) капіталу.

Монографія містить чотири розділи.

У першому розділі досліджуються: діюча в країні система побудови бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності) підприємства; історія розвитку економіко-правової сутності пасивів (капіталу, власності); напрями побудови бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності) в управлінні підприємницькою діяльністю.

У другому розділі розглядаються такі питання: економіко-правова сутність власного капіталу; облік формування та руху власного капіталу одноосібного (індивідуального) приватного, державного, муніципального підприємства; облік формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств неакціонерного типу; облік формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств акціонерного типу; облік власного капіталу цільового характеру.

У третьому розділі досліджені такі питання, як: економіко-правова сутність позикового капіталу підприємства, як об'єкта обліку; систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі кредиту та побудова обліку його наявності й руху; сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі емісії цінних паперів та побудова обліку його наявності та руху; сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу як товарного кредиту та побудова обліку його наявності й руху; сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі одержаних послуг та побудова обліку його наявності й руху.

У четвертому розділі визначено: економіко-правову сутність тимчасово використовуваного суспільного капіталу на підприємстві; особливості обліку формування наявності та руху державних податкових платежів; особливості обліку формування наявності та руху місцевих податкових платежів; особливості обліку формування наявності та руху загальнодержавних зборів на соціальне страхування та обов'язкових платежів.

Підготовлена монографія має як теоретичне, так і практичне значення, і може бути корисною як фахівцям, так і студентам. Вона розрахована на широке коло користувачів.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПАСИВІВ (КАПІТАЛУ, ВЛАСНОСТІ) ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Аналіз діючої системи побудови бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності) підприємства

Неодмінною передумовою для нормального функціонування будь-якого суб'єкта ринку — підприємства, для управління його діяльністю конче потрібно мати правдиву та об'єктивну інформацію про його фінансовий стан, його майно, ресурси (активи), результати роботи (витрати, затрати, доходи, прибутки чи збитки), а також про капітал, вкладений у це підприємство, його структуру. Таку інформацію надає система бухгалтерського обліку.

Як самостійна галузь знань, бухгалтерський облік формувався протягом тисячоліть. Спочатку це була проста реєстрація господарських фактів власника одноосібника (господаря). З появою обміну між виробниками, а особливо з розвитком класичних ринкових відносин на грошовій основі, бухгалтерський облік почав формуватися науково та юридично як засіб управління (керування) діяльністю спочатку банків, потім торговельних компаній, а за останні два століття — виробничих підприємств, фірм, компаній, акціонерних товариств тощо. Власників уже не задовольняв примітивний облік на папірусах, у прибутково-видаткових книгах, які були поширені протягом тривалого часу за попередній період. Для управління сучасними промисловими підприємствами, акціонерними товариствами, торговельними компаніями та банками потрібний суцільний і безперервний облік, який дає необхідну інформацію і забезпечує повсякденний контроль за наявністю і рухом вкладеного капіталу, визначення відносин з партнерами та можливість аналізувати результати діяльності.

Бухгалтерський облік сьогодні став засобом розумового узагальнення сучасного способу виробництва, перетворився на об'єктивну необхідність. Постійно поглиблюються й удосконалюються управлінські функції бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік застосовується у різних сферах — підприємства, організації, установи різних видів діяльності (виробничої, комерційної, кредитно-банківської та ін.), а через узагальнення даних бухгалтерського обліку та звітності — ті чи інші галузі, економіка окремих країн, світова економіка в цілому.

Бухгалтерський облік сьогодні — це система безперервного, суцільного і взаємопов'язаного спостереження за створенням (і грошовим вираженням) суспільного продукту і пов'язаними з ним процесами обміну, розподілу та перерозподілу, за наявністю і рухом майна господарства, його майновими відносинами. Мета такого обліку — здобути та систематизувати інформацію, потрібну для управління діяльністю господарства будь-якого масштабу та рівня. Бухгалтерський облік став нині складовою управлінської системи світової економіки. Без бухгалтерського обліку неможливе управління будь-якою її ланкою. Тому бухгалтерський облік називають «мовою бізнесу» [221, с. 5—6].

Бухгалтерський облік використовується в усіх сферах підприємницької діяльності — виробничій, комерційній, банківській, страховій, у всіх галузях та підгалузях господарювання — промисловості, сільському господарстві, будівництві тощо. У кожній сфері (виді) діяльності, у кожній галузі господарювання бухгалтерський облік має специфічні особливості. Проте вихідні методологічні положення бухгалтерського обліку єдині, спільні для всіх видів діяльності і в усіх галузях господарювання.

Разом з тим система бухгалтерського обліку постійно розвивається, що вимагає уточнення його сутності й ролі та значення в суспільному житті. Відповідно до історії суспільства виділяють такі етапи розвитку бухгалтерського обліку (рис. 1.1).

За останні сторіччя у методологічному аспекті розвиток бухгалтерського обліку здійснювався у двох напрямках: загальноєвропейському (континентальному) та англосаксонському. Разом з тим його методологія і організація ґрунтувалися на принципах, які виробила наукова думка розвинутих у ринковому відношенні країн світу протягом останнього тисячоліття і має тенденцію поступового зближення.

Аналіз розвитку системи бухгалтерського обліку впродовж останнього сторіччя дає можливість зробити висновки щодо тенденцій і закономірностей його формування на сучасному етапі, визначити зміни в методології і організації облікового процесу та запропонувати напрями подальшого розвитку.

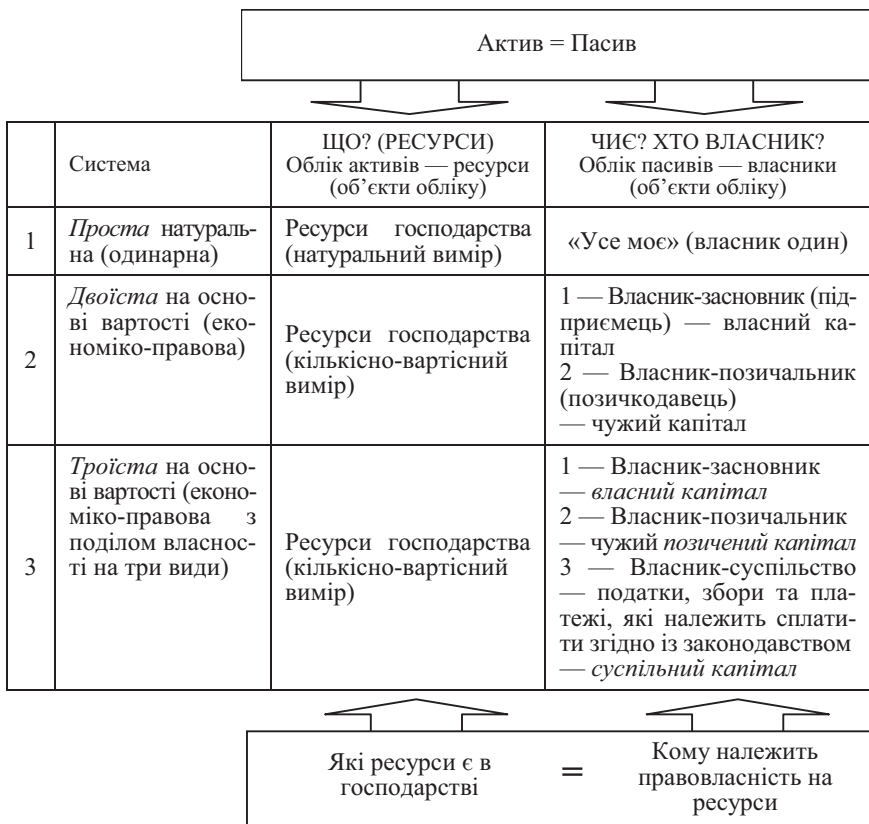

Рис. 1.1. Етапи розвитку бухгалтерського обліку (рахунковедення) на основі поділу власності

Проте слід також урахувати, що у цьому періоді паралельно формувалася радянська система обліку, в основу побудови якої було покладено принципи відстеження тенденцій виконання планових завдань, контролю за наявністю та збереженням єдиної державної власності, здійснення так званого режиму економії. Облік був жорстко регламентований тисячами нормативних актів, був організований на єдиних методологічних засадах (інструкціях) у масштабі держави. Система обліку була покликана задовольняти потреби держави, в якій економіка розвивалася на основі планових завдань та контролю за їх виконанням. Такий адміністративно-командний метод управління лишав підприємс-

тва самостійності, ініціативності, творчого підходу в оперативному вирішенні фінансових та внутрішньогосподарських питань у процесі їхньої діяльності.

Бухгалтерський облік сприймався тільки як метод реєстрації та контролю збереження суспільної власності, ефективного використання засобів підприємства. Таке сприйняття обліку приводило до того, що дані бухгалтерського обліку неефективно використовувалися в поточному управлінні фінансовою, виробничо-комерційною та господарською діяльністю підприємства, оскільки більша частина корисного часу витрачалася на збір інформації для складання різного виду звітності вищим органам управління, а контроль та аналіз виробничої ситуації підприємства зводився до перевірки виконання планів.

Основною функцією бухгалтерського обліку була контрольна функція, яка забезпечувалася по вертикалі від підприємства до Міністерства фінансів СРСР. Такий облік був характерним і для України.

Особливістю сучасного розвитку економіки України є глибоке перетворення у сфері виробництва на основі ринкових відносин, що значно впливає на систему управління, а відповідно, і на систему бухгалтерського обліку.

Поява і розвиток ринкових форм власності, наявність характерних особливостей ринку у сферах господарювання неодмінно приводить до утворення різноманітних форм і методів управління, а будь-яка система управління спирається передусім на систему інформації, основу якої складає бухгалтерський облік.

Новий етап розвитку системи бухгалтерського обліку в Україні розпочався в 90-ті роки ХХ ст., коли почали розглядатися питання про шляхи виводу бухгалтерського обліку на рівень, що відповідає ринковим умовам. На цьому етапі основними питаннями були: удосконалення плану рахунків, його значення та застосування, розвиток аудиту як ринкової форми контролю діяльності підприємств, поділ бухгалтерії для збору інформації для зовнішніх та внутрішніх користувачів.

Було прийнято нові інструкції, положення, які регламентували облік, проте вони були здебільшого спрямовані на вирішення окремих питань, що доповнювали діючу систему обліку і багато в чому були обумовлені появою нових об'єктів обліку у зв'язку з розвитком різних форм власності та елементів ринкових відносин у підприємницькій діяльності. Докорінного перегляду методології, ролі та змісту системи обліку, яка була б орієнтована на потреби підприємства, як того вимагають ринкові відносини, не відбуло-

ся, хоча було проведено скорочення звітності. Однак на цей час ще не було програми реформування бухгалтерського обліку. Не були достатньо глибоко вивчені методологічні й організаційні засади обліку в умовах ринку, які відповідали б загальноприйнятим у міжнародній практиці принципам та міжнародним директивам і стандартам. Усе це призвело до того, що виник розрив цілей обліку, який виразився в необґрунтованому його спрощенні, за якого втратилася аналітичність показників у зовнішній звітності через непотрібність «зайвих» показників та була порушена прийнятність сучасного і традиційного обліку.

За даними бухгалтерського обліку стало неможливо провести ретроспективний аналіз діяльності підприємства через неспівставність показників. У спрощеній формі звітності бачилося спрощення обліку.

Іншою причиною низького рівня віддачі бухгалтерського обліку в управлінні економікою була відсутність конкретно вираженої потреби в результатах обліку безпосередньо користувачами облікової інформації, а саме — управлінська ланка: власник або його уповноважений керуючий та інвестор, оскільки система бухгалтерського обліку, яка існувала до початку перебудови економіки України на ринкові засади, була орієнтована на екстенсивний метод ведення господарства. Тому зміни, які відбулися в бухгалтерському обліку протягом 90-х років минулого століття, не відобразилися на якості рішень основних проблем виробництва. Це привело до невідповідності між системою бухгалтерського обліку та суттю управління на ринкових засадах.

Аналіз економічної літератури останніх десятиріч свідчить, що в цей час існували різні думки вчених щодо напрямів розвитку бухгалтерського обліку в умовах ринкових відносин.

Окремі економісти, такі як О. С. Бородкін [27, с. 32—44], заперечували необхідність інтегрування системи обліку України із західноєвропейськими системами та стверджував, що в колишньому СРСР була розроблена досить чітка система обліку, яка повністю задовольняє потреби економіки незалежної України. Разом з тим, уже в 70—90-ті роки ця система критикувалася багатьма вченими (Ю. Я. Литвин, В. Ф. Палій, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко та ін.), які вказували на суттєві прогалини та не вирішені проблеми бухгалтерського обліку [262, с.14]. У працях вищезгаданих учених зазначалося, що існуюча тоді система обліку, починаючи з процесу реєстрації, збирання та обробки інформації і закінчуючи складанням балансу та форм звітності, характеризувалася недостатністю інформації для управління процесами безпосередньої господарської діяльності та ефективності виробництва.

Оцінюючи діючу в Україні в той час систему обліку з позицій самоврядування підприємств, більшість авторів указували на те, що ця система не могла забезпечити керуючу систему підприємства необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень. З правомірністю такого висновку важко не погодитися, і саме тому, що такий бухгалтерський облік, відображаючи господарські операції, виконував безпосередньо лише облікову функцію реєстрації і носив пасивний характер.

Дослідження діючих у дев'яностих роках ХХ століття інформаційних систем підприємств свідчать про те, що майже половина всієї інформації є надлишковою в інформаційному потоці і в той же час відсутня інформація, необхідна для управління.

Отже, з одного боку, спостерігається великий дефіцит інформації, а з іншого — велика кількість інформації, яку давала донедавна діюча система бухгалтерського обліку, стає непотрібною.

Ринкові відносини, які все ще формуються в Україні, вимагають перегляду концепції і створення нової моделі економічної роботи на підприємстві і, відповідно, системи бухгалтерського обліку.

Облік повинен взаємодіяти з організацією виробництва, технологією, плануванням, фінансовою системою, управлінням, математичним прогнозуванням, інформатикою, кібернетикою, психологією, аналізом господарської діяльності, економікою та іншими науками.

Перехід на ринкову модель бухгалтерського обліку вимагає перегляду організаційних структур і функцій бухгалтерії, діюча система обліку повинна бути інтегрована у світову бухгалтерську теорію і практику.

Нові вимоги до системи бухгалтерського обліку постають з отриманням Україною статусу незалежної держави у 1991 р. та її входженням у європейський та світовий простір. Звичайно, просто відкидати стару систему обліку було б неправильно. Вона має певні позитивні здобутки, які можуть бути використані і в ринкових умовах.

Мова має йти про серйозне поетапне реформування бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік, вирішуючи свої основні функції, завжди виступав передусім як джерело інформації для власника. А оскільки власником підприємств була держава, то й облік задовольняв тільки потреби держави.

Ситуація змінилася після 1991 р. Держава перестала бути єдиним монопольним підприємцем. Її інтереси сконцентрувалися на

податковому полі. З'явилися нові власники — фізичні та юридичні особи (акціонери, пайовики, товариства тощо), які стали шукати задоволення своїх інтересів у даних бухгалтерського обліку та звітності.

Нового власника не задовольняє інформація, яку він міг одержати із звітності, яка передусім задовольняла інтереси держави. З приходом нового «власника» виникла нагальна потреба реформування бухгалтерського обліку на ринкових засадах. Проте в якому напрямку існуючий облік має бути реформований? На це питання потрібно дати відповідь. Для цього слід проаналізувати і визначити головні недоліки колишньої системи бухгалтерського обліку та потреби ринкових умов діяльності.

На першому місці — показники фінансової звітності та процес формування їх. У вітчизняному балансі (затвердженому наказом Міністерства фінансів України за від 18 серпня 1995 р. № 139) позичений капітал та власний капітал ще не знаходили свого належного відображення, унаслідок чого виключалася можливість комплексної економіко-правової характеристики фінансового стану підприємства, співвідношення між його економічними ресурсами та вимогами на них з боку кредиторів і власників. У колишньому балансі підприємства розділ перший пасиву мав назву «Джерела власних та прирівнених до них коштів». Цей розділ серед інших містив статті: «Розрахунки за майно», «Спеціальні фонди і цільове фінансування», «Доходи майбутніх періодів», «Резерви наступних витрат і платежів». За методологією бухгалтерського обліку, що існувала, дуже складно визначити, до якої саме категорії слід відносити названі статті балансу: до власних чи залучених коштів. Система не дозволяла складати та аналізувати баланс на підставі загальноновизнаного головного рівняння

$$\text{Активи (ресурси)} = \text{Пасиви (власники)}$$

1. Дуже недосконалою в Україні була й досі є система обліку засобів праці і, зокрема, система нарахування та відображення амортизації і відтворення.

2. Облік предметів праці також організовано дещо складно. По-перше, велика кількість балансових рахунків ускладнювала документальне оформлення та синтетичний облік (рахунки 05, 06, 07, 08, 09, 10, 12). По-друге, методи оцінювання запасів у поточному обліку теж потребували змін.

3. Важливу роль у діяльності підприємства відіграють грошові кошти. Значним недоліком вітчизняної системи обліку була від-

сутність у звітності відображення руху грошового потоку підприємства. Впровадження Звіту про рух грошових коштів стало об'єктивною необхідністю, адже тільки грошові потоки, за вмілого їх використання, дають можливість управління капіталом, забезпечують його приріст за рахунок прискорення оборотності ресурсів.

4. Нарешті у ринкових умовах кожний власник має подати на громадський суд власний капітал, процеси його формування, стан та зміни стану. Цього не було.

Зазначені недоліки вітчизняного бухгалтерського обліку та звітності, а також нестабільність економічної системи України (постійна зміна законів, податковий прес, відсутність гарантій захисту прав власника), недостатній розвиток системи незалежного аудиту робить майже неможливим залучення іноземних інвесторів до співпраці. Крім того, запровадження ринкової економіки неможливо здійснити без приведення вітчизняної системи бухгалтерського обліку у відповідність з міжнародними нормативами та загальноприйнятими у міжнародній практиці принципами бухгалтерського обліку.

Вступ України до Європейського Союзу може бути успішним за умови адаптації всього господарського механізму до європейських стандартів, і краще раніше узгодити всі елементи цього механізму, ніж витратити пізніше значні кошти на цю справу. Перехід на загальноприйняті у світовій практиці базові принципи побудови бухгалтерського обліку (рис. 1.2), розроблення національних стандартів обліку, узгоджених з міжнародними, крім вирішення проблем комунікацій між підприємцями різних країн та взаєморозуміння, вигідний також в економічному аспекті (усунення зайвих витрат на адаптацію національної системи до міжнародних; довіра іноземців до облікової інформації) дозволить залучити в економіку України необхідні кошти для її розвитку, співставність цін, однаковий підхід до визначення фінансових результатів та ін.).

Важливою умовою реформування бухгалтерського обліку на основі національних стандартів є аналіз розбіжностей, які існували між ними та колишньою практикою системи бухгалтерського обліку України (порівняльна характеристика наведена в роботі М. С. Пушкар [195, с. 422]).

Зміст процесу поступового і цілеспрямованого реформування системи бухгалтерського обліку та звітності в Україні, на нашу думку, полягає в тому, що недоліки і невідповідності старої системи ліквідовуються послідовно згідно з потребами ринкової

економіки без порушення цілісної системи бухгалтерського обліку. Вочевидь, що повна перебудова бухгалтерського обліку в Україні, як і становлення ринкової економіки, потребують значного часу. Однак тепер уже немає сумніву в тому, що без поступального розвитку системи бухгалтерського обліку вкрай важко (майже неможливо) вирішувати сучасні господарські завдання.

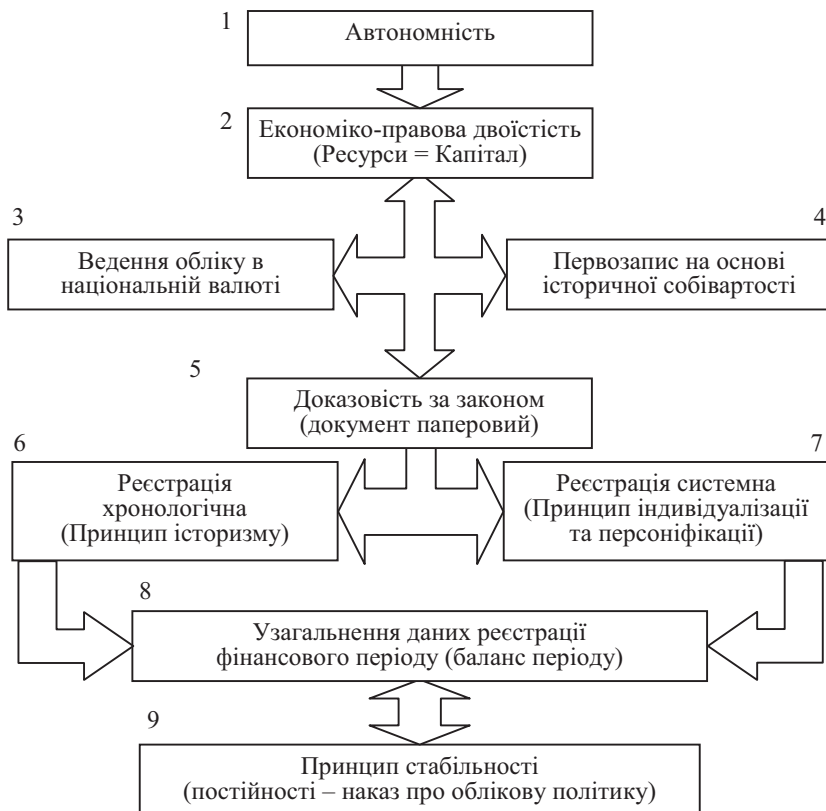

Рис. 1.2. Загальноприйняті у світовій практиці базові принципи побудови бухгалтерського обліку (рахунковедення)

Адаптація національної системи бухгалтерського обліку до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів побудови та міжнародних норм і стандартів проходить успішно.

Першим позитивним кроком на цьому шляху стало затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням національних стандартів, розроблених на основі

міжнародних. Програмою було передбачено законодавче закріплення принципів ведення обліку, формування нормативної бази у вигляді Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (надалі — П(С)БО).

На сьогодні затверджені і діють 30 таких стандартів.

Другим кроком було прийняття Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. [179]. Україна вперше отримала законодавче закріплення ведення бухгалтерського обліку на основі загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів.

Зокрема, Закон передбачає:

а) Визначення бухгалтерського обліку обов'язковим видом обліку для ведення будь яким власником — учасником ринкових відносин.

б) Використання даних бухгалтерського обліку як підстави для упорядкування фінансової, податкової, статистичної та інших видів звітності, що використовують грошові одиниці. Останнє дуже важливо, оскільки має ліквідувати всілякі дублювання (наприклад, існуючий окремо облік господарських операцій для розрахунків податків та складання податкової звітності, що завдає багато турбот і зайвої роботи). Хоча це положення і задеклароване, проте практичне застосування його неможливе, що пояснюється неузгодженістю П(С)БО, які мають визначати порядок нарахування і відображення в обліку податків, передбачених податковим законодавством.

в) Питання організації бухгалтерського обліку віднесено до компетенції власника відповідно до законодавства. На нього ж покладається відповідальність щодо забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, зберігання оброблених документів, реєстрів та звітності. До обов'язків головного бухгалтера належать забезпечення дотримання методологічних принципів обліку, складання та подання в установлені терміни фінансової звітності, організація контролю за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій, забезпечення перевірки стану бухгалтерського обліку у філіях та інших відособлених підрозділах підприємства.

г) Самостійний вибір власником (підприємством) облікової політики, тобто сукупості методів, принципів і процедур, використовуваних для упорядкування фінансової звітності, що має бути щороку оформлено відповідним наказом. Наказ про облікову політику має визначити усі основні питання організації обліку, розглянуті в додатку А.

Право вибору облікової політики, хоча й у межах, передбачених положеннями, і право вибору форми організації обліку має суттєве значення. Це дасть можливість відмовитись від громіздкої журнально-ордерної форми обліку і використовувати програмні засоби для спрощення та полегшення бухгалтерської праці без спеціального дозволу з чийогось боку. Головне, щоб така форма влаштувала і суспільство, і підприємство, і могла забезпечити необхідною інформацією під упорядкування фінансової звітності.

д) Приведення системи фінансової звітності у відповідність з міжнародними стандартами. Зокрема, відзначимо найважливіші переваги нової системи фінансової звітності:

- простота подання і оформлення звітності за єдиними нормами сприяє зниженню ризику як для інвесторів, що купують акції підприємства, так і для банків, які залишаються надійним джерелом поновлення нестачі оборотних коштів господарюючому суб'єкту через засоби банківського кредитування;

- показники фінансової звітності контролюються підсистемою внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, що гарантує систематичний та повний облік активів і пасивів, зокрема позиченого та власного капіталу підприємства.

е) Право відокремлення внутрішньогосподарського обліку від фінансового.

Зазначені переваги активно сприяють підвищенню рейтингу українських підприємств на ринку інвестицій і капіталу.

Третім важливим кроком адаптації національної системи обліку до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку є застосування нового Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р., № 291 [84] (надалі — План рахунків).

Новий План рахунків має кілька істотних відмінностей від попереднього плану.

Першим основним позитивним моментом його є те, що він відповідає в основному міжнародним стандартам. В його основу покладено План рахунків бухгалтерського обліку Франції. Останній вважається на сьогодні одним з найдосконаліших у світовій практиці.

Другий позитивний момент Плану рахунків полягає в тому, що класи розміщені в такій самій послідовності, як і фінансова звітність — розділи балансу та звіту про фінансові результати, що дасть змогу зменшити трудовитрати під час його складання.

Законом передбачено побудову бухгалтерського обліку, де є обов'язковим відображення стану та змін стану економіко-правових відносин господарства на ринку і визначення результатів діяльності власника (господарства) на основі даних про затрати та доходи діяльності.

Вивчення літературних джерел та дослідження практики показують, що в основу побудови бухгалтерського фінансового обліку покладено економіко-правову структуру господарства (власника) на ринку.

В економічній літературі дається таке визначення бухгалтерського фінансового обліку.

Бухгалтерський фінансовий облік — це упорядкована та регламентована інформаційна система, що систематично відображує в часі (хронологічно) та просторі (системно) стан та зміни стану всіх господарських фактів — явищ і процесів — майнового (економічного) та правового (власності) порядку в межах господарюючих суб'єктів (суб'єктів господарювання) у грошовому виразі [221, с. 172].

У бухгалтерському фінансовому обліку за рівних умов господарювання, що надаються всім суб'єктам ринку, держава законодавчо визначає єдині правила ведення згаданого обліку та за єдиними принципами визначає побудову й організацію оцінювання майнових об'єктів (ресурсів цінностей), цінностей та визначення права власності, методик обліку затрат і доходів, собівартості готової продукції (виробів, послуг та робіт), а також порядок визначення фінансових результатів та складання фінансової звітності.

У загальному вигляді будь-яке господарство (підприємство) на ринку представляється своєю двоїстістю як сума активів та пасивів за такою системою рівняння:

$$\text{АКТИВИ} = \text{ПАСИВИ}$$

(майно, ресурси) = (власність, капітал)'

де АКТИВИ — це майно (ресурси) — щось, чому властива (для чого притаманна) вартість: яким володіє власник, підприємство (юридична) або громадянин (фізична) особа. До активів належать контрольовані власником (підприємством або громадянином) матеріальні або нематеріальні ресурси, які набуто в результаті попередніх операцій (дій) і які повинні (можуть, мають) принести у майбутньому дохід чи іншу вигоду;

ПАСИВИ — це власність (капітал — власний або чужий). Чужий капітал — це визначені у грошовій формі (вартості) зобов'язання підприємства різним фізичним та юридичним особам,

засновникам або іншим кредиторам (не засновникам), банкам тощо. Пасиви — це джерело утворення активів (майна) підприємства, яке воно має у своєму розпорядженні. Таким чином, пасиви — це вираз права власності на активи (майно, ресурси) підприємства відповідних власників — засновників, кредиторів (юридичних або фізичних осіб).

Активи (майно, ресурси) та пасиви (власний капітал, чужий і залучений суспільний капітал, тобто зобов'язання) характеризують стан господарства. У процесі діяльності відбуваються різні господарські операції (факти), під впливом яких відбуваються зміни, збільшення або зменшення господарських фактів — активів та пасивів.

Характер змін стану господарських фактів відносно простий — збільшення (+) або зменшення (-). В алгебраїчному варіанті це «Дебет» або «Кредит».

Зазначене вище унаочнює таблиця в додатку Б.

У бухгалтерському фінансовому обліку на підставі теорії двоїстості — балансового методу, доказовості та інших принципів побудови такого обліку відображаються стан і зміни стану як засобів господарювання, ресурсів (активів), так і правових відносин — відносин власності осіб (фізичних, юридичних) щодо засобів господарювання (пасивів).

Рух засобів господарювання (активів) та зміни права власності (пасивів) пов'язаний із затратами діяльності, доходами діяльності та визначенням фінансових результатів. Облік затрат, доходів та фінансових результатів — центральний момент у побудові бухгалтерської системи фінансового обліку.

Значний вплив на побудову бухгалтерського фінансового обліку має система показників фінансової звітності: балансу, звіту про фінансові результати, звіту про рух грошових коштів, власного капіталу та приміток.

Фінансовий облік передбачає визначення результатів господарювання (прибутку, збитків), системи оподаткування та складання обов'язкової фінансової звітності.

На побудову бухгалтерського фінансового обліку затрат, доходів та результатів впливає вид підприємницької діяльності. Остання може бути операційною або неопераційною.

Підприємницька діяльність можлива або у сфері виробництва, або у сфері надання послуг (комерційна), або у суто грошовій (кредитній) сфері. Тому першим фактором побудови бухгалтерського обліку є вид підприємницької діяльності. Кожний вид підприємницької діяльності у бухгалтерському обліку будується відокремлено.

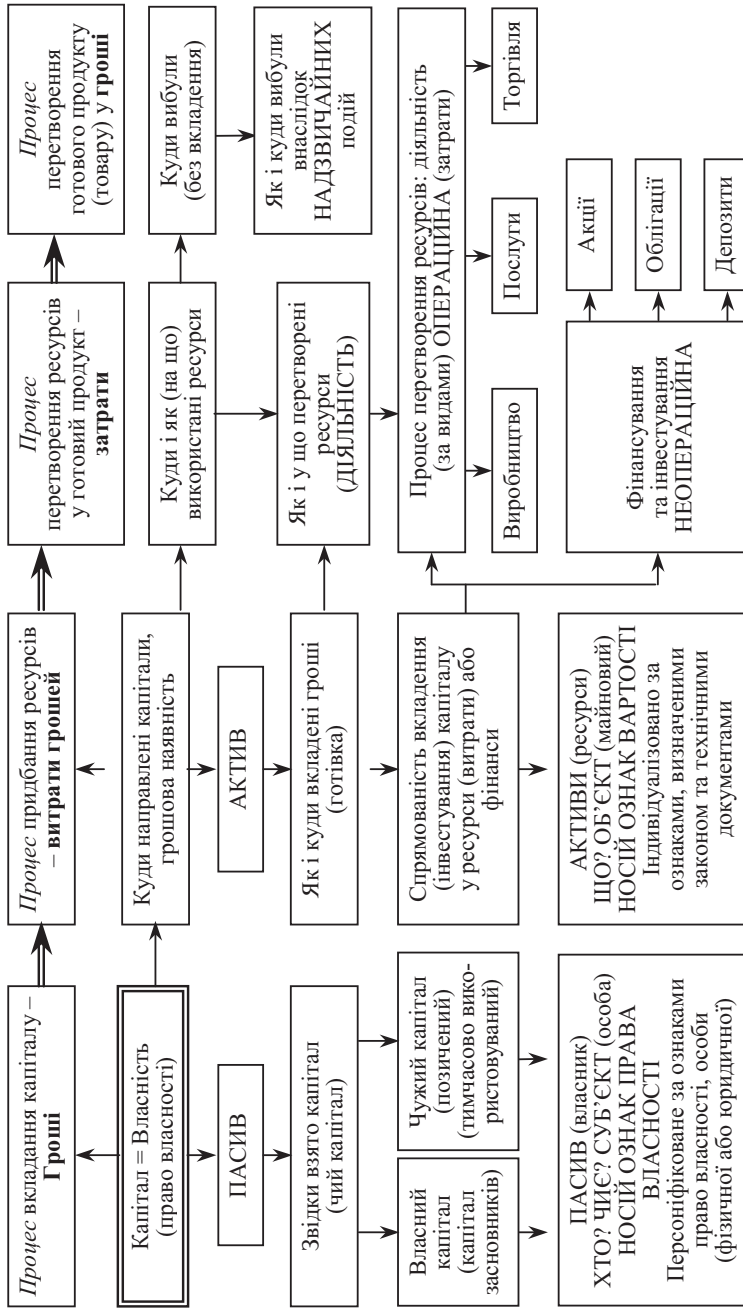

Рис. 1.3. Економіко-правова структура бухгалтерського обліку підприємницької діяльності та двоїста (балансова) інтерпретація стану майнових об'єктів — активів та пасивів (суб'єктів) господарюючого суб'єкта на будь-яку дату для визначення затрат, доходу та результату

Кожний вид підприємницької діяльності поділяється на галузі (наприклад, виробнича поділяється на промисловість, сільське господарство тощо). Бухгалтерський облік будується відокремлено по кожній галузі (підгалузі).

Кожна галузь випускає визначені види продукції. Відповідно до чинного законодавства у бухгалтерському обліку повинні бути відокремлені (визначені) економіко-правові характеристики кожного виду продукції, галузі та виду діяльності.

Наведені вище фактори є вихідними, оскільки вони пов'язані з такими характеристиками, як затрати, доходи, податки, визначення фінансових результатів тощо.

Загальну економіко-правову та логіко-структурну інтерпретацію загальної побудови бухгалтерського обліку за видами діяльності та їх структурування подано на рис. 1.3 та у додатку В.

Характеристика господарських фактів (явищ), як об'єктів бухгалтерського обліку має однозначний характер.

Це або активи — ресурси, які контролюються господарством у результаті минулих подій, тобто господарської діяльності економіко-правового характеру, та їх використання може призвести до економічних вигод у майбутньому.

Або пасиви — капітал, визначений на основі доказів (документального оформлення), розмір права власності особи, яка або вклала, або набула права власності за чинним законодавством.

Характеристика господарських фактів як процесів — об'єктів бухгалтерського обліку — має різнозначний характер.

Зміна стану господарських фактів унаслідок діяльності має три характеристики:

Перша — суто економічна, друга — суто правова, третя — економіко-правова. Взаємозв'язок господарських операцій (процесів) при цьому може бути пов'язаний з процесом розподілу та перерозподілу суспільного капіталу прямо (безпосередньо) або непрямо (опосередковано), що відповідно передбачає взаємозв'язок із системою оподаткування та податкових розрахунків.

Останнє потребує особливого розгляду.

1.2. Історія розвитку економіко-правової сутності капіталу (пасивів, власності)

Функціонування будь-якого суб'єкта господарювання відбувається з використанням певних трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Від ефективності їх використання, обсягу та

структури, оптимальності співвідношення значною мірою залежить результативність діяльності підприємства.

Як було зазначено у підрозділі 1.1, у загальному вигляді будь-яке господарство (підприємство) на ринку представляється своєю двоїстістю як сума активів та пасивів (ресурсів та власників).

Якщо з терміном «Актив» більшість країн світу визначається майже однозначно як ресурс, то термін «Пасив» в економічній літературі, у теорії та на практиці однозначно не визначається, а існує безліч трактувань та суджень.

Синтезуючи різні визначення пасивів, можна визнати таке тлумачення: «Пасиви — це визначене у вартості (грошах) боргове зобов'язання (капітал) підприємства (юридичної) або громадянина (фізичної особи) по відношенню до іншого підприємства (юридичної) або громадянина (фізичної особи)». У будь-якому разі пасиви (капітал, боргові зобов'язання) свідчать про джерело утворення активів — майна підприємства або громадянина, тобто кому винне підприємство (юридична) або громадянин (фізична особа) за все майно, яке воно (або він) має у своєму розпорядженні. Пасиви, таким чином, — це вираз права власності на активи (майно) відповідних юридичних (підприємств) або фізичних (громадян) осіб, які передали це майно у використання — це право власності. Отже, пасиви — це капітал, тобто власність (право на власність) [224, с. 25].

Над визначенням сутності капіталу як економічної категорії сперечаються науковці протягом сторіч.

Термін «капітал» походить від латинського «capitalis» — основний, головний. Так, у перших роботах економістів капітал розглядався як основне багатство, основне майно. З розвитком економічної думки це первісне поняття капіталу доповнювалося більш конкретним змістом.

Меркантилісти під поняттям капіталу як основного багатства розуміли золото, гроші й інші скарби будь-якого роду.

Фізіократи під поняттям капіталу як основного багатства розуміли землю і вкладені в неї кошти. Тобто джерелом формування капіталу фізіократи вважали сільськогосподарське виробництво.

У другій половині XVII століття англійський економіст У. Петті вперше почав вивчати майнові відносини у внутрішньому взаємозв'язку з виробничими відносинами людей у процесі суспільного виробництва. Саме виходячи з цих передумов, згодом сформувався класичний підхід в економічній теорії, що спирається на концепцію кругообігу капіталу і створення додаткового продукту.

Засновник класичної політичної економії А. Сміт писав: «Тількино в руках приватних осіб починають нагромаджуватися капітали, деякі з них, природно, прагнуть використовувати їх для того, щоб зайняти роботою працьовитих людей, яких вони постачають матеріалами і засобами існування сподіваючись одержати вигоду від продажу продуктів їхньої праці або від того, що ці працівники додали до вартості оброблюваних матеріалів» [215, с. 50]. Він довів, що додана вартість є продуктом будь-якого виробництва, а не тільки сільськогосподарського, що приносить прибуток у вигляді «земельної ренти» і джерелом прибутку є «вартість, додана працею до вартості сировини і матеріалів» [215, с. 54.]. Проте А. Сміт розглядав капітал у статичному стані, не приділяючи достатньої уваги його руху.

У подальшому, досліджуючи питання сутності капіталу й розвиваючи ідеї А. Сміта, Д. Рікардо у своїх наукових працях значно просунувся у вивченні норми прибутку на капітал і перерозподілі капіталу.

Саме сформульовані класичними економістами основні сутнісні риси економічної категорії капіталу і були прийняті за основу всіма наступними її дослідниками.

У системі марксистського економічного вчення джерелом формування капіталу вважається додана вартість, яка утворена доданою працею найманих робітників виробничої сфери..

Неокласичні економічні теорії капіталу істотно розвили його сутнісні характеристики, пов'язані з кількісними пропорціями його формування і характером його ринкового обігу.

Таким чином, можна відзначити, що представники різних економічних шкіл з капіталом пов'язували дуже різні поняття: вартість, що приносить додану вартість (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс); частина багатства, що бере участь у процесі виробництва (Е. Бем-Баверк, П. Сраффа); накопичене багатство (Ф. Визер, І. Фішер, Дж. С. Мілль); грошову вартість, відображену на бухгалтерських рахунках фірм (Дж. Р. Хікс); сукупність акціонерного і власного капіталу в приватних підприємствах [112, с. 80—81] і т. д. Саме тому в сучасній економічній літературі немає єдиного визначення капіталу, а на практиці існує безліч його різних трактувань.

Однак найбільш змістовним визначенням капіталу є визначення, що належить К. Марксові, який писав: «Капітал — це не річ, а визначене, суспільне, приналежне певній історичній формації суспільства виробниче відношення, що представлено у формі речі і додає цій речі специфічного суспільного характеру» [110, с. 380—381].

У процесі історичного розвитку різних країн змінювалося і ставлення до капіталу. Воно залежало від особливостей суспільно-політичних формацій і зміни світогляду суспільства.

Так, у період існування в СРСР соціалістичного суспільного ладу цілком заперечувалося існування приватної власності, а поняття власного капіталу підприємства підмінювалося терміном «засоби підприємства».

У той же час основні школи західної економічної науки в ХХ столітті також досить вузько розглядали процес формування капіталу підприємства, визначаючи капітал лише як об'єктивну даність. Основний акцент у західній економічній науці і нині робиться на вивченні взаємин у процесі суспільного відтворення з боку функціонування капіталу. Наприклад, відома модель лауреата Нобелівської премії В. Леонтьєва, названа «затрати—випуск» [104, с. 22], вивчає лише техніку внутрішньовиробничих взаємозв'язків, не приділяючи відповідної уваги елементам виробничих відносин і капіталу підприємства.

На сьогодні вже немає необхідності доводити, що приватна власність є умовою ефективної економіки і найважливішим елементом мотивації праці.

Сучасна наука розглядає власність у широкому розумінні — як категорію філософську, правову, а не тільки як економічну.

У західній економічній науці 60-х—70-х років ХХ сторіччя одержали розвиток нові наукові напрями: теорія прав власності, що являє собою синтез економічних і правових відносин, а також нові науки, такі як економіка права, економічний аналіз права, теорія економічних організацій та ін.

Наприкінці ХХ ст. багато прогресивних західних учених-економістів почали все більше схилитися до необхідності корегування позицій своїх попередників, що дозволяє глибше розглядати фундаментальні питання економічної науки. При цьому слід особливо відзначити вагомий внесок у вивчення й розроблення питань оцінки капіталу. Спираючись на класичну економічну теорію А. Смита, Д. Рікардо і К. Маркса, вони розвинули її, шляхом поглиблення дослідження питань формування вартості капіталу. А японський економіст Ш. Хошимура на основі теорії капіталу К. Маркса побудував математичні моделі відтворення і нагромадження капіталу.

Таким чином, розглядаючи з історичних позицій розвиток класичних «теорій капіталу», можна констатувати, що А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс і інші економісти-класики проводили свої дослідження в різні історичні епохи, з різних позицій. Але за всіх

наявних розходжень у підходах у цих учених існує безліч загальних суджень, близьких за формою і суттю, а розбіжності лише сприяли з'ясуванню сутності капіталу і формуванню сьогоденної наукової концепції в процесі дослідження даної категорії. У додатку Г наведено основні судження вчених про термін «капітал» як власність. Їх роботи й донині мають величезне значення у вивченні питань руху підприємницького капіталу, його функціонування і відтворення.

На сьогодні очевидним є й те, що на стадії обігу в процесі кругообігу реалізується не авансований перемінний капітал, як вважалося раніше, а знову створена вартість, що відшкодовує авансований перемінний капітал.

Різноманіття трактувань терміна «капітал» визначається розмаїтістю сутнісних сторін цієї економічної категорії. Для виявлення змісту останньої Бланк І. О. Бланк пропонує основні характеристики, що формують сутність капіталу (рис. 1.4), та розглядає більш докладно кожен з характеристик капіталу, що визначають його сутність як об'єкта управління [21, с. 208—217].

Розглянувши кожен з основних характеристик капіталу, І. О. Бланк констатує, що економічна сутність капіталу в найбільш узагальненому вигляді може бути сформульована в такий спосіб: «Капітал являє собою накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі коштів і реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками до економічного процесу як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою одержання доходу.

Їх функціонування в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язано з факторами часу, ризику та ліквідності» [21, с. 217]. За твердженням І. О. Бланка, капітал — це активи (ресурси). Аналогічне твердження термін «капітал» знаходимо і в інших літературних джерелах. Це потребує додаткового дослідження.

Економічне життя суспільства визначається функціонуванням і розвитком економічної системи.

У науковій літературі економічна система визначається як економіка, спосіб виробництва, тип господарства, сукупність виробничих відносин, сукупність видів господарської діяльності тощо.

Організація та розвиток економічної системи залежить від суспільного виробництва, на основі якого формуються економічні відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання створених матеріальних і нематеріальних цінностей.

Рис.1.4. Основні сутнісні характеристики капіталу як об'єкта управління

Основні елементи економічної системи наведено на рис. 1.5.

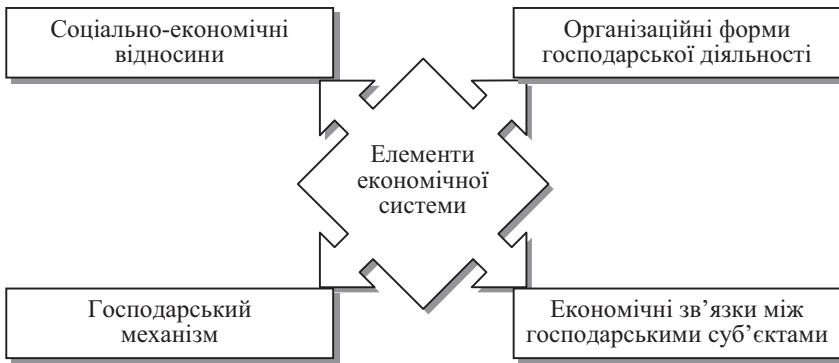

Рис. 1.5. Елементи економічної системи

Соціально-економічні відносини як елемент економічної системи базуються на системі форм власності на економічні ресурси та результати господарської діяльності, тобто власність є основою функціонування економічної системи.

Як соціально-економічна категорія, власність визначається ступенем розвитку продуктивних сил і характеризується системою об'єктивно обумовлених, історично мінливих відносин між суб'єктами господарювання в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання цінностей, що характеризуються привласненням засобів виробництва та його результатів.

Конкретно-історичний характер, зміст і форми власності проявляються в єдності трьох елементів — об'єктів, суб'єктів і сути відносин власності.

На рис. 1.6 наведено основні типи, форми та види власності в економічній системі, які виділяються в економічній літературі.

Розглянемо деякі ознаки окремих типів та форм, тобто що закладено в їх основу.

Державна власність визначається тим, що абсолютні права власності знаходяться не в окремих приватних осіб і їхніх об'єднань, а в державного інституту публічної, політичної й економічної влади. Держава є верховним розпорядником майна (умовами виробництва). Керують виробництвом призначені державою керівники (менеджери). Особливість власності державних підприємств полягає в тому, що їхнє майно не поділяється на частки і не персоніфікується в окремих учасниках економічного процесу, і в цьому розумінні вона унітарна.

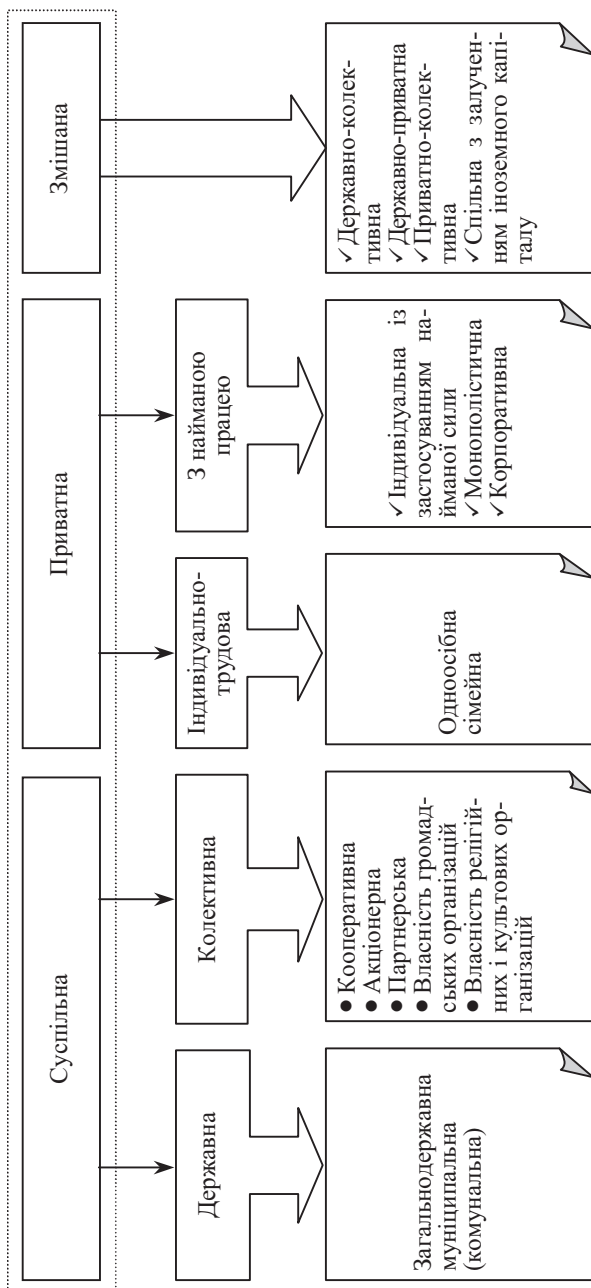

Рис. 1.6. Основні типи, форми та види власності які виділяються в економічній літературі

Власність на основні фактори (кошти) виробництва набуває тут вищої форми анонімності, оскільки суб'єктом розпорядження майном підприємств виступають федеральні державні органи.

Приватна власність реалізується через найбільш повну взаємопов'язану систему економічних прав, визначених відомими західними економістами (Р. Коузом, А. Алчіаном та ін.) на початку 60-х років минулого століття:

- ✓ право володіння, тобто право винятково фізичного контролю над благами;
- ✓ право користування, тобто право застосування корисних властивостей благ для себе;
- ✓ право управління, тобто право вирішувати, хто і як буде забезпечувати використання благ;
- ✓ право на дохід, тобто право володіння результатами від використання благ;
- ✓ право суверена, тобто право на відчуження, споживання, зміну або знищення благ;
- ✓ право на безпеку, тобто право на захист від експропріації благ і від шкоди з боку зовнішнього середовища;
- ✓ право на передачу благ у спадок;
- ✓ право на безстроковість володіння благом;
- ✓ заборона на використання способу, що наносить шкоду зовнішньому середовищу;
- ✓ право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість стягнення благ для сплати боргу;
- ✓ право на залишковий характер, тобто право на існування процедур та інституцій, що забезпечують поновлення порушених повноважень.

Комбінації перелічених прав з урахуванням того, що ними володіють різні фізичні та юридичні особи, можуть бути різноманітними.

В основі **колективної** форми лежать різноманітні форми об'єднання індивідуальних власників. Хоча це не арифметична сума індивідуальних власників, але, по суті, цей вид власності можна розглядати як різновид приватної.

У своїх дослідженнях автори економічної теорії прав власності оперують не звичним для нас поняттям «власності», а використовують термін «право власності». Не ресурс сам по собі є власністю, а «низка чи частка прав з використання ресурсу — от що складає власність» [280, с. 57].

Результативність власності залежить від реалізації прав власності.

Реальні економічні процеси законодавчо закріплюються правами власності.

Фундаментом успішної економічної політики держави є забезпечення гарантій прав власності та створення умов їх ефективного використання. Чітке визначення і розмежування прав власності — ось що визначає принципи взаємовідносин господарюючих суб'єктів.

Відносини власності, тобто взаємовідносини між господарюючими суб'єктами в процесі обміну з приводу привласнення об'єктів власності. — це система виключень з доступу до матеріальних і нематеріальних ресурсів.

Ресурси, до яких є вільний доступ, тобто стосовно яких відсутнє виключення з доступу, не складають об'єкта власності і з приводу їх використання між людьми не виникають економічні, ринкові відносини.

З погляду авторів теорії прав власності, виключити інших з вільного доступу до ресурсів означає специфікувати права власності на них.

«Якщо права на здійснення визначених дій можуть бути куплені і продані, — пише Р. Коуз, — їх зрештою здобувають ті, хто вище цінує даровані ними можливості виробництва чи розваги. У цьому процесі права будуть придбані, підрозділені і скомбіновані таким чином, щоб діяльність, яка допускається ними, приносила дохід, що має найвищу ринкову цінність» [97, с. 14].

Таким чином, для прийняття найбільш ефективних рішень в управлінні господарством необхідна чітка визначеність прав власності, оскільки тільки власника у кінцевому рахунку цікавлять усі позитивні й негативні результати здійснюваної ним діяльності.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що він (власник) має бути зацікавленим у максимально повному і чіткому обліку всіх прав власності для прийняття рішень. Чим повніша інформація та чіткіше визначені права власності, тим краще господарюючому суб'єкту враховувати вигоди чи збитки, які можуть принести в результаті його рішення як йому, так і іншому суб'єкту. Оскільки кожна господарська операція — це процес обміну, обміну прав власності на ті чи інші цінності.

Згідно із Законом України від 07.02.1991 р. «Про власність» право власності — це врегульовані законом суспільні відносини з володіння, користування та розпорядження майном.

В Україні власність виступає в різних формах приватної, колективної, комунальної та державної власності, а суб'єктами влас-

ності визнаються держава, фізичні та юридичні особи, народ України, територіальні громади тощо.

Що стосується майна, то майно суб'єкта господарювання також виступає у різних формах. Це й грошові кошти, як готівкові, так і безготівкові, це й цінні папери, і обладнання, будівлі та запаси, що використовуються в процесі діяльності.

З іншого боку, усе це майно є капіталом, вкладеним у господарювання.

Наявність майна є необхідною умовою для здійснення господарської діяльності.

Залежно від цільового призначення все майно суб'єкта господарювання можна поділити на таке, яким користуються (виділено автором — С.В.) у процесі діяльності та таке, що використовують, змінюючи його форму або споживаючи його повністю.

Першочергово вкладання капіталу в господарювання відбувається при створенні суб'єкта господарювання. Тобто при створенні підприємства капітал суб'єкта господарювання формується з внесків засновників у формі конкретного майна — грошей та речей. До того ж майно, що є внесками, має належати засновникам на правах власності. Передаючи майно як внески, засновники передають одночасно право власності на це майно, тобто формують суму власного капіталу. Тобто початковий (стартовий) капітал є власним і суб'єкт господарювання разом з майном отримує права володіння, користування та розпорядження останнім.

Таким чином, на самому початку до процесу діяльності суб'єкта господарювання залучено тільки власний капітал.

У подальшому, до процесу діяльності поступово залучається інший капітал, чужий стосовно до засновників. Залучення відбувається різними способами та набуває різних форм.

Перш ніж розпочати розгляд способів та форм залучення капіталу до процесу діяльності суб'єкта господарювання, потрібно зупинитись на деяких моментах, що стосуються правового регулювання господарської діяльності.

Здійснення господарської діяльності в Україні регламентується Господарським кодексом, законами України та багатьма іншими нормативними актами.

Цими самими законами та Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначаються правові засади регулювання, організації та ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні.

Головним є те, що бухгалтерський облік має відображати активи (майно та ресурси) та капітал (власний та тимчасово залучений, чужий до власників), доходи та витрати суб'єкта господарювання. А це, у свою чергу, означає, що бухгалтерський облік та господарське право мають одні й ті самі відповідні точки, повинні застосовувати одні й ті самі економічні та правові поняття і визначення.

На сьогодні під правове регулювання підпадають усі сфери господарської діяльності. Різні види діяльності регламентуються тими чи іншими законодавчими актами. Держава впливає на господарюючі суб'єкти різних галузей та сфер діяльності також і спеціальним податковим законодавством. Таким чином держава регулює економіку та ринкові відносини.

У процесі діяльності незалежно від сфери та виду діяльності стикаються інтереси різних учасників господарського процесу — інтереси товаровиробника, суспільства, трудових колективів, працівників та споживачів.

Враховуючи зміни в економічному житті держави та окремих підприємств, процес удосконалення законодавчої бази перебуває в безперервному русі. Він збагачується дослідженнями та розробками вчених і практиків як нашої країни, так і інших країн. Адже законодавча база впливає на показники фінансово-господарської діяльності окремих господарюючих суб'єктів, що нерозривно пов'язано з економічним станом держави в цілому.

1.3. Напрями побудови бухгалтерського обліку в управлінні пасивами (капіталом, власністю)

Управління — це безперервний процес забезпечення функціонування системи для досягнення нею запрограмованої (запланованої) мети відповідно до прийнятої програми. Наведене характеризує управління як динамічний процес руху до мети свого об'єкта під керівництвом його суб'єкта. Система управління функціонує через загальні функції — планування, облік, аналіз, контроль, стимулювання, регулювання. Кожний з елементів його об'єкта (функція, параметр, підрозділ тощо) так само системно управляється відповідно до загальної мети крізь відокремлені цілі та локальну мету конкретного об'єкта.

Процес управління стосується грошових потоків, фінансування підприємства, інвестиційної політики, кадрової політики, про-

цесів придбання, виробництва і збуту, а також багатьох інших аспектів діяльності підприємства.

Увесь процес управління підприємством у загальному вигляді складається з трьох рівнів, як наведено на рис. 1.7.

На кожному рівні прийняття будь-якого обґрунтованого управлінського рішення на підприємстві неможливе без детального обліку, економічного контролю та аналізу як фінансового складу підприємства в цілому, так і окремих його складових частин, у тому числі й капіталу, залученого до діяльності підприємства. Це покликано забезпечити необхідною інформацією управлінський персонал підприємства, який відповідає за планування, організацію, контроль та аналіз господарсько-фінансових операцій і приймає в межах своєї компетенції різноманітні адміністративні рішення.

Рис. 1.7. Рівні управління підприємством

Без наявності чіткої своєчасної повної інформації про поточну діяльність неможливо дієво планувати на майбутнє.

Оскільки ефективність функціонування підприємств в умовах ринку на підставі виражених управлінських рішень багато в чому залежить від якості даних обліку, контролю та аналізу процесів, що супроводжують господарсько-фінансову діяльність, не можна залишити поза увагою історичний аспект генезису обліку відповідно до загальних облікових принципів, які використовуються. У світовій практиці бухгалтерський облік у межах підприємства може поділятися на два різновиди — фі-

нансовий та внутрішньогосподарський, відмінності між якими наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО
ТА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО (УПРАВЛІНСЬКОГО) ОБЛІКУ
ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ (МСБО)**

Порівняльні характеристики	Внутрішньогосподарський (управлінський) облік	Фінансовий облік
	закритий, (комерційна таємниця)	відкритий (підлягає оприлюдненню)
Користувачі	Усередині фірми	Зовнішні
Час	Сьогодні та майбутнє	Минуле і сьогодні
Охоплення	Окремі підрозділи фірми	Уся фірма
Одиниці обліку	Гроші чи натуральні одиниці	Гроші
Контролюється	Потребами керівників	Статутом, суспільством
Критерії інформації	Релевантність, корисність, сприйнятність	Об'єктність, верифікованість, доказовість
Визнані пріоритети	Швидкість, отримання інформації	Точність
Період	Будь-які терміни	Рік (або протягом року)

Колишня вітчизняна та сучасна міжнародна концепції обліку мають, з одного боку, певну схожість (орієнтацію на користувача інформації), а з іншого — значні розбіжності, насамперед пряме використання даних бухгалтерського внутрішньогосподарського (управлінського) обліку безпосередньо для прийняття управлінських рішень менеджерами підприємства.

Значущість бухгалтерського обліку для управління капіталом підприємства полягає в тому, що він являє собою систему збирання, виміру, обробки і передачі інформації для прийняття важених управлінських рішень.

За окремими оцінками «облік як одна із функцій управління незалежно від форм власності й типу економічних відносин обслуговує управлінський процес, створюючи понад 80 % інформаційної бази управлінських рішень, що приймаються» [139, с. 4].

До такого виду обліку, як фінансовий, «більшою мірою відносяться аспекти минулої діяльності, призначеної для зовнішньої звітності, тобто він служить для надання фінансової інформації

таким зацікавленим сторонам, як інвестори, кредитори і державні органи» [42, с. 9].

Вагомою є побудова внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Наприклад, документи Національної федерації бухгалтерів США трактують внутрішньогосподарський (управлінський) облік як процес пізнання, оцінки, накопичення, аналізу, підготовки, тлумачення і повідомлення фінансової інформації, що використовується управлінським апаратом для планування, визначення вартості та контролю в межах підприємства [267, с. 8—9]. Та цим складові даного процесу не вичерпуються, оскільки жодне підприємство не функціонує у вакуумі, а відтак, має готувати фінансові звіти для різних органів державного регулювання.

На відміну від фінансового обліку підприємницького капіталу у внутрішньогосподарському (управлінському) обліку вдаються до додаткової документації, наприклад такої, як фінансові звіти, включаючи звіти про рух грошових коштів, та різних фінансових відомостей. Таким чином, даний обліковий метод використовується на практиці для здійснення підприємством функцій планування, контролю, аналізу та прийняття рішень.

Як зазначалося на самому початку (підрозділ 1.1), до процесу діяльності суб'єкта господарювання залучається власний капітал і у подальшому до процесу діяльності поступово залучається інший капітал, чужий стосовно до засновників. Усе це разом складає підприємницький капітал. А з точки зору балансового подання фінансового стану господарюючого суб'єкта — пасиви.

З огляду на важливість капіталу для досягнення загальної мети підприємствами весь капітал (пасиви, власність) підприємства виділяється в окремий об'єкт управління, а в системі управління необхідно визначити спеціальну підсистему управління капіталом з його плануванням, обліком, контролем, аналізом, стимулюванням розвитку та регулюванням. Система управління капіталом підприємства — складна комплексна система. Вона передбачає обґрунтоване планування, чітку організацію обліку кожної складової частини капіталу, кожного виду капіталу, дієвий контроль за його загальним рівнем, окремими статтями та всебічний аналіз.

Відповідно до П(С)БО 1 та МСБО «Концептуальна основа складання та подання фінансових звітів» зобов'язання — це обов'язок чи відповідальність діяти певним чином. Зобов'язання виникає тільки тоді, коли актив отримано, або коли підприємство укладає невідмовну угоду придбати актив.

Цими стандартами визначено, що зобов'язання визнається у балансі, коли ймовірно, що в результаті погашення теперішнього зобов'язання відбудеться вибуття ресурсів, які могли б забезпечити надходження майбутніх економічних вигод, а сума, за якою буде погашено зобов'язання, може бути достовірно виміряна.

Стандарти далі визначають, що зобов'язання — це теперішня заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій, від погашення якої очікується вибуття з підприємства ресурсів, які втілюють у собі майбутні економічні вигоди.

Усе правильно. Але у наведеному переліку до зобов'язання віднесені тільки такі об'єкти:

- отримання товарів у кредит;
- позики;
- нарахування податків і витрат, які будуть сплачені пізніше;
- виплата або передача активів;
- надання послуг;
- заміна або інше зобов'язання;
- перетворення у власний капітал.

Чомусь немає самого власного капіталу, хоча власний капітал формує частину зобов'язань підприємства перед засновниками. З правового ж боку, позичальники мають *переважне право власності* (підкреслено автором) перед засновниками. Тому не можна так розглядати пасиви.

Пасиви — це право власності. А капітал як термін означає власність.

Якщо розглядати весь капітал, залучений до господарювання, з погляду прав власності у момент його залучення, то можна констатувати таке:

◆ початок підприємницької діяльності супроводжується залученням капіталу власників, засновників — це початковий капітал;

◆ процес діяльності господарюючого суб'єкта супроводжується взаємодією з іншими суб'єктами підприємницької діяльності із тимчасовим запозиченням їх коштів — залучається позиковий капітал на основі контракту (зобов'язання за контрактом);

◆ отримання доходу та прибутку супроводжується їх створенням, розподілом та перерозподілом у формі податків, зборів і платежів, а це означає, що тимчасово залучаються створений суспільний капітал (до моменту сплати) та власний капітал.

Таким чином, автором пропонується виділити складові частини підприємницького капіталу, як наведено на рис. 1.8.

Як видно з рис. 1.8, нами пропонується виділити три складові частини підприємницького капіталу — Власний, Позиковий, Суспільний.

«Позиковий капітал» і «Суспільний капітал» разом складають усім відомі «Зобов'язання» і є тимчасово залученим до господарювання капіталом, оскільки те, що позичено, необхідно повернути, а те, чим «поділились», — необхідно віддати.

Проте слід розуміти, що з метою управління капіталом необхідно чітко розмежувати зобов'язання, що виникають у процесі взаємодії з іншими суб'єктами господарювання на основі контрактів від зобов'язань, що виникають у процесі створення нового продукту та належить внести до суспільних фондів (податки, збори, платежі).

Таким чином, усю підсистему управління капіталом можна поділити на три складові частини — управління власним капіталом, управління суспільним капіталом та управління позиковим капіталом.

Кожна складова частина являє собою окрему підсистему управління, для якої нами пропонується така схема управління з основним сегментами, як наведено на рис. 1.9.

Управління капіталом підприємства є однією з найважливіших ланок системи управління діяльності підприємства. Про актуальність цього управління свідчить активний розвиток в останні десятиріччя його теоретичного обґрунтування і ефективні форми практичного його здійснення. Коло питань, що вирішується менеджментом капіталу, досить велике, оскільки схвалювані управлінські рішення нерозривно пов'язані з усіма основними видами діяльності підприємства і всіма стадіями його життєвого циклу, починаючи зі створення. Капітал як об'єкт управління надає управлінцям велике поле діяльності для ухвалення стратегічних і оперативних управлінських рішень, направлених на успішну реалізацію місії і базової корпоративної стратегії підприємства.

З ефективним управлінням капіталом пов'язані основні моменти сфери фінансового розвитку підприємства — формування фінансових ресурсів, їх розподіл за напрямками господарської діяльності підприємства.

На сьогоднішній час сучасна система управління капіталом має великий арсенал прогресивних технологій та інструментів, які дозволяють успішно вирішувати головну мету функціонування підприємства — забезпечувати підвищення добробуту власників на основі зростання його ринкової вартості.

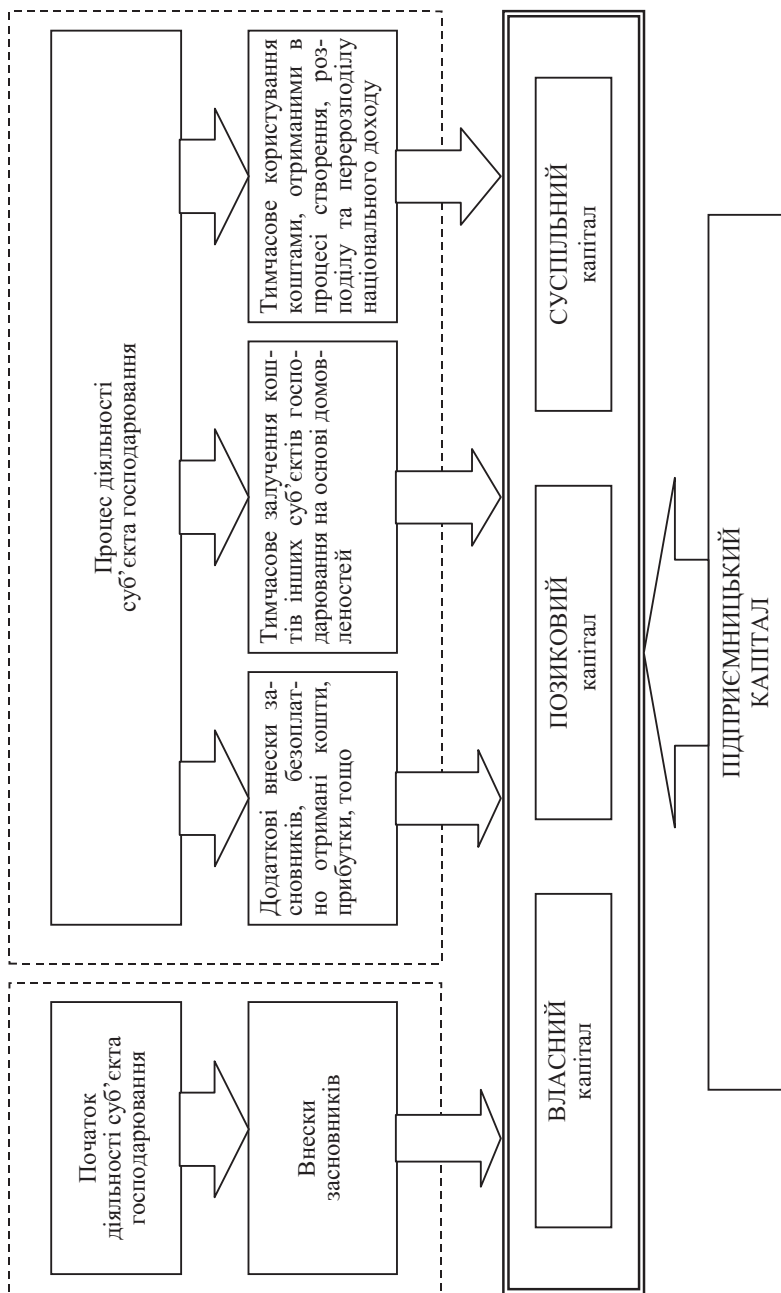

Рис. 1.8. Складові частини підприємницького капіталу

Рис. 1.9. Побудова управління капіталом (пасивами, власністю) підприємства

Управління капіталом підприємства спрямовано на вирішення таких основних завдань:

1. Формування достатнього обсягу капіталу, який забезпечує необхідний економічний розвиток підприємства. Це завдання реалізується шляхом визначення загальної потреби в капіталі для фінансування необхідних підприємству активів у процесах діяльності, формування можливостей фінансування оборотних і необоротних активів, розробки системи заходів щодо залучення різних форм капіталу.

2. Ефективний розподіл сформованого капіталу за видами діяльності і напрямками використання. Це завдання реалізується шляхом дослідження можливостей ефективного використання капіталу в окремих видах діяльності підприємства і господарських процесах; формування обсягів майбутнього використання капіталу, які забезпечать ефективність його функціонування і зростання ринкової вартості підприємства.

3. Розроблення методів досягнення максимальної дохідності капіталу за передбачуваного рівня фінансового ризику. Забезпечення максимальної прибутковості капіталу може бути досягнуто на стадії його формування за рахунок оптимізації співвідношення власного і

позикового видів капіталу, що залучається. Залучення капіталу в таких формах, які в конкретних умовах господарювання здатні принести підприємству найвищий рівень прибутку. Вирішуючи це завдання, необхідно мати на увазі, що максимізація рівня прибутковості капіталу досягається, як правило, за істотного зростання рівня фінансування ризиків, пов'язаних з його формуванням, оскільки між цими двома показниками існує прямий зв'язок. Тому максимізація прибутковості капіталу, що сформований, має забезпечуватися в межах фінансового ризику, конкретний рівень якого встановлюється власниками.

4. Розроблення заходів щодо мінімізації фінансового ризику, який пов'язаний з використанням капіталу, за певного рівня його прибутковості. Зменшення рівня ризиків може бути забезпечено шляхом оптимізації структури капіталу, що залучається, уникнення окремих фінансових ризиків, ефективних форм внутрішнього та зовнішнього страхування.

5. Розробка заходів щодо можливої постійної фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку. Така рівновага можлива при забезпеченні оптимальної структури капіталу, що залучається і його авансуванню в необхідних об'ємах у високоліквідні види активів.

6. Розроблення заходів щодо можливості достатнього рівня фінансового контролю над підприємством з боку його засновників. Даний фінансовий контроль можливий за наявності контрольного пакета акцій (контрольної частки в пайовому капіталі) в руках первинних засновників підприємства. При подальшому формуванні капіталу в процесі розвитку підприємства необхідно стежити за тим, щоб залучення власного капіталу із зовнішніх джерел не призвело до втрати фінансового контролю і поглинання підприємства сторонніми інвесторами.

7. Розроблення заходів щодо забезпечення достатньої фінансової гнучкості підприємства. Фінансова гнучкість характеризує здатність підприємства швидко формувати на фінансовому рівні необхідний обсяг додаткового капіталу за появи несподіваних високоефективних інвестиційних пропозицій. Це забезпечується в процесі формування капіталу за рахунок оптимізації співвідношення власного і позикового капіталу, строків залучення капіталу, зниження рівня фінансових ризиків, своєчасних розрахунків з партнерами.

8. Розроблення заходів щодо оптимізації обороту капіталу. Це завдання спрямоване на вирішення питань ефективного управління потоками різних форм капіталу в процесі окремих циклів обороту на підприємстві.

9. Розроблення заходів щодо своєчасного реінвестування капіталу, що забезпечить необхідний рівень ефективної діяльності

підприємства. Рівень ефективності майбутньої господарської діяльності підприємства, що створюється, багато в чому визначається цілеспрямованим формуванням його власного капіталу.

Перехід від адміністративно-командної економіки, коли кожний крок господарсько-фінансової діяльності підприємства регламентувався з боку керівних управлінських органів, а власником усього була держава, до ринкових відносин з розгалуженою структурою форм власності підвищує відповідальність керівників підприємств за якість роботи. Практика господарювання в країнах з розвиненою ринковою економікою цілковито підтверджує наведене.

При цьому для ефективного розвитку підприємства не можна обмежуватися розробкою лише короткострокових планових завдань. Необхідно розробляти й більш далекоглядні напрями розвитку господарсько-фінансової діяльності підприємства.

Водночас план залучення капіталу до діяльності підприємства має бути органічно пов'язаним з іншими розділами комплексного плану розвитку підприємства.

Інформаційна база управління капіталом необхідна як керівництву конкретного підприємства, так і його зовнішнім контрагентам, зацікавленим у найкращій фінансовій результативності функціонування даного об'єкта. Вона має складатися з нормативної, довідкової, облікової інформації, даних спеціальних досліджень (наприклад, маркетингова інформація) тощо.

Облікова інформація є основою для прийняття дієвих управлінських рішень. Довідкова ж інформація допомагає проводити порівняльний аналіз ефективності управління капіталом на конкретному підприємстві.

Таким чином, мова йде про необхідність наявності внутрішньої та зовнішньої (баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух власного капіталу, звіт про рух грошових коштів) інформаційної бази управління капіталом або про можливість оперативної та якісної трансформації першої у другу. У США, наприклад, для зовнішніх користувачів складається коротка фінансова звітність у багатоступінчастій і одноступінчастій формах [105].

Наявність нормативної інформації дозволяє в стислі терміни, обґрунтовано та чітко розрахувати окремі частини структури суспільного капіталу.

Виходячи з вище зазначеного, взаємозв'язок між інформаційними потоками та управлінськими рішеннями щодо підприємницького капіталу може бути таким, як наведено на рис. 1.10.

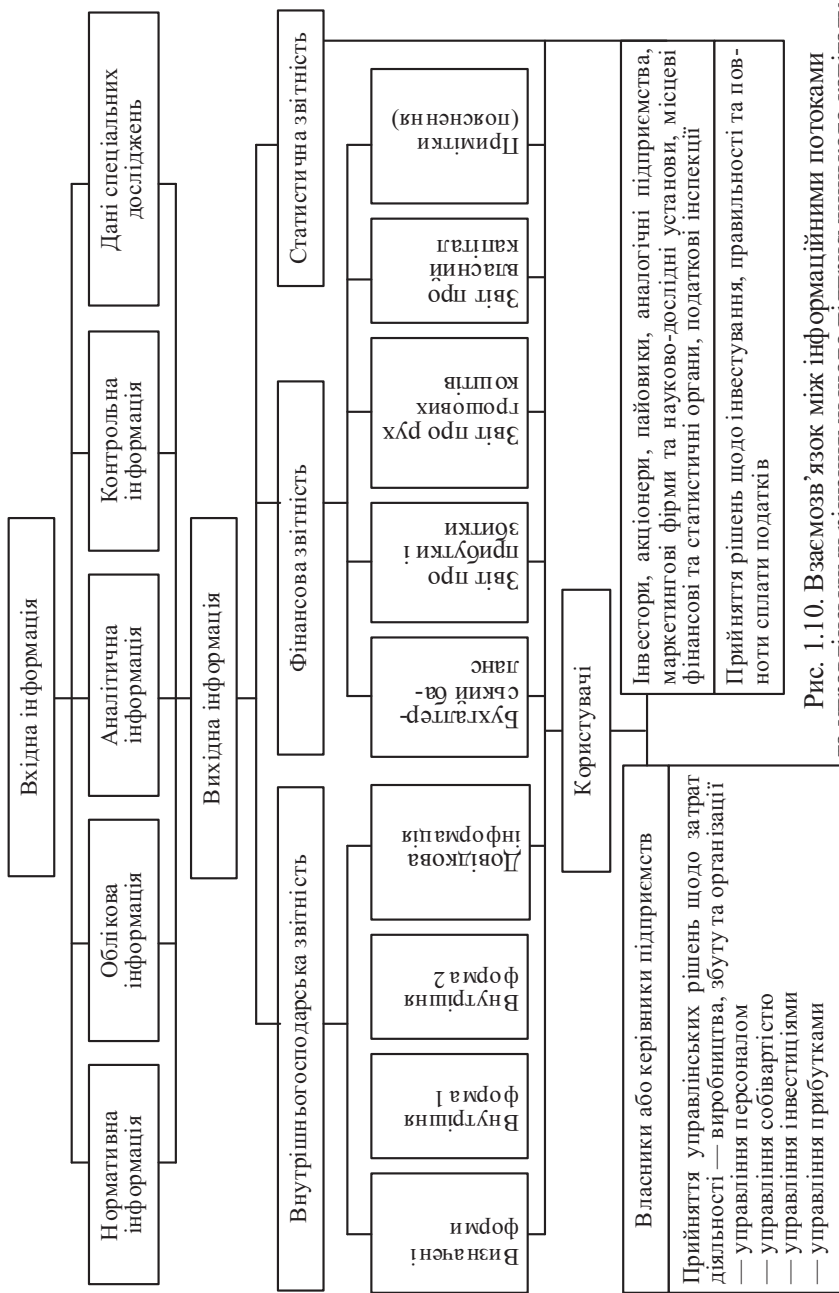

Рис. 1.10. Взаємозв'язок між інформаційними потоками та управлінськими рішеннями щодо підприємницького капіталу

На нашу думку, інформаційна база управління капіталом як складова частина інформаційної системи управління на підприємстві в цілому повинна базуватися на принципах повноти, системності, достовірності, значущості, корисності, зрозумілості, співставлення, постійності, суттєвості, оперативності і, нарешті, що дуже важливо, ефективності.

Разом з тим потрібно враховувати одну особливість. Як зазначає Бюро бухгалтерських стандартів США (Financial Accounting Standards — FASB), «інформація, що надається у фінансовій звітності, може базуватися і на приблизних, а не на точних вимірах. Ці дані часто базуються на здогадних оцінках, умовних класифікаціях, суб'єктивних узагальненнях і розподілах за будь-якою ознакою.

Результат господарської діяльності в економіці, що динамічно розвивається, не визначений і впливає із взаємодії безлічі різних факторів.

Таким чином, незважаючи на ауру точності, яка, як може здатися, оточує фінансову звітність у цілому і форми звітності зокрема, виміри, що в них використовуються, за невеликими винятками є приблизними і базуються більше на правилах і припущеннях, ніж на точних значеннях» [50, с. 96]. Таке визначення значною мірою може характеризувати і вітчизняну практику в цій сфері.

Слід звертати більшу увагу на застосування інформаційних (особливо внутрішньогосподарських та зовнішніх) джерел та сучасних методичних прийомів. Окрім того, поліпшенню інформаційного забезпечення управлінського процесу сприятиме більш чітка спрямованість інформаційних потоків на конкретні управлінські функції.

Тобто йдеться про необхідність налагодження на підприємствах якісної планової, організаційної, облікової, контрольної, звітної, аналітичної та регулюючої інформації.

Проте для досягнення високого кінцевого результату замало лише налагодити відповідні (водночас диференційовані та взаємопов'язані) інформаційні потоки. Не менш важливо запровадити на кожному підприємстві надійну систему накопичення, обробки й використання інформації, необхідної для управління капіталом.

Між ефективністю управління капіталом та фінансовими результатами діяльності підприємства існує прямий взаємозв'язок.

Проте проблема взаємозв'язку між ефективністю управління капіталом (пасивами, власністю) та фінансовими результатами

діяльності підприємств на сьогодні залишається до кінця не дослідженою. Це зумовлено тим, що:

- відчувається відсутність системи показників соціально-економічної ефективності управління капіталом (пасивами, власністю);

- бракує сучасних методів розрахунку таких показників;

- недостатньо досліджений взаємозв'язок між критеріями ефективності управління капіталом підприємства в цілому, а також критеріями ефективності управління залучення окремих частин та видів капіталу;

- робиться надмірний акцент на економічному аспекті, а правовому та соціальному приділяється надто мало уваги.

Водночас підвищення ефективності управління капіталом (пасивами, власністю), його складових частин неможливе без виміру його ефективності на основі визначення системи її показників. Призначення останніх полягає в тому, що вони є не лише найважливішими інструментами планування, обліку, контролю та аналізу капіталу та його складових частин на конкретному об'єкті, а й дозволяють поєднати особисті, колективні та суспільні інтереси. Система показників ефективності управління капіталом підприємства обов'язково має складатися з показників економічної та соціальної ефективності (хоча останні дуже важко піддаються формалізації).

Отже, досягнення належного рівня управління підприємницьким капіталом потребує зваженого підходу до всіх складових цього процесу: обліку, контролю та аналізу. Проте головним питанням залишається побудова обліку капіталу (пасивів, власності) як у цілому, так і окремих його складових.

РОЗДІЛ 2

ПОБУДОВА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

2.1. Основи побудови обліку власного капіталу

Проблема відображення прав власників у бухгалтерському обліку має історичний характер, оскільки як ніяка інша залежить від форм господарювання та організаційно-правових форм ведення бізнесу. У зв'язку з цим зазначена проблема знаходиться в постійному розвитку.

Провідну роль в удосконаленні обліку прав власників (власного капіталу) відіграють теоретичні розробки, спрямовані на розкриття сутності та змісту категорії капіталу як у цілому, так і окремих його складових, у тому числі власного капіталу.

Власний капітал відіграє головну роль у створенні та розвитку підприємства і є головною економічною базою всього процесу діяльності підприємства.

Застосування терміна «власний капітал» в Україні пов'язано з розвитком різних форм власності та різних організаційно-правових форм підприємств.

В економічній літературі наводяться різні визначення власного капіталу. Узагальнюючи їх можна сформулювати таке визначення: власний капітал — це вкладення власників, власні джерела підприємства, що без визначеного терміну повернення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку.

Складові власного капіталу відображають суму, яку власники передали в розпорядження підприємства як внески, або залишки у формі нерозподіленого прибутку, або яку суму підприємство одержало у своє розпорядження зі сторони без повернення від інших юридичних та фізичних осіб.

Професор М. Т. Білуха пише, що власний капітал визначається вартістю майна суб'єкта господарювання, тобто чистими активами (різниця між вартістю майна і позиковим капіталом), і складається зі статутного, додаткового й резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та цільових (спеціальних) фондів [19].

Визначення терміна «власний капітал», які подаються різними вченими-економістами відрізняються не дуже суттєво. Проте тлумачення поняття «власний капітал» у бухгалтерському обліку суттєво відрізняється від тлумачення останнього в інших економічних науках.

Можна виділити такі три підходи до визначення суті власного капіталу, як наведено на рис. 2.1.

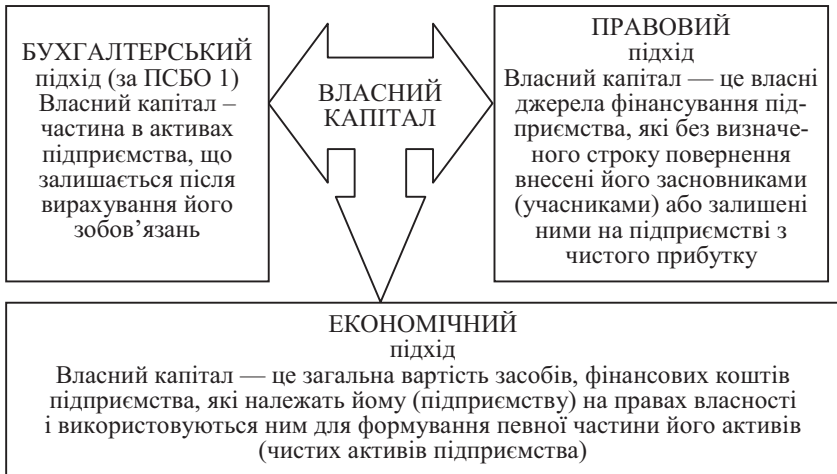

Рис. 2.1. Підходи до визначення поняття власного капіталу

Таким чином, як видно з рис. 2.1, наведені визначення поняття «власний капітал» принципово відрізняються.

Для економічних наук власний капітал — це фінансові ресурси, що вкладаються в частину активів, відображені в пасиві балансу підприємства.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Фінансова звітність» та Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» наводять визначення власного капіталу підприємства виходячи із «залишкового» підходу, визначають його як частину активів, розглядаючи значно вужче.

Виходячи з того, що власний капітал підприємства є різницею між вартістю його майна і борговими зобов'язаннями (Власний капітал = Активи – Зобов'язання), вживання терміна «активи» в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Фінансова звітність», на мою думку, є дещо некоректним. Бажано було б наближити це визначення до економічної суті власного капіталу.

Як бачимо з визначення терміна «власний капітал» за Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, бухгалтерське визначення не дає відповіді на питання, які критерії мають застосовуватись для визначення окремих складових частин власного капіталу.

Зважаючи на економічний та правовий зміст власного капіталу, та для більш зрозумілого окреслення окремих його складових частин, визначення власного капіталу можна сформулювати таким чином: власний капітал — це сума власних коштів підприємства, отримана в результаті його діяльності, або від власників (учасників) у вигляді внесків, придбаних акцій, паїв тощо, або залишена на підприємстві безоплатно.

Власний капітал як об'єкт обліку та управління має певні особливості (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Особливості власного капіталу підприємства

Отже, поняття «власний капітал» не має однозначного визначення. Це зумовлено його різноспрямованими функціями (рис. 2.3), які визначаються наявністю кількох суб'єктів економічних відносин, що мають різні інтереси стосовно власного капіталу. Цими суб'єктами є власники (засновники), кредиторів та держава або муніципалітет. Відповідно до інтересів власників (засновників) сума власного капіталу відображає обсяг їхніх прав. Для кредиторів власний капітал засновника(ів) виступає критерієм оцінки його (засновника) надійності та гарантом виконання підприємством своїх зобов'язань. Стосовно державного та муніципального інтересу щодо власного капіталу підприємства, то він полягає у зміцненні стабільності підприємства та його розвитку в інтересах усього суспільства.

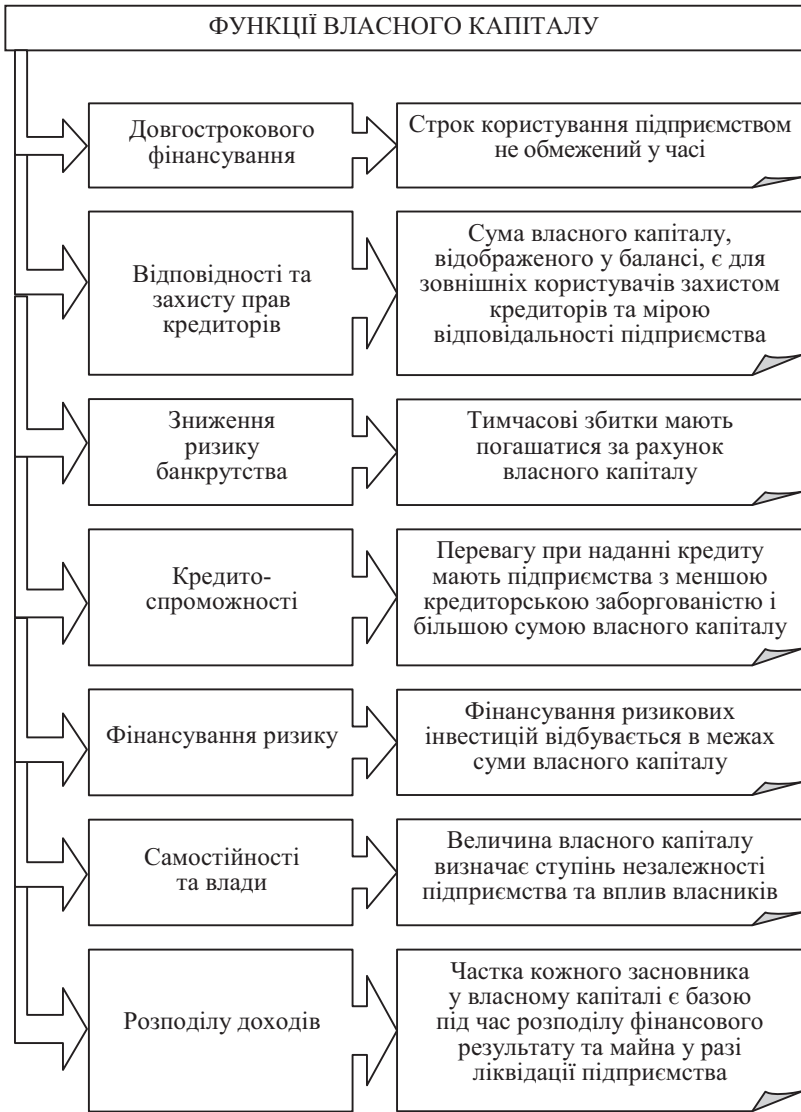

Рис. 2.3. Функції власного капіталу

У статті 2 Закону України «Про власність» у 1991 році було встановлено, що «Право власності — це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпоря-

дження майном» [181]. Цим Законом забезпечувалася стабільність правовідносин власності у державі.

У розвиток Закону України був розроблений у 1993 році (Постанова КМУ від 04.05.1993 р. № 326) «Класифікатор форм власності», який діяв до 2004 року.

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 17 травня 2001 року № 2408-III та на виконання планів державної стандартизації на 2000—2004 рр. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики, від 28.05.2004 р. № 97 були скасовані старі (1994 року) та затверджені і введені в дію нові державні класифікатори України з класифікації форм власності (ДК.001:2004) та з класифікації організаційно-правових форм господарювання (ДК.002:2004), які встановлені Цивільним кодексом України (ЦКУ) та Господарським кодексом України (ГКУ).

Новий класифікатор форм власності визначає п'ять форм власності в Україні, а саме:

- приватна;
- державна корпоративна;
- державна;
- комунальна;
- комунальна корпоративна.

При цьому Державну корпоративну власність та комунальну корпоративну власність визначають стосовно до майна суб'єктів, у статутному капіталі яких частка державної чи комунальної власності перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує відповідним органам державного управління або місцевого самоврядування право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів.

Суттєвим моментом для побудови бухгалтерського обліку в управлінні є розуміння призначення нового класифікатора.

Як зазначається в Наказі про ДК 001:2004, Класифікатор призначено для використання органами державного управління та іншими користувачами для обліку, збирання і оброблення статистичної та адміністративної інформації щодо державної реєстрації, аналізу та узагальнення результатів економічної діяльності суб'єктів господарської (у т. ч. підприємницької) діяльності, ведення державних реєстрів: Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, Реєстру корпоративних прав держави та інших за формами власності. Класифікацію форм власності рекомендується використовувати

разом з державним класифікатором ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» (КОПФГ).

Об'єктами класифікації у КФВ є форми власності, встановлені чинним законодавством: Цивільним кодексом України (далі — ЦКУ) та Господарським кодексом України (далі — ГКУ).

У Цивільному та Господарському кодексах України наведені нові визначення термінів права, власності суб'єктів та об'єктів права власності. Оскільки ці визначення мають суттєве значення для побудови бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності), наведемо їх у повному визначенні.

Право власності — це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном (ЦКУ, ст. 316, 317).

Суб'єкти права власності — Український народ та інші учасники цивільних відносин: фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом (ЦКУ, ст. 2, 318).

Право приватної власності. Суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати. Склад, вартість та кількість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженим. Законом може бути встановлено обмеження розміру земельної ділянки, яка може бути у власності фізичної та юридичної особи (ЦКУ, ст. 325).

Об'єктами права приватної власності є майно приватних та інших видів підприємств, господарських товариств та об'єднань (крім державних та комунальних), кооперативів, організацій, установ, закладів (крім державних та комунальних).

Право державної власності. У державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, що належать державі Україна. Від імені та в інтересах держави Україна право власності здійснюють відповідно органи державної влади (ЦКУ, ст. 326).

Об'єктами права державної власності є майно:

- державних та казенних підприємств, державних організацій, установ і закладів, що діють на основі державної власності (ГКУ, ст. 73);

- акції (частки, паї) держави у майні суб'єктів господарювання різних форм власності (ГКУ ст. 14);

- яке не увійшло до статутних фондів акціонерних товариств, створених у процесі корпоратизації та приватизації;

- державних господарських об'єднань, які утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо) (ГКУ, ст. 120).

Право комунальної власності. У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування (ГКУ, ст. 327).

Об'єктами права комунальної власності є майно:

- ◆ комунальних підприємств, організацій, установ, закладів, що діють на основі комунальної власності територіальної громади (ГКУ, ст. 78);

- ◆ акції (частки, паї) територіальної громади у майні суб'єктів господарювання різних форм власності (ГКУ, ст. 24);

- ◆ комунальних господарських об'єднань, які утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо) (ГКУ, ст. 120).

Виходячи з вищевикладеного, можна дати таке визначення терміна «власний капітал»: «Власний капітал — це вартісний вираз права особи на засоби підприємства (майно, активи), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб».

Оскільки мова йде про вартісний вираз, тобто вартість, важливим моментом є визначення цієї вартості. Для того щоб мати можливість більш точно визначити вартість власного капіталу як об'єкта бухгалтерського обліку, важливе значення має визначення організаційно-правової форми господарювання (додаток Д).

Організаційно-правова форма господарювання — це форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо.

Значний вплив на побудову власного капіталу має його структура.

На структуру власного капіталу підприємства в першу чергу впливає його місце і роль в економічній системі, тобто його належність до відповідної організаційно-правової форми, мети діяль-

ності, форми власності, розміру та інших класифікаційних ознак (рис. 2.4).

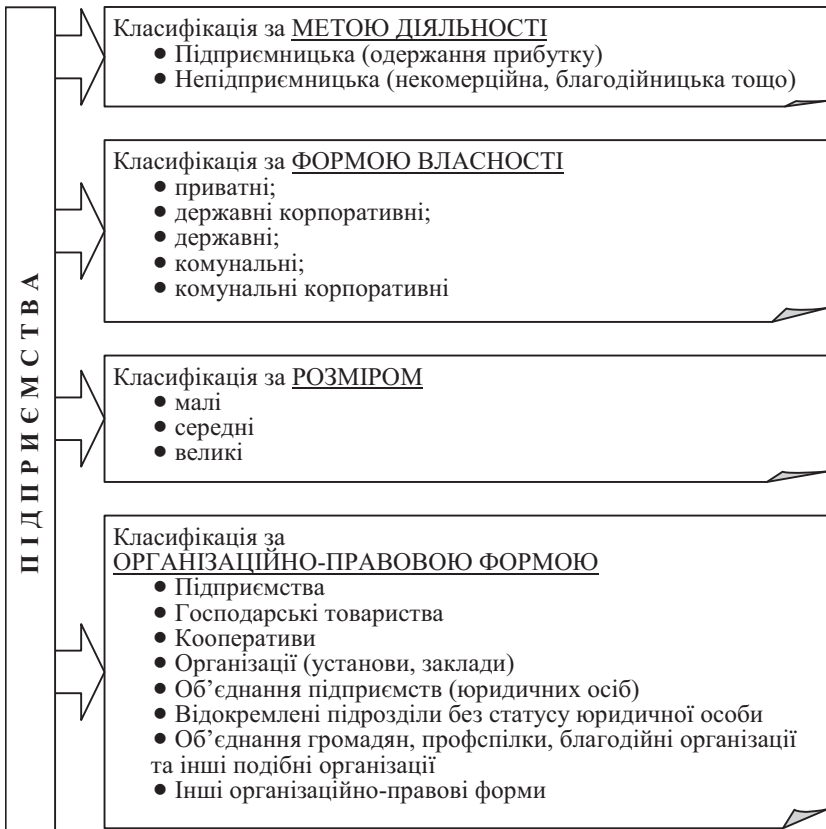

Рис. 2.4. Класифікація підприємств

В основу першої класифікації підприємств — за метою діяльності — покладено саме мету створення підприємства. Підприємство, що має на меті одержання прибутку, є підприємницьким. Якщо ж мета підприємства інша (благодійність тощо), воно відноситься до типу непідприємницьких. Підприємницькі підприємства є основою ринкової економіки. Саме вони і є об'єктом нашого наступного розгляду.

В основі другої класифікації підприємств — за формою власності — залежність від виду власності на майно підприємства. У зв'язку з цією залежністю всі підприємства поділяються на п'ять

видів: приватні, державні корпоративні, державні, комунальні (муніципальні) та комунальні (муніципальні) корпоративні. Ця класифікація відповідає Державному класифікатору форм власності ДК 001:2004. У ринковій економіці переважають приватні підприємства.

Наступну класифікацію підприємств — за розміром — проводять з урахуванням кількості працюючих та розміру виручки підприємства. До розмірів, які впливають на віднесення підприємства до тієї чи іншої категорії, відносять такі показники: величина капіталу (майна) підприємства, чисельність працівників, обсяг виробленої продукції. У нашій країні головним критерієм, яким керуються при віднесенні підприємства до певної категорії, є чисельність зайнятих на підприємстві, у зв'язку з чим виділяють малі, середні та великі підприємства.

Відповідно до Державного класифікатора ДК 002:2004, за організаційно-правовою формою підприємства групують у вісім груп (додаток Д). В основу цієї класифікації покладені різні критерії: види власності, способи мобілізації капіталу, необхідного для створення підприємства, форми управління та контролю за підприємством з боку власників, способи присвоєння і розподілу доходів підприємства, характер матеріальної відповідальності підприємства за своїми обов'язками тощо.

Стосовно підприємств, які за формою власності відносяться до категорії приватних, їх можна поділити на три групи, а саме:

- індивідуальні;
- партнерські (товариства);
- корпоративні.

Ця багатогранність класифікаційних ознак підприємств спричинила наявність в економічній літературі на сьогодні, велику кількість напрямів класифікації власного капіталу підприємства. А це, у свою чергу, призвело до різнобою в тлумаченні методик бухгалтерського обліку власного капіталу. У табл. 2.1 наведено основні напрями класифікацій власного капіталу, що використовуються нині в економічній літературі.

Крім наведених у табл. 2.1, в економічній літературі існує й ряд інших підходів до визначення структури власного капіталу. Зокрема, деякі автори поділяють власний капітал на інвестований засновниками (учасниками, акціонерами) та створений фірмою за час діяльності.

Многу пропонується загальна структура власного капіталу підприємства, як наведено на рис. 2.5.

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ
СТРУКТУРИ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ**

№ з/п	Автор	Структура власного капіталу
1	<i>Антоні Роберт Н.</i> [181], <i>Рахман З., Шеремет А.</i> [200] та ряд інших	Акціонерний капітал Реінвестований прибуток
2	<i>Стоун Д., Хитчинг К.</i> [238]	Зобов'язання перед інвесторами
3	<i>Вели Глен А., Шорт Деніел Г.</i> [47]	Статутний капітал Додатковий капітал Нерозподілений прибуток
4	<i>Сопко В. В.</i> [224]	Реєстрований капітал Нереєстрований капітал
5	<i>Хендріксен Э. С., Ван Бреда М. Ф.</i> [254]	Суми, внесені акціонерами Перевищення суми чистого прибутку над дивідендами Безкоштовні надходження від інших осіб
6	<i>Хендріксен Е. С., Ван Бреда М. Ф.</i> [254]	Номінальний Оплачений акціонерами понад номінал Утворений унаслідок переоцінок Нерозподілений прибуток
7	Національні Положення (стандарты) бухгалтерського обліку України	Фактично внесений статутний (пайовий) капітал (статутний капітал за винятком неоплаченого і вилученого) Додатковий капітал Резервний капітал Нерозподілений прибуток (+) / Непокриті збитки (-)

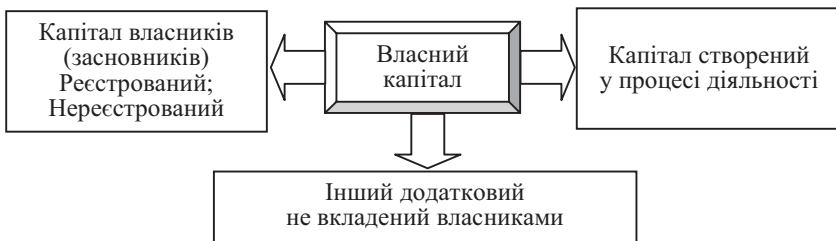

Рис. 2.5. Структура власного підприємницького капіталу

Як видно з рис. 2.5, загальна структура власного капіталу складається з таких складових частин.

1. *Капітал власників* — сума капіталу, внесеного засновниками. Ця сума складається з двох частин:

- *Реєстрований* — сума власного капіталу, згідно з установчими документами за винятком неоплаченого та вилученого капіталу.

- *Нереєстрований* — тобто додатково вкладений засновниками — результат від продажу акцій власної емісії або додаткові внески засновників на збільшення реєстрованого капіталу підприємства після прийняття рішення про таке збільшення, але до проведення державної реєстрації цих змін тощо.

2. *Капітал створений у процесі діяльності* — тобто отриманий у результаті діяльності суб'єкта (окрім результату від продажу акцій власної емісії), це сума резервного капіталу та нерозподіленого прибутку (або мінус непокриті збитки).

3. *Інший додатковий не вкладений власниками* — формується за рахунок безоплатно отриманого майна, індексації майна, тощо.

Крім того, поки що серед рахунків обліку власного капіталу є рахунки обліку відокремлених від нього об'єктів:

- ◆ Страхові резерви;
- ◆ Цільове фінансування і цільові надходження;
- ◆ Забезпечення майбутніх витрат і платежів.

Таким чином, на мою думку, запропонована загальна структура власного капіталу підприємства дає змогу з більшим розумінням визначати його складові частини з урахуванням виду виникнення.

Як уже зазначалось неоднозначність у визначенні загальної структури власного капіталу призвела до неоднозначності трактувань в економічній літературі й окремих складових частини власного капіталу.

Так, Глен А. Велш, Даніел Г. Шорт вважають, що акціонерний капітал — це сума інвестицій, здійснених акціонерами [47].

Е. С. Хендріксен, М. Ф. Ван Бреда ототожнюють інвестиційний капітал зі статутним капіталом. Вони пишуть, що «... в більшості великих корпорацій нерозподілений прибуток стає найбільш суттєвою часткою інвестиційного капіталу без здійснення формальних дій з боку Ради директорів фірми і називають його капіталізованим нерозподіленим прибутком» [254].

С. Ф. Голов, В. І. Єфіменко зауважують, що власний капітал корпорацій формується акціями, тобто коштами інвесторів [55].

В. В. Сопко вважає, що основною функцією статутного капіталу є інвестування діяльності підприємства [221].

Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл під реінвестованим прибутком розуміють частину прибутку, одержаного від комерційної діяльності, який не підлягає розподілу між акціонерами і знову буде внесений у бізнес [124].

В. Д. Новодворський, А. Н. Хорін, В. Т. Слабінський під поняттям «капітал» розуміють запаси коштів, створені першопочатковими внесками власників. А навіть якщо і не початковими, то додатковими, але в будь-якому випадку такими, що надійшли зі сторони, тобто не пов'язані з внутрішніми процесами на підприємстві [132].

У підсумку недооцінюються реінвестиції, тобто поповнення статутного капіталу підприємства за рахунок чистого прибутку, спрямованого на подальше розширення і розвиток діяльності.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку визначають власний капітал як частку активів підприємства, що залишилася після вирахування всіх його зобов'язань, і поділяють його на дві частини: авансований капітал (contributed capital) і реінвестований (нерозподілений) прибуток (retained earnings) [113].

Проте незалежно від того, хто і як трактує ті чи інші складові частини структури власного капіталу, його загальні розміри, що відображаються у звітності, залежать від реальної оцінки активів, об'єктивності облікових даних щодо розрахунків з кредиторами та державою, оскільки основна проблема полягає в тому, що як у міжнародній, так і у вітчизняній практиці загальна величина власного капіталу, виходячи з балансового методу, визначалася і визначається за залишковим принципом: активи мінус зобов'язання.

Слід відзначити, що розміри власного капіталу для зовнішніх користувачів інформації є мірилом щодо відповідальності підприємства і захисту прав кредиторів. При здійсненні господарської діяльності, кредитуванні підприємства, інвестиційних вкладеннях у підприємницьку діяльність, інших господарських відносинах, за інших однакових умов, перевага надається підприємствам, де переважає сума власного капіталу.

Стосовно ж деталізації структури власного капіталу за видами, то, на мою думку, наявність або відсутність того чи іншого виду власного капіталу в його структурі залежать, у першу чергу, від організаційно-правової форми підприємства, а для приватних за формою власності підприємств — ще й від належності до тієї чи іншої групи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

ВИДИ ТА СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

		№ з/п	Вид власного капіталу	Індивідуальні підприємства	Партнерські підприємства	Корпоративні підприємства
Капітал власників (засновників)	Реєстрований	1	Статутний капітал	+ / -	+	+
		2	Пайовий капітал	-	+	-
		3	Неоплачений капітал	+ / -	+	+
		4	Вилучений капітал	-	-	+
	Не реєстрований	5	Додатковий капітал (від продажу акцій власної емісії)	-	-	+
		6	Додатковий капітал (додаткові внески засновників)	+	+	-
Інший додатковий не вкладений власниками	7	Інший додатковий капітал	+	+	+	
Капітал, створений у процесі діяльності	8	Резервний капітал	+	+	+	
	9	Нерозподілений прибуток / непокріті збитки	+	+	+	

Крім того, на структуру власного капіталу впливають також вимоги законодавства щодо реєстрації внесків учасників. Відповідно до цих вимог і виділяється статутний капітал (або пайовий), реєстрація якого є обов'язковою, та інший капітал, який не підлягає реєстрації. Вони виконують різні функції.

Статутний капітал. Основною функцією статутного капіталу є забезпечення регулювання відносин власності, його розмір фіксується в установчих документах і не може бути меншим за встановлену законодавством величину, а там, де законодавство не вимагає реєстрації вступних внесків засновників, статутний капітал як вид може бути відсутнім.

Пайовий капітал. Цей вид капіталу використовують кредитні спілки, підприємства споживчої кооперації та інші колективні підприємства, у яких в установчих документах фіксуються внески засновників у вигляді паїв, пайових внесків. Пайовий капітал складається із суми пайових внесків усіх членів спілки, як індивідуальних так і колективних.

Неоплачений капітал. Даний вид капіталу притаманний тим підприємствам, у яких є в наявності статутний або пайовий. Він виникає завдяки тому, що згідно із законодавством підприємство може розпочати свою діяльність маючи в наявності не повністю сформованими вказані види капіталу. Цей вид капіталу являє собою суму боргових вимог до засновників щодо внесків до статутного (пайового) капіталу.

Вилучений капітал. Цей вид капіталу притаманний корпоративним підприємствам. Акціонерне товариство має право викупити в акціонера оплачені ним акції. Акції викупуваються з метою їх наступного анулювання або перепродажу, чи розповсюдження серед інших осіб. Вилучений капітал являє собою фактичну собівартість викуплених акцій власної емісії. Викуплені акції мають бути реалізовані чи анульовані протягом року. У цей період розподіл прибутку акціонерного товариства здійснюється без урахування викуплених власних акцій.

Додатковий капітал (від продажу акцій власної емісії). Цей вид капіталу виникає тільки у корпоративних підприємств і визначається як різниця між продажною вартістю акцій власної емісії та її номінальною вартістю.

Додатковий капітал (додаткові внески засновників). Цей вид капіталу виникає на партнерських та індивідуальних підприємствах за рахунок внесення засновниками додаткових внесків на добровільних засадах з метою забезпечення розвитку підприємства. Рішення про додаткові внески приймається загальними зборами колективу. Додаткові внески не збільшують суму статутного ка-

пiталу, не порушують спiввiдношення часток у статутному капiталi i не реєструються в державних органах. Цi додатковi внески мають бути поверненi засновниками.

iнший додатковий капiтал. До нього включаються рiзноманiтнi iншi вкладення до власного капiталу, якi не є реєстрованими, отриманими в результатi дiяльностi пiдприємства i не вiдносяться до двох попереднiх видiв власного капiталу. До нього включається вартiсть безоплатно отриманого майна, iндексацiї майна, тощо.

Резервний капiтал. Цей вид капiталу притаманний усiм типам пiдприємств. Резервний капiтал являє собою суму резервiв, утворених згiдно з чинним законодавством або установчими документами за рахунок нерозподiленого прибутку пiдприємства.

Нерозподiлений прибуток / непокритi збитки. Цей вид капiталу являє собою чистий фiнансовий результат дiяльностi пiдприємства пiсля виплати доходiв власникам та формування резервного капiталу.

Бухгалтерський облiк як iнформацiйна система не може залишитися осторонь вiд процесiв економiчних перетворень, якi вiдбуваються в Украiнi в останнi роки. Якiснi змiни, що вiдбулися i ще тривають в господарському життi нашої краiни, об'єктiв господарювання, вимагають науково обгiрнтованої перебудови бухгалтерського облiку, його методологiї та органiзацiї. Формування багатоукладної економiки значно розширили коло зацiкавлених користувачiв бухгалтерської iнформацiї щодо власностi i фiнансово-майнового стану суб'єктiв господарювання та результатiв їх господарської дiяльностi. Вiдповiдно зростають вимоги щодо повноти i достовiрностi бухгалтерської iнформацiї. Виходячи з цього, в роботi питань облiку власного капiталу розглядаються через призму економiчної сутностi явища та його правової форми.

Подання iнформацiї про стан та рух власного капiталу пiдприємства регламентується П(С)БО 5 «Звiт про власний капiтал» [162]. У ньому визначаються: загальнi положення; змiст статей звiту про власний капiтал; розкриття iнформацiї в примiтках до фiнансових звiтiв.

З метою узагальнення даних про стан та рух власного капiталу пiдприємства Планом рахункiв бухгалтерського облiку активiв, капiталу, зобов'язань та господарських операцiй пiдприємств та органiзацiй передбачено рахунки класу 4 [84].

У табл. 2.2 наведено перелiк рахункiв класу 4, на яких вiдображуються рух складових частин власного капiталу та деяких iнших видiв капiталу, що Планом рахункiв передбачено облiковувати на рахунках цього класу.

Таблиця 2.2

ПЕРЕЛІК РАХУНКІВ ДЛЯ ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

№ рах.	Назва рахунка, субрахунка	Призначення рахунків, субрахунків
40	Статутний капітал	Пасивний, для обліку зафіксованих в установчих документах сум, що є внесками (власників, засновників) до капіталу підприємства
41	Пайовий капітал	
42 42.1 42.2 42.3 42.4 42.5	Додатковий капітал Емісійний дохід Інший вкладений капітал Дооцінка активів Безкоштовно одержані оборотні активи Інший додатковий капітал	Пасивні, для обліку додаткових внесків, дооцінки активів та інших коштів, зархованих до власного капіталу понад заявлену суму
43	Резервний капітал	Пасивний, для обліку резервів, створених за рахунок нерозподіленого прибутку
44 44.1 44.2 44.3	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки) Прибуток нерозподілений Непокриті збитки Прибуток, використаний у звітному періоді	Для обліку чистих фінансових результатів Пасивний, для обліку чистих фінансових результатів, що реінвестовані в підприємство Контрпасивний, для обліку вилучення власного капіталу в результаті допущених збитків Контрпасивний, для обліку використання прибутку власниками на поповнення статутного і резервного капіталу, виплату дивідендів
45	Вилучений капітал	Контрпасивний, регулює статутний (пайовий) капітал у бік зменшення на суми викуплених в акціонерів акцій власної емісії
46	Неоплачений капітал	Контрпасивний, регулює статутний (пайовий) капітал у бік зменшення на суму заявлених, але не внесених коштів
47	Забезпечення майбутніх витрат і платежів	Пасивний, для обліку створених на підприємстві резервів майбутніх витрат та платежів
48	Цільове фінансування і цільові надходження	Пасивний, для обліку коштів, отриманих для здійснення заходів цільового призначення
49	Страхові резерви	Пасивний, для обліку страхових резервів на підприємствах-страховиках

За даними цих рахунків формується Звіт про власний капітал.

Для обліку майже кожного виду власного капіталу передбачено окремий рахунок. З назви рахунка вже видно, яка саме інформація накопичується на ньому.

Так, для обліку реєстрованого капіталу передбачено декілька рахунків.

Інформація про стан та зміни стану зафіксованої в установчих документах суми внесків засновників підприємства відображується на рахунках 40 «Статутний капітал» та 41 «Пайовий капітал», а рахунки 46 «Неоплачений капітал» та 45 «Вилучений капітал» призначені для регулювання зареєстрованої суми до фактично наявної величини суми внесків.

Для обліку Додатково вкладеного та іншого додаткового капіталу застосовують субрахунки рахунка 42 «Додатковий капітал».

Для обліку складових частин власного капіталу, створеного за рахунок діяльності, застосовуються рахунки 43 «Резервний капітал» та 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)». При цьому на окремих субрахунках цього рахунка обліковуються прибутки і окремо збитки.

Стосовно рахунка 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» необхідно зазначити, що на ньому відображуються числі фінансові результати згідно з фінансовим обліком.

Загальну схему обліку власного капіталу в системі рахунків бухгалтерського обліку наведено на рис. 2.6.

Основними господарськими операціями, зображеними на схемі, є:

1 — реєстрація статутного (пайового) капіталу

2 — внесення засновниками внесків до статутного капіталу, у тому числі:

2а — грошовими коштами;

2б — товарно-матеріальними цінностями некапітального характеру.

Згідно з положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку всі операції з власним капіталом мають бути документально оформлені. У табл. 2.3 наведено основні первинні документи, на підставі яких відображаються в обліку вказані операції.

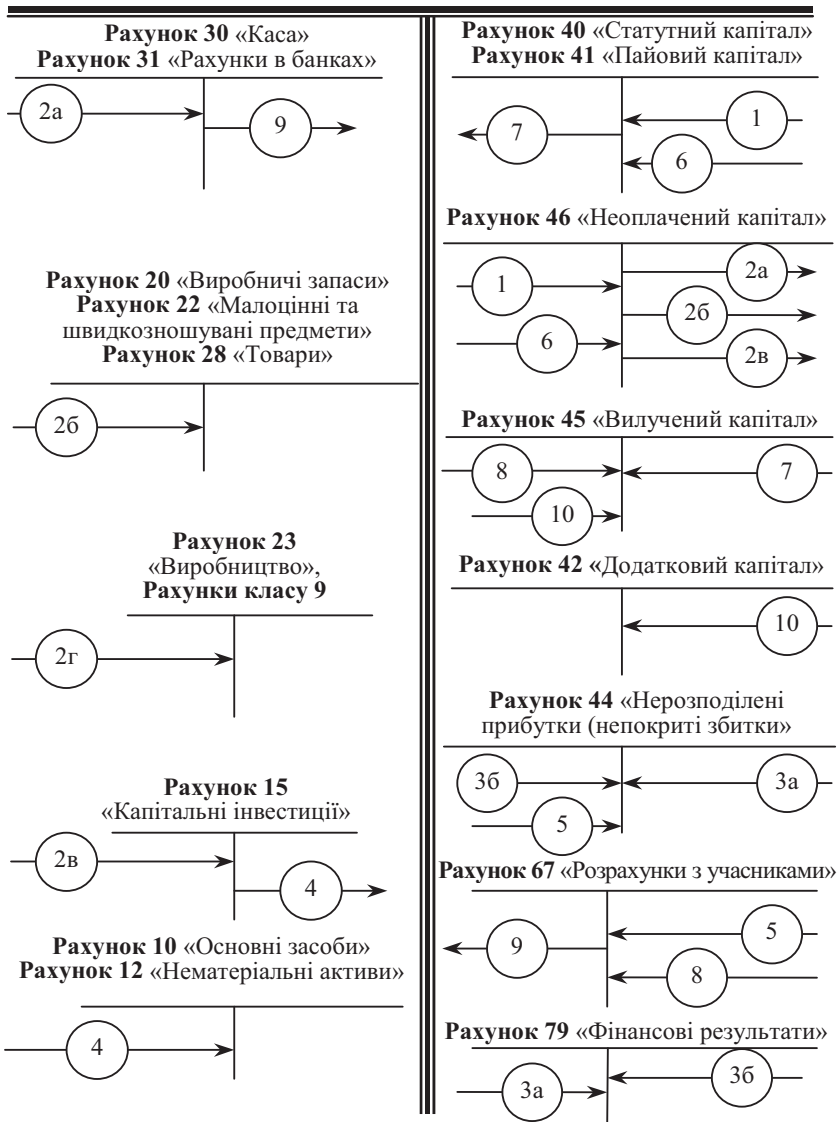

Рис. 2.6. Загальна схема обліку власного капіталу
 2в — необоротними активами; 2г — послугами; 3 — відображення фінансового результату діяльності, у тому числі; 3а — прибутки; 3б — збитки; 4 — введення в експлуатацію необоротних активів, створених за рахунок внесків засновників; 5 — нарахування дивідендів; 6 — збільшення статутного капіталу; 7 — зменшення статутного капіталу; 8 — викуп повністю оплаченої частки (акцій); 9 — оплата викупленої частки (акцій); 10 — списання суми перевищення номінальної вартості над ціною викупу

Таблиця 2.3

**ПЕРЕЛІК ПЕРВИННИХ ДОКУМЕНТІВ,
ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ В ОПЕРАЦІЯХ З РУХУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ**

№ рах.	Назва рахунка, субрахунка	Призначення рахунків, субрахунків
40	Статутний капітал	Установчі документи (Статут, Установчий договір тощо)
41	Пайовий капітал	
42	Додатковий капітал	Акти приймання-передачі матеріальних цінностей, довідки та розрахунки бухгалтерії, накладні, виписки банку, накази, установчі документи, рішення власників тощо
43	Резервний капітал	Установчі документи, рішення власників, довідки та розрахунки бухгалтерії тощо
44	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)	Установчі документи, рішення власників, накази, довідки та розрахунки бухгалтерії тощо
45	Вилучений капітал	Установчі документи, рішення власників, накази, довідки та розрахунки бухгалтерії тощо
46	Неоплачений капітал	Установчі документи, рішення власників, довідки та розрахунки бухгалтерії, акти приймання-передачі матеріальних цінностей, прибуткові касові ордери, виписки банку тощо
47	Забезпечення майбутніх витрат і платежів	Установчі документи, рішення власників, накази, довідки та розрахунки бухгалтерії тощо
48	Цільове фінансування і цільові надходження	Рішення власників, накази, довідки та розрахунки бухгалтерії, виписки банку тощо
49	Страхові резерви	Установчі документи, рішення власників, довідки та розрахунки бухгалтерії тощо

Як свідчать дані таблиці, бухгалтерському обліку крім вкладеного і накопиченого капіталу застосовуються поняття «неоплачений» та «вилучений» капітал. Наявність цих складових частин власного капіталу пояснюється передусім тим, що головною функцією власного капіталу є надання достовірної інформації про наявність реальних активів, переданих підприємству в обмін на корпоративні права або фактично створених у процесі діяльності. Тому з метою нівелювання штучного збільшення загальної суми власного капіталу необхідне застосування цих коригуючих показників.

Розмір власного капіталу залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити такі:

- інвестиції (призводять до збільшення власного капіталу);
- прибутки, отримані в результаті діяльності (збільшують розмір власного капіталу);
- вилучення частки засновником (зменшує розмір власного капіталу);
- витрати, пов'язані з використанням власного капіталу (виплата дивідендів, покриття раніше отриманих збитків тощо).

Оцінка внесків до статутного капіталу здійснюється у грошовій одиниці України за спільним рішенням учасників, згідно з установчими документами. Формування статутного капіталу за рахунок внесків засновників є обов'язковим пунктом в установчих документах підприємства. Величина статутного капіталу, вказана в установчих документах, підлягає обов'язковій реєстрації у державному реєстрі господарюючих одиниць.

Оскільки за сутністю та змістом кожний з компонентів власного капіталу (див. табл. 2.2) незважаючи на різні форми власності та види діяльності мають багато спільного, ці спільні риси викладемо в цьому параграфі.

Як уже зазначалось, складові власного капіталу відображають суму, яку власник (власники, засновники) передав у розпорядження підприємства як внески чи залишив у формі нерозподіленого прибутку, або суму, що її підприємство одержало у своє розпорядження ззовні (від інших підприємств) без повернення.

У світовій практиці у формуванні власності (капіталу) засновників підприємства розрізняють (за економіко-правовим характером) два поняття:

- ◆ вклади;
- ◆ додаткові внески засновників.

Вклади та додаткові внески виконують різні функції.

Усі складові є власністю засновників (учасників). Але вклади виконують незрівнянно більше функцій і мають значно глибший зміст, аніж просте внесення додаткових коштів (майна), зокрема й таких, що залишилися у складі власного капіталу як нерозподілений прибуток.

Вклад — це частка засновника (учасника) у статутному (пайовому) капіталі підприємства, яка виконує такі функції:

- інвестування діяльності підприємства (це першочергове джерело формування майна підприємства);
- регулювання відносин власності (розподіл майна, виробленої продукції, одержаного прибутку тощо). Це особливо важливо

у разі виходу учасника (засновника) з підприємства або коли йдеться про правонаступництво тощо;

- управління підприємством (адже кількість голосів кожного учасника дорівнює його частці (вкладу) або пропорційна до неї).

Додатковий внесок — це частка засновника (учасника) в інших формах власного капіталу підприємства — резервному, страховому чи іншому виді та нерозподіленому прибутку (непокритому збитку) минулих років.

Найсуттєвіші відмінності в обліку формування наявності та руху власного капіталу стосуються саме статутного капіталу. Щоб не повторюватися в окремих розділах наведемо їх зараз.

Необхідною умовою підприємницької діяльності є наявність початкового капіталу. Це забезпечує фінансування процесів придбання і використання господарських ресурсів з метою отримання прибутку. В офіційних документах для визначення капіталу, внесеного засновниками чи учасниками підприємства, використовується термін «Статутний капітал». Статутний капітал — це сукупність внесків (у вартісному виразі) учасників (засновників) у майно підприємства, що створюється в розмірах, визначених установчими документами, з метою забезпечення його діяльності.

Будь яке підприємство має за мету зайняти своє місце на ринку, а для досягнення цього необхідні адекватні засоби. Для створення підприємства майбутній власник повинен вирішити безліч складних питань і одним з них є питання бухгалтерського обліку частки кожного з засновників, яка була внесена до статутного капіталу та може мати різні форми:

- ◆ майно (будівлі, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності);

- ◆ цінні папери;

- ◆ права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність);

- ◆ грошові кошти, у тому числі в іноземній валюті.

В Україні на сьогодні найбільш поширеною формою підприємницької діяльності є господарські товариства, якими визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності, до яких належать:

- акціонерні товариства;
- товариства з обмеженою відповідальністю;
- товариства з додатковою відповідальністю;
- повні товариства;
- командитні товариства.

Товариства можуть займатись будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України. Створюються і діють товариства на підставі установчого договору та статуту. Важливими елементами установчих документів товариства є інформація про розміри і порядок створення статутного капіталу.

Підсумовуючи вищевикладене можна сказати, що сума власного капіталу являє собою загальну вартість засобів, отриманих від засновників у різній формі з повною передачею права власності на ці засоби підприємству, або залишених засновниками на підприємстві, а також отриманих у процесі діяльності підприємства (як у результаті власної діяльності, так і безоплатно).

Величина власного капіталу є важливою економічною категорією, оскільки вказує на платоспроможність підприємства. Особливістю цієї категорії є невизначеність власного капіталу з огляду на його місцезнаходження на підприємстві. Тому питання обліку власного капіталу є дуже актуальними і більш детально відображення в обліку операцій з формування та руху власного капіталу підприємства розглянемо у наступних параграфах.

2.2. Облік формування та руху власного капіталу одноосібного (індивідуального) — приватного, державного, муніципального — підприємства

2.2.1. Загальні питання обліку формування та руху власного капіталу одноосібного (індивідуального) підприємства

Вихідним, одним з основних елементів ринкового господарства є підприємство. Під підприємством розуміється економічний суб'єкт, що займається виробничою діяльністю і має господарську самостійність. Підприємство об'єднує ресурси для виробництва економічних благ з метою збільшення прибутку.

Аналізуючи історію розвитку підприємства, бачимо, що її коріння сягають сивої давнини, коли разом з розвитком перших мануфактур відбувався перехід від натурального господарства до товарно-грошових відносин. З того часу підприємство значно змінило свою зовнішність, ускладнилася його організаційна структура, але суть і мета залишилися незмінною — одержання прибутку.

Основні засади ринкової економіки передбачають повну господарську самостійність підприємств і організацій, що функціонують у народному господарстві, вступаючи при цьому в різноманітні виробничі, господарські та інші зв'язки. Усі ці суспільні відносини (як між підприємствами та організаціями — безпосередніми товаровиробниками, так і між ними і державними та іншими органами) потребують правового регулювання, внаслідок якого вони набувають характеру правовідносин.

Ринкова економіка породила різні організаційні форми підприємств: господарські товариства, виробничі кооперативи, приватні, казенні підприємства. Виникла необхідність урегулювати правовий статус об'єднань підприємств (асоціацій, корпорацій, концернів, консорціумів тощо), встановити правовий режим вільних (спеціальних) економічних зон та визначити правовий режим іноземного інвестування.

Вихідним у системі сучасного господарювання в ринкових умовах є одноосібне підприємство (господарство).

Характерною рисою одноосібного (індивідуального приватного, державного, муніципального) підприємства є те, що його власником є одна фізична або юридична особа, яка одноосібно ним розпоряджається і несе повну матеріальну відповідальність за результати діяльності підприємства (рис.2.7).

Розглянемо облік власного капіталу на підприємствах кожного виду окремо.

2.2.2. Облік власного капіталу одноосібного приватного підприємства

У багатьох країнах одноосібні приватні підприємства часто називають підприємствами власної справи «Власна справа».

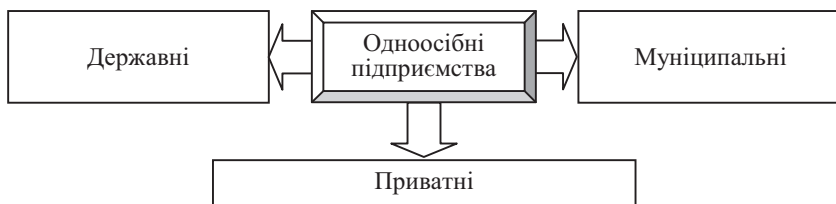

Рис. 2.7. Види одноосібних підприємств

Одноосібне приватне підприємство — це організаційно-правова форма підприємства, заснованого на власності фізичної особи.

Визначення приватне, крім форм власності, виражає головну особливість правового становища підприємств цієї організаційної форми. Згідно із законодавством України власник у цьому разі водночас є і підприємцем, тобто власність і управління майном у такому разі не розмежовується.

Приватна власність в Україні має незначну питому вагу в економічному житті. У процесі приватизації вона зростатиме, враховуючи економічні та історичні умови розвитку України, ця форма власності матиме у майбутньому вирішальне значення і стане основою господарювання. Приватне підприємство безпосередньо як об'єкт права власності передбачене діючим законодавством.

Для створення та державної реєстрації приватного підприємства необхідний статут, в якому мають міститися дані про вид підприємства, його назва та місцезнаходження, перелік видів діяльності, майно тощо. У статті приватного підприємства, у першому розділі вказується, що воно створено з метою задоволення потреб підприємств, установ, організацій та населення у товарах та послугах. Має бути вказано, що засновником приватного підприємства є громадянин України, його прізвище, паспортні дані, а також місцезнаходження приватного підприємства. У другому розділі вказуються всі види діяльності приватного підприємства. Третій розділ закріплює юридичний статус приватного підприємства, зокрема зазначається, що приватне підприємство є юридичною особою з усіма її ознаками.

Приватне підприємство має право:

- продавати та передавати іншим організаціям, підприємствам, громадянам, будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби та інше майно, а також обмінювати, здавати в оренду, надавати його безоплатно в тимчасове користування або позику;
- купувати, продавати і обмінювати товари, сировину, матеріали та інвентар;
- укладати будь-які угоди, крім заборонених законодавством;
- вступати в товариства, об'єднання; створювати дочірні підприємства, структурні підрозділи, філії, представництва;
- організовувати та утворювати автогосподарства;
- реалізовувати товари, роботи, послуги за цінами і тарифами, що встановлюються самостійно, або на договірних засадах, а у випадках, передбачених законодавством, — за регульованими цінами;

- надавати безпроцентні позики працівникам та Засновнику приватного підприємства;
- здійснювати інші дії, що не суперечать Статуту і не заборонені законодавством.

Також у статуті має бути передбачений правовий режим майна приватного підприємства. Майно приватного підприємства становлять основні засоби та оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі. Майно приватного підприємства належить йому на правах власності. Приватне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями належним йому майном. Засновник не відповідає за зобов'язаннями приватного підприємства, а приватне підприємство не відповідає за зобов'язаннями Засновника. Управління справами приватного підприємства може здійснювати сам власник, або директор, який наймається за контрактом. Функції директора Засновник може здійснювати особисто. Статутом передбачаються права директора, а також виключна компетенція засновника. Засновник не має права втручатись у поточну господарську діяльність підприємства, у розділі шостому статуту визначені правові засади господарської, економічної та соціальної діяльності приватного підприємства. Статут має передбачати, що приватне підприємство самостійно визначає фонд оплати праці. Мінімальний розмір оплати праці найманих працівників не може бути меншим прожиткового мінімуму, який встановлюється законодавчими актами України. В останньому розділі статуту приватного підприємства має бути передбачено, що його ліквідацію та реорганізацію проводять за рішенням Засновника, а у випадках, передбачених законодавством — суду або господарського суду. У разі реорганізації та ліквідації приватного підприємства працівникам, що звільнятимуться, гарантується додержання їх прав та інтересів відповідно до чинного законодавства України. Ліквідація приватного підприємства здійснюється у визначеному чинним законодавством порядку ліквідаційною комісією, яка утворюється засновником, а у випадках банкрутства — судом або господарським судом. При ліквідації приватного підприємства на ньому зобов'язані провести повний розрахунок з бюджетом. Майно, що залишилося після задоволень претензій кредиторів, використовується за вказівкою Засновника. У разі реорганізації приватного підприємства його майно, права та обов'язки переходять до правонаступників.

У країнах з розвинутою ринковою економікою одноосібні індивідуальні приватні підприємства — найбільш розповсюджена форма підприємств і підприємницької діяльності.

Як правило, одноосібні індивідуальні приватні підприємства відносяться до категорії малих, лише іноді до середніх підприємств. Значна їх частина заснована на власній праці власників підприємств і членів їхніх родин. Разом з тим одноосібні індивідуальні підприємства є найбільш уразливим суб'єктом ринкових відносин. Багато хто з них зіштовхуються з загрозою розорення. Більшість індивідуальних підприємств існують до п'яти років. Проте загальна чисельність таких підприємств у різних країнах не скорочується, а зростає, що свідчить про наявність у них істотних достоїнств.

Особливості обліку статутного капіталу одноосібного індивідуального приватного підприємства.

При створенні одноосібного індивідуального приватного підприємства діюче законодавство не вимагає реєстрації вступних внесків засновників, у зв'язку з цим статутний капітал як структурна частина власного капіталу може бути відсутнім. Однак зважаючи на те, що для розвитку підприємства доволі часто виникає необхідність в отриманні банківських кредитів, а банки, аналізуючи фінансовий стан підприємства-позичальника, в першу чергу звертають увагу на величину статутного капіталу, власники незважаючи на можливість обійтися без такого виду власного капіталу, як Статутний, реєструють приватне підприємство з чітко вказаною сумою Статутного капіталу в установчих документах.

Залежно від наявності або відсутності зареєстрованого Статутного капіталу можливі 2 варіанти структури власного капіталу індивідуального підприємства:

1. Без зареєстрованої суми Статутного капіталу — простий варіант структури.

2. Із зареєстрованою сумою Статутного капіталу — складний варіант структури.

В залежності від обраного варіанта знаходиться і така структурна частина власного капіталу, як *неоплачений капітал*, оскільки, як зазначалося вище, неоплачений капітал являє собою суму боргових вимог до засновників підприємства стосовно внесків до Статутного капіталу і виникає завдяки тому, що згідно із законодавством підприємство може розпочати свою діяльність маючи в наявності не повністю сформований Статутний капітал.

У зв'язку з вищевикладеним загальна структура власного підприємницького капіталу індивідуального підприємства у простому варіанті складається з таких складових частин:

1. Капітал, створений у процесі діяльності.
2. Додатково вкладений засновником.
3. Інший додатковий власний капітал.

Розглянемо більш детально бухгалтерський облік наявності та руху складових частин власного капіталу окремо.

Статутний капітал — це сума грошових вкладів, що їх власник надає в повне господарське відання (володіння, користування, розпорядження) підприємству, яке він створює, або вартість відповідного майна.

Статутний капітал підприємства створюється за рахунок вкладів (внесків) засновника. Вкладами можуть бути гроші, будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (зокрема на інтелектуальну власність). Вклад, оцінений у гривнях, становить власність засновника у статутному капіталі.

Бухгалтерський облік статутного капіталу розпочинається з дня реєстрації підприємства (тобто статуту) в державному реєстрі та припиняється (закінчується) днем вибуття підприємства з державного реєстру внаслідок припинення діяльності, банкрутства, припинення строку дії тощо.

Бухгалтерський облік статутного капіталу здійснюється на рахунку «Статутний капітал».

Рахунок «Статутний капітал» призначений для обліку даних та узагальнення інформації про стан і рух статутного капіталу підприємства. Сальдо цього рахунку має відповідати розміру статутного капіталу, який зафіксований в установчих документах підприємства та зареєстрований у державному реєстрі.

Відображення у бухгалтерському обліку операцій з руху статутного капіталу наведено в табл. 2.5.

До інших видів власного капіталу одноосібного приватного підприємства належать неоплачений капітал, додатковий капітал, вилучений капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Сума статутного капіталу, яка на дату реєстрації підприємства заявлена, але фактично не внесена засновниками, являє собою неоплачений капітал підприємства. Тобто неоплачений капітал — це сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу.

Облік неоплаченого капіталу здійснюється на підставі установчих документів, довідок бухгалтерії, прибуткових касових ордерів, накладних тощо на рахунку «Неоплачений капітал», який призначений для узагальнення інформації про зміни у складі неоплаченого капіталу підприємства.

Бухгалтерський облік неоплаченого капіталу в системі рахунків наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З РУХУ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Статут підприємства	Зареєстровано підприємство із загальною сумою Статутного капіталу	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
2		Надходження внеску засновника до Статутного капіталу, у тому числі:		
	Прибутковий касовий ордер	● готівковими коштами	30 «Каса»	46 «Неоплачений капітал»
	Виписка банку	● грошовими коштами на рахунок у банку	31 «Рахунки в банках»	46 «Неоплачений капітал»
	Акт прийому-передачі	● майном та ресурсами капітального характеру	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
2.1	Акт прийому-передачі	● виробничими запасами	20 «Виробничі запаси»	46 «Неоплачений капітал»
	Акт прийому-передачі	● товарами	28 «Товари»	46 «Неоплачений капітал»
		За рішенням засновника внесено зміни до Статутного капіталу, у тому числі:		
	Рішення засновника, зареєстроване у державному реєстрі	● збільшення Статутного капіталу за рахунок нарахованих дивідендів за звітний період	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»	40 «Статутний капітал»
	Рішення засновника, зареєстроване у державному реєстрі	● зменшення Статутного капіталу на суму збитків, які не будуть покриті майбутніми прибутками	40 «Статутний капітал»	442 «Непокриті збитки»

Наступною складовою власного капіталу є додатковий капітал.

Додатковий капітал складається з двох частин:

- додатковий капітал у формі додаткових внесків засновників;
- інший додатковий капітал.

Додатковий капітал у формі додаткових внесків засновників являє собою суму, додатково внесену засновниками, але незареєстровану в державному реєстрі. Облік цієї форми додаткового капіталу здійснюється на підставі самостійного рішення засновника, оформленого відповідним чином.

Інший додатковий капітал являє собою вартість безоплатно отриманого майна, індексації майна тощо і здійснюється на підставі первинних документів, оформлених відповідним чином (рішення про дооцінку майна та розрахункові таблиці дооцінки, акти прийому-передачі безоплатно одержаного майна тощо).

Бухгалтерський облік операцій, пов'язаних з наявністю та рухом додаткового капіталу, здійснюється на рахунку 42 «Додатковий капітал», за кредитом якого відображується збільшення додаткового капіталу, за дебетом — зменшення.

Згідно з Планом рахунків зазначений рахунок має субрахунки, характеристики яких наведено в табл. 2.5.

Відображення в обліку деяких операцій з руху додаткового капіталу наведено в табл. 2.6.

Таблиця 2.5

ПЕРЕЛІК СУБРАХУНКІВ РАХУНКА 42 «ДОДАТКОВИЙ КАПІТАЛ»

№ рах.	Назва субрахунка	Призначення субрахунків
421	Емісійний дохід	Пасивний, для обліку різниці між продажною і номінальною вартістю первісно розміщених акцій
422	Інший вкладений капітал	Для обліку наявності та руху іншого вкладеного засновниками підприємств (крім акціонерних товариств) капіталу, що перевищує статутний капітал, без рішення про зміни розміру статутного капіталу
423	Дооцінка активів	Відображується сума дооцінки (уцінки) активів, яку здійснюють у випадках, передбачених законодавством та положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку
424	Безоплатно одержані необоротні активи	Відображується вартість необоротних активів, безоплатно одержаних підприємством від інших осіб
425	Інший додатковий капітал	Відображують інші види додаткового капіталу, які не можуть бути включені до наведених вище субрахунків

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ
З РУХУ ДОДАТКОВОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ РАХУНКІВ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Рішення про проведення переоцінки, Акт дооцінки	Відображено результати дооцінки необоротних активів	10 «Основні засоби» 12 «Нематеріальні активи»	423 «Дооцінка активів»
2		Надходження внеску засновника до додаткового незареєстрованого капіталу, у тому числі:		
	Прибутковий касовий ордер	• грошовими коштами	30 «Каса»	422 «Інший вкладений капітал»
	Акт прийому-передачі	• майном та ресурсами капітального характеру	15 «Капітальні інвестиції»	422 «Інший вкладений капітал»
2.1	Акт прийому-передачі	• виробничими запасами	20 «Виробничі запаси»	422 «Інший вкладений капітал»
2.2	Акт прийому-передачі	• товарами	28 «Товари»	422 «Інший вкладений капітал»

Наступним видом власного капіталу є вилучений капітал.

Загалом на рахунку 45 «Вилучений капітал» ведеться облік вилученого капіталу, у разі викупу власних акцій (часток) у акціонерів з метою їх перепродажу, анулювання (зменшення статутного капіталу) тощо.

Стосовно одноосібних приватних підприємств, то вилучений капітал як вид власного капіталу виникає на цих підприємствах лише у зв'язку з відображенням прийнятого рішення про зменшення статутного капіталу й існує до моменту державної реєстрації змін у статутному капіталі.

Бухгалтерський облік операцій, пов'язаних з наявністю та рухом вилученого капіталу, здійснюється на рахунку «Вилучений капітал», як наведено в табл. 2.7.

Наступні складові частини власного капіталу належать до групи капіталу, створеного в процесі діяльності, а саме:

- Нерозподілений прибуток / непокрита збитки;
- Резервний капітал.

Таблиця 2.7

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ВИЛУЧЕНОГО КАПІТАЛУ
НА ОДНООСІБНОМУ ПРИВАТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Рішення засновника	Прийнято рішення про вилучення капіталу	45 «Вилучений капітал»	672 «Розрахунки за іншими виплатами»
2	Документ про реєстрацію рішення у державному реєстрі	Зареєстровано зміни у статутному капіталі	40 «Статутний капітал»	45 «Вилучений капітал»

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) являє собою загальний результат діяльності підприємства за відповідний період, це сума прибутку, отриманого від усіх видів діяльності, або сума непокритого збитку.

Це прибуток, що залишається у підприємства після виплати доходів власникам та формування резервного капіталу.

Згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку використанням прибутку є розподіл його між власниками (учасниками) підприємства (нарахування і виплата дивідендів), створення резервного капіталу та різні види реінвестування. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що методика визначення прибутку на підприємствах України не відповідає Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку (МСБО). Витрати українських підприємств занижені, оскільки частина витрат розглядається як використання прибутку.

На думку автора, необхідно внести зміни до діючого законодавства з цього питання і привести національні стандарти у відповідність до міжнародних, оскільки поняття використання прибутку є надуманим, абстрактним, а діяльність підприємства — це реальність, яка пов'язана з одержанням доходів та виникненням витрат.

Для обліку нерозподіленого прибутку (непокритих збитків) використовують рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)», на якому обліковуються суми нерозподілених прибутків і непокритих збитків, а також суми прибутку поточного й минулого року, які були використані у звітному році.

Згідно з Планом рахунків цей рахунок має субрахунки, характеристику яких наведено в табл. 2.8.

**ПЕРЕЛІК СУБРАХУНКІВ РАХУНКА 44
«НЕРОЗПОДІЛЕНІ ПРИБУТКИ (НЕПОКРИТІ ЗБИТКИ)»**

№ рах.	Назва субрахунка	Призначення субрахунків
441	Прибуток нерозподілений	Пасивний, для обліку наявності та руху нерозподіленого прибутку
442	Непокриті збитки	Контрпасивний, для обліку наявності та руху збитків підприємства. Їх списання здійснюються за рахунок нерозподіленого прибутку, резервного, пайового чи додаткового капіталу тощо
443	Прибуток, використаний у звітному періоді	Контрпасивний, на ньому відображуються: розподіл прибутку між власниками (нарахування дивідендів), виплати за облігаціями, відрахування до резервного капітал та інше використання прибутку в поточному періоді

Записи у бухгалтерському обліку операцій пов'язаних з наявністю і рухом прибутків та збитків, відображують на підставі розрахунків бухгалтерії, прийнятих засновником рішень щодо використання прибутку тощо (табл. 2.9).

Виправлення помилок за минулий рік, що виявлені в поточному році, відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» відображується кореспонденцією рахунка 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» з рахунками бухгалтерського обліку відповідних об'єктів класів 1—6 [84].

Наступним видом власного капіталу є резервний капітал. Резервний капітал являє собою суму створених резервів.

Резерви створюють згідно з чинним законодавством або установчими документами за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства.

Згідно з діючим законодавством щорічні відрахування до резервного капіталу не мають бути меншими ніж 5 % від отриманого прибутку звітного періоду.

Кошти резервного (страхового) капіталу використовуються відповідно до напрямів, передбачених в установчих документах: як правило, у випадку нестачі прибутку за рахунок резервного капіталу покриваються непередбачені витрати, погашаються борги перед кредиторами при ліквідації товариства тощо.

Таблиця 2.9

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ПРИБУТКІВ (ЗБИТКІВ) У СИСТЕМІ РАХУНКІВ

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії	Відображено фінансовий результат діяльності підприємства: ● прибутки ● збитки	79 «Фінансові результати» 442 «Непокриті збитки»	441 «Нерозподілений прибуток» 79 «Фінансові результати»
2	Рішення засновників, Статут, довідка бухгалтерії	Нараховано дивіденди за підсумками поточного року	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»
3	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	Нараховано до резервного капіталу за рахунок одержаного прибутку	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»	43 «Резервний капітал»
4	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	Використано кошти резервного капіталу на покриття збитків	43 «Резервний капітал»	442 «Непокриті збитки»
5	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	Зменшено суму нерозподіленого прибутку на суму прибутку, використаного у звітному році	441 «Нерозподілений прибуток»	443 «Прибуток використаний у звітному періоді»

Для узагальнення інформації про стан і рух резервного капіталу підприємства в системі бухгалтерського обліку використовують рахунок «Резервний капітал». Підставою для записів на цьому рахунку є відповідним чином оформлені довідки та розрахунки бухгалтерії, створені на підставі наказів, установчих документів. Відображення операцій з руху резервного капіталу було наведено в табл. 2.10.

Розглянемо облік статутного капіталу одноосібного державного або муніципального підприємства.

2.2.3. Облік власного капіталу одноосібного державного або муніципального підприємства

Одноосібне державне або муніципальне (комунальне) підприємство — це самостійна господарська одиниця з правами юридичної особи, яка функціонує на основі державної або муніципальної форми власності в різних галузях економіки.

Відповідно до Закону України «Про підприємства» діяльність одноосібного державного або муніципального (комунального) підприємства будується на поєднанні прав власника майна (держави) та принципів самоуправління трудового колективу.

Державні (муніципальні) органи, уповноважені здійснювати управління державним (муніципальним) підприємством, не мають права втручатися в його господарську діяльність. Вони вирішують питання створення підприємства і визначення мети й напрямку його діяльності, його організації чи ліквідації, а також здійснюють контроль за ефективністю використання та збереження довіреного майна.

Державні підприємства поділяються на два види:

- державне муніципальне (комунальне), засноване на власності адміністративно-територіальних одиниць;
- державне — республіканське, засноване на державній власності, а також інших типів підприємств, включаючи орендне, що не суперечить законодавчим актам України.

Майно, що є державною власністю і закріплене за державним (муніципальним) підприємством, належить йому на правах повного господарського ведення. Здійснюючи це право, підприємство користується і розпоряджається зазначеним майном і на свій розсуд може здійснювати стосовно нього будь-які дії, що не суперечать Закону.

Воно має право продавати, передавати, надавати в позику, обмінювати, здавати в оренду тощо засоби виробництва і матеріальні

цінності іншим підприємствам, організаціям, громадянам (іноземним також), випускати і реалізовувати цінні папери — акції, облігації та ін.

Керівні функції держава здійснює через встановлення підприємствам контрольних цифр, економічних нормативів і лімітів, замовлень на продукцію, укладання контрактів тощо.

У своїй економічній діяльності підприємство має керуватися принципами комерційного розрахунку та самофінансування, забезпечуючи відшкодування поточних та капітальних витрат виключно за рахунок власних коштів та банківських кредитів. Водночас воно має право самостійно вирішувати питання матеріального стимулювання.

Державне (муніципальне) підприємство несе повну відповідальність за свої зобов'язання перед державою та іншими підприємствами, організаціями, установами за дотримання кредитних договорів і розрахункової дисципліни. Підприємство, яке не виконує свої зобов'язання за розрахунками, може бути оголошене банком, що його обслуговує, неплатоспроможним (банкрутом).

Особливості обліку статутного капіталу державного або муніципального (комунального) підприємства.

На державних та муніципальних (комунальних) підприємствах статутний капітал створюється в момент виникнення підприємства за рахунок виділення із державних (муніципальних) коштів.

Установчий (засновницький) документ має містити дані про суму коштів, виділених підприємству для здійснення його діяльності за профілем. Цей документ є основою реєстру статуту, тобто статутного капіталу, у державному реєстрі.

Статутний капітал підприємств державної (муніципальної) форми власності утворюється за рахунок виділеної їм державою (муніципалітетом) частки національного майна (необоротних і оборотних активів) для виконання покладених на них статутних завдань і в подальшому збільшується за рахунок власного прибутку.

Зміна статутного капіталу державного (муніципального) підприємства дозволяється лише за рішенням відповідного державного органу з подальшою перереєстрацією в державному реєстрі.

За кредитом та кредитом рахунка «Статутний капітал» на державних та муніципальних (комунальних) підприємствах відображуються суми, наведені в табл. 2.10.

**ВІДОБРАЖЕННЯ РУХУ КОШТІВ НА РАХУНКУ
«СТАТУТНИЙ КАПІТАЛ» ДЕРЖАВНОГО АБО МУНІЦИПАЛЬНОГО
(КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА)**

ДЕБЕТ	КРЕДИТ
<ul style="list-style-type: none"> ● суми, виділені в розпорядження підприємства з державних або муніципальних (комунальних) фондів та зареєстровані у відповідних органах; ● кошти, отримані з інших державних або муніципальних (комунальних) підприємств; ● кошти від злиття кількох державних або муніципальних (комунальних) підприємств (певне підприємство вливається до складу іншого) 	<ul style="list-style-type: none"> ● кошти, передані іншому державному або муніципальному (комунальному) підприємству; ● кошти від злиття кількох державних або муніципальних (комунальних) підприємств (дане підприємство є основним); ● ліквідація підприємства

Сальдо рахунка «Статутний капітал» може бути лише кредитове і має відповідати статуту, зареєстрованому у відповідних органах державної реєстрації.

Статутний капітал на державних підприємствах формується державою, на муніципальних — муніципалітетом.

Методика обліку статутного капіталу в системі рахунків аналогічна вищенаведеному в табл. 2.4.

2.3. Облік формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств неакціонерного типу

2.3.1. Загальні питання обліку формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств неакціонерного типу

Основні характерні риси партнерського неакціонерного підприємства висвітлені в новому Державному класифікаторі України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» ДК 002:2004.

Класифікатор передбачає чотири види товариств неакціонерної форми господарювання, а саме:

- товариство з обмеженою відповідальністю;
- товариство з додатковою відповідальністю;

- повне товариство;
- командитне товариство.

Саме організаційно-правова ознака — акціонерне чи неакціонерне підприємство — має вирішальний вплив на формування окремих видів власного капіталу. І передусім це стосується обліку формування та руху статутного капіталу.

Характерні особливості побудови обліку формування статутного капіталу в товариствах з обмеженою відповідальністю.

Товариство з обмеженою відповідальністю має певні особливості як у діяльності, так і щодо відповідальності за свою діяльність. Його члени (учасники) несуть обмежену відповідальність за діяльність товариства. Це зумовлює деякі особливості формування статутного капіталу товариства, його зміни та ліквідації.

Відповідно до п. 3.2.2 Державного класифікатора ДК 002:2004, товариство з обмеженою відповідальністю це таке господарське товариство, що має статний капітал, поділений на частини, розмір яких визначається установчими документами [64].

Класифікатором визначається, що товариство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, лише в межах своїх вкладів.

Характерні особливості побудови обліку формування та руху статутного капіталу в товариствах з додатковою відповідальністю.

Товариство з додатковою відповідальністю згідно з п. 3.2.3 Державного класифікатора ДК 002:2004, характеризується як товариство, статутний капітал якого поділено на частки визначених установчими документами розмірів. У цій частині не має різниці у формуванні статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю.

Істотна різниця полягає в наступному. Учасники товариства з додатковою відповідальністю несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, своїми внесками до статутного капіталу, а за недостатністю цих сум — додатково належним їм майном, у розмірі кратному розміру кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається установчими документами.

Характерні особливості побудови обліку формування та руху статутного капіталу в повних товариствах.

Повне товариство — це товариство, статутний капітал якого поділений на частки в розмірах, визначених установчими документами, тобто аналогічно двом попередньо розглянутим організаційно-правовим формам. Але всі учасники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Таким чином, облік формування та руху статутного капіталу повного товариства ведуть аналогічно товариствам з обмеженою і додатковою відповідальністю.

Характерні особливості побудови обліку формування та руху статутного капіталу командитного товариства.

Командитне товариство — це товариство, в якому окремі учасники несуть повну відповідальність (ті, що займаються підприємницькою діяльністю від імені товариства), а інші несуть обмежену відповідальність за збитки підприємства. Усі інші характеристики аналогічні описаним вище. Тобто статутний капітал поділено на частини, розмір яких визначено в установчих документах.

Облік формування та руху статутного капіталу командитного товариства аналогічний попереднім товариствам.

Як видно з вищенаведеного, основною характерною рисою колективного неакціонерного підприємства, що впливає на побудову власного капіталу, є ступінь відповідальності — обмежена, додаткова чи повна, та характер товариства — повне чи командитне.

Щодо відповідальності учасників, то вона дуже відрізняється за формами.

Учасники (засновники) товариства з обмеженою відповідальністю відповідають за боргами товариства у межах їхнього вкладу (частки) у статутному капіталі.

Учасники (засновники) товариства з додатковою відповідальністю відповідають за боргами товариства у межах їхнього вкладу (частки) у статутному капіталі і додатково своїм майном, але у межах, встановлених установчими документами.

Учасники (засновники) повного товариства несуть солідарну відповідальність за боргами товариства усім своїм майном.

У командитному товаристві частина учасників несе повну відповідальність усім своїм майном, інші — у межах їхніх часток у статутному капіталі.

2.3.2. Методика обліку статутного капіталу господарських товариств неакціонерного типу

Економіко-правові засади функціонування господарських товариств вимагають наявності статутного капіталу.

Як уже зазначалося, усі основні види товариств характеризуються єдиною правовою методикою побудови статутного капіталу, а саме:

- статутний капітал поділено на частки, розмір яких визначається установчими документами;

- кожна частка належить одноосібному власнику (засновнику).

Принципи формування та руху статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, які визначають методика обліку.

Вище було вказано, що товариством з обмеженою відповідальністю визнається товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.

Учасники товариства несуть відповідальність у межах їхніх вкладів.

У випадках, передбачених установчими документами, учасники, які не повністю внесли вклади, відповідають за зобов'язаннями товариства також у межах не внесеної частки вкладу.

Установчі документи товариства з обмеженою відповідальністю крім відомостей, зазначених законодавством, повинні містити відомості про розмір часток кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення ними вкладів.

Зміни вартості майна, внесеного як вклад, та додаткові внески учасників на розмір їхньої частки у статутному капіталі, вказаної в установчих документах товариства, якщо інше не передбачено установчими документами.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється статутний капітал, розмір якого повинен становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства з обмеженою відповідальністю.

До моменту реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю кожен з учасників зобов'язаний внести не менше 30 % указанного в установчих документах вкладу, що підтверджується документами, виданими банківською установою.

Учасник зобов'язаний повністю внести свій вклад не пізніше року після реєстрації товариства. У разі невиконання цього зобов'язання у визначений строк учасником, якщо інше не передбачено установчими документами, сплачується за час прострочення 10 % річних з недовнесеної суми.

Учаснику товариства з обмеженою відповідальністю, який повністю вніс вклад, видається свідоцтво товариства.

Учасник товариства з обмеженою відповідальністю може за згодою решти учасників уступити свою частку (її частину) одному чи кільком учасникам цього самого товариства, а якщо інше не передбачено установчими документами, то й третім особам. Учасники товариства користуються переважним правом прид-

бання частки учасника, який її відступив, пропорційно до їхніх часток у статутному капіталі товариства або іншому погодженому між ними розмірі.

Передача частки третім особам можлива тільки після повного внесення вкладу учасником, який її відступає.

У разі передачі частки третій особі відбувається одночасний перехід до неї всіх прав та обов'язків, що належали учаснику, який відступив її повністю або частково.

Частка учасника товариства з обмеженою відповідальністю після повного внесення ним вкладу може бути придбана самим товариством. У цьому разі воно зобов'язане передати її іншим учасникам або третім особам у строк, що не перевищує одного року. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму у вищому органі проводиться без урахування частки, придбаної товариством.

У разі виходу учасника з товариства йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному капіталі. Виплата проводиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов з товариства, і в строк до 12 місяців з дня виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернений повністю або частково в натуральній формі.

Учаснику, який вибув, виплачується належна частка прибутку, одержаного товариством у даному році до моменту його виходу. Майно, передане учасником товариству тільки в користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

При реорганізації юридичної особи, учасника товариства, або у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, правонаступнику (спадкоємці) мають переважне право вступити до цього товариства.

У разі відмови товариства у прийнятті до нього правонаступника, або відмови спадкоємця від вступу до товариства йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі, вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

Рішення товариства з обмеженою відповідальністю про зменшення його статуту набирає чинності не раніше як через три місяці після державної реєстрації і публікації про це у встановленому порядку.

Вищим органом товариства з обмеженою відповідальністю є збори учасників. Вони складаються з учасників товариства або призначених ними представників, учасники мають кількість голосів, пропорційну розміру їхніх часток у статутному капіталі.

Зміну статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю наведено на рис. 2.8.

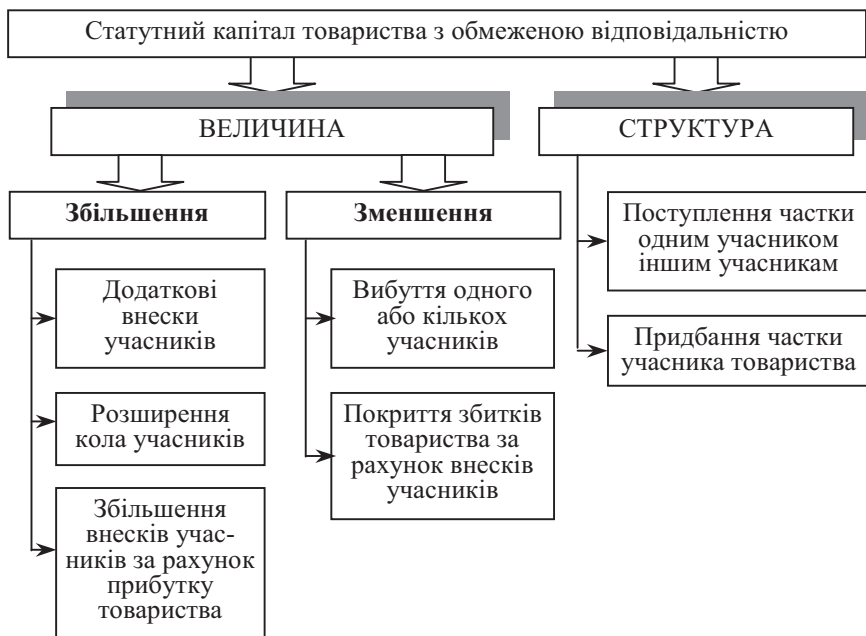

Рис. 2.8. Зміна статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю

Особливості обліку формування та руху статутного капіталу інших товариств.

Як було вказано вище, товариством з додатковою відповідальністю визнається таке товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного капіталу, а за недостатності цих сум — додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внесків кожного учасника.

Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах.

Повне товариство.

Повним визнається таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Установчий договір про повне товариство, крім передбачених умов, повинен визначити розмір частки кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення вкладів, форму їх участі у справах товариства.

Командитне товариство.

Командитним товариством визнається товариство, яке включає поряд з одним або більшістю учасників, які несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, також одного або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладів).

Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, вони несуть солідарну відповідальність за боргами товариства.

Установчий договір про командитне товариство повинен включати розмір часток кожного з учасників з повною відповідальністю, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів, форму їх участі у справах товариства.

В установчому договорі стосовно вкладників вказуються тільки сукупний розмір їх часток у майні товариства, а також розмір, склад і порядок внесення ними вкладів.

Вкладник може вступити до командитного товариства шляхом внесення грошових або матеріальних вкладів.

Вкладники командитного товариства повинні вносити вклади і додаткові внески у розмірі, способами і у порядку, передбаченими установчим договором.

Сукупний розмір часток вкладників не повинен перевищувати 50 % майна товариства, зазначеного в установчому договорі.

На момент реєстрації командитного товариства кожен із вкладників повинен внести не менше 25 % свого внеску.

Значний вплив на побудову обліку формування та руху статутного капіталу мають методи обліку та оцінка внесків.

Оцінка внесків до статутного капіталу здійснюється у грошових одиницях України за загальним рішенням учасників з дотриманням умов, передбачених установчими документами.

Матеріальні цінності, внесені учасниками до статутного капіталу, оцінюються за первинними документами, що підтверджують ціну їх придбання (рахунками, товарно-транспортні накладні тощо). При цьому слід мати на увазі, що в деяких країнах під час придбання товарно-матеріальних цінностей з покупця стягується податок на додану вартість, який відображується в обліку окремим рядком, а якщо цінності вивозяться за кордон, сума податку повертається покупцеві.

У випадку якщо до статутного капіталу вноситься майно, на яке відсутні документи, що підтверджують його вартість, то остання визначається засновниками (учасниками), про що складається протокол зборів засновників.

При виникненні розбіжностей в оцінці майна засновниками її проводять експерти (аудиторська фірма).

Оприбутковане майно (будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності), внесене учасниками в натуральній формі в рахунок внесків до статутного капіталу чи в оплату акцій, відображується в обліку і балансі сумою, включаючи їх вартість, визначену в установленому порядку, та всі витрати на доставку (обладнання, яке потребує монтажу, а також витрати на його монтаж і встановлення) і державну реєстрацію.

Якщо майно надано підприємству лише для використання, його оприбутковують в оцінці, визначеній із орендної плати за користування цим майном, врахованим на весь вказаний строк діяльності підприємства чи інший встановлений засновниками строк, якщо інше не передбачено установчими документами.

Права на користування землею, водою чи іншими природними ресурсами, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (у тому числі на використання винаходів, ноу-хау), внесені учасниками в рахунок внесків до статутного капіталу підприємства, відображуються в обліку і балансі за первинною вартістю, врахованою у відповідному порядку.

Внески учасників до статутного капіталу відображуються в обліку і балансі у міру їх фактичного надходження (моментом його являється: для майна та матеріальних активів — дата складання акта прийому-передачі, для грошових коштів — надходження на рахунок підприємства згідно з випискою банку).

Конкретний порядок обліку формування статутного капіталу господарського товариства залежить від його виду.

Методика обліку статутного капіталу в системі рахунків аналогічна вищевказаному в табл. 2.5.

Особливості обліку формування та руху статутного капіталу в господарських товариствах є наявність аналітичного обліку на рахунках 40 «Статутний капітал» та 46 «Неоплачений капітал».

У розрізі цих рахунків у аналітичному обліку кожному засновнику відкривається окремий рахунок на суму належного внеску згідно з установчими документами.

Облік операцій, пов'язаних зі змінами розміру статутного капіталу господарських товариств неакціонерного типу.

Як наведено на рис. 2.8, статутний капітал товариства зростає за рахунок додаткових внесків учасників, розширення кола учасників і зростання внесків учасників за рахунок прибутку товариства. Додаткові внески учасників впливають на розмір їхньої у статутному капіталі тільки в тому випадку, якщо це передбачено установчими документами.

Статутний капітал товариства зменшується внаслідок виходу одного з кількох учасників і у випадку прийняття рішення про списання непокритих збитків товариства за рахунок внесків його учасників.

У разі виходу учасника зі складу товариства йому сплачують вартість частини майна підприємства, пропорційно до його частки у статутному капіталі.

Виплата проводиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов з товариства, і терміном 12 місяців із дня виходу. На вимогу учасника і за згодою товариства внесок може бути повернений повністю чи частково в натуральній формі. Учаснику, який вибув, сплачують також належний йому прибуток, котрий отримало товариство в цьому році до моменту його виходу. Майно, що передано учасником товариству тільки для використання, повертається йому в натуральній формі без винагороди.

При реорганізації учасника товариства, який є юридичною особою, чи у зв'язку зі смертю громадянина — учасника товариства, спадкоємці мають право на вступ до товариства. У разі відмови спадкоємця від вступу до товариства чи відмови товариства від його прийняття, йому видається частка (у грошовій або в натуральній формі), яка належала реорганізованому чи ліквідованій юридичній особі, а її вартість визначається на день реорганізації чи ліквідації учасника.

Складаючи бухгалтерські записи, слід пам'ятати, що рішення товариства з обмеженою відповідальністю про зменшення його статутного капіталу вступає в силу не раніше, ніж через три місяці після державної реєстрації і публікації про це у встановленому порядку.

Облік операцій, пов'язаних зі змінами структури статутного капіталу господарських товариств неакціонерного типу. Зміни структури статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю пов'язані з уступкою частки учасника її частини. Учасник товариства з обмеженою відповідальністю може зі згоди інших учасників уступити свою долю чи її частину одному чи кі-

льком учасникам цього самого товариства, а якщо це передбачено установчими документами, то й третім особам. При цьому учасники товариства користуються переважним правом придбання частки учасника, який її уступив, чи її частини, пропорційно їхніх часток у статутному капіталі товариства чи в іншому, обговореному між ними розмірі.

Передача частки чи її частини третім особам можлива тільки після повного внесення частки учасником, який її уступає. Одночасно з часткою або її частиною до третьої особи переходять усі права і обов'язки, що належали учаснику, який уступає свою частку повністю чи частково.

Уступки частки одного учасника іншим учасникам чи третім особам відображається на відповідних аналітичних рахунках рахунка 40 «Статутний капітал».

Частка учасника після повного внесення ним внеску може бути придбана самим товариством. Воно зобов'язано передати її іншим учасникам чи третім особам у строк, що не перевищує одного року.

2.3.3. Методика обліку інших видів власного капіталу підприємств — господарських товариств неакціонерного типу

Облік додаткового капіталу. Додатковий капітал підприємств — господарських товариств неакціонерного типу включає суми дооцінки активів та вартість необоротних активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших осіб, та інші види додаткового капіталу. Для обліку цих сум передбачений рахунок 42 «Додатковий капітал».

Згідно з Планом рахунків цей рахунок має субрахунки, характеристику яких було наведено вище в табл. 2.6.

Додатковий капітал господарського товариства може спрямуватись на збільшення статутного, пайового та резервного капіталу, на покриття збитків.

Стосовно обліку додаткового капіталу на підприємствах неакціонерного типу слід зупинитись на деяких особливостях. Головною особливістю цих підприємств є те, що на цих підприємствах відсутнє поняття емісійного доходу, оскільки відсутні самі акції власної емісії. Тобто субрахунок 421 «Емісійний дохід» відсутній.

Відображення деяких операцій у бухгалтерському обліку наведено в табл. 2.7.

Облік вилученого капіталу. Бухгалтерський облік операцій, пов'язаних з наявністю та рухом вилученого капіталу, здійснюється на рахунок 45 «Вилучений капітал» аналогічно тому, як було наведено в табл. 2.7.

Особливістю обліку вилученого капіталу в господарських товариствах є наявність аналітичного обліку на цьому рахунку. У розрізі рахунка в аналітичному обліку кожному засновнику відкривається окремий рахунок на суму належної до повернення суми вилученого його внеску згідно з установчими документами.

Облік нерозподілених прибутків (непокритих збитків). У період функціонування господарські одиниці одержують прибутки (збитки), суми яких, після погашення всіх заборгованостей, є власністю підприємства. Тобто це є власний капітал, хоча не зареєстрований у засновницьких документах і не персоніфікований.

Як зазначалося вище, для узагальнення інформації про формування і використання фінансових результатів господарської діяльності підприємства використовується рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)». Це стосується і підприємств — господарських товариств неакціонерного типу.

Характеристику цього рахунка та відображення операцій у бухгалтерському обліку наведено в табл. 2.9 та 2.10 цього розділу.

2.4. Облік формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств акціонерного типу

2.4.1. Загальні питання побудови обліку формування та руху власного капіталу підприємств — господарських товариств акціонерного типу

Економіко-правову характеристику акціонерного товариства як об'єкта організаційно-правової форми господарювання визначено в п. 3.2.1. Державного класифікатора України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» ДК 002:2004. Відповідно до цього класифікатора акціонерне товариство це таке товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства.

Класифікатор передбачає три види товариств акціонерної форми господарювання, а саме:

- відкрите акціонерне товариство;
- закрите акціонерне товариство;
- державне акціонерне товариство.

Вказані ознаки є першими, що впливають на побудову бухгалтерського обліку власного капіталу відповідного акціонерного товариства.

За формою власності акціонерні товариства можуть бути:

- ◆ приватними,
- ◆ державними,
- ◆ комунальними.

Державну корпоративну власність та комунальну корпоративну власність визначають щодо майна суб'єктів, у статному капіталі яких частка державної чи комунальної власності перевищує п'ятдесят відсотків або становить величину, що забезпечує відповідним органам державного управління (місцевого самоврядування) право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів.

За характером приватні акціонерні товариства поділяються на закриті та відкриті.

Наведені ознаки відіграють основну роль у побудові обліку власного капіталу акціонерного товариства, особливо на побудову обліку формування та руху статутного капіталу.

Складові частини власності засновників акціонерного товариства (власного капіталу) та система рахунків бухгалтерського обліку, які застосовуються для обліку власного капіталу, було наведено у табл. 2.2 та табл. 2.3 цього розділу.

Акціонерні товариства є головною організаційно-правовою формою великих підприємств у всіх галузях економіки розвинених країн.

Акціонерна форма товариства (далі — АТ) набула найбільшого поширення у фінансовій сфері (серед комерційних банків і фінансових установ України господарські товариства у формі АТ становлять близько 84 %). Дослідження структури обсягів виробництва і реалізації у різних галузях економіки України дозволило визначити, що й у промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі, сфері послуг частка акціонерних товариств є суттєвою.

Починаючи з 01.01.2004 року порядок створення і функціонування АТ регламентується одночасно кількома нормативними документами, а саме: Законом України «Про господарські товариства», Цивільним кодексом України та Господарським кодексом України. Їх порівняння дозволило визначити основні критерії, яким має обов'язково відповідати статутний капітал АТ,

а саме: бути поділеним на частки між учасниками (фізичними і/або юридичними особами); бути поділеним на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості; бути сформованим з грошових коштів (у національній або іноземній валюті), майна (у матеріальній або нематеріальній формі), цінних паперів (окрім векселів); бути не меншим від встановленого законодавством розміру; перевищувати вартість чистих активів товариства.

Відповідно до ст. 155 ЦКУ «статутний капітал акціонерного товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів. Він не може бути меншим розміру, встановленого законодавством». У ЦКУ мінімальний розмір статутного капіталу не визначений. В інших нормативних актах використовується мінімальний розмір статутного фонду. Це дає підстави для визначення розміру статутного капіталу використовувати ст. 24 [183], відповідно до якої загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний капітал акціонерного товариства, який не може бути меншим від суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства».

У процесі функціонування АТ має право збільшувати або зменшувати свій статутний капітал.

Збільшення капіталу здійснюється за рішенням учасників і погоджується протоколом. Основними причинами збільшення статутного капіталу є підвищення кредитоспроможності (необхідна умова отримання кредитів і залучення акцій), мобілізація фінансових ресурсів, акумуляція фінансового капіталу, рішення ринкової ціни акцій (цей чинник не властивий вітчизняному ринку цінних паперів), збільшення бази для нарахування дивідендів (найбільш вагома причина для акціонерів).

У світовій практиці розрізняють кілька способів збільшення статутного капіталу, а саме:

- збільшення кількості акцій за існуючою номінальною вартістю:
- за рахунок додаткових внесків акціонерів (дозволяє здійснити перерозподіл корпоративних прав);
- за рахунок реінвестиції дивідендів (зміни пропорцій між учасниками не відбувається);
- за рахунок індексації основних фондів (зміни пропорцій між учасниками не відбувається).
- збільшення номінальної вартості акцій:
- за рахунок індексації основних фондів;
- за рахунок реінвестиції дивідендів;
- обмін облігацій на акції (не передбачений в Україні).

Кожний метод збільшення має відповідне оформлення і правове регулювання. Основною умовою збільшення статутного капіталу є наявність повністю сплачених раніше випущених акцій за вартістю не нижче номінальної.

Внески учасників здійснюються, як правило, у різноманітній формі: можуть мати грошову або негрошову, матеріальну або нематеріальну форму, виражені в іноземній або вітчизняній валюті. Оцінку вкладів, внесених у майновій формі, затверджують установчі збори.

Зменшення статутного капіталу АТ можливе за такими напрямками:

- зменшення номінальної вартості акцій (деномінації);
- зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості на основі їх викупу з подальшим анулюванням.

Перейдемо до розгляду методики обліку статутного капіталу, яка передбачає процедуру його визнання на рахунках бухгалтерського обліку.

2.4.2. Методика обліку статутного капіталу господарських товариств акціонерного типу

Згідно з викладеним вище статутний капітал — це сума грошових вкладів, що їх власник надає в повне господарське відання (володіння, користування, розпорядження) підприємству, яке він створює, або вартість відповідного майна. Вкладами можуть бути гроші, будинки, споруди та інші матеріальні і нематеріальні цінності, які оцінюються в національній валюті.

Методика обліку статутного капіталу, як і будь-якого іншого елемента фінансової звітності, передбачає процедуру його визнання на рахунках бухгалтерського обліку.

Для узагальнення у бухгалтерському обліку інформації про стан і рух статутного капіталу використовується рахунок 40 «Статутний капітал».

Перший запис у бухгалтерському обліку АТ на синтетичному рівні нічим не відрізняється від записів у товариствах неакціонерного типу, тобто на підставі установчих документів на суму зареєстрованого в державному реєстрі статутного капіталу буде зроблено запис:

<i>Дебет рахунка</i>	46 «Неоплачений капітал»
<i>Кредит рахунка</i>	40 «Статутний капітал»

Облік надходження внесків відображується на рахунку 46 «Неоплачений капітал».

Залежно від виду АТ — закрите чи відкрите — до рахунка 46 «Неоплачений капітал» відкриваються різні субрахунки.

Загальне відображення в обліку операцій з формування статутного капіталу акціонерного товариства мають декілька варіантів — за практикою у ВАТ, рекомендовані ДКЦПФРУ та за МСФЗ, як наведено у додатку 3.

При внесенні вкладів до статутного капіталу акціонерного товариства можуть мати місце окремі особливості. Зупинимося на них.

Особливість обліку внесків основними засобами. Відповідно до п. 1.28.2 ст.1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [182] господарська операція, яка передбачає внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою, є прямою інвестицією.

У погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу зараховується вартість основного засобу. Проте усі витрати, пов'язані з транспортуванням, доведенням і монтажем основного засобу, якщо вони мають місце, відносяться до первісної вартості об'єкта обліку, але не впливають на суму заборгованості, якщо це не передбачено установчими документами. При внесенні цих об'єктів нерезидентом, процедура аналогічна: сума сплаченого мита і митних зборів відноситься до первісної вартості і збільшує її, але вона не враховується у погашення заборгованості засновника.

Оскільки справедлива вартість об'єкта може перевищувати номінальну вартість акцій, доцільно вартість об'єкта поділити на дві суми, а саме:

- на вартість акцій за номіналом;
- і різницю між справедливою вартістю об'єкта і номіналом акцій.

У бухгалтерському обліку за операціями процесу створення об'єктів основних засобів усі суми, що включаються до первісної вартості об'єкта, накопичуються на рахунку 15 «Капітальні інвестиції». Готовий до використання об'єкт, за первісною вартістю зараховується до складу основних засобів.

Внесок вітчизняного засновника основними засобами буде відображено на рахунках бухгалтерського обліку, як наведено в табл. 2.11.

Якщо ж внесок вноситься нерезидентом, вартість об'єкта буде збільшена на вартість мита і митних зборів. Відображення внесення іноземним засновником внеску до статутного капіталу основними засобами наведено в табл. 2.12.

Таблиця 2.11

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ВНЕСКІВ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАСНОВНИКА
ДО СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АТ (ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Статут підприємства	Зареєстровано акціонерне товариство зі Статутним капіталом за номінального вартістю акцій	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
2	Установчі документи, Довідка (розрахунок) бухгалтерії	Відображено емісійний дохід (перевищення справедливої вартості об'єкта основних засобів над номінальною вартістю акцій)	46 «Неоплачений капітал»	421 «Емісійний дохід»
3	Акт прийому-передачі	Внесено засновником до Статутного капіталу акціонерного товариства основними засобами, у тому числі:		
	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	за вартістю, що відповідає номінальній вартості акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	за вартістю, що перевищує номінальну вартість акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
	Акт, Рахунок, Довідка (розрахунок) бухгалтерії	Отримано від постачальника послуги доставки, монтажу, доведення		
3.1		вартість послуг доведення без ПДВ	15 «Капітальні інвестиції»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
3.2		сума ПДВ	644 «Податковий кредит»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
4	Акт введення в експлуатацію	Зарахування об'єкта до складу основних засобів	10 «Основні засоби»	15 «Капітальні інвестиції»

Таблиця 2.12

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ВНЕСКІВ ІНОЗЕМНОГО ЗАСНОВНИКА
ДО СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АТ (ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Статут підприємства	Зареєстровано акціонерне товариство зі Статутичним капіталом за номінальною вартістю акцій	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутичний капітал»
2	Установчі документи, Довідка (розрахунок) бухгалтерії	Відображено емісійний дохід (перевіщення справедливої вартості об'єкта основних засобів над номінальною вартістю акцій)	46 «Неоплачений капітал»	421 «Емісійний дохід»
3	Виписка банку	Оплата мита та митних зборів	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	31 «Рахунки в банках»
4	Вантажна митна декларація	Внесено засновником до Статутного капіталу основними засобами, у тому числі:		
4.1	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	● за вартістю, що відповідає номінальній вартості акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
4.2	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	● за вартістю, що перевищує номінальну вартість акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
5	Вантажна митна декларація	Збільшення вартості об'єкта основних засобів на вартість мита та митних зборів	15 «Капітальні інвестиції»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
6	Акт введення в експлуатацію	Зарахування об'єкта до складу основних засобів	10 «Основні засоби»	15 «Капітальні інвестиції»

Особливість обліку внесків нематеріальними активами. На відміну від основних засобів, при зарахуванні яких не виникало податкового кредиту з ПДВ, при отриманні нематеріальних активів у емітента виникає податковий кредит оскільки на відміну від основних засобів внески іншими видами майна (у тому числі нематеріальними активами) вважаються придбанням, а для інвестора вважаються продажем з відповідним нарахуванням податкового зобов'язання.

Для емітента внесок до статутного капіталу нематеріальних активів повинен визначатися без ПДВ, який відноситься до податкового кредиту з ПДВ. Внесення засновником акціонерного товариства внеску у вигляді нематеріальних активів унаочнює табл. 2.13.

При одержанні внеску від нерезидента, вартість об'єкту буде збільшена на вартість мита і митних зборів. Крім того, здійснюється нарахування 20 % ПДВ з контрактної вартості нематеріального активу, і ця сума ПДВ потім відноситься до податкового кредиту. Відображення внесення іноземним засновником внеску до статутного капіталу нематеріальними активами наведено в табл. 2.14.

Особливість обліку внесків товарно-матеріальними цінностями. Аналогічно нематеріальним активам внески у формі товарно-матеріальних цінностей вважаються придбанням. Тому в бухгалтерському обліку операції зі внесення товарно-матеріальних цінностей до статутного капіталу відображується аналогічно операціям з нематеріальними активами за тією відмінністю, що надходження товарно-матеріальних цінностей відображується на рахунках обліку запасів.

Тобто при отриманні внеску замість рахунка 15 «Капітальні інвестиції» використовують рахунки обліку відповідного запасу. Крім того, відсутній запис «Зарахування об'єкта до складу...».

Облік додаткових внесків акціонерів. У даному випадку мається на увазі збільшення кількості акцій.

Збільшення кількості акцій може відбуватися за допомогою:

- безпосередньо додаткових внесків;
- реінвестиції дивідендів.

Незалежно від обраного варіанта публікується повідомлення про збільшення статутного капіталу, вносяться до нього зміни та реєструються.

Безпосередній випуск додаткових акцій у бухгалтерському обліку відображується аналогічно первісному випуску. Зазвичай внески при додатковій емісії акцій вносяться грошовими коштами. У разі здійснення внесків у іншій майновій формі учасники можуть їх оцінити не за справедливою вартістю, а за ринковою вартістю акцій першої емісії.

Таблиця 2.13

**ВДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ВНЕСКІВ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАСНОВНИКА
ДО СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АГ (НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Статут підприємства	Зареєстровано акціонерне товариство зі Статутним капіталом за номінальною вартістю акцій	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
2	Акт прийому-передачі	Внесено засновником до Статутного капіталу акціонерного товариства нематеріальні активи, у тому числі:		
	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	● за вартістю, що відповідає номінальній вартості акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	● за вартістю, що перевищує номінальну вартість акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	● на суму ПДВ	644 «Податковий кредит»	46 «Неоплачений капітал»
	Акт, Рахунок, Довідка (розрахунок) бухгалтерії	Отримано від постачальника послуги доведення		
2.1		● вартість послуг доведення без ПДВ	15 «Капітальні інвестиції»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
2.2		● сума ПДВ	644 «Податковий кредит»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
3	Акт введення в експлуатацію	Зарахування об'єкта до складу нематеріальних активів	12 «Нематеріальні активи»	15 «Капітальні інвестиції»

Таблиця 2.15

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ВНЕСКІВ ІНОЗЕМНОГО ЗАСНОВНИКА
ДО СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АТ (НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Статут підприємства	Зареєстровано акціонерне товариство зі Статутним капіталом за номінальною вартістю акцій	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
2	Виписка банку	Оплата мита та митних зборів	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	31 «Рахунки в банках»
3	Вантажна митна декларація	Внесено засновником до Статутного капіталу акціонерного товариства нематеріальні активи, у тому числі:		
	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	за вартістю, що відповідає номінальній вартості акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
	Довідка (розрахунок) бухгалтерії	за вартістю, що перевищує номінальну вартість акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
4	Вантажна митна декларація	Відображено зобов'язання з ПДВ	644 «Податковий кредит»	641 «Розрахунки за податками»
	Вантажна митна декларація	Відображення мита, митних зборів та ПДВ		
4.1		● збільшення вартості об'єкта на суму мита та митних зборів	15 «Капітальні інвестиції»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
4.2		● сума ПДВ	641 «Розрахунки за податками»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
5	Акт введення в експлуатацію	Зарахування об'єкта до складу нематеріальних активів	12 «Нематеріальні активи»	15 «Капітальні інвестиції»
6	Довідка (розрахунок) бухгалтерії, ВМД	Відображено суму ПДВ до відшкодування з бюджету	641 «Розрахунки за податками»	644 «Податковий кредит»

Реінвестування дивідендів. На практиці використовують два способи збільшення статутного капіталу: додатковий випуск акцій тієї самої номінальної вартості або випуск акцій тієї ж кількості, але нової номінальної вартості.

Цей процес пов'язаний з кількома етапами.

Випуск акцій тієї самої номінальної вартості відбувається таким чином:

- нарахування дивідендів;
- реєстрація додаткового випуску;
- списання нарахованих дивідендів на погашення заборгованості акціонерів.

Випуск акцій тієї ж кількості, але нової номінальної вартості супроводжується такими етапами:

- ◆ нарахування дивідендів;
- ◆ реєстрація додаткового випуску;
- ◆ списання нарахованих дивідендів на погашення заборгованості акціонерів;
- ◆ вилучення акцій зі старою номінальною вартістю з обігу;
- ◆ реєстрація випуску акцій з новою номінальною вартістю.

Як бачимо, другий спосіб відрізняється від першого наявністю додаткових етапів з вилучення акцій старої номінальної вартості і випуском акцій нової номінальної вартості.

У зв'язку з цим у бухгалтерському обліку перші три етапи відображуються однаково (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ЗБІЛЬШЕННЯ
СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ РЕІНВЕСТУВАННЯ ДИВІДЕНДІВ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховані дивіденди	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»
2	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація додаткового випуску акцій	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
3	Довідка бухгалтерії	Списання нарахованих дивідендів на погашення заборгованості акціонерів	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»	46 «Неоплачений капітал»

Випуск акцій тієї ж кількості, але нової номінальної вартості окрім наведених вище записів супроводжується додатковими записами у бухгалтерському обліку, як наведено в табл. 2.16.

Таблиця 2.16

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ЗБІЛЬШЕННЯ
СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ РЕІНВЕСТИВАННЯ ДИВІДЕНДІВ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховані дивіденди	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»
2	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація додаткового випуску акцій	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
3	Довідка бухгалтерії	Списання нарахованих дивідендів на погашення заборгованості акціонерів	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»	46 «Неоплачений капітал»

Методика обліку зменшення статутного капіталу акціонерного товариства. В окремих випадках акціонерне товариство може зменшити свій статутний капітал.

Зменшення статутного капіталу може відбуватися такими способами:

- зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості;
- зменшення номінальної вартості акцій (деномінація).

Перший варіант супроводжується простим викупом акцій у акціонерів з подальшим їх анулюванням.

Другий варіант супроводжується викупом усіх акцій у акціонерів і їх анулюванням з подальшим випуском акцій нової номінальної вартості та розподілом нових акцій між акціонерами пропорційно до часток кожного акціонера у статутному капіталі.

Відображення у бухгалтерському обліку цих операцій наведено в таблицях 2.17, 2.18.

Облік змін у структурі статутного капіталу акціонерного товариства. Крім вищенаведеного, тобто зміни статутного капіталу у зв'язку зі зміною його величини, можуть також відбуватися зміни у структурі статутного капіталу.

Структура статутного капіталу акціонерного товариства може змінюватися внаслідок обміну привілейованих акцій на прості, а також у результаті дроблення або консолідації акцій.

Таблиця 2.17

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ЗБІЛЬШЕННЯ
СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ РЕІНВЕСТУВАННЯ ДИВІДЕНДІВ
(НОВА НОМІНАЛЬНА ВАРТІСТЬ АКЦІЙ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Вилучення акцій старої номінальної вартості		
1.1		вилучення акцій	45 «Вилучений капітал»	672 «Розрахунки за іншими виплатами»
1.2		анулювання акцій	40 «Статутний капітал»	45 «Вилучений капітал»
2	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація випуску акцій з новою номінальною вартістю	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
3	Довідка бухгалтерії	Списання суми вилучених акцій на погашення заборгованості акціонерів	672 «Розрахунки за іншими виплатами»	46 «Неоплачений капітал»

Таблиця 2.18

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ЗМЕНШЕННЯ
СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ ЗМЕНШЕННЯ КІЛЬКОСТІ АКЦІЙ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії	Викуп повністю оплачених акцій	451 «Вилучені акції»	672 «Розрахунки за іншими виплатами»
2	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація змін у статутному капіталі — зменшення статутного капіталу	40 «Статутний капітал»	451 «Вилучені акції»
3	Видатковий касовий ордер, Виписка банку	Оплата викуплених акцій	672 «Розрахунки за іншими виплатами»	30 «Каса» 31 «Рахунки в банках»

Таблиця 2.19

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ЗМЕНШЕННЯ
СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ ЗМЕНШЕННЯ
НОМІНАЛЬНОЇ ВАРТОСТІ АКЦІЙ (ДЕНОМІНАЦІЯ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії	Викуп повністю оплачених акцій	451 «Вилучені акції»	672 «Розрахунки за іншими виплатами»
2	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація змін у статутному капіталі та випуск нових акцій		
2.1		зменшення статутного капіталу	40 «Статутний капітал»	451 «Вилучені акції»
2.2		випуск акцій нової вартості	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
3	Довідка бухгалтерії	Списання суми вилучених акцій		
3.1		на погашення зборгованості акціонерів	672 «Розрахунки за іншими виплатами»	46 «Неоплачений капітал»
3.2		на погашення збитків підприємства	672 «Розрахунки за іншими виплатами»	442 «Непокриті збитки»

Такі операції знаходять своє відображення у бухгалтерському обліку лише на аналітичному рівні.

Тобто при відображенні обміну акцій застосовують аналітичні рахунки синтетичного рахунка 40 «Статутний капітал». Таким чином, такі операції, при відображенні у бухгалтерському обліку будуть мати такий вигляд:

Дебет рахунка	40 «Статутний капітал» субрахунок «Привілейовані акції»
Кредит рахунка	40 «Статутний капітал» субрахунок «Прості акції»

Дроблення і консолідація відображується лише в реєстрі власників іменних цінних паперів.

Дроблення акцій використовується у випадках, коли ринкова ціна акцій дуже висока, і акціонерне товариство таким чином намагається зробити її доступною для широкого кола потенційних інвесторів.

Консолідація акцій застосовується за низької вартості акцій для зменшення кола акціонерів.

2.4.3. Методика обліку інших видів власного капіталу акціонерного товариства

Облік додаткового капіталу. Додатковий капітал акціонерного товариства включає суми, на які вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість, а також суми дооцінки активів та вартість необоротних активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших осіб, та інші види додаткового капіталу. Для обліку цих сум, як уже зазначалося вище, Планом рахунків передбачений рахунок 42 «Додатковий капітал», характеристику субрахунків якого наведено у табл. 2.5.

Додатковий капітал акціонерного товариства може спрямовуватись на збільшення статутного, пайового та резервного капіталу, на покриття збитків.

Стосовно обліку додаткового капіталу на підприємствах акціонерного типу необхідно зупинитись на деяких особливостях.

По-перше, на цих підприємствах відсутнє поняття додаткових внесків засновників без реєстрації змін до статутного капіталу. Тобто субрахунок 422 «Інший вкладений капітал» відсутній.

По-друге, при розміщенні акцій власної емісії може виникнути ситуація, коли вартість розміщення акцій перевищує їх номінальну вартість. Саме для обліку емісійного доходу і призначений рахунок 421 «Емісійний дохід».

Таблиця 2.20

ОБЛІК ЕМІСІЙНОГО ДОХОДУ ПІДПРИЄМСТВ АКЦІОНЕРНОГО ТИПУ В СИСТЕМІ РАХУНКІВ

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії	Відображення емісійного доходу (якщо в договорах на розміщення акцій ціна продажу акцій перевищує їх номінальну вартість)	46 «Неоплачений капітал»	421 «Емісійний дохід»
2	Виписка банку	Оплата послуг, пов'язаних з випуском акцій (послуги аудитора, реєстратора, оцінювача та ін.)	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	31 «Рахунки в банках»
3	Довідка бухгалтерії	Списання витрат, пов'язаних з випуском акцій, на зменшення додаткового вкладеного капіталу (емісійного доходу)	421 «Емісійний дохід»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»

Суму емісійного доходу використовують при відображенні витрат, пов'язаних з випуском акцій.

Відображення операцій, пов'язаних з виникненням та використанням емісійного доходу, наведено в табл. 2.20.

Облік нерозподілених прибутків (непокритих збитків). У процесі функціонування господарські одиниці одержують прибутки (збитки), суми яких, після погашення всіх заборгованостей, є власністю підприємства. Тобто це є власний капітал, хоча не зареєстрований у засновницьких документах і не персоніфікований.

Для узагальнення інформації про формування і використання фінансових результатів господарської діяльності підприємства використовується рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)».

Характеристика цього рахунка та відображення операцій у бухгалтерському обліку були наведені в табл. 2.8. та 2.9 цього розділу.

2.5. Облік капіталу цільового характеру

2.5.1. Економіко-правова характеристика капіталу цільового призначення (характеру)

Для того щоб мати достовірну інформацію про власний капітал підприємницького характеру (призначення) необхідно відокремити у бухгалтерському обліку дані про наявність та рух коштів, одержаних для здійснення заходів цільового призначення, гуманітарної допомоги, субсидії, асигнування з бюджету та позабюджетних фондів, цільові внески від фізичних та юридичних осіб, а також створені за рішенням підприємства резерви для забезпечення майбутніх затрат, платежів або витрат, які можуть бути включені до поточних операційних затрат.

Слід зазначити, що суми, одержані підприємством як цільове фінансування, в окремих випадках відносяться до доходу підприємства та можуть бути відображені у статті доходів.

У монографії розглянуто найпоширеніші види цільового фінансування та цільових надходжень для таких витрат, як капітальне будівництво, надходження з бюджету компенсаційних витрат, утримання дітей у таборах відпочинку, велику увагу приділено розгляду гуманітарної допомоги. Також наведені типові записи бухгалтерського обліку та розглянуто нормативно-законодавчі

акти, які стосуються надання гуманітарної допомоги та використання цільового фінансування.

Цільове фінансування та цільові надходження в економічній літературі характеризуються як кошти, отримані підприємством для здійснення заходів цільового призначення, що зумовлює необхідність організації їх окремого обліку і контролю за використанням.

Кошти цільового фінансування можуть надходити як асигнування з бюджету та позабюджетних фондів, цільові внески фізичних та юридичних осіб, гуманітарна допомога.

Напрямами використання цільових надходжень можуть бути: утримання дитячих установ, підготовка кадрів, науково-дослідницькі роботи, винахідництво та інші цілі. Цільові кошти мають використовуватися тільки за призначенням і відповідно до встановлених кошторисів.

Вищенаведене дає можливість визначити, що цільове фінансування — це забезпечення підприємств грошовими коштами з визначених джерел на конкретні цілі. Кошти цільового фінансування і цільових надходжень витрачаються в суворій відповідності до встановлених кошторисів. Забороняється використання цільових коштів не за призначенням та направлення інших коштів на потреби, фінансування яких має здійснюватись тільки за рахунок цільових джерел.

Основними завданнями організації обліку і контролю цільового фінансування та цільових надходжень є:

- узагальнення інформації про наявність та рух коштів, які призначені для здійснення заходів цільового призначення;
- контроль за використанням цільових надходжень за відповідними напрямами;
- своєчасне документальне оформлення операцій з цільового фінансування та цільових надходжень;
- узагальнення інформації про обсяги цільового фінансування та цільових надходжень.

До основних питань щодо цільового фінансування і надходжень, які можуть наводитись у наказі про облікову політику підприємства, відносяться такі:

- ◆ основні джерела та напрями цільового фінансування і цільових надходжень;
- ◆ документообіг з цільового фінансування і цільових надходжень;
- ◆ звітність з використання цільового фінансування і цільових надходжень;

◆ особливості надходження та використання цільового фінансування і цільових надходжень;

◆ процедури поточного контролю за надходженням та використанням цільового фінансування і цільових надходжень;

◆ структурні підрозділи (відділи), які використовують кошти цільового фінансування і цільових надходжень.

Кошти цільового фінансування та цільових надходжень, формуються за рахунок лише зовнішніх цільових надходжень. У разі нецільового використання таких коштів відповідальні особи несуть відповідальність з усіма наслідками, що випливають, і в такому разі кошти підлягають поверненню тим, хто їх вносив.

Загальну схему формування та використання коштів цільового фінансування і цільових надходжень наведено на рис. 2.9.

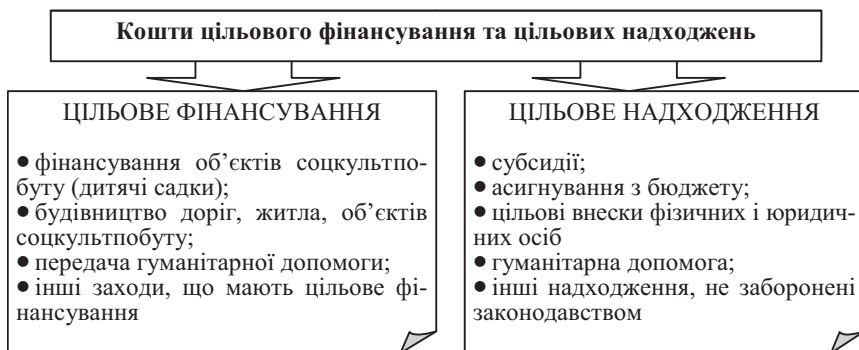

Рис. 2.9. Узагальнення інформації з цільового фінансування і цільових надходжень

Облік коштів цільового призначення, цільових надходжень ведеться на підставі розрахунків і довідок бухгалтерії, платіжних доручень, актів приймання-передачі тощо.

Аналітичний облік цільового фінансування і цільових надходжень ведеться за їх видами і напрямками використання на підставі відповідних машинограм — групувальних відомостей.

Одним з різновидів цільового фінансування і цільових надходжень є гуманітарна допомога. Вона звільняється від оподаткування, а порушення законодавства щодо гуманітарної допомоги тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність.

2.5.2. Загальна побудова обліку капіталу цільового призначення

Облік та узагальнення інформації про наявність та рух коштів, отриманих для здійснення заходів цільового призначення (у тому числі гуманітарна допомога) ведеться на рахунок 48 «Цільове фінансування і цільові надходження» за окремими об'єктами фінансування.

Рахунок 48 «Цільове фінансування і цільові надходження» — пасивний, його кредитове сальдо відображує наявність невикористаних коштів цільового призначення. За кредитом рахунка відображуються кошти цільового призначення, отримані як джерело фінансування певних заходів. За дебетом — використані суми за певними напрямками, визначення їх доходом, а також повернення невикористаних сум.

Аналітичний облік коштів цільового фінансування і цільових надходжень та їх витрачання провадиться за призначенням та джерелами надходжень.

Згідно з П(С)БО 15 «Дохід» цільове фінансування не визнається доходом доти, поки не існує підтвердження того, що воно буде отримане та підприємство виконає умови щодо такого фінансування [169]. За виконання цих умов отримане цільове фінансування відноситься до доходів тих звітних періодів, у яких були здійснені витрати, пов'язані з виконанням умов цільового фінансування. У такому випадку сума використаних коштів списується з дебету рахунка 48 на кредит відповідних рахунків класу 7. Слід зауважити, що при надходженні на підприємство цільових коштів, це ще не означає, що ці кошти відразу ж будуть включені до доходу. Таким чином, при здійсненні витрат за рахунок цільового фінансування, вилучені кошти будуть визнані доходом тільки у тому періоді, в якому будуть здійснені витрати, пов'язані з цим цільовим фінансуванням.

Цільове фінансування капітальних інвестицій визнається доходом протягом періоду корисного використання відповідних об'єктів інвестування (основних засобів, нематеріальних активів тощо) пропорційно до суми нарахованої амортизації цих об'єктів [169, п.18].

За рахунок державного бюджету фінансуються централізовані капітальні вкладення. Бюджетні кошти надаються підприємствам лише в тому разі, якщо об'єкти включено до цільової комплексної програми, затвердженої Кабінетом Міністрів України.

При отриманні коштів на цільове фінансування для капітальних вкладень сума коштів відображується у складі доходів майбутніх періодів. Ці операції відображуються у бухгалтерському

обліку на дебеті рахунка 69 та кредиті рахунка 48 з наступним поступовим включенням до складу доходів звітних періодів у міру амортизації об'єкта капітальних вкладень.

Цільове фінансування для компенсації витрат (збитків), яких зазнало підприємство, та фінансування для надання підтримки підприємству без установлення умов його витрачання на виконання у майбутньому певних заходів визнаються дебіторською заборгованістю з одночасним визнанням доходу [169, п. 18].

На рис. 2.10 наведено загальну схему обліку коштів цільового фінансування і цільового призначення в системі рахунків.

Основними господарськими операціями, поданими на схемі, є:

1 — надходження коштів цільового фінансування, в тому числі:

1а — некапітального характеру

1б — капітального характеру

2 — використання грошових коштів цільового характеру на забезпечення статутної діяльності або капітальні інвестиції, в тому числі:

2а — некапітального характеру

2б — капітального характеру

3 — використання отриманих товарно-матеріальних цінностей цільового характеру або придбаних за грошові кошти цільового характеру на забезпечення статутної діяльності або капітальні інвестиції, у тому числі:

3а — некапітального характеру

3б — капітального характеру

4 — введення в експлуатацію необоротних активів, створених за рахунок цільового фінансування

5 — нарахування амортизації необоротних активів, створених за рахунок цільового фінансування

6 — списано з одержаної гуманітарної допомоги у вигляді виконання робіт, надання послуг (або грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей, використаних на забезпечення статутної діяльності набувача)

7 — у кінці звітного періоду списується сума отриманого цільового фінансування

8 — включення до доходів відповідного періоду суми доходу в розмірі нарахованої амортизації з основних засобів, створених за рахунок цільового фінансування

9 — включення до доходів відповідного періоду суми доходу в розмірі нарахованої амортизації з основних засобів, створених за рахунок гуманітарної допомоги

10 — передача гуманітарної допомоги набувачу у вигляді грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей

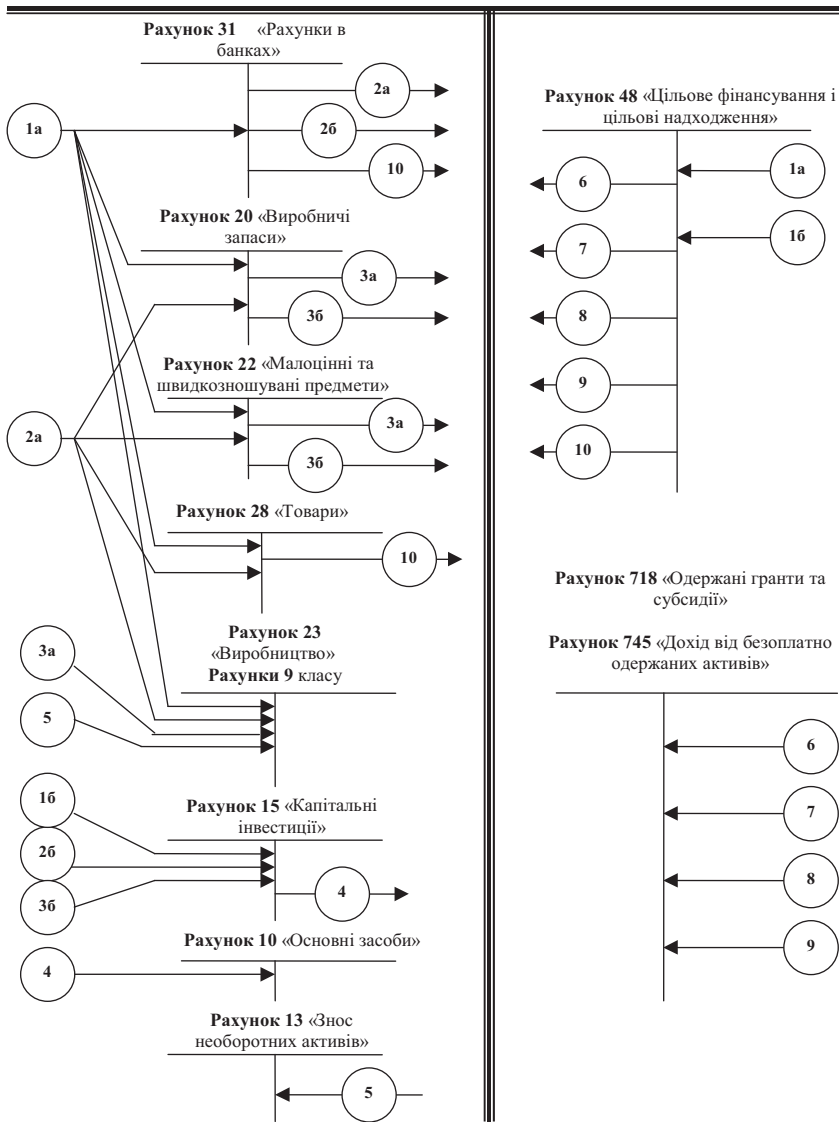

Рис. 2.10. Загальна схема обліку коштів цільового фінансування і цільового призначення

У табл. 2.21 наведено деякі бухгалтерські записи з обліку цільового фінансування.

Таблиця 2.21

**ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ
ЦІЛЬОВОГО ФІНАНСУВАННЯ НА РАХУНКАХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії, розрахунково-платіжна відомість	Нараховано компенсацію працівникам підприємства, що підлягає відшкодуванню з бюджету	92 «Адміністративні витрати»	661 «Розрахунки за заробітною платою»
2	Довідка бухгалтерії (розрахунк)	Відображується заборгованість з фінансування компенсаційних виплат	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»
3	Довідка бухгалтерії	У кінці звітного періоду списується сума отриманого фінансування	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	718 «Одержані гранти та субсидії»
4	Виписка банку	Надійшли кошти з бюджету для відшкодування компенсаційних виплат	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
5	Прибутковий касовий ордер, Виписка банку	Отримано плату за перебування дітей у літніх таборах відпочинку та плату за навчання	301 «Каса в національній валюті» 311 «Поточні рахунки в національній валюті»	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»

Розглянемо детальніше методику обліку деяких окремих різновидів цільового фінансування.

2.5.3. Методика обліку окремих різновидів цільового фінансування і цільових надходжень

Як зазначалося вище, надходження коштів на цільові заходи відображуються записом за кредитом рахунка 48 «Цільове

фінансування і цільові надходження у кореспонденції з дебетом різних рахунків, залежно від виду отриманого (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

**ВИКОРИСТАННЯ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ
ПРИ НАДХОДЖЕННІ КОШТІВ ЦІЛЬОВОГО ФІНАНСУВАННЯ**

№	Вид надходження коштів цільового фінансування	Дебет
1	Грошові кошти	30 «Каса» 31 «Рахунки в банках»
2	Товарно-матеріальні цінності	20 «Виробничі запаси» 28 «Товари»
3	Виконані роботи некапітального характеру	23 «Виробництво» 949 «Інші витрати операційної діяльності» інші рахунки витрат
4	Виконані роботи капітального характеру	15 «Капітальні інвестиції»

Використані у звітному періоді кошти цільового призначення, у тому числі виконані роботи некапітального характеру, визнаються доходами та зараховуються до операційних доходів підприємства:

Дебет рахунка 48 «Цільове фінансування і цільові надходження»;

Кредит рахунка 718 «Одержані гранти та субсидії»

Щодо робіт капітального характеру, то в бухгалтерському обліку відображують записи, як наведено в табл. 2.23.

Стосовно ж будівництва об'єктів основних засобів у порядку пайової участі, то у бухгалтерському обліку застосовуються записи, наведені у табл. 2.24. та 2.25.

Зарахування на баланс власної частини побудованого на пайових засадах об'єкта пайовик відображує записом:

Дебет рахунка 10 «Основні засоби» (якщо об'єкт призначений для використання для власних потреб за прямим використанням);

Дебет рахунка 28 «Товари» (якщо об'єкт призначений для продажу)

Кредит рахунка 15 «Капітальні інвестиції»

Окреме місце серед різновидів цільового фінансування і цільових надходжень належить гуманітарній допомозі. Перейдемо до розгляду деяких особливостей методики її обліку.

Таблиця 2.23

**ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ
ЦІЛЬОВОГО ФІНАНСУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Акт прийому-передачі Довідка бухгалтерії	Проведено роботи капітального характеру за рахунок цільового фінансування	15 «Капітальні інвестиції»	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»
2	Акт введення в експлуатацію Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Введено в експлуатацію об'єкт основних засобів	10 «Основні засоби»	15 «Капітальні інвестиції»
3	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	<i>Одночасно з операцією 2</i> Списано вартість капітальних інвестицій, створених за рахунок цільового фінансування	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	69 «Доходи майбутніх періодів»
4	Відомість нарахування амортизації	Нараховано амортизацію основних засобів, створених за рахунок цільового фінансування	Рахунки обліку витрат (23, 91, ...)	13 «Знос необоротних активів»
5	Прибутковий касовий ордер Виписка банку	<i>Одночасно з операцією 4</i> Включено до доходу відповідного періоду суму доходу в розмірі нарахованої амортизації за основними засобами, створеними за рахунок цільового фінансування	69 «Доходи майбутніх періодів»	718 «Одержані гранти та субсидії»

Таблиця 2.24

**ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ ЦІЛЬОВОГО ФІНАНСУВАННЯ
КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ПОРЯДКУ ПАЙОВОЇ УЧАСТІ (У ЗАБУДОВНИКА)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Виписка банку	Грошові кошти, отримані підприємством — забудовником від замовника — пайовика для пайового фінансування та участі в будівництві об'єкта	31 «Рахунки в банках»	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»
2	Виписка банку	Придбання виробничих запасів	20 «Виробничі запаси»	31 «Рахунки в банках»
3	Накладні на переміщення	Передача виробничих запасів	15 «Капітальні інвестиції»	20 «Виробничі запаси»
4	Акт прийому-передачі Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Оформлено документи на право власності пайовика на відповідну частину побудованого об'єкта (квартиру, нежиле приміщення)	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	69 «Доходи майбутніх періодів»

Таблиця 2.25

**ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ ЦІЛЬОВОГО ФІНАНСУВАННЯ
КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ПОРЯДКУ ПАЙОВОЇ УЧАСТІ (У ПАЙОВИКА)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Виписка банку	Грошові кошти, передані забудовнику для пайової участі в будівництві об'єкта	37 «Розрахунки з різними дебіторами»	31 «Рахунки в банках»
2	Акт прийому-передачі	Оформлено документи на право власності пайовика на відповідну частину побудованого об'єкта	15 «Капітальні інвестиції»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
3	Довідка бухгалтерії	Раніше передані кошти зараховано в розрахунок	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	37 «Розрахунки з різними дебіторами»

2.5.4. Особливості методики обліку гуманітарної допомоги

Як уже зазначалось, одним із різновидів цільового фінансування і цільових надходжень є гуманітарна допомога. Операції з отримання і використання гуманітарної допомоги потребують особливої уваги і контролю, оскільки вони звільняються від оподаткування, а порушення законодавства щодо гуманітарної допомоги тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність.

1 січня 2000 року набрав чинності Закон України «Про гуманітарну допомогу», ухвалений 22.10.99 за № 1192-XIV, [184]. Цей Закон визначає правові, організаційні, соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги та сприяє гласності й прозорості цього процесу.

Гуманітарна допомога — це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів одержувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема, внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб [184, ст. 1]. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її одержувачів та за умови дотримання вимог статті 4 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації».

Безоплатною допомогоюю (пересилка, виконання робіт, надання послуг) називається надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам.

Донорами називаються юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами (тобто як іноземні, так і вітчизняні), які добровільно надають гуманітарну допомогу одержувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами.

Розрізняють одержувачів гуманітарної допомоги та її набувачів.

До одержувачів гуманітарної допомоги належать юридичні особи, зареєстровані в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі одержувачів гуманітарної допомоги. До них належать:

- підприємства громадських організацій інвалідів, ветеранів війни та праці, а також підприємства, установи та організації, що утримуються за рахунок бюджетів, та уповноважені ними державні установи;

- благодійні організації, створені у порядку, визначеному Законом України «Про благодійництво та благодійні організації»;

- громадські організації інвалідів, ветеранів війни та праці, Товариство Червоного Хреста України та його обласні організації, творчі спілки, а також громадські організації, створені для здійснення передбаченої їх статутними документами екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності;

- релігійні організації, зареєстровані у порядку, передбаченому Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Набувачами гуманітарної допомоги є фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається.

Законодавство України про гуманітарну допомогу складається із Закону України «Про благодійництво та благодійні організації», Закону України «Про гуманітарну допомогу», інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Підставою для започаткування процедури визнання допомоги гуманітарною є письмова пропозиція донора про її надання.

Підставою для здійснення гуманітарної допомоги в Україні є письмова згода одержувача гуманітарної допомоги на її одержання. Одержувач гуманітарної допомоги має такі самі права на її використання, що й набувач останньої.

Стаття 6 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [184] твердить, що гуманітарна допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, у грошовій або натуральній формі (крім підакцизних товарів), яка надається, ввозиться, пересилається в Україну, звільняється від оподаткування.

Гуманітарна допомога, що надається Україною, при її вивезенні за межі митної території України звільняється від сплати мита та митних зборів за митне оформлення таких вантажів. На підставі рішення про надання гуманітарної допомоги її одержувачам за межами України держава забезпечує донорам України повернення суми податку на додану вартість.

Бухгалтерський облік гуманітарної допомоги та відповідна звітність здійснюються одержувачами гуманітарної допомоги та набувачами гуманітарної допомоги (юридичними особами) у порядку, встановленому Міністерством фінансів України. У разі відсутності обліку щодо отримання та цільового використання гуманітарної допомоги вона вважається використаною не за цільовим призначенням.

Одержувач гуманітарної допомоги і набувач гуманітарної допомоги (юридична особа) щомісячно в установленому порядку подають до відповідної комісії з питань гуманітарної допомоги звіти про наявність та розподіл останньої до повного використання всього обсягу отриманої гуманітарної допомоги.

Порядок списання товарів (предметів) гуманітарної допомоги, які мають певний термін експлуатації, визначається Кабінетом Міністрів України.

У разі отримання іноземної валюти, що надійшла як гуманітарна допомога на рахунок в іноземній валюті одержувача гуманітарної допомоги, він як юридична особа-резидент здійснює її облік окремо.

Особи, винні у порушенні законодавства щодо гуманітарної допомоги, несуть відповідальність згідно із законами України.

Порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу, що тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність згідно із законом, є:

- використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням;
- використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку.

Питання організації бухгалтерського обліку і контроль за отриманням та цільовим використанням гуманітарної допомоги конкретизується у наказі Міністерства фінансів України від 14.12.99 № 298 «Про порядок бухгалтерського обліку гуманітарної допомоги» [192], а саме:

Затверджено порядок бухгалтерського обліку гуманітарної допомоги, що поширюється на юридичних осіб незалежно від видів діяльності та форм власності (крім бюджетних установ), які одержали гуманітарну допомогу (одержувачі), які її потребують і яким вона безпосередньо надається (набувачі).

Встановлено, що передача одержувачами коштів і предметів гуманітарної допомоги здійснюється за довіреністю набувачів або документами, що засвідчують фізичну особу набувача, і оформлюється відповідними видатковими документами (ордерами, накладними, дорученнями тощо).

Таблиця 2.26

**ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ
ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ (НЕКАПІТАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Виписка банку, Накладна, Акт прийому-передачі тощо	Одержано гуманітарну допомогу у вигляді грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей	Рахунки обліку грошових коштів, товарів, запасів та іншого майна (30, 31, 20, 28 та ін.)	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»
2	Акт прийому-передачі	Вартість гуманітарної допомоги, одержаної набувачем у вигляді виконання робіт, надання послуг (некапітальний характер робіт)	23 «Виробництво»	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»
3	Довідка бухгалтерії	<i>Одночасно відображаються</i> Витрати з одержаної гуманітарної допомоги у вигляді виконання робіт, надання послуг (або грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей, використаних на забезпечення статутної діяльності набувача)	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	74 «Інші доходи», субрахунок 745 «Дохід від безоплатно одержаних активів»
4	Виписка банку, Видатковий касовий ордер, Акт прийому-передачі тощо	Передача гуманітарної допомоги набувачу у вигляді грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	Рахунки обліку грошових коштів, товарів, запасів та іншого майна (30, 31, 20, 28 та ін.)

**ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІКУ ГУМАНІТАРНОЇ
ДОПОМОГИ (КАПІТАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Акт прийому-передачі	Одержану гуманітарну допомогу у вигляді грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей використано на капітальні інвестиції	15 «Капітальні інвестиції»	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»
2	Акт введення в експлуатацію, Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Введено в експлуатацію об'єкт основних засобів	10 «Основні засоби»	15 «Капітальні інвестиції»
3	Відомість нарахування амортизації	Нараховано амортизацію основних засобів, створених за рахунок гуманітарної допомоги	Рахунки обліку витрат (23, 91, ...)	13 «Знос необоротних активів»
4	Довідка бухгалтерії	<i>Одночасно відображаються</i> Включено до доходів відповідного періоду суму доходу в розмірі нарахованої амортизації з основних засобів, створених за рахунок гуманітарної допомоги	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	74 «Інші доходи», субрахунок 745 «Дохід від безоплатно одержаних активів»

Відображення операцій з обліку гуманітарної допомоги наведено в табл. 2.26.

Першим записом відображується отримана гуманітарна допомога у вигляді грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей як одержувачами, так і набувачами.

Якщо ж одержання гуманітарної допомоги або використання одержаної гуманітарної допомоги у вигляді грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей пов'язане з капітальними інвестиціями (будівництвом, спорудженням), то відповідні суми відображуються записами, наведеними у табл. 2.27.

Митна вартість отриманих від іноземних донорів товарно-матеріальних цінностей, виконаних ними робіт, наданих послуг та одержана іноземна валюта відображуються у бухгалтерському обліку і звітності у грошовій одиниці України шляхом перерахунку суми в іноземній валюті відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів».

Одержувачі та набувачі гуманітарної допомоги в примітках (поясненнях) до річного фінансового (бухгалтерського) звіту наводять інформацію про види і вартість одержаної гуманітарної допомоги та її використання за цільовими напрямками.

РОЗДІЛ 3

ПОБУДОВА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Економіко-правова сутність позикового капіталу підприємства як об'єкта обліку

У процесі діяльності підприємства використовують як кошти засновників, так і кошти інших суб'єктів господарювання (чужі кошти). Частина цих коштів залучається до господарювання на добровільних засадах, тобто на контрактній основі. До таких коштів належать кредити банків, кошти постачальників, та інших кредиторів у зв'язку з одержанням товарно-матеріальних цінностей, робіт і послуг, авансів тощо. Загальна назва цих залучених коштів — зобов'язання.

Усі ці кошти залучаються до господарювання тимчасово, на строк до оплати за одержане.

Основні форми тимчасово залучених коштів інших суб'єктів підприємницької діяльності на основі контракту (позиковий капітал) унаочнює рис. 3.1.

Як видно із наведеного, позиковий капітал складається з фінансових кредитів (позик), облігаційних позик, авансів, отриманих від покупців (замовників), та іншої поточної кредиторської заборгованості у вигляді відстрочених платежів постачальникам і підрядникам, векселів виданих, заборгованості за виплатами заробітної плати тощо.

В економічній літературі окремі автори вважають, що такі статті, як статті заборгованості за виплатами заробітної плати, не можна кваліфікувати як позиковий капітал з тієї причини, що останні є поточними зобов'язаннями, а «поточні зобов'язання переважно становлять пасивний еквівалент коштів у обороті, тобто розглядаються як загальноекономічна, а не як фінансова категорія» [58].

Таке твердження, на думку автора, є неправомірним, оскільки зобов'язання за виплатами заробітної плати виникають як наслідок укладення контракту на послугу, аналогічно одержаним послугам на газ, електроенергії та ін.

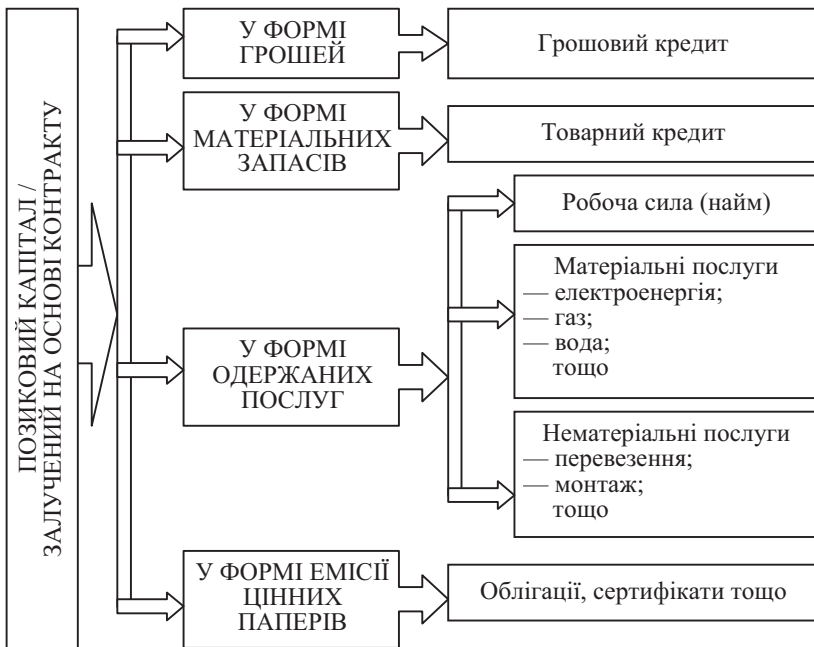

Рис. 3.1. Основні форми залучення позикового капіталу на основі контракту

З погляду управління господарською діяльністю підприємства дуже важливим елементом побудови бухгалтерського обліку позикового капіталу є його оцінка та класифікація.

Позиковий капітал як вид зобов'язань, згідно з П(С)БО 2, — це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Тобто зобов'язання — це обов'язок або відповідальність діяти певним чином. Це зобов'язання виникає тільки тоді, коли актив отримано, або коли підприємство укладає невідмовну угоду придбати актив.

Разом з тим позиковий капітал як зобов'язання містить у собі ймовірність майбутнього вилучення коштів підприємства і втрати економічної вигоди внаслідок прийнятих у минулому обов'язків. Крім того, підприємство може мати обов'язок діяти певним чином, але це необов'язково призводить до виникнення і відображення у його балансі певного зобов'язання.

Тому позиковий капітал як зобов'язання відображається у балансі тільки тоді, коли одночасно виконуються такі умови:

- оцінка зобов'язання може бути достовірно визначена;
- існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок погашення зобов'язання.

Позиковий капітал на підприємстві розглядається як зобов'язання, якщо він існує на даний момент і є наслідком минулих господарських операцій (отримання запасів або послуг тощо) або подій (ймовірні або понесені збитки, за які підприємство несе відповідальність).

Необхідно розрізняти події, що відбулися, тобто теперішні зобов'язання, та події, що можуть відбутися, тобто майбутні зобов'язання. Так, рішення керівництва підприємства придбати актив у майбутньому саме собою не призводить до виникнення зобов'язання.

Разом з тим слід мати на увазі, що зобов'язання щодо замовлених, але ще не отриманих активів не відображається у балансі замовника, оскільки в такому випадку виникає безумовна зустрічна вимога — зобов'язання покупця оплатити певний актив компенсується його правом на отримання цього активу. Як правило, зобов'язання виникає у разі отримання права використання активу.

Це означає, що зобов'язання, як правило, виникає лише тоді, коли актив отримано або коли підприємство укладає безвідмовну угоду придбати актив, тобто в результаті минулих операцій або подій. Так, придбання товарно-матеріальних цінностей або отримання послуг призводить до виникнення кредиторської заборгованості, а одержання позики банку призводить до виникнення зобов'язань повернути її.

Таким чином, можна сказати, що позиковий капітал як вид зобов'язання має такі характеристики:

- ◆ зобов'язання має визначений термін виконання;
- ◆ зобов'язання пов'язане з необхідністю майбутніх платежів;
- ◆ зобов'язання прийняті стосовно суб'єктів (юридичних або фізичних осіб), які можуть бути ідентифіковані якщо не в момент прийняття зобов'язань, то в момент його виконання.

Позиковий капітал як зобов'язання має юридичну силу внаслідок укладених контрактів або статутних вимог. Він також може виникнути в результаті бажання підприємства підтримувати свою ділову репутацію. Прикладом бажання підтримувати свою ділову репутацію може слугувати рішення підприємства про виправлення недоліків своєї продукції після закінчення гарантійного строку.

У процесі повернення позикового капіталу (тобто погашення зобов'язання) підприємство, як правило, віддає ресурси, що втілюють у собі економічні вигоди, з метою задоволення претензій іншої сторони.

Це повернення позикового капіталу може відбуватися різними шляхами, а саме:

- сплатою грошовими коштами;
- передачею іншого активу;
- наданням послуг;
- заміною іншим видом позикового капіталу;
- перетворенням позикового капіталу на власний капітал.

Боргове зобов'язання, тобто позиковий капітал, може бути анульовано, якщо боржник офіційно на законній підставі або за волевиявленням кредитора звільняється від узятих ним зобов'язань.

Для побудови бухгалтерського обліку позикового капіталу суттєве значення має його класифікація за терміном повернення (погашення).

В Україні позиковий капітал залежно від терміну погашення поділяється на поточний та довгостроковий.

Згідно з П(С)БО 2 до поточних відносяться зобов'язання, якщо вони будуть погашені протягом:

- ◆ операційного циклу підприємства або
- ◆ дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу.

До поточних зобов'язань належать такі види позикового капіталу:

- кредиторська заборгованість постачальникам і підрядникам за отримані від них товари, роботи послуги;
- заборгованість з оплати праці;
- авансові платежі замовників;
- короткострокові кредити банків;
- нараховані до сплати дивіденди, відсотки тощо.

У разі віднесення позикового капіталу до складу поточного застосовують підхід, аналогічний визначенню поточних активів.

Зобов'язання, пов'язані з виникненням витрат в процесі операційної діяльності підприємства, є поточними навіть тоді, коли термін їх погашення настає після 12 місяців від дати балансу. Наприклад, нарахування заробітної плати працівникам.

Зобов'язання, що прямо не пов'язані з операційною діяльністю підприємства, вважають поточними лише тоді, коли строк їх погашення настає протягом 12 місяців з дати балансу. Наприклад, оголошені дивіденди.

Разом з тим слід мати на увазі, що до складу довгострокового позикового капіталу включається лише та частина зобов'язань, що не підлягає погашенню протягом наступних 12 місяців з дати балансу.

Проте поточне зобов'язання може бути перекласифіковане у довгострокове за умови, якщо:

- ◆ первісний строк погашення зобов'язання перевищував 12 місяців;

- ◆ підприємство має намір рефінансувати зобов'язання на довгостроковій основі;

- ◆ цей намір підкріплений відповідною угодою про рефінансування або переглянутим графіком платежів, який буде погоджено до затвердження фінансових звітів.

Пояснювальну інформацію про причину виключення зі складу поточних зобов'язань та суму такого зобов'язання слід наводити у примітках до балансу.

В окремих випадках, якщо кредитна угода передбачає погашення зобов'язання на вимогу позикодавця, у разі порушення певних умов, пов'язаних з фінансовим становищем позичальника, таке зобов'язання розглядається як непоточне лише за умови:

- позикодавець погодився до затвердження фінансових звітів не вимагати сплати, яка обумовлена порушенням відповідних умов;

- немає свідчень про можливість виникнення подальших порушень протягом 12 місяців від дати балансу.

У світовій практиці фінансова класифікація передбачає два варіанти класифікації позикового капіталу за терміном погашення.

Перший варіант. Позиковий капітал класифікується як:

- ◆ короткостроковий;

- ◆ довгостроковий.

Цим варіантом користуються у країнах, які використовують англосаксонську систему обліку.

Другий варіант. Позиковий капітал класифікується як:

- короткостроковий;

- середньостроковий;

- довгостроковий.

Цим варіантом користуються у країнах ЄС (Європейського Союзу) більшість країн Африки та Південної Америки.

На думку автора, з погляду фінансових вимог позитивним є другий варіант, коли позиковий капітал поділяють на три групи:

- короткостроковий — з терміном погашення до одного року;

- середньостроковий — з терміном погашення від 1 до 3—4 років;

- довгостроковий — з терміном погашення більше 3—4 років.

Така система групування позикового капіталу буде сприяти кращому управлінню капіталом.

Це зумовлено ще й тим, що відповідно до п. 3 розділу 2 Положення «Про кредитування», затвердженого Постановою правління НБУ від 28.09.95 № 246, кредити за строком використання поділяються на короткострокові (до 1 року), середньострокові (до 3 років) та довгострокові (понад 3 роки). У свою чергу, відповідно до П(С) БО 11 «Зобов'язання» сума отриманого кредиту вважається зобов'язанням підприємства. Зазначимо, що цим стандартом не передбачено поділу зобов'язань на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Відповідно до п. 6 П(С) БО 11 «Зобов'язання» зобов'язання поділяються на такі види: довгострокові, поточні, забезпечення, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів. Звернімо увагу, що згідно з цим стандартом довгострокові кредити банків у бухгалтерському обліку є довгостроковими зобов'язаннями, короткострокові — поточними. Щодо середньострокових кредитів, то про них стандарт нічого не зазначає. Середньострокові кредити в бухгалтерському обліку можна віднести до довгострокових зобов'язань. Цього висновку можна дійти, якщо проаналізувати інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджену наказом Мінфіну України від 30.11.99 № 291 та П(С)БО 2 «Баланс».

Згідно з П(С)БО 2 «Баланс», поточними слід вважати зобов'язання, що будуть погашені протягом операційного циклу підприємства (протягом відрізка часу між купівлею запасів для здійснення діяльності та одержанням коштів від реалізації виготовленої з них продукції, товарів або послуг) або мають бути погашені протягом дванадцяти місяців, поточних з дати балансу.

Зобов'язання, які не є поточними, належать до довгострокових. Звідси випливає, що кредити, отримані підприємством від установи банку, термін повернення яких перевищує 12 календарних місяців або один операційний цикл підприємства, якщо останній більший 12 місяців (такі кредити можуть залучатися підприємством для придбання обладнання, оплати поточних витрат, фінансування капітальних вкладень), відносяться до його довгострокових зобов'язань. Оскільки щодо кредитів можна застосовувати лише два види зобов'язань — довгострокові та короткострокові, можна дійти висновку, що середньострокові кредити банку мають обліковуватись у бухгалтерському обліку як довгострокові зобов'язання.

Значний вплив на побудову бухгалтерського обліку позикового капіталу мають договірні зобов'язання і пов'язані з ними права сторін. З огляду на місце договору в господарській системі та його вплив на бухгалтерську систему обліку у світовій практиці сформувалися три напрями (школи). Погляди вчених різних шкіл на місце договору в бухгалтерському обліку наведено на рис. 3.2.

Як видно з рис. 3.2, італійські вчені вважають договір одним з об'єктів бухгалтерського обліку.

Рис. 3.2. Погляди вчених різних шкіл на місце договору в бухгалтерському обліку

Найбільш фундаментальним є погляд німецьких учених, які вважають договір намірами до дії в майбутньому.

Оскільки наміри зробити які-небудь дії в майбутньому не впливають на сьогоdnішній фінансовий стан, а баланс підприємства відображає його сьогоdnішній стан, отже, у балансі угоди не відображаються.

Що стосується американських учених, то вони цю проблему поділили на дві складові: як договір і як угода.

На основі поглядів різних шкіл була розроблена єдина економіко-юридична (правова) думка щодо місця договору в системі господарської діяльності, тобто як об'єкт бухгалтерського обліку. Цю думку унаочнює рис. 3.3.

Значний вплив на побудову бухгалтерського обліку має визначення елементів договірних зобов'язань.

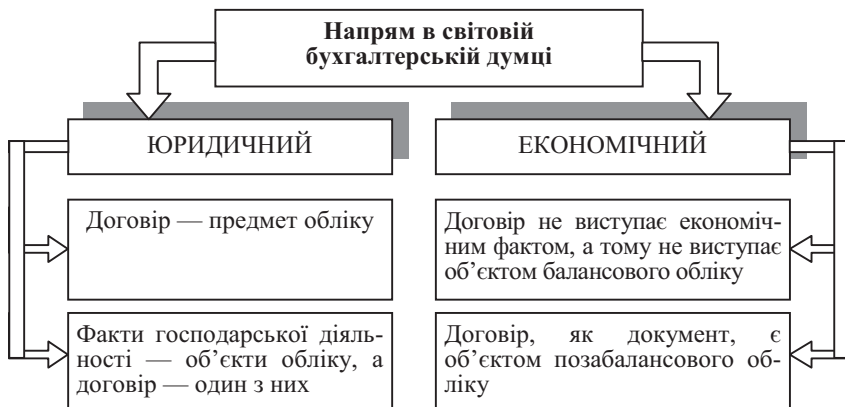

Рис. 3.3. Місце договору в бухгалтерському обліку

На рис. 3.4 наведені відповідні елементи, які формують побудову бухгалтерського аналітичного та синтетичного обліку.

У побудові бухгалтерського обліку позикового капіталу значним моментом виступає аналіз договірних зобов'язань, без якого неможливе прийняття управлінських рішень.

На рис. 3.5 наведено методіку проведення аналізу фінансового стану підприємства з урахуванням даних договірних зобов'язань та прав, які зафіксовано в них.

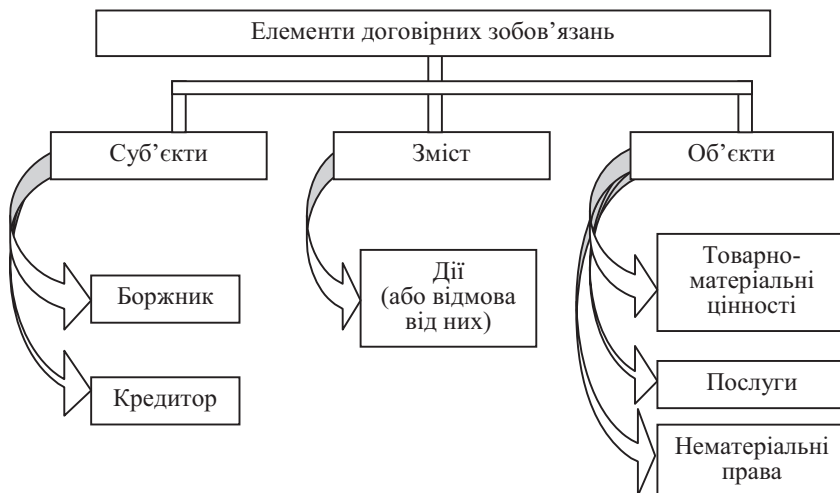

Рис. 3.4. Структура договірних зобов'язань

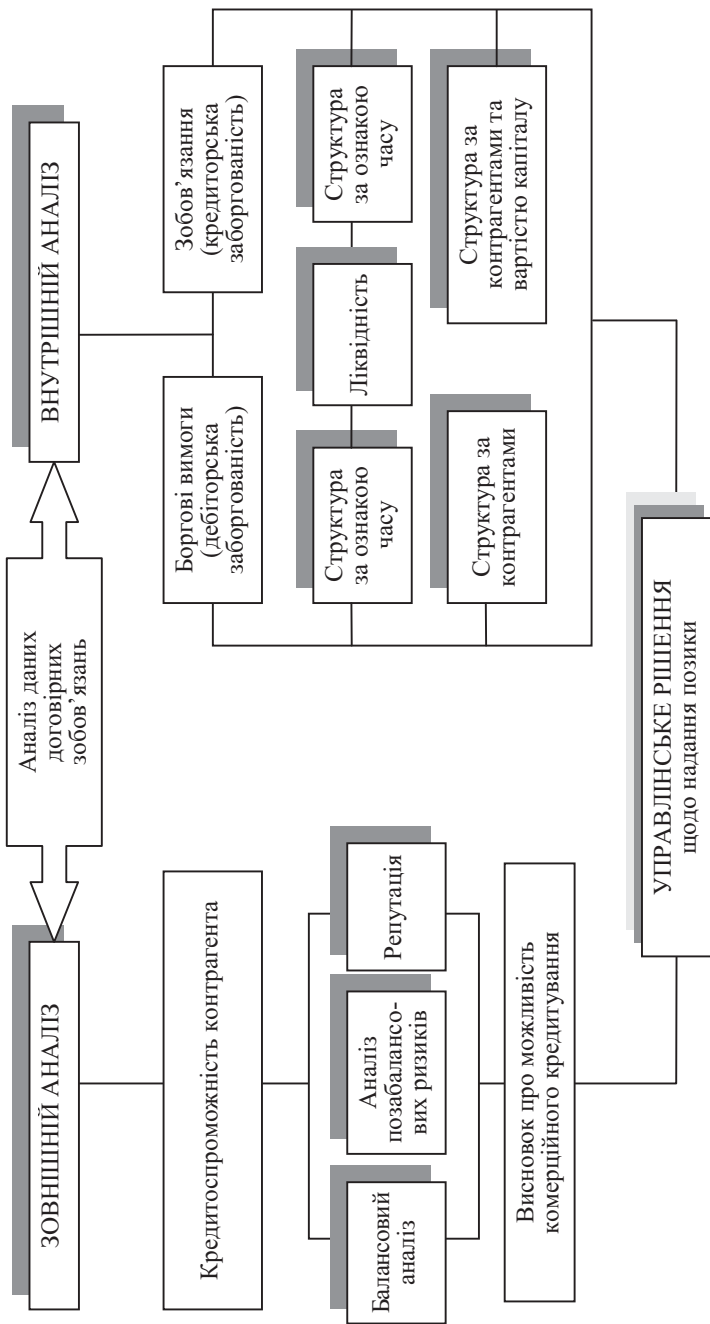

Рис. 3.5. Методика проведення аналізу фінансового стану підприємства з урахуванням даних договірних зобов'язань та прав, які зафіксовано в них

Таблиця 3.1

ВИДИ ОЦНЮК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ БАЛАНСОВОЇ ВАРТОСТІ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ

№	Вид оцінки	Визначення
1	Історична собівартість	Сума надходжень, отриманих в обмін на зобов'язання або за деяких інших обставин, суми грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується, будуть сплачені з метою погашення зобов'язання під час звичайної діяльності підприємства
2	Поточна собівартість (поточна вартість зобов'язання)	Недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, яка була б необхідна для погашення зобов'язання на поточний момент
3	Вартість розрахунку (платежу, погашення)	Недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується буде сплачена для погашення зобов'язання під час звичайної господарської діяльності
4	Теперішня вартість (теперішня вартість зобов'язання)	Теперішня (дисконтована) вартість майбутніх чистих відпливів грошових коштів, які, як очікується, будуть необхідні для погашення зобов'язання під час звичайної діяльності підприємства

Таблиця 3.2

ЗАГАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ГРУПУВАННЯ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Вид капіталу	Назва статті	Визначення	Звітність	Рахунки
Довгострокові зобов'язання	Довгострокові кредити банків	Довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відбиваються на балансі за їх дійсною вартістю	рядок 440 ф.1 П(С)БО 2	Рахунок 50 «Довгострокові позики» за субрахунками 501—504
	Інші довгострокові фінансові зобов'язання	Визначення якої залежить від умов і виду зобов'язання	рядок 450 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 50 «Довгострокові позики» субрахунки 505—506

Закінчення табл. 3.2

Вид капіталу	Назва статті	Визначення	Звітність	Рахунки
Короткострокові зобов'язання (поточні)	Короткострокові кредити банків	Поточні зобов'язання відбиваються в балансі за су-мою погашення	рядок 500 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 60 «Короткострокові позики» субрахунки 601—606
	Поточна заборгованість по довгострокових зобов'язаннях		рядок 510 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» субрахунки 611, 612
	Короткострокові векселі видані		рядок 520 ф. 1 П(С)БО 2	62 «Короткострокові векселі видані» субрахунки 621, 622
	Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги		рядок 530 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 63 субрахунки 631, 632
	Поточна заборгованість за розрахунками: — за авансами отримани		×	×
	— з бюджетом		рядок 540 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 68 субрахунок 681
	— по позабюджетним платежам		рядок 550 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 64 субрахунки 641, 643, 644
	— зі страхування		рядок 560 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 64 субрахунок 642
			рядок 570 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 65 субрахунки 651—655

	— з оплати праці		рядок 580 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 66 субрахунки 661—662
	— з учасниками		рядок 590 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 67 субрахунки 671—672
	— за внутрішніми розрахунками		рядок 600 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 68 субрахунки 682—684
	Інші поточні зобов'язання		рядок 610 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 68 субрахунок 685
Забезпечення для відшкодування майбутніх витрат	Для оплати відпусток працівникам	Суми утворених забезпечень визнаються витратами	рядок 400 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 47 субрахунок 471
	На додаткове пенсійне забезпечення		рядок 410 ф. 1 П(С)БО 2	Рахунок 47 субрахунок 472
	На виконання договірних зобов'язань			Рахунок 47 субрахунок 473
	На реструктуризацію			Рахунок 47 субрахунок 474
	На виконання зобов'язань з обтяжних контрактів			Рахунок 47 субрахунок 474
Непередбачені зобов'язання	Класифікуються за видами діяльності	Враховуються на позабалансовому обліку за обліковою оцінкою	На балансі не відбиваються	Рахунок 042 «Непередбачені зобов'язання»

Значний вплив на побудову обліку позикового капіталу має методика його оцінювання. Відповідно до П(С)БО 2 для визначення балансової вартості позикового капіталу (зобов'язань) використовують види оцінок, які наведено в табл. 3.1.

Загальну класифікацію та групування позикового капіталу за П(С)БО 11, П(С)БО 2 та Планом рахунків подано в табл. 3.2.

Зупинимось на розгляді окремих форм позикового капіталу підприємства.

3.2. Систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі кредиту та методика обліку його наявності та руху

3.2.1. Загальні питання

Найпоширенішим видом позикового капіталу є кредит банку. Кредит полягає в тому, що підприємство одержує від банківської установи у тимчасове користування грошові кошти. Кредитні кошти являють собою акумульовані банком вільні кошти інших підприємств, громадян, організацій тощо. Кредит надається на основі контракту на умовах повернення, на певний строк, за безпеченості (гарантії) і оплати за користування кредитом.

Категорія кредит як у теоретичному, так і практичному аспекті — явище змістовне. Слово «кредит» походить від латинського «*creditum*», що означає «позика», «борг». Деякі лінгвісти пов'язують його із «*credos*», тобто «вірю». Отже, категорія кредиту так чи інакше розглядається економічною наукою, як відносини про надання позики однією особою іншій, що засновані на довірі та передбачають повернення наданої вартості у певний строк зі сплатою ціни за користування. Таким чином, можна стверджувати, що кредитним відносинам притаманні такі базові ознаки:

- Феномен кредитування означає передачу вартості однією особою іншій у тимчасове користування на умовах повернення та платності;

- Економічною основою кредиту є тимчасово вільна від обігу мобілізована вартість, здатна до відчуження та формування позикового капіталу;

- Кредитні відносини передбачають наявність довіри, тобто передбачають вільний рух інформації між позичальником і кредитором.

Таким чином, кредит — це економічні відносини, що виникають між кредитором та позичальником з приводу передачі тимчасово вільних коштів на умовах їх повернення та сплати ціни за користування. Кредит є однією з основних форм руху позикового капіталу.

Тривалий час кредит розглядався як операція міни, що розділена у часі, заснована на довірі кредитора до позичальника. Згодом було сконцентровано увагу на дослідженні механізму зв'язку кредиту з економічним середовищем. Щоправда наукового підходу до вивчення категорії кредиту та його ролі в процесі відтворення це явище набуло XVIII—XIX ст., що пов'язують з виникненням так званої натуралістичної теорії кредиту, засновниками якої виступили класики наукової економічної думки: А. Сміт, Д. Рікардо, А. Тюрго, Дж. Міль.

Суть натуралістичної теорії кредиту можна охарактеризувати такими положеннями:

- Об'єктом кредиту є тимчасово вільний капітал у вигляді натуральних речових благ, які можуть бути позичені одним економічним агентом іншому;

- Кредит — форма руху матеріальних благ, а тому роль кредиту полягає в перерозподілі цих благ у суспільстві;

- Позиковий капітал є реальним капіталом;

- Банки виступають лише посередниками кредиту, спочатку акумулюючи вільні кошти, а потім розміщуючи їх як позику;

- Пасивні операції є первинними порівняно з активними.

Заслугою натуралістичної теорії було те, що її представники не просто визнавали зв'язок кредиту з процесами виробництва, а виходили з первинності виробництва і вторинності кредиту; вони переконливо доводили, що кредит сам по собі не може створювати додаткової вартості, що остання виникає лише в процесі виробництва. Проте натуралістичному підходу був властивий ряд помилок, пов'язаних із тим, що його представники не спромоглися до кінця провести межу між позиковим і реальним капіталом.

У міру зростання ролі кредиту та банків у процесі суспільного відтворення, заміни реальних грошей кредитними засобами обігу, використання кредиту і банків з метою державного регулювання економіки виникають нові погляди щодо суті та ролі кредиту в процесі розширеного відтворення. Цей період характеризується появою та розвитком так званої капіталотворчої теорії кредиту, найбільш яскравими представниками якої виступили Дж. Ло, Г. Маклеод, Й. Шумпетер, А. Ган, Дж. Кейнс, М. Фрідмен.

Суть капіталотворчої теорії кредиту можна окреслити такими основними положеннями:

- Кредит, як і гроші, є безпосередньо капіталом, а тому розширення кредиту означає нагромадження капіталу;
- Банки відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні кредитних відносин;
- Активні операції банків є первинними щодо пасивних.

Головною заслугою представників капіталотворчої теорії кредиту є те, що вони вдало підмітили різницю між позиковим та реальним капіталом: як стверджував Г. Маклеод, кредит не створює капіталу, а сам є капіталом, причому продуктивним, оскільки дає прибуток у вигляді процента; також відзначили провідну роль банків на ринку позикового капіталу, їх значення та роль у суспільному виробництві, водночас відзначаючи первинність активних операцій щодо пасивних.

Визначальним у процесі вивчення суті кредиту стало дослідження можливостей та методів кредитного регулювання економіки країни. Серед учених, які всіляко сприяли цьому, — Й. Шумпетер, А. Ган, Дж. Кейнс. Ці вчені стверджували, що кредит як явище здатний збільшувати «купівельну силу» суб'єктів господарювання, тобто формувати «ефективний попит». Було визначено, що норма позикового відсотка формується під впливом багатьох факторів, одним з яких є обсяг попиту та пропозиції позикового капіталу. Отже, збільшуючи чи зменшуючи обсяги позикового капіталу, можна впливати на величину відсотка і, таким чином, стимулювати або стримувати ділову активність суб'єктів господарювання. Проте така можливість існує лише до певної межі, за якою процент перестає реагувати на кількість грошей в обігу, а збільшення кредитної експансії набирає інфляційного характеру. Внаслідок таких висновків, рекомендувалося поряд з кредитними інструментами регулювання економіки широко використовувати й інші заходи.

Отже, кредит відіграє дуже важливу роль у процесі суспільного відтворення. Він є головним засобом впливу грошей на розвиток макроекономічних процесів, у тому числі на процес економічного відтворення. Разом з тим кредит є однією з найскладніших за структурою та характером впливу на розвиток процесу виробничого відтворення форм економічних зв'язків. В економічній теорії, зокрема в теорії грошей, існує безліч проблем, які протягом багатьох десятиріч є предметом дискусій і все ще не мають чітких наукових визначень.

Кредит і кредитні відносини є невід'ємною складовою світової економічної системи. Сфера кредитування безпосередньо пов'язана з проблемами розвитку національного виробництва. Знаходячись у центрі сучасного грошово-фінансового господарства, обслуговуючи інтереси господарських суб'єктів, кредит опосередковує зв'язки між державою, банком, товаровиробниками і населенням. Нині завдання відновлення виробничого призначення кредиту стає одним із першочергових. Кредитні відносини мають сприяти подоланню економічної кризи в Україні і забезпечувати прогресивний розвиток вітчизняного товарного виробництва.

Ринкова трансформація економіки України відкрила новий етап у розвитку кредитної справи. У зв'язку з цим гостро постала проблема наукового осмислення нових явищ у сфері кредитування, розуміння їх змісту, природи, сутності, розроблення ефективних схем і технологій кредитного процесу та їх використання на практиці.

Побудова бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту кредиту як форми позикового капіталу вимагає:

- визначення економічної сутності та значення кредиту і розкриття сутності кредитних відносин в економіці підприємства;
- визначення форм, видів та функцій кредитів на основі їх класифікації;
- удосконалення обліку кредитних операцій;
- знання економіко-правових основ кредитного договору;
- методика аналізу кредитних операцій;
- методика визначення кредитоспроможності позичальника;
- аналіз ефективності використання кредитів;
- методика та організацію проведення аудиту кредитних операцій.

Кредит виник з практичних потреб розвитку виробництва, його пристосування до умов постійного дефіциту власного капіталу — грошових і матеріальних ресурсів, і є важливою категорією ринкової економіки, що відображає реальні зв'язки і відносини економічного життя суспільства. Він (кредит) завжди був і залишається важливим важелем у стимулюванні розвитку виробництва. За його допомогою прискорюється процес обігу капіталу як на макро- так і на мікроекономічному рівні. Опосередковуючи всі стадії відтворювального процесу, кредит сприяє досягненню вищої рентабельності виробництва і прибутковості капіталу.

Роль і місце кредитних відносин у національній економіці залежить від стану самої економіки.

Розрізняють грошові відносини, фінансові відносини та кредитні відносини. Розподільчі й перерозподільні процеси в економіці відбуваються не тільки через фінанси, а й шляхом використання кредиту.

Кредит — це форма прояву кредитних відносин, форма руху позикового капіталу. Капітал кредиту як форма руху позикового капіталу поєднує в собі два процеси.

В умовах розвинутого ринкового господарства кредит є важливим атрибутом механізму господарювання для всіх економічних суб'єктів.

Економічні відносини між кредитором і позичальником виникають під час одержання кредиту, користування ним та його поверненням. Сторони, які беруть участь у цих економічних відносинах, називаються їх суб'єктами, а грошові чи товарні матеріальні цінності або виконані роботи та надані послуги, щодо яких укладається кредитний договір, є об'єктом кредиту. Кредитні відносини виникають між різними суб'єктами. Найбільш поширеними є кредитні відносини між банками, з одного боку, і підприємствами — з іншого. Вони характеризуються залежно від того, хто із суб'єктів кредитної угоди в кожному окремому випадку є кредитором, а хто — одержувачем кредиту.

Кредит беруть не тому, що позичальник бідний, а тому що у нього з певних причин певною мірою не вистачає власних ресурсів.

Юридичною основою системи кредитування є кредитний договір. Усі питання щодо кредитування вирішуються безпосередньо між двома сторонами: кредитором і позичальником. Кредитний договір передбачає виникнення певних обов'язків кожної зі сторін. Водночас, суб'єкти кредитних відносин володіють і певними правами та відповідають за дотримання і виконання договірних умов.

Сутність кредиту як економічної категорії виявляється в його функціях, розкриття яких дозволяє встановити зв'язок даної категорії із системою економічних відносин. Утрата кредитом своїх функцій фактично означатиме зникнення самої цієї економічної категорії.

В окремих економічних дослідженнях визначають, що у розвинутому ринковому господарстві кредит виконує такі чотири основні функції: перерозподільну; заміщення грошей в обігу; стимулювання; контрольну.

Зазначені функції тісно пов'язані між собою, визначаючи у своїй сукупності певну економічну роль кредитних відносин.

В інших дослідженнях зазначають, що кредит виконує тільки три функції: перерозподільну; емісійну; контрольну.

Розбіжність виявляється не тільки в кількості, але й у якості. Недостатньо обґрунтованою є функція стимулювання.

Автор дотримується думки тих економістів, котрі вважають, що категорії кредит притаманні три функції, як наведено на рис. 3.6.

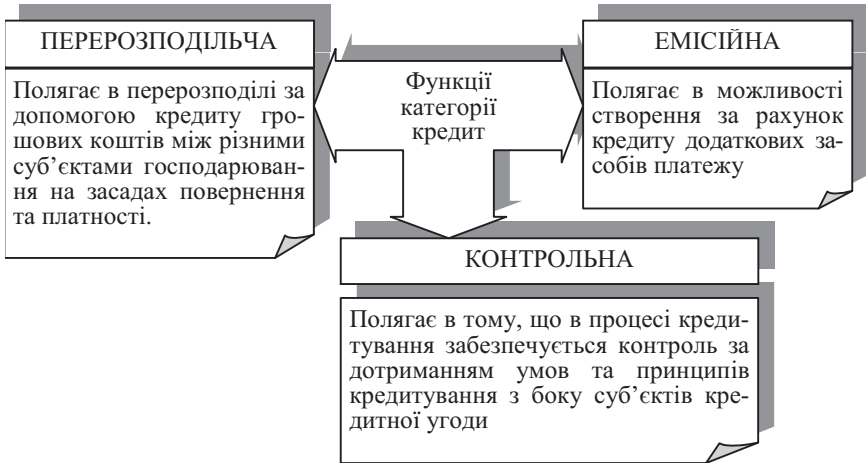

Рис. 3.6. Функції категорії кредит в економіці

Перерозподільна функція проявляється як у процесі мобілізації тимчасово вільних грошових коштів суб'єктів господарювання, так і в процесі їх розміщення на ринку позикового капіталу. Таким чином, за допомогою цієї функції відбувається своєрідне зосередження позикового капіталу в пріоритетних сферах економічної діяльності.

Особливого значення емісійна функція набула за переходу від використання реальних грошей до введення кредитних засобів обігу. Будь-яка емісія грошей в обіг є результатом кредитної операції. Видача позики збільшує масу грошей в обігу, погашення кредиту зменшує її. Отже, внаслідок умілого використання кредиту в рамках цієї функції, уряд отримує ефективний інструмент регулювання економіки.

Контрольна функція проявляється в тому, що кредит значно посилює контрольні процеси у господарюванні, підвищує ефективність використання коштів, стимулює процес розширеного відтворення.

Виходячи із суті кредиту та його функцій, можна визначити його роль в економіці.

У ринковій економіці роль кредиту найбільшою мірою проявляється в оптимізації пропорцій суспільного відтворення. Таким чином, за допомогою кредитного механізму досягається саморегуляція економічної системи, вирівнюється норма прибутку за різними галузями народного господарства тощо.

Кредит сприяє концентрації та централізації капіталу.

Надзвичайно важливою роль кредиту є у забезпеченні науково-технічного прогресу та обслуговуванні інноваційного процесу. Кредит є важливим джерелом фінансування капітальних вкладень.

За умов ринкової економіки кредит набуває виняткового значення для забезпечення процесу реконструкції і розвитку підприємств малого та середнього бізнесу (для цієї групи підприємств кредит по суті, є єдиним джерелом залучення зовнішніх ресурсів, оскільки вихід на фондовий ринок з метою розміщення облігацій, акцій тощо є недосяжним).

Таким чином, кредит відіграє дуже велику роль у процесі розширеного відтворення і є одним з найважливіших елементів позикового капіталу підприємства. Побудова його бухгалтерського обліку, контролю та аналізу є центральним питанням в управлінні економікою підприємства.

Для того, щоб можливість кредиту стала реальністю, потрібні принаймні дві умови:

- учасники кредитної угоди — кредитор і позичальник — повинні виступати як юридично самостійні суб'єкти, які матеріально гарантують виконання зобов'язань, що впливають з економічних зв'язків;

- кредит стає необхідним у тому разі, коли відбувається збіг інтересів кредитора і позичальника.

Кредит здійснюється у конкретних формах, які виступають способами існування процесу кредитування. Форма кредиту відображає зовнішній прояв та організацію кредитних відносин. У ринковій економіці мають місце різні форми кредиту. Форми кредиту відрізняються одна від одної суб'єктами та об'єктом позики, джерелом сплати відсотка, конкретним змістом кредитної угоди тощо.

Для побудови бухгалтерського обліку, контролю та аналізу кредитів необхідно розглянути та проаналізувати основні форми кредиту. Форма кредиту синтезує зміст та організацію кредитних відносин, а фактично побудову обліку.

Форми кредиту тісно пов'язані з його структурою, із сутністю кредитних відносин. Залежно від руху позичкової вартості виді-

ляють дві основні форми кредиту: товарну і грошову. У товарній формі виникають кредитні відносини між продавцями і покупцями, коли останні одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу. Поширення кредитних відносин у грошовій формі створило сприятливі умови для формування міжнародних ринків і тісних взаємовигідних зв'язків між країнами.

В економічній літературі існують спроби виокремлювати форми кредиту за такими функціональними ознаками: характер кредитних відносин, склад учасників кредитної операції, об'єкт і сфера кредитування та ін.

Різні автори по-різному підходять до визначення різних форм кредиту. Найбільш узагальненою методикою поділу є виділення двох основних форм: товарної та грошової.

Товарна форма кредиту передбачає, що вартість, яка передається у кредит, виступає у своїй натуральній (товарній) формі.

Грошова форма кредиту означає, що вартість, що надається в кредит виступає у вигляді грошей.

Грошова форма кредиту є більш провідною, порівняно з товарною. Проте за умов функціонування ринкової економіки обидві форми відіграють дуже важливе значення в процесі відтворення.

Автор підтримує наведену систему поділу кредитів. Справа в тому, що кредитні відносини функціонують у системі економічних відносин, а в основі їх лежить рух особливого виду капіталу — позикового капіталу. Кредит необхідний як важливий засіб забезпечення фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів.

На думку автора, кредитні відносини поєднують у собі дві підсистеми:

- кредитно-грошові відносини;
- кредитно-товарні відносини,

оскільки у позику може надаватися вартість як у грошовій, так і в товарній формі.

Разом з тим зауважимо, що кредит можна охарактеризувати по-різному, а саме за:

- ◆ призначенням;
- ◆ строками користування;
- ◆ забезпеченням;
- ◆ ступенем ризику;
- ◆ методами надання;
- ◆ строками погашення;
- ◆ способами сплати відсотків;
- ◆ кількістю кредиторів;
- ◆ видами.

Вид кредиту — це більш детальна його характеристика за організаційно-економічними ознаками (галузева спрямованість, об'єкти кредитування, забезпеченість кредиту, терміновість кредитування тощо).

Форми кредиту постійно розвиваються, змінюється і їхнє місце в структурі економічних відносин. Форми кредиту, які діють на сьогоднішній день, зображено на рис. 3.7.

Отже, існують такі форми кредиту: комерційний, банківський, державний, міжнародний, іпотечний, лізинговий, споживчий.

Об'єктом комерційного кредиту є капітал у його товарній формі. Суб'єктами виступають агенти товарної угоди: продавець як кредитор, а покупець — як позичальник. Призначення застосування комерційного кредиту — прискорення реалізації товарів та послуг, а також одержання додаткового прибутку у вигляді позикового процента. Основним інструментом застосування цієї форми кредиту є комерційний вексель. Взаємовідносини, що виникають між суб'єктами комерційного кредиту в процесі використання цього інструменту платежу регулюються так званим вексельним правом.

Комерційний кредит має короткостроковий характер, оскільки він виступає як атрибут товарообміну.

Банківський кредит надається у грошовій формі на певний строк, за умови сплати визначеного відсотка, забезпеченості та цільового використання.

Банківський кредит є однією з провідних форм кредитування як суб'єктів господарювання, так і населення.

У сфері державної форми кредиту, як правило, держава виступає позичальником. Основним призначенням державного кредиту є мобілізація грошових коштів для фінансування державних витрат. Для кредиторів державний кредит є зручною формою інвестицій з мінімальним ризиком. Конкретні параметри державного кредиту встановлюються залежно від обсягу необхідних ресурсів, кон'юнктури ринку, конкретних програм його використання тощо.

Для надання міжнародного кредиту кошти мобілізуються на міжнародному та національному ринку. Конкретними організаціями, що вступають у кредитні відносини, можуть бути уряди різних країн, банки, фірми, міжнародні валютно-кредитні організації тощо.

Для міжнародного кредиту характерні великі за обсягом кредитні угоди. Інші параметри кредитної угоди залежать від конкретних об'єктів кредитування, кон'юнктури ринку, можливостей доступу до ресурсів тощо.

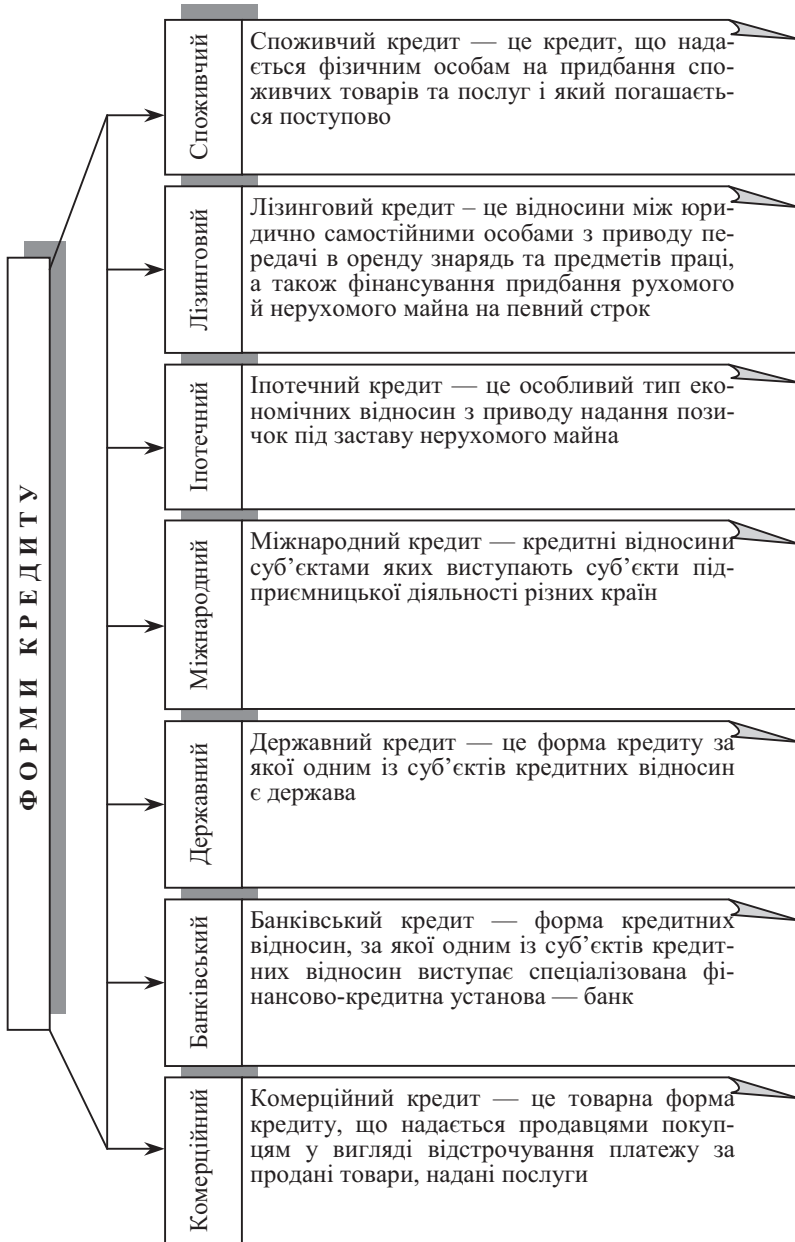

Рис. 3.7. Форми кредиту

Іпотечний кредит — це довгострокові позики, що надаються під заставу нерухомості — землі, будівель виробничого та житлового призначення. Іпотечний кредит надається переважно спеціалізованими інститутами — іпотечними банками, а в ряді країн — комерційними сільськогосподарськими та іншими банками.

Неповернення заборгованості у строк призводить до втрати позичальником нерухомості та передачі її іншому власнику або банку.

Лізинговий кредит — це вид довгострокової позики, яка надається під заставу для придбання засобів праці. Заставою виступає сам об'єкт лізингу. Тобто лізинг є формою майнового (товарного) кредиту. Підприємство — лізингоодержувач (позичальник) стає власником майна тільки після повної сплати лізингових платежів. Лізинговий кредит надається у товарній або грошово-товарній формі. Протягом дії лізингового кредиту майно, що придбане за лізинговою угодою, знаходиться у підприємства в оренді. Для цього укладається окремий договір оренди об'єкта лізингу. Ознаки та види лізингу наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

ОЗНАКИ ТА ВИДИ ЛІЗИНГУ

№	Ознака	Вид
1	За термінами експлуатації й періоду амортизації майна	✓ оперативний ✓ фінансовий
2	За способами придбання майна	✓ прямий ✓ лізинг виробника ✓ поворотний
3	За територією діяльності	✓ внутрішній ✓ міжнародний ✓ змішаний

Порівняльну характеристику банківського та лізингового кредитів наведено у додатку Е.1.

Споживчий кредит характеризує відносини, що виникають з приводу фінансування потреб кінцевого споживання. Суб'єктами споживчого кредитування як позичальниками є населення, а кредиторами — банки, кредитні спілки, підприємства виробники, торговельні посередники.

Споживчий кредит за формою надання поділяється на прямий (надається безпосередньо банківськими установами) та

непрямий (надається через посередників, торговельні організації тощо).

Споживчі кредити надаються, як правило, на строк до десяти років, але конкретні параметри кредиту залежать від багатьох факторів: об'єкта кредитування, доходів позичальника, вартості товару тощо.

Значний вплив на побудову бухгалтерського обліку кредитів має їх групування за строками погашення: строкові, пролонговані, прострочені.

Строковим вважається кредит, строк повернення якого ще не настав.

Пролонговані кредити — це кредити, за якими перенесено дату погашення (іноді й дату сплати відсотків) на інший період. Найчастіше банки вдаються до пролонгації у випадках, коли позичальник не в змозі виконати свої зобов'язання через дію обставин, близьких до форс-мажору. У таких випадках погашення позики оформлюється додатковим договором до основного кредитного договору та супроводжується, як правило, встановленням більш високої процентної ставки.

Простроченими вважаються кредити, за якими строк повернення, передбачений кредитним договором, минув. Такі кредити вважаються проблемними і потребують додаткової роботи з їх повернення або компенсації.

Крім того, кредити розрізняють за видом забезпечення, а саме забезпечені заставою, гарантовані та бланкові.

Забезпечений заставою кредит — для забезпечення виконання зобов'язань позичальник або третя особа, згідно з договором застави визначеної форми, надає в заставу банку майно, майнові права, цінні папери та ін., що може бути предметом застави відповідно до законодавства України.

Гарантований кредит — виражається в юридичному оформленні зобов'язань з боку гаранта (поручителя) відшкодувати фактично нанесені збитки банку при порушенні безпосередньо позичальником умов кредитної угоди.

Бланковий кредит — кредит без забезпечення, який надається банком у межах наявних власних коштів з можливим застосуванням підвищеної відсоткової ставки надійним позичальникам. Бланковий кредит може надаватися за короткострокового кредитування першокласним позичальникам.

Для одержання кредиту підприємство укладає з банком кредитний договір (угоду).

У процесі підготовки до укладення кредитного договору банк проводить так зване структурування кредиту, тобто визначає структурні компоненти майбутньої кредитної операції: вид кредиту, його суму й строк, способи видачі й погашення, забезпечення, відсоткову ставку та інші умови.

Кредитний процес потребує попереднього прогнозування, щоби звести ризик до мінімуму.

У кредитному договорі має бути передбачена чітка процедура розгляду і вирішення всіх найскладніших проблем, що виникають у процесі здійснення кредитної операції.

Кредитний договір — цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність комерційного банку та позичальника з приводу проведення кредитної операції, обов'язково набувають договір-ного характеру.

Головна вимога до змісту кредитного договору полягає у тому, щоби він містив у собі такі юридичні норми, які б дозволили регулювати весь комплекс взаємовідносин банку з клієнтом (позичальником).

Кредитні договори укладаються в письмовій формі і не можуть змінюватися в односторонньому порядку без згоди сторін. Стороною за кредитним договором є банк, а не кредитне управління (відділ) банку або його інший структурний підрозділ.

У разі порушення цієї умови договір, укладений структурною одиницею банку від свого імені, вважається недійсним. Зміни в договір вносяться за погодженням обох сторін. Кредитний договір має бути підписаний повноважними особами сторін, які його укладають. Спірні питання щодо виконання договору в разі недосягнення згоди між сторонами розглядаються арбітражем або судом.

Розглядаючи кредит, як форму позикового капіталу, слід звернути увагу на принципи, якими керуються при кредитуванні.

В економічній літературі виділяють такі принципи кредитування:

- цільове призначення позики;
- строковість передачі коштів кредитором позичальнику;
- повернення позичальником коштів кредитору в повному обсязі;
- забезпеченість позики;
- платність користування позиченими коштами.

Цільове призначення позики полягає в тому, що економічні суб'єкти, які виявили намір вступити в кредитні відносини, повинні заздалегідь чітко визначити мету, на яку будуть використані позичені кошти.

Строковість позики передбачає, що вільні кошти кредитора передаються позичальнику на чітко визначений строк, який сторони повинні узгодити в момент вступу в кредитні відносини. Економічно обґрунтоване визначення строку позики має вирішальне значення для забезпечення інтересів суб'єктів позики, ефективного використання позичених коштів, для зменшення кредитного ризику та ін.

Повернення позичених коштів кредитору означає, що позичальник повинен повернути кредитору весь обсяг одержаних у позику коштів.

Забезпеченість полягає в прийнятті кредитором при наданні позики додаткових заходів щодо гарантування повернення позики у визначені строки. Використання застави як форми забезпечення кредиту здійснюється згідно із законом України «Про заставу». Заставляти можна майнові права та майно, яке може бути відчужене і на яке може бути звернене стягнення. Забезпеченням позики може бути майно (нерухоме, рухоме, цінні папери, валютні цінності), що приймається у заставу, а також зобов'язання третьої особи погасити борг кредитору (гарантії, поручительства). Розмір майнового забезпечення зазвичай встановлюється на рівні, що перевищує розмір позички на випадок зниження ринкової ціни застави.

Платність користування позикою полягає в тому, що позичальник повертає кредитору не тільки основну суму боргу, а й сплачує додаткові кошти за користування кредитними коштами у формі процента. Без цього надання позики перетворюється з комерційної кредитної операції у спонсорську і в кредитора зникають економічні мотиви здійснювати позикову діяльність, розвивати кредит. Платність позики стимулює позичальника до більш виваженого рішення щодо доцільності одержання позики, ефективного використання позичених коштів тощо. В умовах ринкової економіки сутність відсотків за користування кредитними коштами розглядається як ціна взятого в кредит. Показником, що кількісно характеризує плату за кредит, є норма відсотка або відсоткова ставка. Чинники, що впливають на розмір відсоткової ставки за кредит, наведено в додатку Е.2.

Усі принципи кредитування тісно між собою пов'язані, оскільки впливають із сутності кредиту, і тільки в комплексі можуть забезпечити його реалізацію.

3.2.2. Методика побудови бухгалтерського обліку позикового капіталу у формі кредитів банку

Бухгалтерський облік кредитів банків здійснюється відповідно до вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 та 13 «Фінансові інструменти», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559 [167, 168].

Побудова аналітичного обліку. Аналітичний облік одержаних кредитів будують за об'єктами (що кредитуються) та строками (на який строк одержано кредит — термін його погашення). На кожний кредит, одержаний під конкретний об'єкт та на певний строк, відкривається аналітичний рахунок.

Здебільшого об'єктами кредиту на короткотерміновій основі є запаси товарно-матеріальних цінностей, сезонні витрати виробництва, заготівля сільськогосподарської сировини, розрахункові операції, виставлення акредитивів тощо.

Довгострокове кредитування здійснюється банком для затрат з капітального будівництва, реконструкції, розширення виробництва і т. ін.

Кредити одержують, як правило, в одній із двох форм: грошовій (гроші зараховуються на розрахунковий рахунок чи видаються готівкою) або погашенням боргового зобов'язання підприємства (кредиторської заборгованості).

Погашення відбувається також у двох формах: погашення з розрахункового рахунка (перерахуванням) або направленням на погашення кредиту боргової вимоги дебітора підприємства.

Побудова синтетичного обліку кредитів. Для узагальнення інформації про зобов'язання за кредитами банків Планом рахунків передбачено два рахунки: 50 «Довгострокові позики» та 60 «Короткострокові позики». Характеристику субрахунків до цих рахунків наведено в табл. 3.4.

На загальну побудову бухгалтерського обліку позикового капіталу на основі контракту з банком та іншими кредитними установами впливає передусім термін, на який підприємство одержує кредит. Тобто центральним питанням узагальнення даних за кредитами є строк їх повернення.

Як бачимо, в Україні для обліку кредитів використовуються два рахунки. За терміном банківські кредити поділяють на довгострокові (термін погашення більше 1 року) та короткострокові (поточні).

**СИСТЕМА СИНТЕТИЧНИХ РАХУНКІВ ОБЛІКУ
ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ НА ОСНОВІ КОНТРАКТІВ
З БАНКОМ ТА ІНШИМИ КРЕДИТНИМИ УСТАНОВАМИ**

№ рах.	50 «Довгострокові позики»	№ рах.	60 «Короткострокові позики»
501	Довгострокові кредити банків у національній валюті	601	Короткострокові кредити банків у національній валюті
502	Довгострокові кредити банків у іноземній валюті	602	Короткострокові кредити банків у іноземній валюті
503	Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті	603	Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті
504	Відстрочені довгострокові кредити банків у іноземній валюті	604	Відстрочені короткострокові кредити банків у іноземній валюті
505	Інші довгострокові позики в національній валюті	605	Прострочені позики в національній валюті
506	Інші довгострокові позики в іноземній валюті	606	Прострочені позики в іноземній валюті

Як уже зазначалося, у світовій практиці найбільш розповсюдженим є побудова синтетичного обліку кредитів банків з використанням трьох синтетичних рахунків:

- Короткострокові;
- Середньострокові;
- Довгострокові.

Короткострокові позики — це позики зі строком повернення до одного року, середньострокові — від одного до чотирьох років, довгострокові — понад чотири роки.

На думку автора, в Україні теж потрібно запровадити три синтетичні рахунки.

Але з погляду потреб управління позиковий капітал у формі кредиту вимагає побудови робочого плану рахунків на підприємстві за характеристиками, які наведено в табл. 3.5.

Загальну класифікацію кредитів наведено в додатку Е.3.

Як уже було сказано, у системі бухгалтерського обліку для узагальнення інформації за одержаними кредитами застосовуються рахунки 50 «Довгострокові позики» та 60 «Короткострокові позики».

В основному загальна методика обліку як короткострокових, так і довгострокових кредитів однакова, проте є одна особливість, яка відрізняє облік довгострокових кредитів банку від короткострокових.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ

№ з/п	Ознаки	Види кредитів
1	За строками користування	<ul style="list-style-type: none"> ● короткострокові ● середньострокові ● довгострокові ● до запитання (на невизначений термін) ● прострочені ● відстрочені
2	За строками погашення	<ul style="list-style-type: none"> ● водночас ● на виплату ● достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника) ● з регресією платежів ● після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу)
3	За ступенем ризику (згідно з Положенням НБУ «Про порядок кредитування»)	<ul style="list-style-type: none"> ● стандартні ● нестандартні ● сумнівні ● небезпечні ● безнадійні
4	За забезпеченням	<ul style="list-style-type: none"> ● забезпечені заставою (майном, цінними паперами) ● гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи) ● з іншим забезпеченням (доручення, свідоцтво страхової організації) ● незабезпечені (бланкові)
5	За способами сплати відсотків	<ul style="list-style-type: none"> ● з фіксованою відсотковою ставкою ● з плаваючою відсотковою ставкою ● сплатою відсотків одночасно з отриманням кредиту (дисконтний кредит)
6	За кількістю кредиторів	<ul style="list-style-type: none"> ● надані одним банком ● консорціуми! (надані кількома банками, один з яких бере на себе роль менеджера, збирає з банків потрібну суму для позичальника, укладає договір і надає кредит) ● паралельні кредити (надані кількома банками, але на одних умовах)

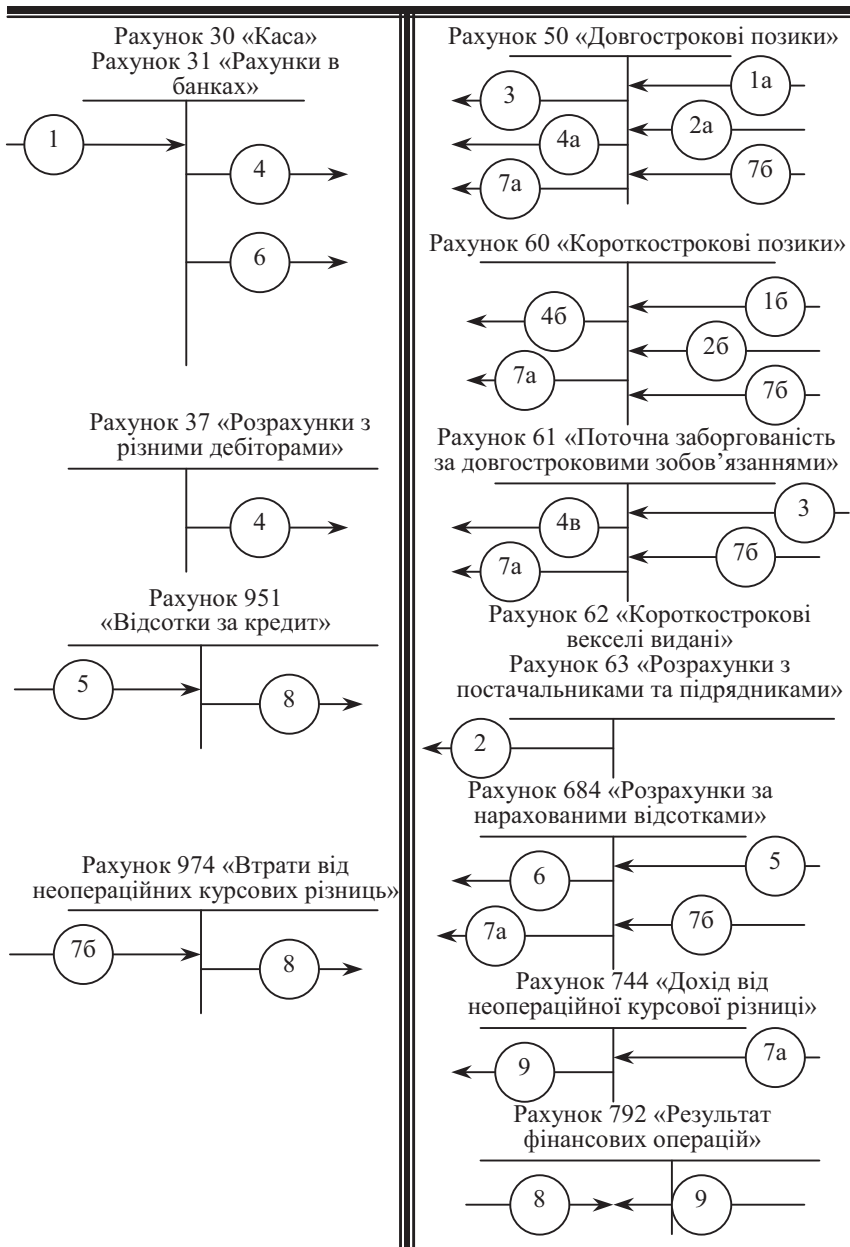

Рис. 3.8. Загальна схема обліку кредитів

Загальну схему обліку кредитів унаочнює рисунок 3.8.

Основними господарськими операціями, наведеними на схемі, є:

- 1 — одержання кредиту грошовими коштами, у тому числі:
 - 1а — довгостроковий;
 - 1б — короткостроковий;
- 2 — одержання кредиту в погашення кредиторської заборгованості, у тому числі:
 - 2а — довгостроковий;
 - 2б — короткостроковий;
- 3 — переведення зі складу довгострокових до складу поточних зобов'язань, за настання строку погашення протягом дванадцяти місяців з дати балансу;
 - 4 — погашення кредиту, у тому числі:
 - 4а — довгострокового;
 - 4б — короткострокового;
 - 4в — поточної частини довгострокового;
 - 5 — нараховані відсотки за користування кредитом;
 - 6 — погашення відсотків за користування кредитом;
 - 7 — курсові різниці за кредитами, одержаними в іноземній валюті, у тому числі:
 - 7а — доходи від зміни курсу;
 - 7б — витрати від зміни курсу;
 - 8 — списуються витрати на фінансові результати;
 - 9 — списуються доходи на фінансові результати.

На рахунку 50 «Довгострокові позики» обліковуються кредити, строк погашення яких настане більш ніж за 12 місяців. У свою чергу, виникає момент, коли до погашення довгострокового кредиту залишається менш ніж 12 місяців.

У такій ситуації ту частину кредиту, погашення якої передбачається протягом наступного року, переводять до категорії поточних зобов'язань. Для цього у Плані рахунків передбачено рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями», на якому обліковується поточна частина довгострокової позики до моменту її погашення (табл. 3.6).

Як було наведено в таблиці 3.4, для обліку кредитів, отриманих в іноземній валюті, Планом рахунків передбачено окремі рахунки: 502 «Довгострокові кредити банків у іноземній валюті» та 602 «Короткострокові кредити банків у іноземній валюті». Відповідно до п. 5 П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» суму кредиту, отриманого в іноземній валюті, необхідно відобразити за курсом НБУ, що діяв на дату його отримання.

Таблиця 3.6

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ
З ДОВГОСТРОКОВИМИ КРЕДИТАМИ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Виписка банку, Кредитна угода	Одержано довгостроковий кредит банку в національній валюті	311 «Почтні рахунки в національній валюті»	501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті»
2	Бухгалтерська довідка, Кредитна угода	Нарахування відсотків за кредитом (щомісячно)	951 «Відсотки за кредит»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з кредитною угодою)	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	31 «Рахунки в банках»
4	Бухгалтерська довідка, Кредитна угода	Переведено кредит (або його частину) до категорії поточних зобов'язань (термін погашення кредиту або його частини настає протягом 12 місяців)	501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті»	61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями»
5	Виписка банку	Погашення кредиту (або його частини)	61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями»	31 «Рахунки в банках»

Крім того, виходячи з класифікації статей балансу за поділом на монетарні та немонетарні і керуючись п. 4 цього ж П(С)БО 21, сума кредиту, отриманого в іноземній валюті, вважатиметься монетарною статтею балансу. Це, у свою чергу, означає, що підприємству слід розраховувати курсові різниці на дату погашення частки кредиту та на дату складання балансу.

Стосовно курсових різниць. У разі якщо підприємство отримує кредит в іноземній валюті, розраховуватись за кредит і сплачувати відсотки за користування кредитом необхідно у валюті кредиту. Для цього підприємству, якщо воно не має власних валютних коштів, потрібно придбати валюту. Проте навіть якщо підприємство має власну валюту для розрахунків, за зміни курсу НБУ виникають курсові різниці, які необхідно також відобразити у бухгалтерському обліку.

Таким чином, при отриманні кредитів у іноземній валюті у випадках зміни курсу виникають два види курсових різниць, а саме:

- за валютними коштами на рахунку в банку;
- за кредитними коштами та відсотками за користування кредитом.

З погляду бухгалтерського обліку ці курсові різниці кваліфікуються по-різному.

Щодо курсових різниць, які виникають при зміні курсу НБУ на рахунках обліку кредитних коштів та на рахунку розрахунків за нарахованими відсотками, то вони відносяться до витрат або доходів неопераційної діяльності і обліковуються на рахунках 974 «Втрати від неопераційних курсових різниць» або 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці» відповідно.

У табл. 3.7 наведено відображення деяких операцій при отриманні кредитів у іноземній валюті.

Стосовно ж курсових різниць, які виникають при зміні курсу НБУ на рахунках обліку грошових коштів, то ці курсові різниці відносяться до витрат або доходів операційної діяльності і обліковуються на рахунках 945 «Втрати від операційної курсової різниці» або 714 «Дохід від операційної курсової різниці» відповідно.

Для відображення в обліку курсових різниць принципове значення має їх зв'язок зі здійсненням тієї чи іншої діяльності, а саме — операційної чи неопераційної (фінансової або інвестиційної) діяльності.

Так, курсові різниці, нараховані щодо активів, зобов'язань в іноземній валюті, пов'язаних зі здійсненням операційної діяльності (виробництвом або реалізацією продукції, товарів, робіт, послуг, а також діяльності, яка не є інвестиційною чи фінансовою), є операційними.

ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З КРЕДИТАМИ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Виписка банку Кредитна угода	Одержано короткостроковий кредит банку в іноземній валюті	312 «Поточні рахунки в іноземній валюті»	602 «Короткострокові кредити банків у іноземній валюті»
2	Бухгалтерська довідка Кредитна угода	Нарахування відсотків за кредитом (щомісячно)	951 «Відсотки за кредит»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з кредитною угодою)	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	312 «Поточні рахунки в іноземній валюті»
4	Бухгалтерська довідка, Котировка курсів НБУ	Відображення курсової різниці за нарахованими відсотками		
4.1		— зменшення курсу НБУ на дату оплати порівнянно з датою нарахування відсотків	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	744 «Дохід від неопераційної курсової різниці»
4.2		— збільшення курсу НБУ на дату оплати порівнянно з датою нарахування відсотків	974 «Втрати від неопераційних курсових різниць»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
5	Бухгалтерська довідка	Відображення курсової різниці за кредитом на дату складання Балансу		
5.1		— зменшення курсу НБУ на дату балансу	602 «Короткострокові кредити банків у іноземній валюті»	744 «Дохід від неопераційної курсової різниці»
5.2		— збільшення курсу НБУ на дату балансу	974 «Втрати від неопераційних курсових різниць»	602 «Короткострокові кредити банків у іноземній валюті»

Відповідно, до неопераційних належать курсові різниці, нараховані щодо активів і зобов'язань в іноземній валюті, пов'язаних зі здійсненням інвестиційної та фінансової діяльності.

3.3. Сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі емісії цінних паперів та побудова обліку його наявності та руху

3.3.1. Загальні питання

Якщо підприємству потрібні гроші, то в сучасних умовах ринкової економіки зовсім не обов'язково просити кредит у банку. Можна обійтися й своїми силами — випустити цінні папери (облігації, сертифікати тощо). Якщо ж відбувається протилежна ситуація — у підприємства є вільні кошти, тоді можна купити цінні папери (облігації, сертифікати тощо) й отримувати відсотки.

Таким чином, різновидом залучення капіталу до господарювання є випуск (емісія) цінних паперів (облігацій, сертифікатів тощо).

Повернення залученого капіталу відбувається такими способами:

- перерахуванням грошових коштів;
- передачею цінних паперів;
- видачею векселя;

тощо.

В економічній та правовій літературі існує велика різноманітність підходів до визначення цінних паперів, що має певне значення під час побудови їх обліку, а саме цінні папери — це:

- ◆ звичайні акції, привілейовані акції і облігації, що є в обігу й випускаються корпораціями, а також урядовими відомствами;
- ◆ поняття, включаючи акції, також як і облігації, ноти та інші свідоцтва про заборгованість;
- ◆ інвестиції, приймаючи форму акцій або облігацій;
- ◆ письмові документи, що є пайовими паперами корпорації (акції) або які свідчать про заборгованість (облігації, ноти сертифікати);
- ◆ сертифікати, що представляють власність на майно, на основі яких може відбутися передача або виконання прав на майно.

На побудову бухгалтерського обліку цінних паперів значний вплив мають такі характеристики як вид, характер емісії, термін емісії (див. рис. 3.9).

Нині в Україні обертаються велика кількість видів цінних паперів. Без правильного обліку їх за видами, характером неможлива побудова бухгалтерського обліку в управлінні підприємством.

Рис. 310 унаочнює види цінних паперів та їх фондовий ринок, які можуть випускатися в Україні відповідно до чинного законодавства.

Крім того, на побудову бухгалтерського обліку значний вплив мають характеристики взаємозв'язку цінних паперів з ресурсами (табл. 3.8) та операції з цінними паперами (табл. 3.9).

Зважаючи на вищевикладене, в табл. 3.10 наведено класифікацію цінних паперів за різними ознаками.

Рис. 3.9. Класифікація цінних паперів за видами, терміном та характером емісії

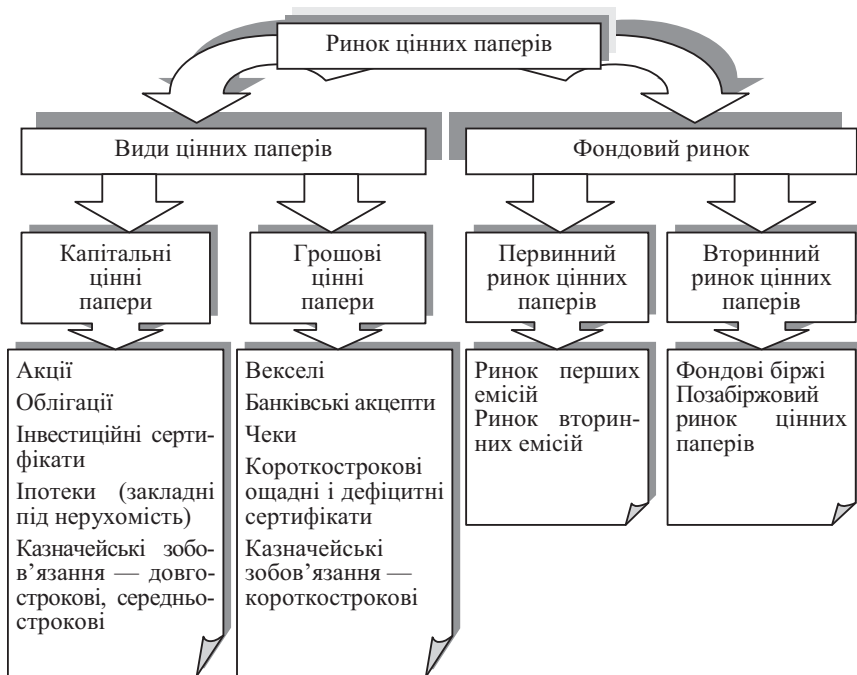

Рис. 3.10. Види цінних паперів та їх фондовий ринок

Таблиця 3.8

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ З РЕСУРСАМИ

Види ресурсів	Відповідні цінні папери
Земля	Іпотека, земельний приватизаційний чек (пропонується для введення в багатьох державах СНД з метою обслуговування приватизації землі)
Нерухомість	Акція, іпотека, приватизаційний чек, житловий сертифікат
Продукція	Коносамент, обігова товарно-ф'ючерсний контракт, товарний опціон
Гроші	Облігація, нота, вексель, депозитний сертифікат банківський акцепт

Таблиця 3.9

ВИДИ ОПЕРАЦІЙ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Процеси (операції)	Папери власної емісії	Папери невлавної емісії
Надходження	Емісія Викуп	Купівля
Вибуття	Розповсюдження (продаж)	Продаж
Зберігання	У акціонерів	У себе У банку
Обмін	Зі зміною номіналу Без зміни номіналу	—
Користування	Нарахування та оплата дивідендів	Одержання дивідендів (процентів)

Таблиця 3.10

КЛАСИФІКАЦІЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЗА РІЗНИМИ ОЗНАКАМИ

Ознака		Види цінних паперів						
		Акції		Облігації			Ощадні сертифікати	Казначейські зобов'язання
		прості	привілейовані	внутрішніх Державних позик	Місцевих позик	Підприємств		
За типом оподаткування	Неоподатковані податком			+				
	Оподатковані податком з установленою ставкою	+	+		+	+	+	
Залежно від місця знаходження емітента	Внутрішні	+	+	+	+	+	+	
	Іноземні	+	+			+		
Залежно від характеру фінансових зобов'язань	Боргові			+	+	+	+	
	Пайові	+	+					

Закінчення табл. 3.10

Ознака		Види цінних паперів						
		Акції		Облігації				
		прості	привілейовані	внутрішніх державних позик	місцевих позик	підприємств	Ощадні сертифікати	Казначейські зобов'язання
Залежно від рівня доходу, який буде отримано	З фіксованим доходом		+	+	+	+	+	+
	З плаваючою ставкою відсоткового доходу			+	+	+		
	З доходом, який залежить від розміру прибутку	+						
Залежно від способу реєстрації руху	Іменні	+	+				+	
	На пред'явника	+	+				+	
Залежно від статусу емітента	Державні			+				+
	Муніципальні				+			
	Корпоративні	+	+			+		
	Банківські						+	

Економіко-правову характеристику акцій було наведено у другому розділі дослідження. У цьому розділі буде приділено увагу розгляду питання емісії цінних паперів як різновиду залучення чужого капіталу.

У процесі дослідження було виявлено, що найбільшу питому вагу при залученні чужого капіталу із застосуванням цінних паперів мають цінні папери у вигляді облігацій. Тому розгляд розпочнемо з них.

3.3.2. Загальна характеристика облігацій як об'єкта обліку позикового капіталу

Згідно з визначенням облігації підприємства — це цінні папери, які засвідчують внесення їх власниками коштів та підтверджують зобов'язання відшкодувати їм номінальну вартість

цих облігацій у передбачений термін з виплатою фіксованого відсотка (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Облігації є одним з видів боргових цінних паперів і зручний спосіб залучення коштів у позику. Крім того, облігації є альтернативою банківського кредиту. На відміну від банківського кредиту, облігації мають ряд привабливих особливостей для підприємства-емітента, а саме:

- відсоткова ставка за облігаціями є фіксованою і зазвичай нижча від кредитної;
- за емісії облігацій, як правило, немає потреби в заставі;
- є можливість обігу на вторинному ринку.

Незважаючи на те, що облігації як інструмент залучення капіталу дуже близькі за своїми властивостями до акцій, вони мають ряд переваг над акціями (табл. 3.11).

Умови випуску і розповсюдження облігацій підприємств визначаються Законом «Про цінні папери та фондову біржу», іншими актами законодавства України і статутом емітента. Облігації можуть випускатись іменними і на пред'явника; процентними і безпроцентними (цільовими); що вільно обертаються або з обмеженим колом обігу.

Таблиця 3.11

**ПОРІВНЯННЯ ДЕЯКИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АКЦІЙ
І ОБЛІГАЦІЙ ДЛЯ ЕМІТЕНТА ТА ІНВЕСТОРА**

	Операція	Акції	Облігації
Емітент	Випуск	Можуть випускати тільки акціонерні товариства	Можуть випускати всіма організаційно-правовими формами і усіма формами власності
	Право управління підприємством	Володіння акціями дає таке право	Володіння облігаціями не дає такого права
	Додатковий випуск	Тільки у разі внесення змін до статуту	У будь-який час з можливістю випуску цільових облігацій
Інвестор	Оплата дивідендів (відсотків)	Дивіденди виплачуються в останню чергу	Дивіденди виплачуються у першу чергу
	При ліквідації емітента	Повернення частки власника в останню чергу	Погашення заборгованості у першу чергу

Незважаючи на те, що випускати облігації можуть будь-які підприємства, існує ряд обмежень щодо їх випуску.

Частиною другою статті 158 ЦК встановлено, що акціонерне товариство має право випускати облігації на суму, що не перевищує розміру статутного капіталу або розміру забезпечення, що надається третіми особами. Закон про цінні папери містить норму, згідно з якою акціонерні товариства можуть випускати облігації на суму не більшу за 25 % розміру статутного капіталу і тільки після оплати всіх випущених акцій. У цьому разі треба керуватися вимогами ЦК, що підтверджується Рішенням ДКЦПФР від 08.04.2004 р. № 112 [269]. Зазначене обмеження, як правило, обходять шляхом емісії облігацій дочірнім ТОВ, на яке зазначене обмеження не поширюється.

Щодо підприємств інших форм власності, то для них таке обмеження законом не встановлено, однак у Положенні йдеться про те, що якщо випуск облігацій емітент здійснює вперше, він має право здійснити випуск облігацій за умови повної сплати статутного капіталу (у разі його наявності згідно з вимогами чинного законодавства) на момент прийняття рішення про випуск облігацій.

Крім того, згідно зі ст. 11 Закону про цінні папери, не допускається випуск облігацій для формування або поповнення статутного капіталу, а також для покриття збитків, пов'язаних з господарською діяльністю.

Кошти, отримані від розміщення облігацій, підприємства спрямовують тільки на цілі, визначені під час їх випуску.

Класифікацію облігацій, що випускаються в Україні, наведено у табл. 3.12 та 3.13.

Методика та техніка випуску облігацій. Першим етапом є прийняття рішення про випуск облігацій з відповідним оформленням та реєстрацією цього рішення у ДКЦПФР. Для реєстрації випуску облігацій, призначених для відкритого продажу, слід також опублікувати оголошення про випуск облігацій та надати для реєстрації у ДКЦПФР інформацію про випуск. Потім зареєстровану інформацію публікують у повному обсязі в органах преси Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України, або офіційному виданні фондової біржі не менш ніж за 30 днів до початку розміщення облігацій. Після реєстрації емітенту видають свідоцтво про реєстрацію випуску облігацій.

Наступним етапом є виготовлення бланків сертифікатів облігацій (у разі випуску облігацій у документарній формі) або розміщення глобального сертифіката (у разі випуску в бездокументарній формі).

Таблиця 3.12

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБЛІГАЦІЙ, ЩО ВИПУСКАЮТЬСЯ В УКРАЇНІ ЗГІДНО З ЗАКОНОМ ПРО ЦІННІ ПАПЕРИ

Характерна ознака	Види облігацій	Примітки
За видом емітента	Внутрішніх і зовнішніх державних позик	Облігації внутрішніх позик випускаються на пред'явника
	Підприємств	Випускаються підприємствами усіх форм власності, об'єднаннями підприємств і не дають їх власникам права на участь в управлінні
За видом власника	Іменні	Власник вказаний у самій облігації
	На пред'явника	Власником є будь-який суб'єкт, що володіє облігацією, без зазначення, його назви в облігації
За видом нараховування доходу	Відсоткові	Бажання законодавця об'єднати два критерії класифікації в один спричинило те, що в Україні, згідно з Законом про цінні папери, не можуть випускатися безвідсоткові нецільові облігації, а цільові облігації не можуть бути відсотковими
	Безвідсоткові (цільові)	Ця неточність почасти була виправлена Положенням № 322 [176]: у ньому зазначається, що безвідсоткові облігації можуть бути цільовими або дисконтними. Цільові облігації обов'язково мають містити інформацію про товар (послугу), під який вони випускаються
За видом обігу	Перебувають у вільному обігу	Облігації, первинними і подальшими власниками яких можуть бути будь-які юридичні і фізичні особи. Такі облігації розміщують шляхом відкритого продажу
	З обмеженим колом обігу	Облігації, первинними і подальшими власниками яких можуть бути лише особи, коло яких заздалегідь визначене емітентом у рішенні про випуск облігацій. Такі облігації розміщуються шляхом закритого продажу
За видом забезпечення	Звичайні	Під час їх випуску емітент відповідає за зобов'язаннями виплати доходу і погашення облігацій у звичайному порядку
	З додатковим забезпеченням	Емітент укладає відповідні договори поруки або страхування ризиків непогашення основної суми боргу і/або виплати доходу за облігаціями. Забезпечення облігацій може бути здійснене як під час їх емісії, так і після розповсюдження облігацій

**КЛАСИФІКАЦІЯ ОБЛІГАЦІЙ, ЩО ВИПУСКАЮТЬСЯ В УКРАЇНІ ЗГІДНО
З ЗАГАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО ОБІГ ЦІННИХ ПАПЕРІВ**

Характерна ознака	Види облігацій	Примітки
За формою випуску	Документарні	Випущені на бланках або у паперовому вигляді
	Бездокументарні	Існують «віртуально», тобто на спеціальних рахунках суб'єктів у цінних паперах
За терміном обігу	Короткострокові	Термін дії до 1 року
	Середньострокові	Термін дії від 1 до 3 років
	Довгострокові	Термін дії більше ніж 3 роки
За метою облігаційної позики	Звичайні	3 певними умовами виплати доходу і погашення
	Цільові	За цим видом облігацій дохід не виплачується, її власнику надається право на придбання товарів або послуг, під які було випущено облігації. Доцільно зваляють емітенту проводити розрахунки з кредиторами товарами і послугами, що особливо важливо для підприємств, виробничий цикл яких пов'язаний із одноразовою закупівлею великої кількості сировини та довгостроковим процесом переробки і виробництва готової продукції
За формою відшкодування	Відшкодовуються у грошовій формі	За умовами випуску і погашення
	Відшкодовуються у натурі	За умовами випуску і погашення
За формою обігу	Неконвертовані	За умовами випуску і погашення
	З можливістю конвертації в акції того самого емітента	Така конвертація можлива як в акції, попередньо викуплені акціонерним товариством (п. 2.7 Положення № 322), так і в додатково випущені (ст. 38 Закону про господарські товариства)

Розповсюджують облігації, як правило, із залученням професійних учасників фондового ринку — торговців цінними паперами (андеррайтерів).

На третьому етапі випуску облігацій необхідно подати звіт про результати розміщення облігацій. Цей звіт подають не пізніше 10 днів після закінчення терміну розміщення випуску (серії) облігацій, зазначеного у рішенні про випуск облігацій, а якщо всі вони були розміщені до дати закінчення цього терміну — не пізніше 10 днів після розміщення останньої облігації цього випуску (серії).

Якщо термін розміщення випуску (серії) облігацій перевищує 3 місяці, емітент подає до органу, що реєструє, звіт про результати розміщення випуску (серії) облігацій кожні 3 місяці протягом усього терміну розміщення випуску облігацій. Такий звіт слід подати не пізніше 10 днів після закінчення кожного 3-місячного періоду, починаючи з дати початку розміщення випуску (серії) облігацій.

Облік облігацій. Після випуску облігації, як і інші види цінних паперів, можуть вільно обертатися на ринку цінних паперів. Професійною діяльністю з обігу цінних паперів можуть займатися тільки належним чином зареєстровані торговці цінними паперами, для яких операції з цінними паперами становлять виключний вид діяльності.

Обіг облігацій має свої особливості. Так, згідно зі ст. 12 Закону про ЦП, громадяни України можуть придбавати облігації виключно за рахунок власних коштів, а підприємства — тільки за рахунок коштів, що залишилися після сплати податків і відсотків за банківський кредит. Вартість облігацій виражається у гривнях незалежно від того, в якій валюті сплачено за облігації при їх емісії.

Крім того, облігації, як і інші цінні папери, можуть бути використані для розрахунків за поставлені товари, роботи або послуги, як застава для забезпечення платежів і кредитів. Допускається також будь-яке відчуження облігацій, не заборонене законодавством (дарування, передача у спадщину, пожертвування).

Стосовно виплати доходу за облігаціями всіх видів та їх погашення, то ці операції здійснюються відповідно до умов випуску та обігу облігацій.

Погашення облігацій здійснюється шляхом виплати емітентом власнику облігацій їх номінальної вартість у терміни, встановлені правилами емісії облігацій.

За тими облігаціями підприємств, які передбачають виплату доходу, ці виплати здійснюються за рахунок коштів підприємств.

ва, що залишаються у розпорядженні підприємства після розрахунків з бюджетом та сплати інших обов'язкових платежів.

У разі невиконання або невчасного виконання емітентом зобов'язань з виплати доходів або погашення облігацій у встановлений термін відповідні суми стягують примусово у судовому порядку.

Щодо звітності емітентів. Згідно з Положенням № 72, кожен емітент облігацій (як і інші зазначені у цьому документі підприємства) зобов'язаний щороку інформувати Комісію, подаючи звіт встановленої форми (форму звіту наведено у додатку 7 до Положення № 72) у встановлені терміни [175]. Підприємства — емітенти облігацій подають звіти безпосередньо до центрального апарату Комісії. Крім того, емітент зобов'язаний у встановленому порядку інформувати громадськість про своє фінансово-господарське становище та результати діяльності. Крім форм, визначених у додатку 7 до Положення № 72, емітентом — некомерційним банком подаються усі форми фінансової звітності підприємства у повному обсязі, а також «Звіт про випуск, реалізацію і обіг цінних паперів». До річної фінансової звітності також додають аудиторський висновок. Щорічний термін подання такого звіту встановлено до 30 квітня включно. Емітенти облігацій подають звіт у електронній та паперовій формі за встановленим зразком безпосередньо до центрального апарату Комісії. Форма, умови подання та необхідні роз'яснення щодо заповнення і подання звіту описано у Положенні № 72 і додатках до нього.

Основною метою опублікування річного звіту емітента є інформування громадськості про фінансово-господарський стан і результати діяльності підприємства. Крім того, емітент до 30 вересня наступного за звітним року повинен опублікувати річний звіт у повному обсязі або розмістити його на сайті одного з інформаційних агентств, з яким укладено відповідний договір. У результаті інвестори отримують вільний доступ до інформації, що дозволяє визначити ступінь надійності інвестицій, рівень їх прибутковості та доцільність їх здійснення.

3.3.3. Методика побудови бухгалтерського обліку облігаційних позик

Бухгалтерський облік випущених облігацій здійснюється відповідно до вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559 [168].

Незважаючи на велику кількість класифікацій облігацій, з метою бухгалтерського обліку має значення класифікація облігацій за двома ознаками, а саме: за терміном обігу і способом виплати доходів (рис. 3.11).

Суттєве значення для бухгалтерського обліку має також вартість реалізації облігацій. Залежно від умов випуску, а також ринкової кон'юнктури облігації реалізують:

- за номіналом (у випадку рівності оголошеної та ринкової ставок облігації);
- з премією (якщо оголошена ставка нижча від ринкової);
- з дисконтом (якщо оголошена ставка більша за ринкову).

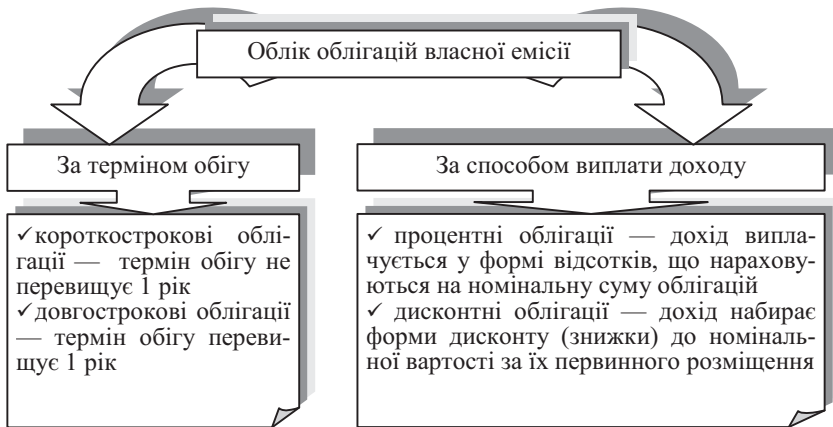

Рис. 3.11. Класифікація облігацій власної емісії з метою бухгалтерського обліку

Премія за випущеними облігаціями — це сума, на яку ринкова ціна облігації перевищує її номінальну вартість. Премія, отримана за реалізацію облігацій, підлягає амортизації. Амортизація премії — це рівномірне розподілення суми премії за періодами платежів.

Дисконт на облігації — це метод приведення номінальної вартості облігації до ринкової. Наприклад, облігацію вартістю 1000 грн продана на фінансовому ринку за 900 грн, з дисконтом 10%.

Аналітичний облік зобов'язань за облігаціями ведеться за їх видами та термінами погашення.

Синтетичний облік. Планом рахунків не передбачено спеціального рахунка для відображення зобов'язань підприємства за ко-

роткостроковими облігаціями. Враховуючи, що облігації за економічною суттю є інструментом позики, зобов'язання за випущеними короткостроковими облігаціями передбачено відображати на рахунку 60 «Короткострокові позики».

На думку автора, такий підхід до обліку облігацій є неправомірним. Необхідно встановити спеціальний рахунок у Плані рахунків для обліку короткострокових облігацій, емітованих підприємством.

Довгострокові облігації, емітовані підприємством, відображуються у бухгалтерському обліку на рахунку 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями». Характеристику субрахунків рахунка 52 наведена в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

**СУБРАХУНКИ РАХУНКА 52
«ДОВГОСТРОКОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА ОБЛІГАЦІЯМИ»**

№ рах.	Назва субрахунка	Призначення субрахунків
521	Зобов'язання за облігаціями	Пасивний, для обліку емітованих підприємством облігацій за номінальною вартістю. Залишок за цим субрахунком не змінюється до моменту погашення підприємством емітованих облігацій
522	Премія за випущеними облігаціями	Пасивний, для обліку сум перевищення ціни реалізації емітованих підприємством облігацій над їх номінальною вартістю, якщо облігації були реалізовані підприємством за ціною, вищою за номінальну
523	Дисконт за випущеними облігаціями	Контрпасивний, для обліку сум перевищення номінальної вартості емітованих підприємством облігацій над ціною їх реалізації, якщо облігації були реалізовані підприємством за ціною, нижчою від номінальної

За Дебетом цих субрахунків відображується погашення заборгованості за розрахунками з власниками облігацій, погашення заборгованості з нарахованих премій, облік сум дисконту за випущеними облігаціями.

За Кредитом цих субрахунків обліковуються боргові зобов'язання за номінальною вартістю облігацій, нарахування сум премій за випущеними облігаціями та списання нарахованих сум дисконту.

Субрахунки 522 «Премія за випущеними облігаціями» та 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» є регулюючими рахунками до рахунка 521 «Зобов'язання за облігаціями».

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», довгострокові зобов'язання, на які нарахо-

вуються відсотки, відображуються в балансі за їх реальною вартістю. На кожну наступну, після визнання, дату балансу фінансові зобов'язання оцінюють за амортизованою собівартістю, яку визначають шляхом збільшення (зменшення) вартості їх розміщення на суму накопиченої амортизації дисконту (премії). Амортизація дисконту (премії) — це пропорційний їх розподіл між усіма періодами нарахування відсотків з дати випуску облігацій до дати їх погашення.

У П(С)БО 13 не зазначено методу, за яким має амортизуватися дисконт (премія). Виходячи з цього, підприємство має право самостійно обрати один з двох методів:

- метод рівномірної амортизації;
- метод ефективної ставки відсотків.

Метод рівномірної амортизації передбачає амортизацію дисконту (премії) рівними сумами протягом періоду з дати випуску облігацій до дати їх погашення.

Метод ефективної ставки відсотків полягає у визначенні суми амортизації дисконту (премії) як різниці між прибутком за фіксованою ставкою відсотка й добутокм ефективної ставки й амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується відсоток.

Ефективна ставка відсотка визначається за формулами, наведеними у табл. 3.15.

Таблиця 3.15

РОЗРАХУНОК ЕФЕКТИВНОЇ СТАВКИ ВІДСОТКА ЗА ОБЛІГАЦІЯМИ

Назва показника	Формула		
Амортизація дисконту	$\frac{\text{Номінальна вартість облігації} \times \text{Встановлена ставка відсотка} + \frac{\text{Дисконт}}{\text{Кількість періодів нарахування відсотків}}}{\frac{\text{Вартість розміщення облігацій} + \text{Номінальна вартість облігацій}}{2}}$		
Амортизація премії	$\frac{\text{Номінальна вартість облігації} \times \text{Встановлена ставка відсотка} - \frac{\text{Премія}}{\text{Кількість періодів нарахування відсотків}}}{\frac{\text{Вартість розміщення облігацій} + \text{Номінальна вартість облігацій}}{2}}$		

Розрахована сума амортизації дисконту для підприємства є витратами, пов'язаними із залученням позикового капіталу, а сума амортизації премії — доходами, пов'язаними із залученням позикового капіталу.

Незалежно від методу розрахунку амортизації дисконту (премії), упродовж часу дії облігацій залишок на рахунках 522 «Премія за випущеними облігаціями» та 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» зменшується до нуля (0 — на дату погашення облігації), а поточна вартість облігації наближається до номінальної вартості, і на дату погашення облігації її поточна вартість дорівнює номінальній.

Відсотки за облігаціями, з метою бухгалтерського обліку, нараховують відповідно до умов випуску облігацій.

Сума нарахованих відсотків має двоїсту сутність. З одного боку, ця сума є заборгованістю підприємства перед власниками облігацій з виплати відсотків, з іншого — це витрати на виплату відсотків, які відносяться до фінансових витрат як витрати, пов'язані із залученням позикового капіталу.

У бухгалтерському обліку для відображення операцій, пов'язаних з облігаціями власної емісії — нарахування амортизації дисконту (премії), нарахування відсотків за облігаціями, застосовують ряд рахунків, характеристику яких наведена у табл. 3.16.

Таблиця 3.16

ПЕРЕЛІК РАХУНКІВ ДЛЯ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІГАЦІЯМИ

№ рах.	Назва рахунка, субрахунка	Призначення рахунків, субрахунків
684	Розрахунки за нарахованими відсотками	Пасивний, для обліку заборгованості підприємства перед власниками облігацій з виплати відсотків
952	Інші фінансові витрати	Активний, для обліку витрат на виплату відсотків, що відносяться до фінансових витрат як витрати, пов'язані із залученням позикового капіталу. Також для обліку амортизації дисконту за облігаціями, реалізованих підприємством за ціною, нижчою від номінальної
733	Інші доходи від фінансових операцій	Пасивний, для обліку амортизації премії за облігаціями, реалізованими підприємством за ціною, вищою за номінальну

Загальну схему обліку операцій з облігаціями власної емісії наведено на рис. 3.12.

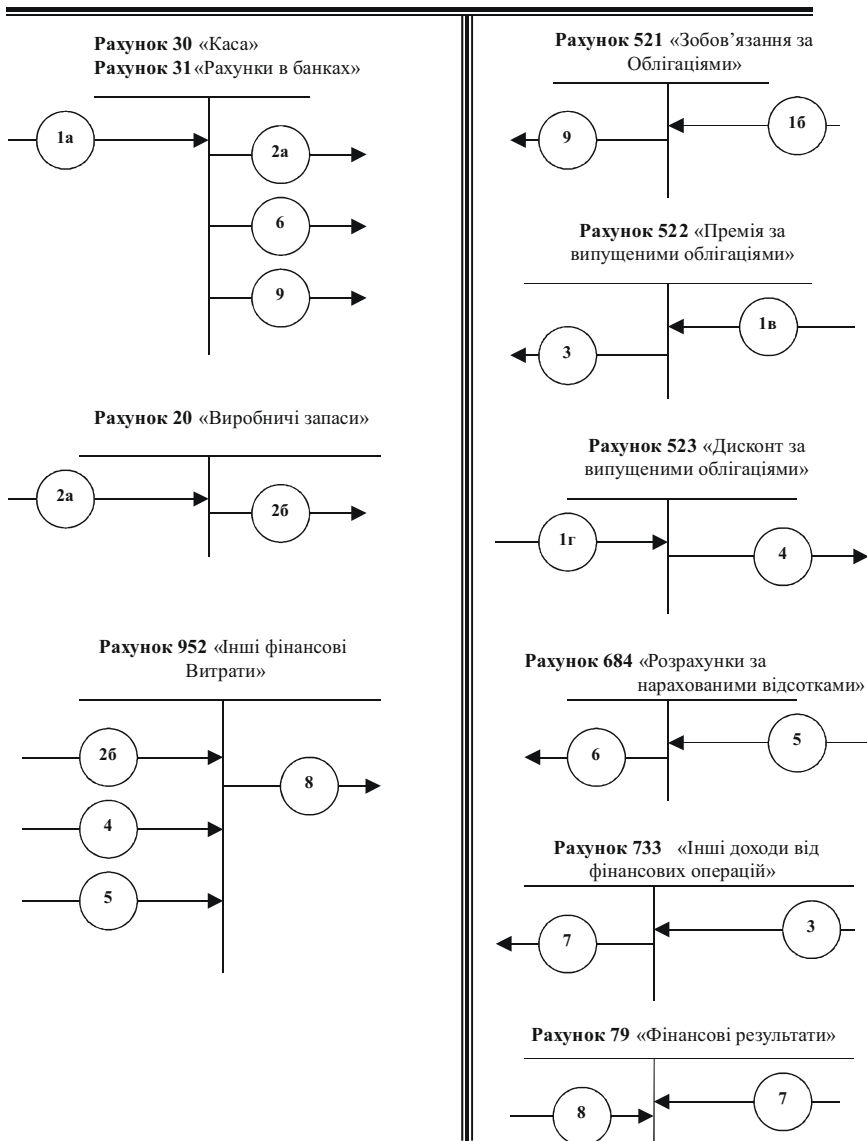

Рис. 3.12. Загальна схема обліку облігацій власної емісії

Основними господарськими операціями, наведеними на схемі, є:
 1 — розміщення облігацій, у тому числі:
 1а — сума одержаних грошових коштів за продажною вартістю;

- 1б — номінальна вартість облігацій;
- 1в — премія, за умови перевищення продажною вартістю облігацій над їх номінальною вартістю;
- 1г — дисконт, за умови перевищення номінальної вартості облігацій над їх продажною вартістю;
- 2 — випуск облігацій, у тому числі:
 - 2а — випуск бланків облігацій;
 - 2б — витрати випуску облігацій;
- 3 — нарахована амортизація премії;
- 4 — нарахована амортизація дисконту;
- 5 — нараховані відсотки власникам облігацій;
- 6 — виплата відсотків власникам облігацій;
- 7 — списуються доходи на фінансові результати;
- 8 — списуються витрати на фінансові результати;
- 9 — погашення облігацій після закінчення терміну обігу.

Таким чином, в умовах розвинутого фондового ринку існує велика кількість різних видів облігацій. Особливості «класичної» облігації визначають порядок її обліку, а саме:

- реалізація облігацій здійснюється:
 - за номіналом, якщо ринкова ставка відсотка ($P\%$) дорівнює номінальній ($H\%$) ставці, яка визначена до оплати за облігаціями:
 - з дисконтом, якщо ринкова ціна нижча за номінал, при цьому $P\% > H\%$;
 - з премією, якщо ринкова ціна вища за номінал, при цьому $P\% < H\%$;
- періодичне нарахування і виплата фіксованого відсотка від номіналу;
- погашення облігацій за номінальною вартістю.

Розглянемо деякі особливості визначення реалізаційної вартості облігацій.

У першому випадку, коли ринкова ставка відсотка дорівнює відсотковій ставці облігації, реалізаційна ціна облігації дорівнює її номінальній вартості. Тобто залежно від того, яким чином розраховуються з підприємством власники облігацій у бухгалтерському обліку, ця операція буде відображена на суму за номінальною вартістю облігацій, щорічні нарахування та сплати відсотків і погашення облігацій після закінчення терміну обігу будуть відображені відповідними записами, як наведено в табл. 3.17.

У двох інших випадках, коли ринкова ставка відсотка відрізняється від ставки відсотка за облігаціями, використовується поняття дисконтованої вартості.

Таблиця 3.17

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІГАЦІЯМИ
(СТАВКА ВІДСОТКА ЗА ОБЛІГАЦІЯМИ ДОРІВНЮЄ
РИНКОВІЙ СТАВЦІ ВІДСОТКА)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Виписка банку Прибутковий касовий ордер	Розміщено обли- гації	30 «Каса» 31 «Рахунки в банках»	521 «Зобов'яза- ння за облига- ціями»
2	Бухгалтерська довідка	Нарахування від- сотків за облига- ціями (щорічно)	951 «Відсотки за кредит»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з угодою)	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	31 «Рахунки в банках»
4	Виписка банку	Погашення но- міналу облигацій	521 «Зобов'яза- ння за облига- ціями»	31 «Рахунки в банках»

У цих випадках реалізаційна вартість облигації дорівнює сумі її теперішньої (дисконтованої вартості) та теперішньої вартості відсотків, що сплачуються за облигаціями (дисконтованої вартості ануїтету). Для розрахунків теперішньої вартості облигації та теперішньої вартості ануїтету користуються формулами (табл. 3.18) та розрахунковими таблицями (додаток Ж).

Таблиця 3.18

РОЗРАХУНОК РИНКОВОЇ (ПРОДАЖНОЇ) ВАРТОСТІ ОБЛІГАЦІЇ

Показник	Розрахунок		
Теперішня вартість номіналу	=	Номінал облигації	× Фактор теперішньої вартості (ринкова ставка відсотка, кількість років обігу)
Теперішня вартість ануїтету	=	Річна сума відсотків за ставкою облигації	× Фактор теперішньої вартості ануїтету (ринкова ставка відсотка, кількість років обігу)
Ринкова вартість облигації	=	Теперішня вартість номіналу	+ Теперішня вартість ануїтету

Визначена таким способом продажна вартість облігацій відрізняється від номінальної.

Якщо ринкова ставка відсотка вища від ставки відсотка за облігаціями, то така облігація реалізується з дисконтом і в бухгалтерському обліку операція з розміщення таких облігацій та щорічна амортизація дисконту буде мати вигляд, як наведено у табл. 3.19.

Таблиця 3.19

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІГАЦІЯМИ
(СТАВКА ВІДСОТКА ЗА ОБЛІГАЦІЄЮ НИЖЧА
ВІД РИНКОВОЇ СТАВКИ ВІДСОТКА)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1		Розміщено облігації, у тому числі:		
1.1	Виписка банку Прибутковий касовий ордер	— за реалізаційною ціною	30 «Каса» 31 «Рахунки в банках»	521 «Зобов'язання за облігаціями»
1.2	Бухгалтерська довідка (розрахунок)	— на суму дисконту	523 «Дисконт за випущеними облігаціями»	521 «Зобов'язання за облігаціями»
2	Бухгалтерська довідка	Нараховані відсоткові витрати за облігаціями (щорічно), у тому числі:		
2.1		— нарахування відсотків за облігацією	952 «Інші фінансові витрати»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
2.2		— амортизація дисконту	952 «Інші фінансові витрати»	523 «Дисконт за випущеними облігаціями»
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з угодою)	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	31 «Рахунки в банках»
4	Виписка банку	Погашення номіналу облігацій	521 «Зобов'язання за облігаціями»	31 «Рахунки в банках»

У разі якщо ставка відсотка за облігаціями перевищує ринкову ставку відсотка, облігації продаються з премією. У такому випадку

ку операції з розміщення облігацій та щорічна амортизація премії у бухгалтерському обліку матимуть вигляд, як наведено у табл. 3.20.

Таблиця 3.20

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІГАЦІЯМИ
(СТАВКА ВІДСОТКА ЗА ОБЛІГАЦІЮ ВИЩА
ЗА РИНКОВУ СТАВКУ ВІДСОТКА)**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1		Розміщено облігації, у тому числі:		
1.1	Виписка банку Прибутковий касовий ордер	— за номінальною вартістю	30 «Каса» 31 «Рахунки в банках»	521 «Зобов'язання за облігаціями»
1.2	Бухгалтерська довідка (розрахунок)	— на суму премії	30 «Каса» 31 «Рахунки в банках»	522 «Премія за випущеними облігаціями»
2	Бухгалтерська довідка	Нараховані відсоткові витрати та доходи за облігаціями (щорічно), у тому числі:		
2.1		— нарахування відсотків за облігацією	952 «Інші фінансові витрати»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
2.2		— амортизація премії	522 «Премія за випущеними облігаціями»	733 «Інші доходи від фінансових операцій»
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з угодою)	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	31 «Рахунки в банках»
4	Виписка банку	Погашення номіналу облігацій	521 «Зобов'язання за облігаціями»	31 «Рахунки в банках»

Для визначення сум щорічної амортизації дисконту (премії) складають графік амортизації дисконту (премії) за облігаціями.

У процесі розрахунку визначають:

- витрати за відсотками визначаються шляхом множення точної (балансової) вартості облігацій на початку періоду на ринкову відсоткову ставку на дату випуску облігацій;

- сума дисконту, або премії, до амортизації визначається різницею між сумою витрат за відсотками і сумою відсотків до сплати (визначається за номінальною вартістю і встановленою відсотковою ставкою).

Цей метод забезпечує точніше порівняння витрат з доходами, ніж за лінійного методу амортизації дисконту та премії за облігаціями.

Графік амортизації дисконту (премії) за облігаціями має вигляд таблиці, в якій указується поточна (балансова) вартість облігацій на початок періоду, витрати за відсотками, суми відсотків, що належать власникам облігацій, суми амортизації дисконту (премії), недоамортизована сума дисконту (премії) на кінець періоду та поточна (балансова) вартість облігацій на кінець періоду.

3.4. Сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу, одержаного у формі комерційного (товарного) кредиту (матеріальних цінностей, робіт і послуг), та побудова обліку його формування, наявності та руху

3.4.1. Загальні питання

У попередніх підрозділах (п. 3.2 та 3.3) було розглянуто, як підприємства у процесі діяльності залучають до використання чужі кошти переважно у формі грошей (банківського кредиту) та емісії цінних паперів (облігацій) тощо. Разом з тим з розвитком ринкових відносин поширеним видом залучення чужого капіталу стали тимчасово позичені кошти партнерів (контрагентів) — постачальників, покупців — у зв'язку з тимчасовим відстроченням оплати за одержані матеріальні цінності, роботи, послуги тощо — комерційний (товарний) кредит. Тимчасово залучені до господарювання кошти партнерів можуть мати такі форми товарного кредиту: за одержані, але ще не оплачені матеріальні цінності; за одержаний аванс (передоплату) для виконання певних робіт, послуг тощо; за одержані, але ще не оплачені послуги (електроенергія, газ, телефонний зв'язок, перевезення матеріальних цінностей, оренда приміщення тощо).

Об'єктами товарного кредиту є ресурси діяльності у матеріальній формі або у формі послуг.

Суб'єктами товарного кредиту виступають учасники угоди: продавець як кредитор, а покупець як позичальник.

Основним призначенням товарного кредиту є прискорення процесу продажу товару та послуг, а також, по можливості, одержання додаткового доходу у формі позикового процента.

Основним інструментом застосування товарної форми кредиту є комерційний вексель. Взаємовідносини між партнерами регулюються вексельним правом. У цьому випадку товарний кредит має короткостроковий характер, оскільки він виступає як атрибут товарообміну. Таким чином, форми товарного кредиту мають в основному поточний характер, оскільки термін кредиту обмежується розрахунковим періодом залежно від форми розрахунків: переказ, акредитив, чек тощо.

У параграфі 3.2 (рис. 3.7) було представлено систему загальної класифікації та групування позикового капіталу, де були також розкриті характеристики комерційного (товарного) кредиту.

Комерційний (товарний) кредит розглядається як зобов'язання та підлягає обліку, якщо:

- по-перше, зобов'язання існують на даний момент і є наслідком минулих господарських операцій або подій (наприклад, було одержано матеріальні цінності, послуги тощо);
- по-друге, вони пов'язані з необхідністю майбутніх платежів з метою збереження господарських зв'язків підприємства;
- по-третє, можуть бути виконані неминуче;
- по-четверте, мають визначений термін виконання;
- по-п'яте, прийнятні стосовно суб'єктів — юридичних або фізичних осіб, які можуть бути ідентифіковані.

Залежно від виду майбутнього платежу, тобто об'єкта, яким буде проведено платіж, розрізняють зобов'язання монетарні і немонетарні.

Залежно від терміну погашення за діючою класифікацією зобов'язань позиковий капітал у формі товарного кредиту поділяється на довгостроковий та короткостроковий (поточний).

Такий поділ є недостатнім для фінансового аналізу та оцінки реального стану платоспроможності підприємства.

На думку автора, доцільно встановити групування позикового капіталу у формі товарного кредиту за такими характеристиками, як поточні та строкові. Рекомендовану систематизацію наведено на рис. 3.13.

На думку автора наведена на рис. 3.13 класифікація позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту дасть змогу одержувати більш точно інформацію для фінансового аналізу та оцінки реального стану платоспроможності підприємства з метою вдосконалення системи фінансової звітності та фінансового аналізу.

Залучений позиковий капітал у формі комерційного (товарного) кредиту потребує високого ступеня організації безготівкових розрахунків на підприємстві та безпосередньо організації бухгалтерського обліку його наявності та руху.

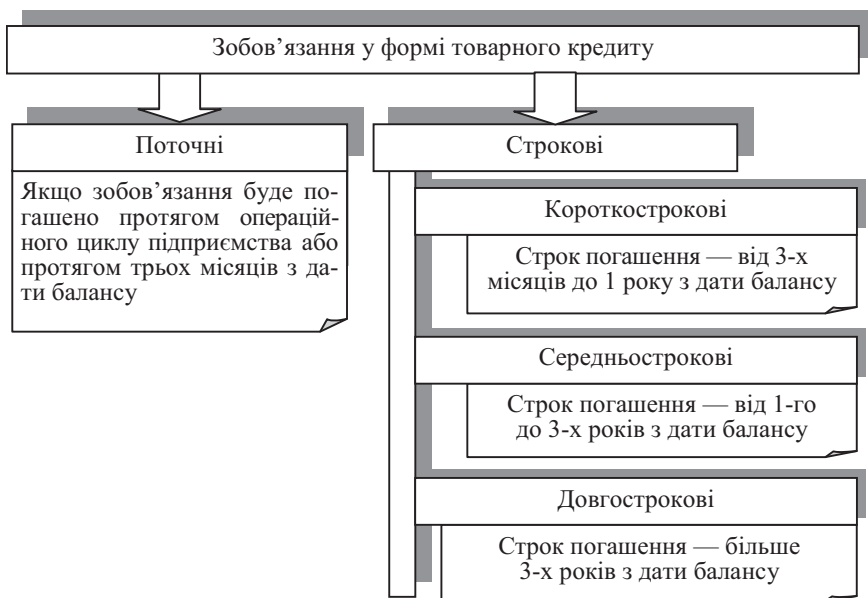

Рис. 3.13. Рекомендована класифікація позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту

3.4.2. Методика побудови бухгалтерського обліку позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту

Бухгалтерський облік товарного кредиту за одержані матеріальні цінності та послуги здійснюється відповідно до вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 [167].

Побудова синтетичного обліку. На синтетичному рівні обліку для узагальнення інформації про зобов'язання, що виникли у зв'язку із залученням позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту, Планом рахунків передбачено застосування

низки рахунків. Діюча система синтетичних рахунків групує рахунки обліку цих зобов'язань у дві групи, а саме:

- довгострокові — 5 клас рахунків;
- поточні — 6 клас рахунків.

Характеристику рахунків обліку позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту наведено в табл. 3.21.

Як свідчать дані таблиці, на синтетичному рівні обліку передбачено відокремлений облік векселів виданих та розрахунків з постачальниками та підрядниками.

Загальну схему обліку операцій із залученим капіталом у формі комерційного (товарного) кредиту наведено на рис. 3.14.

Основними господарськими операціями, наведеними на схемі, є:
1 — залучення позикового капіталу в момент одержання матеріальних цінностей, робіт та послуг, у тому числі:

з одночасним збільшення майна та ресурсів:

1а — товарно-матеріальні цінності некапітального характеру;

1б — матеріальні цінності, роботи та послуги капітального характеру;

1в — роботи та послуги;

Таблиця 3.21

**ДІЮЧА СИСТЕМА СИНТЕТИЧНИХ РАХУНКІВ ОБЛІКУ
ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ НА ОСНОВІ КОНТРАКТІВ
ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

№ рах.	Назва рахунку	Призначення рахунків
Клас 5. Довгострокові зобов'язання		
51	Довгострокові векселі видані	Для обліку розрахунків з постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги та за іншими операціями, заборгованість за якими забезпечена виданими векселями та не є поточним зобов'язанням
53	Довгострокові зобов'язання з оренди	Для обліку та узагальнення інформації про стан розрахунків з орендодавцями за необоротні активи, передані на умовах довгострокової оренди
55	Інші довгострокові зобов'язання	Для обліку та узагальнення інформації про розрахунки з іншими кредиторами та за іншими операціями, заборгованість за якими не є поточним зобов'язанням та облік яких не відображується на решті рахунків класу 5 «Довгострокові зобов'язання»

Закінчення табл. 3.21

№ рах.	Назва рахунка	Призначення рахунків
Клас 6. Поточні зобов'язання		
61	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	Для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довгострокових, за настання строку погашення протягом дванадцяти місяців з дати балансу
62	Короткострокові векселі видані	Для обліку розрахунків за заборгованістю постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за одержані сировину, матеріали, товари, послуги, роботи та за іншими операціями, на які підприємством видані векселі
63	Розрахунки з постачальниками та підрядниками	Для обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками за одержані товарно-матеріальні цінності, виконані роботи і надані послуги
68	Розрахунки за іншими операціями	Для обліку розрахунків за операціями, що не можуть бути відображені на попередніх рахунках

з одночасним зменшенням капіталу:

1г — податковий кредит;

2 — погашення зобов'язань за одержані матеріальні цінності, роботи та послуги, у тому числі:

2а — грошовими коштами

2б — видачею векселя

2в — за рахунок раніше виданого авансу

2г — за рахунок одержаної позики

3 — курсові різниці за залученими позиковими коштами, одержаними в іноземній валюті, у тому числі:

3а — доходи від зміни курсу

3б — втрати від зміни курсу

4 — зменшення зобов'язань перед бюджетом з ПДВ за рахунок одержаного податкового кредиту

5 — погашення виданого векселя.

Первинні документи, що застосовуються в операціях з позиковим капіталом у формі товарного кредиту, наведено в табл. 3.22.

Відображення деяких операцій із залученим позиковим капіталом у формі товарного кредиту в системі рахунків наведено в табл. 3.23.

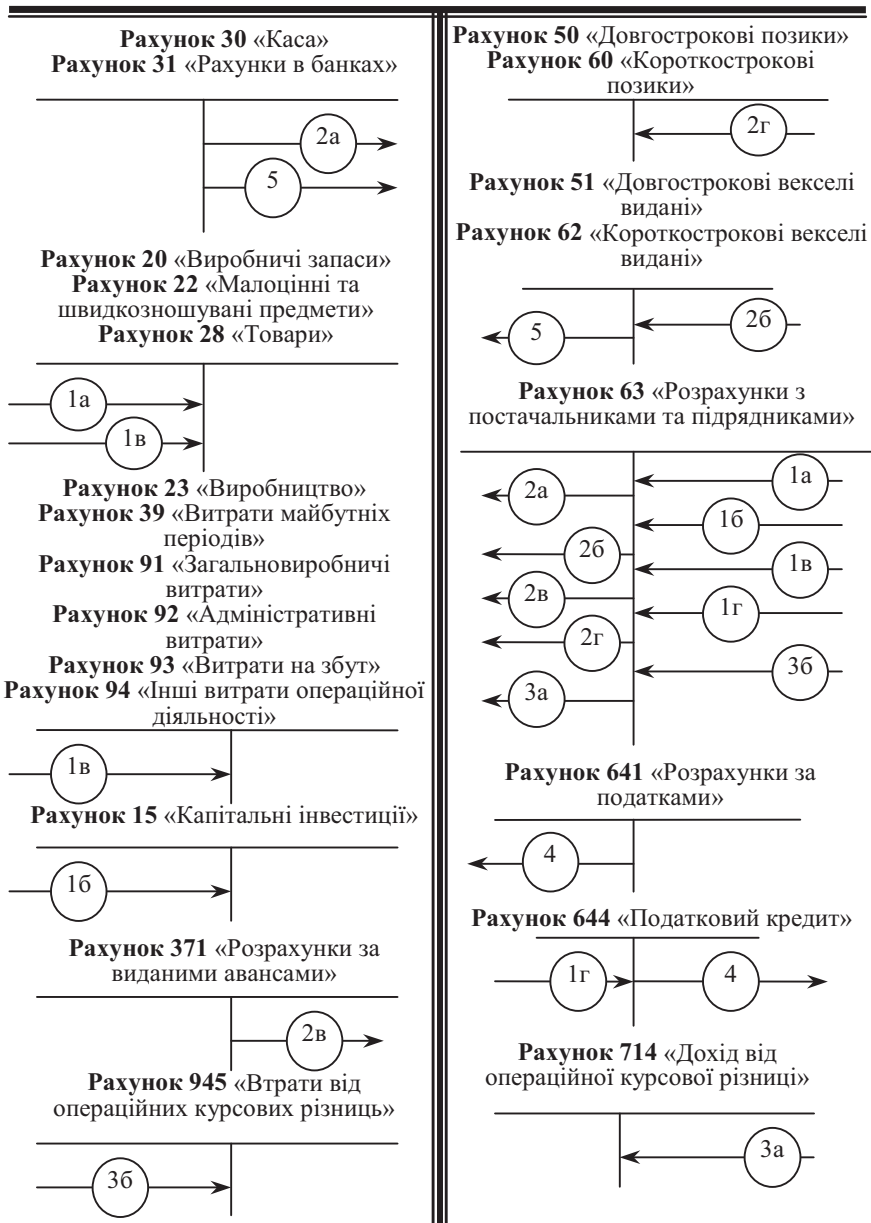

Рис. 3.14. Загальна схема обліку позикового капіталу у формі товарного кредиту

Побудова аналітичного обліку. Аналітичний облік позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту будують за суб'єктами (від кого одержано), взаємовідносинами (за що одержано) та строками погашення (терміном сплати). На кожного суб'єкта відкривається окремий аналітичний рахунок.

Залучення позикового капіталу у формі комерційного (товарного) кредиту може відбуватися як у національній, так і в іноземній валюті.

Таблиця 3.22

ДОКУМЕНТИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ В ОПЕРАЦІЯХ З ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ У ФОРМІ КОМЕРЦІЙНОГО (ТОВАРНОГО) КРЕДИТУ

№	Операція	Документ
1	Залучення позикового капіталу в момент одержання матеріальних цінностей, робіт та послуг, у тому числі:	
	• товарно-матеріальні цінності	— Накладна — Акт прийому-передачі матеріальних цінностей
	• роботи	— Акт прийому-передачі виконаних робіт
	• послуги	— Акт прийому-передачі послуг — Рахунок-фактура
2	Погашення позикового капіталу, у тому числі:	
	— грошовими коштами	— Виписка банку — платіжне доручення, чек тощо — Видатковий касовий ордер
	— векселем	— Бухгалтерська довідка про видачу векселя
	— за рахунок раніше виданого авансу	— Бухгалтерська довідка з датою та сумою раніше виданого авансу
	— за рахунок одержаної позики	— Виписка банку з позикового рахунку, угода, рахунок на оплату
3	Курсові різниці за залученими позиковими коштами, одержаним в іноземній валюті	— Бухгалтерська довідка
4	Зменшення зобов'язань перед бюджетом з ПДВ за рахунок одержаного податкового кредиту	— Податкова накладна

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З РУХУ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ
У ФОРМІ КОМЕРЦІЙНОГО (ТОВАРНОГО) КРЕДИТУ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Накладна Акт прийому-передачі	Отримано від постачальника майно та ресурси некапітального характеру, у тому числі:		63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
1.1		виробничі запаси	20 «Виробничі запаси»	
1.2		товари	28 «Товари»	
1.3		швидкозношувані предмети	22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети»	
2	Накладна Акт прийому-передачі	Отримано від постачальника майно та ресурси капітального характеру	15 «Капітальні інвестиції»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
3	Акт прийому-передачі	Отримано від постачальника роботи та послуги, що стосуються:		63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
3.1		● виробничого процесу	23 «Виробництво»	
3.2		● процесу придбання виробничих запасів	20 «Виробничі запаси»	
3.3		● процесу придбання товарів	28 «Товари»	
3.4		● процесу збуту	93 «Витрати на збут»	
3.5		● процесу управління	92 «Адміністративні витрати»	
3.6		● витрат майбутніх періодів	39 «Витрати майбутніх періодів»	

Закінчення табл. 3.23

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
4	Накладна Акт прийому-передачі	Відображено суму ПДВ, яку отримано у складі майна та ресурсів, що надійшли	644 «Податковий кредит»	63 «Розрахунки з поставальниками та підрядниками»
5	Виписка банку	Сплачено за раніше отримані цінності, роботи та послуги коштами з поточного рахунка	63 «Розрахунки з поставальниками та підрядниками»	31 «Рахунки в банках»
6	Видатковий касовий ордер	Сплачено за раніше отримані цінності, роботи та послуги готівковими коштами з каси підприємства	63 «Розрахунки з поставальниками та підрядниками»	30 «Каса»
7	Виписка з кредитного рахунку Угода	Сплачено за раніше отримані цінності, роботи та послуги за рахунок короткострокової позики банку	63 «Розрахунки з поставальниками та підрядниками»	60 «Короткострокові позики»
8	Угода Журнал реєстрації векселів	Видано довгостроковий вексель за раніше отримані майно та ресурси	63 «Розрахунки з поставальниками та підрядниками»	51 «Довгострокові векселі видані»
9	Довідка бухгалтерії Угода	Зараховано в оплату за одержані цінності суму раніше виданого авансу	63 «Розрахунки з поставальниками та підрядниками»	371 «Розрахунки за виданими авансами»
10	Виписка банку	Погашено раніше виданий короткостроковий вексель	62 «Короткострокові векселі видані»	31 «Рахунки в банках»

У разі залучення позикового капіталу в іноземній валюті у бухгалтерському обліку необхідно відображати операції з курсовими різницями, які виникають при зміні курсу НБУ. Ці курсові різниці відносяться до витрат або доходів операційної діяльності.

За збільшення курсу НБУ виникають витрати, які обліковуються в Дебеті на рахунку 945 «Втрати від операційної курсової різниці» у кореспонденції з рахунками обліку відповідного позикового капіталу, залучення якого відбулося в іноземній валюті.

За зменшення курсу НБУ виникають доходи, які обліковуються в Кредиті на рахунку 714 «Дохід від операційної курсової різниці» у кореспонденції з рахунками обліку відповідного позикового капіталу, залучення якого відбулося в іноземній валюті.

Первинним документом, на підставі якого відображують в обліку виникнення курсових різниць, є довідка бухгалтерії, в якій наводять усі необхідні розрахунки, дані та рахунки, на яких буде відображено операції.

Наступною формою позикового капіталу є залучення найманої робочої сили. Незважаючи на те що цей позиковий капітал залучається також на підставі контракту (трудової угоди), зазначена форма потребує окремого розгляду.

3.5. Сутність, систематизація, групування, класифікація позикового капіталу у формі залученої найманої робочої сили та побудова обліку його наявності та руху

3.5.1. Загальні питання

Різновидом позикового капіталу (див. рис. 3.1) є одержані послуги у формі використання найманої робочої сили. За своїм характером, процесом формування та рухом — це дуже складний вид залученого капіталу.

Процес залучення формується як заробітна плата, тобто оплата за використану працю. Проте заробітна плата як економіко-правовий та соціально-трудовий елемент значно впливає на процеси розподілу та перерозподілу створеного суспільного капіталу.

Процес використання найманої праці складається з двох складових:

- використання здібностей і трудових якостей постачальника праці (працівника);
- використання трудового ресурсу держави.

Використання здібностей і трудових якостей постачальника праці (працівника) пов'язано з необхідністю розрахуватися (сплатити) за отриману працю.

Використання праці працюючого як трудового ресурсу держави вимагає від підприємства розрахуватися з державою за використання її трудового ресурсу. Ці розрахунки пов'язані з необхідністю поповнення державних резервів соціальної підтримки трудового ресурсу держави на час, коли цей ресурс не зможе себе забезпечити (хвороба, травма, відсутність роботи, пенсія).

Процес використання праці на підприємстві можна представити у вигляді схеми, як наведено на рис. 3.15.

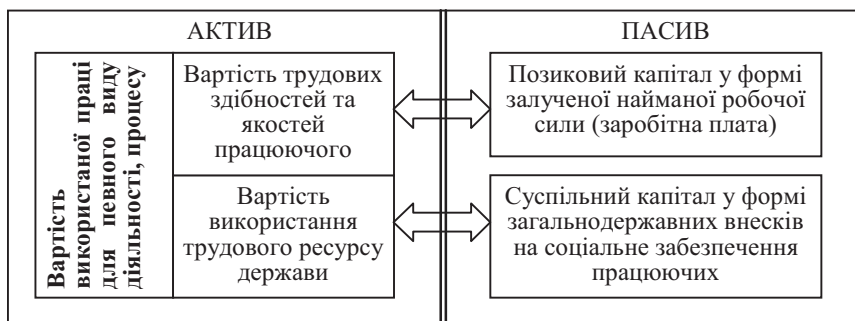

Рис. 3.15. Економіко-правова сутність процесу використання праці

Бухгалтерський облік залучення позикового капіталу у формі найманої робочої сили має складну облікову систему. Для її побудови, перш за все, потрібне чітке розуміння заробітної плати як економіко-правової категорії та місце в системі соціально-трудових відносин, що визначається системою нормативних актів (див. додаток О.1). Крім того, потрібне чітке виконання основних завдань обліку праці та її оплати, а саме:

- контроль за якістю та кількістю затраченої праці;
- своєчасне і правильне віднесення сум заробітної плати і відрахувань на соціальні заходи;
- здійснення у встановлені строки всіх розрахунків з робітниками із заробітної плати;
- збір і групування показників з оплати праці.

Заробітна плата є важливою ланкою системи економіко-правових та соціально-трудових відносин.

В Україні економічні, правові, соціальні та організаційні засади оплати праці працівників, що перебувають у трудових відно-

синах, на підставі трудового договору з підприємствами, організаціями, установами усіх форм власності та господарювання визначаються Законом України «Про оплату праці».

Відповідно до ст. 1 Закону «Про оплату праці» заробітна плата визначається як винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу.

На жаль, погодитись із цим визначенням важко, оскільки порушується економіко-правова сутність заробітної плати.

На мою думку, заробітна плата є вартістю послуги (використаної праці) на виконання роботи, оплатою часу, витраченого на цю роботу. У зв'язку з цим, щоб не порушувалась економіко-правова сутність заробітної плати, необхідно внести відповідні зміни до законодавчих актів, у яких заробітна плата визначається як винагорода.

А загальна сума всіх зобов'язань перед працюючим у зв'язку з трудовими взаємовідносинами складатиметься з вартості використаної його праці та інших винагород.

Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконання роботи, професійно-ділових якостей працівника.

Стосовно заробітної плати. Вся сума заробітної плати складається з двох складових: основної заробітної плати та додаткової заробітної плати.

Вихідним елементом побудови залученого капіталу у формі заробітної плати є її структуризація в системи, форми та види оплати праці.

Система оплати праці включає два напрямки: організацію використання праці та розрахунки з оплати праці.

Організація використання праці пов'язана з обліком відпрацьованого часу. Розрахунки з оплати праці пов'язані з обліком обсягу виконаної роботи. У зв'язку з цим розрізняють такі форми та види оплати праці (рис. 3.16).

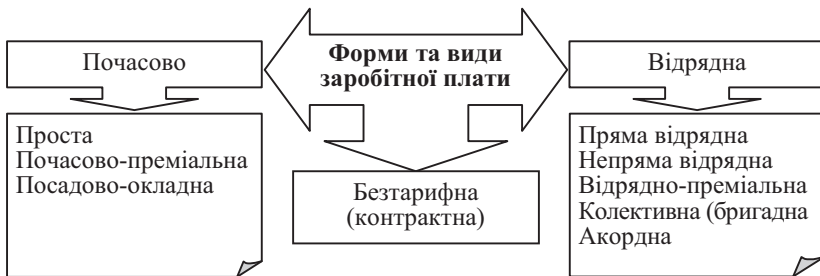

Рис. 3.16. Форми та види заробітної плати

Почасовою є форма оплати праці, коли обсяг виконаної роботи не піддається обліку, у зв'язку з чим вартість використаної праці визначається з урахуванням обсягу затраченого часу.

Відрядна — форма оплати праці, за якою вартість використаної праці визначається з урахуванням обсягу виконаної роботи.

Безтарифна (контрактна) форма оплати праці застосовується у випадках разового виконання якоїсь роботи без обліку використаного часу і виконаного обсягу.

Вибір системи оплати цілком і повністю є прерогативою роботодавця, проте має бути погоджено з працівником у відповідному порядку, встановленому законодавством.

3.5.2. Методика обліку праці та її оплати

Облік праці та її оплати починається з обліку особистого складу та використання робочого часу.

Для контролю за використанням трудових ресурсів необхідно вести поточний облік чисельності персоналу та затрат робочого часу. Ці показники є об'єктами оперативного обліку та статистичного узагальнення і водночас пов'язані з розрахунком заробітної плати та її обліком.

Розрахунок вартості використаної праці, тобто нарахування заробітної плати, здійснюється на підставі відповідних первинних документів. Первинні документи здаються до бухгалтерії для перевірки і наступних розрахунків за встановленим на підприємстві графіком. Кожен документ має певну форму, особливе призначення, відповідальності за його складання та найголовніше — реквізити. У додатку О.2 наведено основні види первинних документів, призначених для обліку праці та її оплати.

Після проведення необхідної обробки первинних документів з обліку виробітки, відпрацьованого часу та інших документів, необхідних для проведення розрахунків, обчислюють заробітну плату та складають розрахункові відомості. У розрахункових (розрахунково-платіжних) відомостях узагальнюються дані щодо розрахунків з працівниками за заробітною платою.

Для обліку розрахунків з працівниками за заробітною платою застосовується рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», характеристику субрахунків якого наведено в табл. 3.24.

За Кредитом цих субрахунків обліковуються боргові зобов'язання за заробітною платою, нарахування сум премій тощо.

**ПЕРЕЛІК СУБРАХУНКІВ РАХУНКА 66
«РОЗРАХУНКИ ЗА ВИПЛАТАМИ ПРАЦІВНИКАМ»**

№ рах.	Назва субрахунка	Призначення субрахунків
661	Розрахунки за заробітною платою	Пасивний, для обліку нарахованої працівникам підприємства основної та додаткової заробітної плати, сум премій, інших нарахувань, а також виплат заробітної плати, премій, допомоги тощо та сум утриманих податків, платежів за виконавчими документами, утриманих сум вартості одержаних матеріалів, продукції та товарів у рахунок заробітної плати, інші утримання із сум оплати праці персоналу
662	Розрахунки з депонентами	Пасивний, для обліку сум заробітної плати, своєчасно не отриманої з вини працівника та депонованої
663	Розрахунки за іншими виплатами	Для обліку виплат, що не належать до фонду оплати праці, зокрема, допомога з часткового безробіття, допомога з тимчасової непрацездатності тощо

За Дебетом цих субрахунків відображується погашення заборгованості за розрахунками з працівниками за заробітною платою.

Аналітичний облік розрахунків з персоналом за заробітною платою ведеться за кожним працівником, видами виплат та утримань.

Розрахунково-платіжні відомості виконують подвійну функцію: по-перше, за їх допомогою виконують розрахунки заробітної плати; по-друге, вони є формою аналітичного обліку розрахунків з персоналом з оплати праці.

Залежно від господарського процесу в якому використовується праця, потрібно класифікувати затрати на її оплату.

Під час формування інформації про затрати за елементами, слід використовувати субрахунки рахунка 81 «Витрати на оплату праці», що дасть змогу узагальнити інформацію про затрати на оплату праці з метою внутрішньогосподарського обліку та аналізу.

Облік затрат діяльності, у тому числі й оплати праці, можна здійснювати з використанням одного з трьох методів, а саме:

- із застосуванням одночасно рахунків класу 8 та класу 9;
- із застосуванням тільки рахунків класу 8;
- із застосуванням тільки рахунків класу 9.

Кожний із запропонованих методів має свої переваги та недоліки, проте для отримання найбільш повної інформації краще використовувати перший варіант, тобто одночасне застосування рахунків 8 та 9 класів.

Відображення в обліку операцій з нарахування заробітної плати наведено в табл. 3.25.

Як свідчать дані таблиці, визначена сума заробітної плати спочатку відображується на рахунку 81 «Витрати на оплату праці» (відповідному субрахунку) як елемент витрат. І тільки після цього відображується на рахунках обліку витрат відповідного процесу та виду діяльності, в якому використано працю.

Таким чином відбувається накопичення інформації про витрати, пов'язані з використанням праці у двох напрямках — за економічними елементами та видом діяльності.

Відповідно до чинного законодавства із заробітної плати працюючих утримуються певні суми на користь держави та деякі інші утримання. До таких утримань належить податок на доходи фізичних осіб та внески до різних фондів соціального забезпечення. Розмір утримань регламентується законодавством та відповідними інструкціями.

Відображення в обліку операцій з утримання із заробітної плати відповідних сум та виплат заробітної плати наведено в табл. 3.26.

Відповідно до ст. 23 Закону про оплату праці заробітна плата працівникам на території України виплачується грошовими коштами в національній валюті. Виплата заробітної плати у формі боргових зобов'язань і розписок, а також в іноземній валюті забороняється. Проте колективним договором може бути передбачено, як виняток, часткову виплату заробітної плати в натуральній формі.

Отже, вищевикладене, заробітна плата є точкою перетину інтересів багатьох: працівника, підприємства, держави. У зв'язку з цим бухгалтерський облік праці та її оплати має забезпечувати чіткий облік використання самої праці, точні розрахунки оплати за використаною працю — заробітну плату як вартісну характеристику використаної праці та правильні розрахунки утримань із заробітної плати, як частини суспільного капіталу.

Крім того, бухгалтерський облік використання праці повинен забезпечувати облік використаної праці як вартісну характеристику використання трудового ресурсу держави — частини суспільного капіталу у формі загальнодержавних внесків на соціальне забезпечення працюючих.

Таблиця 3.25

ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З НАРАХУВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Розрахунково-платіжна відомість, табель, наряд тощо	Нараховано заробітну плату за окладами та тарифами, у тому числі:	811 «Виплати за окладами й тарифами»	661 «Розрахунки за заробітною платою»
1.1.		<ul style="list-style-type: none"> • робітникам, зайнятим основним виробництвом 	23 «Виробництво»	811 «Виплати за окладами й тарифами»
1.2		<ul style="list-style-type: none"> • працівникам служби збуту 	93 «Витрати на збут»	811 «Виплати за окладами й тарифами»
1.3		<ul style="list-style-type: none"> • працівникам управління 	92 «Адміністративні витрати»	811 «Виплати за окладами й тарифами»
2	Розрахунок бухгалтерії	Нараховано відпускні, у тому числі:	814 «Оплата відпусток»	661 «Розрахунки за заробітною платою»
2.1		<ul style="list-style-type: none"> • робітникам, зайнятим основним виробництвом 	23 «Виробництво»	814 «Оплата відпусток»
2.2		<ul style="list-style-type: none"> • працівникам служби збуту 	93 «Витрати на збут»	814 «Оплата відпусток»
		<ul style="list-style-type: none"> • працівникам управління 	92 «Адміністративні витрати»	814 «Оплата відпусток»

ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ УТРИМАНЬ ІЗ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Розрахунково-платіжна відомість	Утримано із заробітної плати податок на доходи фізичних осіб	661 «Розрахунки за заробітною платою»	64 «Розрахунки за податками й платежами»
1.1		Утримано із заробітної плати внески до Пенсійного фонду	661 «Розрахунки за заробітною платою»	651 «За пенсійним забезпеченням»
1.2		Утримано із заробітної плати внески до фонду соціального страхування	661 «Розрахунки за заробітною платою»	652 «За соціальним страхуванням»
1.3		Утримано із заробітної плати за виконавчими листами	661 «Розрахунки за заробітною платою»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»
1.4		Утримано із заробітної плати внески до фонду страхування на випадок безробіття	661 «Розрахунки за заробітною платою»	653 «За страхуванням на випадок безробіття»
2	Видатковий касовий ордер, виписка банку	Виплачено заробітну плату грошовими коштами	661 «Розрахунки за заробітною платою»	30 «Каса» 31 «Рахунки в банках»
3	Платіжна відомість	Депоновано неотриману в строк заробітну плату	661 «Розрахунки за заробітною платою»	662 «Розрахунки з депонентами»

Розділ 4

ПОБУДОВА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТИМЧАСОВО ВИКОРИСТОВУВАНОВОГО НА ПІДПРИЄМСТВІ СУСПІЛЬНОГО КАПІТАЛУ

4.1. Економіко-правова сутність тимчасово використовуваного на підприємстві суспільного капіталу та основи побудови його обліку

4.1.1. Економіко-правова сутність суспільного капіталу

Як було визначено у першому розділі, у господарському обороті підприємства постійно перебувають кошти, які підприємство зобов'язане формувати відповідно до чинного законодавства у зв'язку з розподілом та перерозподілом національного доходу. Це різного виду податки, збори та платежі (їх майже сто видів), сума яких є власністю суспільства і вони мають бути передані різним суспільним формуванням: державному бюджету, місцевим бюджетам та різним суспільним фондам (пенсійному, страховому тощо) відповідно до діючого законодавства.

Процес формування цих зобов'язань постійний, проте момент передачі чітко визначений законодавством за датами. У зв'язку з цим тимчасово, з моменту нарахування до сплати, ці кошти знаходяться у розпорядженні підприємства, тобто формують специфічний вид капіталу, тимчасово залученого в оборот підприємства.

Здебільшого цей вид капіталу має короткотерміновий характер і набуває таких форм: податки; збори; обов'язкові платежі.

Об'єктами обліку є:

- вид податку, збору, платежу;
- відповідне суспільне формування — бюджет (державний або місцевий) або суспільний фонд (пенсійний, страховий тощо);
- грошова сума, визначена законодавством до нарахування та сплати.

На рис. 4.1 наведено загальну схему суспільного капіталу підприємства.

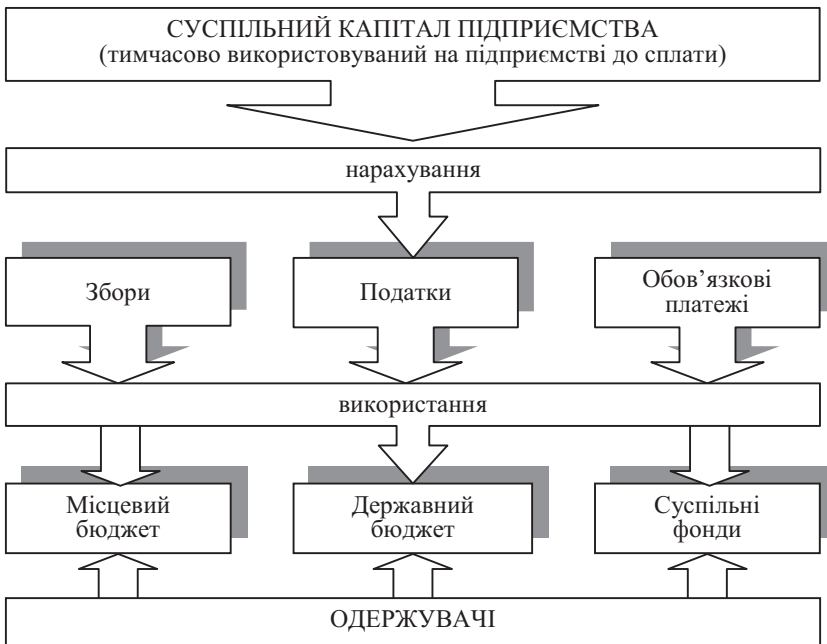

Рис. 4.1. Загальна схема побудови обліку суспільного капіталу

В економічній літературі облік тимчасово використовуваного на підприємстві суспільного капіталу у більшості випадків характеризують як «облік розрахунків з бюджетом та позабюджетних платежів».

Структура тимчасово використовуваного на підприємстві суспільного капіталу залежить від податкової системи. Згідно із Законом «Про податкову систему України» на сьогодні справляються такі податки, збори та обов'язкові платежі (рис 4.2).

Податки, збори та податкові платежі є формою надходження коштів суспільству, державі, розподілом доходу між особою (колективною) формою власності та суспільством (державою), переходом власності від особистої (колективної) до суспільної (державної).

У числі податкових функцій в економічній літературі зазвичай виокремлюють такі функції, як фіскальна, регулююча, економічна, перерозподільча, контрольна, стимулююча. Ці функції застосовуються як у повному обсязі, так і в поєднанні окремих з них. Основними із функцій податків вважаються фіскальна та регулююча.

Сплата тих чи інших податків, зборів та обов'язкових платежів залежить від специфіки діяльності підприємства, форми власності, а також від обраної системи оподаткування.

Податкова система має вирішальний вплив на економічний розвиток суспільства. Для подальшого розвитку бухгалтерського обліку цієї системи принципове значення має її історичний розвиток та основні податкові теорії в їх сучасній інтерпретації.

Зупинимось на цьому питанні більш детально.

Розвиток податкових систем. Розвиток підприємництва можливий лише за наявності сприятливого податкового режиму. У зв'язку з цим у розвинутих країнах світу доволі чітко проявляється стимулююча функція системи оподаткування.

Рис. 4.2. Діюча податкова система України

Стимулююча функція спрямована на вирішення таких завдань, як збільшення дохідної частини державного бюджету, забезпечення стабільного зростання макроекономічних показників, що характеризують результати та ефективність господарювання, стимулювання економічного розвитку [111, с. 368].

Одним із принципів побудови системи оподаткування в країнах з ринковою економікою є те, що основні податкові надходження формуються за рахунок споживачів. У табл. 4.1 наведено структуру податків різних країн світу [126, с. 5—16].

Таблиця 4.1

**ЧАСТКА ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ
ДО БЮДЖЕТУ В КРАЇНАХ З РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ**

Показник	США	Англія	Німеччина	Франція	Італія	Канада	Японія
Індивідуальний прибутковий податок з громадян	35,80	28,90	27,40	11,80	26,30	40,80	26,80
Податок на прибуток корпорацій	7,30	11,00	4,70	5,40	10,00	6,80	21,50
Внески на соціальне страхування робітників і службовців	11,60	6,60	15,90	13,30	6,30	4,30	10,90
Внески на соціальне страхування підприємців	16,60	10,60	18,80	27,30	23,60	9,70	15,20
Податки на споживання	7,60	6,60	17,00	18,80	14,70	13,90	4,20
Акцизи	6,80	12,30	9,40	8,50	10,60	9,90	7,30
Інші податки	14,30	14,00	6,80	14,90	8,50	14,60	14,10

Як видно з даних, наведених у табл. 4.1, у країнах світу існує загальна закономірність — перевищення величини податків з громадян над податками з корпорацій. Крім того, є розбіжність у величині окремих видів податків у різних країнах світу.

При побудові податкової системи в розвинутих країнах дотримуються важливого принципу — наближення до оптимального співвідношення між величинами прямих і непрямих податків.

На початку і в середині ХХ ст. спостерігалось переважання непрямих податків у загальних податкових надходженнях більшості країн світу (близько 80 %). Це було зумовлено кількома причинами. По-перше, низький рівень доходів населення об'єктивно обмежував масштаби прямих податкових надходжень, а по-друге, відносно простотою збирання непрямих податків. На сьогодні у розвинутих країнах світу існує чітка тенденція до збільшення частки прямих податків у надходженнях до бюджету.

Стосовно самих податкових систем, то у більшості країн світу їх основу становлять податки на прибуток підприємств, податок на додану вартість та на доходи громадян. Стосовно є інших податків, що використовуються в розвинутих країнах світу, то серед них можна виділити такі: майновий податок, податок з продажу, збір на будівництво доріг, податок на спадщину та ін.

У табл. 4.2 наведено загальну характеристику основних видів податків та механізмів їх впливу на розвиток підприємництва. У розвинутих країнах світу корпоративний та інші податки на прибуток компаній розглядаються фахівцями як основна форма податкових надходжень.

Корпоративний податок відрізняється від інших видів податків принципом оподаткування чистого доходу або прибутку, тому корпоративний податок нерідко називають податком на прибуток компаній. У таблиці 4.3 наведено ставки корпоративного податку деяких країн [122, с. 164].

Як видно з даних табл. 4.3, ставки корпоративного податку в багатьох країнах світу значно вищі, ніж в Україні. Проте необхідно враховувати, що рівень розвитку економіки та соціально-політична ситуація в цих країнах суттєво відрізняються від економічного становища в Україні.

Крім того, країни з розвинутою економікою мають стабільну систему оподаткування; напрями використання коштів та система розрахунку доходів в цих країнах відрізняється від наявного в Україні. Однак незважаючи на стабільність ситуації у розвинутих країнах, податкові системи більшості країн світу час від часу піддаються значному реформуванню в напрями пошуку варіантів підсилення стимулюючої функції оподаткування [122, с. 351].

Про важливість подальшого вдосконалення побудови бухгалтерського обліку податкової системи засвідчує досвід окремих країн світу. Тому розглянемо механізм впливу системи оподаткування на розвиток виробництва на прикладі реформи податкової системи деяких країн світу.

Таблиця 4.2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ ВИДІВ ПОДАТКІВ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

Назва податку	Об'єкт оподаткування	Ставка податку в деяких країнах світу	Недоліки застосування податку	Способи вдосконалення механізму оподаткування
1	2	3	4	5
Податок на прибуток підприємств	Прибуток до оподаткування визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу на суму валових витрат платника податку; суму амортизаційних відрахувань	Максимальна ставка податку на прибуток корпорацій у США — 34 %; в Японії (максимальна ставка на нерозподілений прибуток корпорацій) — 42 %; у Великобританії, Франції, Голландії, Іспанії — 33—39 %; Бельгії, Португалії, Греції, Ірландії — 40 %; Німеччині — 45 %; Італії — 53,2 %	Створює значні податкові навантаження на суб'єкти господарювання. Прийнятій порядком визначення оподаткованого прибутку дає можливість підприємствам утримувати на складах великі обсяги продукції, яка не має попиту, а це позначається не тільки на фінансовому становищі підприємств, а й на доходах бюджету	Застосування під час оподаткування обрнутової диференціації ставок податку залежно від виду діяльності та розміру одержуваного прибутку (або доходу); ліквідація податкових пільг, що сприяють перерозподілу доходів, деформують вартісні показники в економіці і знижують конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників; надання пільг на певний строк, за умови використання коштів на визначені державою цілі; прискорена амортизація, вилучення резервного фонду із бази оподаткування; надання спеціальних пільг малим підприємствам

Податок на додану вартість	Об'єкт оподаткування — прибуток, створений у результаті діяльності, новостворена вартість, що з'являється на кожній стадії виробництва. Оподатковується фактично не дохід, а видатки, і ПДВ додається до витрат на виробництво. Фактично ПДВ — це податок на споживача	Японія — 3 %; Канада — 7 %; Австрія — 32 %; Італія — 38 %; Франція — 18,6 % (осн.); 5,5 % (пільгова); Росія — 20 %, 10 % на групу продовольчих товарів окремого списку; Німеччина — 14 % (осн.), 7 % (пільгова); Великобританія — 17,5 %; Іспанія — 16 % (підвищена), 7 % (осн.), 4 % (пільгова); Данія — 25 %	<ul style="list-style-type: none"> ● Сплата ПДВ передбачає відчуження частини обігових коштів суб'єктів господарювання; ● ПДВ входить до ціни товару чи послуги, що при високих цінах скорочує споживання, що, у свою чергу, призводить до скорочення виробництва; ● ПДВ сплачується з проєкції, яка остаточно не реалізована, а якщо товар не продано, а ПДВ утворює інфляційний фактор; ● ПДВ має регресивний характер щодо доходів населення; ● За умов низького рівня споживання ПДВ перетворюється на податок на виробника 	<ul style="list-style-type: none"> ● диференціація ставок податку в розрізі окремих товарних груп; ● скасування оподаткування за нульовою ставкою (встановити мінімальну ставку 5 %); ● упровадження системи тимчасових знижок і надбавок для посилення стимулюючої та регулюючої функції податкової системи; ● застосування при оподаткуванні об'єктуваної диференціації ставок податку залежно від виду діяльності та розміру (або доходу)
Податок з громадян	Об'єктом оподаткування є сукупний оподатковуваний дохід, одержаний з різних джерел	Японія — 65 %; Швеція — 56 %; Німеччина — від 0 % до 53 %; Великобританія — 40 % (стартова ставка — 20 %); Сінгапур — 28 % (стартова ставка — 2 %); США — 31 %; Франція — 57 %		<ul style="list-style-type: none"> ● підвищення неоподаткованого мінімуму; ● зменшення кількості та розмірів ставок; ● введення стандартних знижок із сукупного доходу; ● введення податку на доходи фізичних осіб від капіталу

Таблиця 4.3

СТАВКИ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ КОРПОРАЦІЙ ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ

Країна	Величина ставки, %	Країна	Величина ставки, %
Австралія	39	Нідерланди	35
Австрія	34	Норвегія	28
Бельгія	39	Португалія	36,8
Великобританія	33 (24 % для МСБ)	США	34
Німеччина	45 (розподілований прибуток — 30 %)	Туреччина	28
Греція	35	Фінляндія	28
Данія	34	Франція	36,6
Іспанія	35	Швейцарія	12-28
Італія	53,2	Швеція	28
Канада	25	Японія	42 (розподілований прибуток — 32 %)
Люксембург	33		

У 40-х—50-х роках минулого сторіччя в США спостерігалось розширення державного втручання в економіку країни, наслідком чого було підвищення рівня оподаткування, зростання державних витрат, збільшення бюрократичного апарату. Найвища ставка податку на прибуток корпорацій досягла 48 %. Така політика негативно вплинула на фінансовий стан корпорацій, що, у свою чергу, погіршило найважливіші показники економічного розвитку.

Негативні наслідки такої політики почали проявлятися вже в 70-ті — на початку 80-х років. За абсолютного збільшення прибутку його норма скоротилася протягом 1970—1983 рр. із 16,4 % до 10 %. Встановлення податкових пільг у фіксованих сумах призвело до знецінення самого поняття податкова пільга, а внаслідок інфляції призвело до значного посилення реального податкового тягаря на діяльність компаній. Подвійне оподаткування дивідендів також призвело до негативних наслідків — скоротилася частка фінансування капіталовкладень за рахунок власних коштів, оскільки на рівні фірми оподатковувався прибуток корпорацій, а з акціонерів ще збирався податок на доходи. І як наслідок —

зросли втрати бюджету у зв'язку з розширенням масштабів ухилення від сплати податків та слабого фінансового контролю з боку податкових органів. У той же час почастишали податкові правопорушення. Згідно з офіційними даними, у 1984 році недоотримано податків на суму 420 млрд дол. США. На той час дефіцит федерального бюджету становив 185,6 млрд дол., тобто у 2,3 раза менше, ніж приховані населенням та корпораціями суми від сплати до бюджету. Усе це підштовхнуло до здійснення податкової реформи.

При проведенні податкової реформи передбачалося скорочення ставок податку на прибутки корпорацій та доходи громадян, а також зменшення кількості податкових пільг. На думку уряду, це повинно було стимулювати інвестиції.

У результаті проведених реформ ставка податку на прибуток корпорацій зменшилася із 48 % до 34 %, що позитивно вплинуло на процеси виробництва.

У підсумку скорочення податкових ставок сприяло підвищенню платоспроможного попиту населення і збільшенню виробничих інвестицій. Капіталовкладення в обробну промисловість зросли за п'ять років (1983—1988 рр.) на 37 %. Це було результатом відновлення фінансової стійкості компаній та досягнення найвищого рівня прибутків з початку 70-х років. Збільшення зайнятості, зростання реальних доходів (у тому числі за рахунок зниження податків), зниження темпів інфляції, зменшення процентних ставок зумовило розширення споживчого попиту.

Унаслідок зниження рівня оподаткування прибутків корпорацій створилися умови для зниження цін.

Крім того, за рахунок зниження податкових ставок та надання різних податкових пільг частка прибутків, що залишалася в американських корпорацій, постійно зростала. Водночас проведене під час податкової реформи 1986 року зниження податкових ставок призвело до скорочення доходів країни та значного зростання дефіциту федерального бюджету. Проведена реформа не вирішила й проблеми нівелювання доходів та досягнення економічної рівності між різними верствами населення.

Програма подальшого реформування податкової системи США здійснювалась адміністрацією Клінтона і передбачала деякий відхід від попередніх принципів оподаткування. Цією програмою було передбачено зниження ролі податку на прибуток корпорацій та доходи фізичних осіб, а також скасовано податкові знижки на інвестиції. Одночасно значно скорочувалися державні витрати (на 21,5%), а сукупний податковий тягар збільшено на

19,2 %, або на 1 % ВВП (в основному за рахунок підвищення граничної ставки податку на прибуток корпорацій та введення енергетичного податку на виробників і продавців різних видів палива).

Результатом цього стало зростання реальних темпів приросту ВВП у 1993 р. до 3,1%, а в 1994-му — близько 4 %, що є одним із кращих показників у розвитку американської економіки. І це за досить низьких значень рівня інфляції: у 1993 р. — 2,6 %, 1994-му — 2,3%.

Прикладом негативного впливу податкової системи на розвиток господарської активності може служити податкова система Швеції. До початку 90-х років Швеція була світовим лідером як за часткою ВВП, що перерозподілявся через систему державних фінансів, так і за розмірами податкових ставок. У країні навіть було прийнято закон, що забороняв вилучати у формі прямих податків більш як 100 % річного доходу платників податків. Наслідком такого жорсткого податкового тягаря стали спад темпів економічного зростання, зниження конкурентоспроможності шведських товарів на світовому ринку, скорочення інвестицій та переведення деяких виробництв за межі країни. Тому влада була вимушена вжити серйозних заходів щодо зниження податкових ставок, насамперед податку на додану вартість та на прибутки компаній.

У зв'язку з цим, для залучення нових інвестицій у Швеції було розроблено велику програму пільг та стимулів. По-перше, підприємства можуть знижувати свої реальні податкові ставки, використовуючи можливості формування вільних від податків резервів та пільгові ставки амортизаційних відрахувань. По-друге, діють додаткові пільги для експортних виробництв. Крім того, використовуються й інші засоби заохочення інвестицій, а саме: податкові знижки, пільгові кредити, прямі субсидії та суттєве зниження розмірів внесків на соціальне страхування.

Іншим прикладом впливу податкової системи на розвиток господарської активності може служити податкова система Іспанії. У цій країні податковою системою, за формально досить високих ставок прибуткового податку з підприємств, передбачені значні пільги для нових інвестицій та виробництв, що розвиваються. До 5 % суми нових інвестицій може бути віднесено на зменшення оподаткованої бази. Крім того, для підприємств, що здійснюють вкладення в нові технології та розроблення нових видів продукції, розмір цієї пільги збільшено до 20 %. Підприємства-експортери мають особливі пільги у формі податкових знижок щодо витрат на освоєння нових ринків та відкриття філіалів за

кордоном. Підприємствам, що створюють нові робочі місця, встановлено спеціальні пільги; підприємці, які використовують працю інвалідів та осіб, старших 45 років, отримують прямі субсидії в розмірі 1 млн песет на кожне робоче місце. Підприємствам малого і середнього бізнесу надаються особливі пільги і пряма фінансова допомога.

Таким чином, у розвинених країнах, застосовуючи зміни в оподаткуванні, визначають відповідні правила та режими, спрямовані на підтримку (пільги) чи покарання (штрафи) тієї чи іншої діяльності або операцій чи групи платників. Для заохочення інвестицій та найму робочої сили використовують найпоширеніший тактичний інструмент — звільнення від оподаткування певних категорій платників чи видів діяльності. Крім того, досить поширеними формами стимулювання розвитку інвестицій є зниження бази оподаткування, застосування знижених ставок податку. Залежно від завдань соціально-економічного розвитку держави ці заходи можуть мати тимчасовий або перманентний характер.

Слід звернути увагу на те, що західні податкові системи керуються важливим принципом — пріоритетом виробництва перед інтересами бюджету. Нажаль, в Україні цей принцип і досі ігнорується. Останній впливає з того, що виробництво в західних країнах перебуває переважно у приватній власності, а бюджет — прерогатива уряду, а це означає пріоритет фундаментальних приватних інтересів перед поточними інтересами виконавчої влади. Таким чином, суспільству більш важливо забезпечити стійкий розвиток національного виробництва, ніж зберегти при владі той чи інший уряд. У податковій сфері західних країн цей принцип виражається як свого роду безстрокові податкові канікули для капіталів, вкладених у виробництво і які залишаються в ньому. Крім того, у більшості країн нормально працюють підприємства, що взагалі не сплачують податків, якщо не мають оподаткованого прибутку (окрім ПДВ, який зазвичай перекладається на споживачів). У західних країнах застосовуються правила розрахунку оподаткованого прибутку, які передбачають можливість робити певні відрахування з доходу (в основному на амортизацію обладнання, придбання технологій та формування резервів), що дозволяє підприємству не тільки фінансувати процес виробництва, а і його оновлення, і навіть розширення.

Важливим моментом у податковій політиці західних країн є те, що підприємство мусить платити податки тільки тоді, коли отримані доходи вилучаються з виробництва з метою споживан-

ня або якщо капітали остаточно вилучаються з бізнесу. Для стимулювання господарської активності застосовується режим надання пільг або навіть прямих субсидій. Тобто звільняючи від оподаткування окремі галузі виробництв, території, групи населення, держава сприяє зростанню господарської активності, створенню сприятливої кон'юнктури ринку, умов для розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізації збалансованої соціальної політики. Якщо підприємство спрямовує свої прибутки на нові капіталовкладення або інші цілі, схвалені урядом (наприклад, екологію), то такому підприємству можуть повернути раніше сплачені податки.

Проте оскільки надання занадто великої кількості пільг може призвести до економічних зловживань, вибір напрямів і суб'єктів пільгового оподаткування є досить складним завданням.

Загальна сукупність пільгових важелів потребує узгодження не тільки з державною політикою у сфері оподаткування, а й з інтересами платників податків. Практика розвинених країн з ринковою економікою показує, що надмірні пільги в окремих видах діяльності призводять до посилення податкового тиску на тих суб'єктів, які не мають пільг. Унаслідок цього порушується принцип справедливості при сплаті податків, а це, у свою чергу, призводить до загострення соціальної ситуації, зниження податкової дисципліни, зростання рівня тіньової економіки. Таким чином, у прийнятті рішень щодо пільгового оподаткування окремих видів економічної діяльності та суб'єктів економіки важливим етапом є обґрунтування їх доцільності з позицій держави і платників податків, визначення часткового періоду, на який доцільно давати пільги, оцінка результатів та наслідків їх дії на розвиток економіки.

Багаторічний досвід розвинених країн з ринковою економікою може знайти практичне використання в українській економіці, зокрема, у сфері розроблення системи оподаткування підприємницької діяльності. При цьому слід урахувувати не тільки реальну ситуацію, що сформувалася в реальному секторі економіки, а й інтереси платників податків.

Основними напрямками реформування чинної в Україні системи оподаткування мають стати:

- зменшення податкового тиску на товаровиробників;
- розширення бази оподаткування шляхом розроблення податкових важелів для стимулювання розвитку підприємництва, зокрема податкових пільг та податкових стимулів.

Таким чином можливо буде реформувати чинну в Україні фіскальну систему оподаткування на інвестиційно-стимулюючу.

Крім цього, необхідно провести суттєві структурні зміни в економіці на макро- і мікрорівнях, які зможуть забезпечити збільшення частини доходів громадян у структурі національного доходу.

Створення в Україні ефективної податкової системи, що відповідає вимогам ринкової економіки, потребує відмови від принципів, запозичених із часів адміністративно-командного управління економікою: по-перше, звільнити від оподаткування капітали, що використовуються у виробництві, включаючи і реінвестовані у виробництво прибутки; по-друге, стимулювати приватні інвестиції у виробництво. Усе це можливо лише при встановленні таких правил розрахунку бази оподаткування, які дозволять інвестиції у виробництво і продуктивні накопичення громадян та підприємств фактично повністю звільнити від оподаткування.

Наведене вище вимагає розгляду основних податкових теорій, їхніх сучасних інтерпретацій та впливу на побудову бухгалтерського обліку.

Слід звернути увагу на те, що становлення нових ринкових економічних відносин в Україні відбувається в складних політико-економічних умовах. Економічна наука в Україні виявилася не готовою до вирішення проблем створення системи оподаткування, адекватної трансформаційним умовам. Останнім підтвердженням цьому є податкова реформа 1997 року, яка незважаючи на тривалу підготовку, виявилася недостатньо ефективною. Поряд з багатьма позитивними моментами, є ряд негативних наслідків. Однією з головних причин такого стану справ є відставання економічної теорії щодо розвитку наукових основ оподаткування в умовах перехідної економіки.

Податкову систему та податкову політику держави досліджували багато видатних вітчизняних та зарубіжних економістів. Питанням оподаткування постійно приділялася значна увага в економічній науці.

Однак незважаючи на численні наукові розробки, проблема оподаткування не отримала системного розв'язання ні в нашій країні, ні за кордоном, а тому й надалі залишається актуальною.

Будь-яка національна податкова система функціонує на об'єктивній методологічній базі — комплексі теоретичних і практичних положень. Дослідження цієї сфери породжують різні податкові концепції про сутність і природу податків, місце, роль і

значення податків у економічному і соціально-політичному житті суспільства.

Відповідні концепції формують бухгалтерську систему обліку.

Спроби теоретичного обґрунтування практики оподаткування знайшли своє відображення в податкових теоріях. Еволюція податкових теорій відбувалася одночасно з розвитком різних напрямів економічної думки (рис. 4.3) [6].

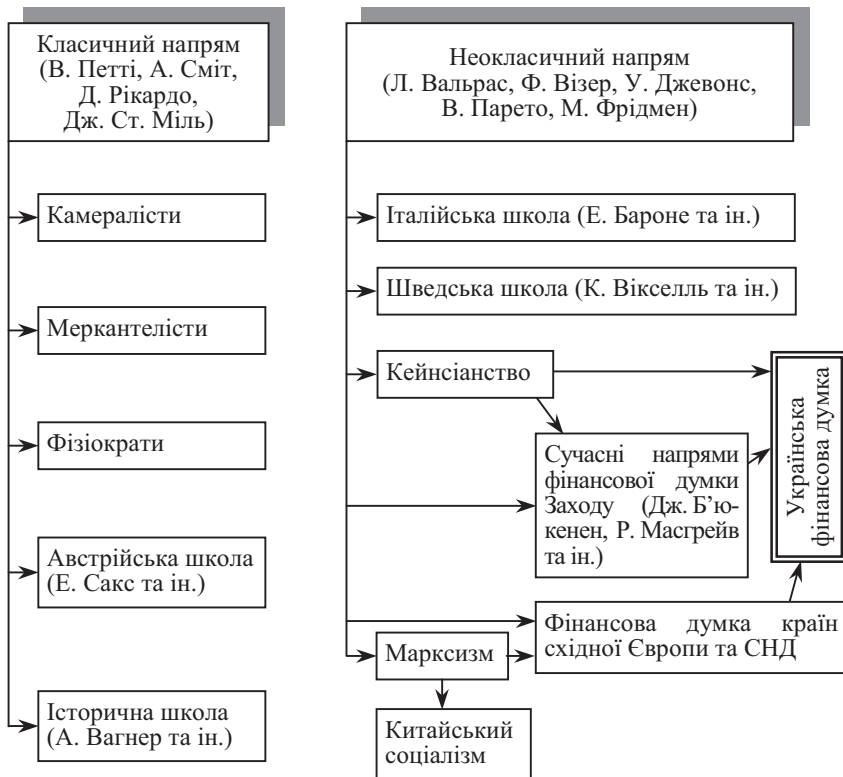

Рис. 4.3. Структурно-логічна схема фінансової думки Заходу (школи і напрями)

Залежно від економічної політики держави змінювалися й концептуальні моделі податкових систем. Модель має вирішальний вплив на побудову бухгалтерського обліку податкової системи.

Засновником теорії податків вважається Адам Сміт. Ця теорія почала формуватися наприкінці XVIII ст. проте і до А. Сміта філософи цікавилися теорією податків. Так, Ф. Аквінський вважав,

що податки є узаконеною формою пограбування народу. Д. Карафа стверджував, що основним джерелом доходів держави повинні стати надходження від нерухомості і від капіталу [135].

Однією з перших теорій оподаткування є атомістична теорія податків, що виникла в XVII—XVIII ст. у Франції. Її засновниками є С. Вобан і Ш. Монтеск'є. Сутність їх теорії полягає в тому, що громадяни повинні поділитися своїм доходом з державою, тому що це дозволить державі забезпечити внутрішній і зовнішній захист життя і майна громадян, гарантувати порядок, спокій і свободу громадян.

У XVIII ст. зароджується ідея віднесення податку до страхової премії, що була теоретично обґрунтована А. Тьером, З. Де Жирарденом. Вони вважали, що громадяни повинні платити податки, щоб застрахувати себе від ризику і несподіванок. Розмір страхової премії повинен визначатися у співвідношенні з розміром доходу або майна індивіда, що страхується державою.

Проте основною теорією оподаткування є класична теорія А. Сміта.

У своїй теорії А. Сміт висунув чотири принципи оподаткування: рівномірність, визначеність, зручність сплати і дешевизна. У. Петті, Ж.-Б. Сей та англійські економісти Д. Рікардо, Дж. Мілль вважали економіку стійкою і саморегулюючою системою. У цій системі попит породжується пропозицією, а при надлишку попиту або пропозиції відбувається самоврівноваження шляхом переміщення факторів виробництва у дефіцитні галузі господарства. Згідно з їх теорією податки відіграють лише фіскальну роль [121].

Упродовж віків економічна й фінансова думка зосереджувалась на формуванні принципів оподаткування, зважаючи як на вигоди платників, так і державних інтересів. Під кінець XX століття на основі теоретичних аргументів та емпіричного досвіду викристалізувалися три чільні принципи: фіскальна достатність, рівносправедливість, еластичність податкової системи. Крім того, у фінансовій літературі фігурують похідні від названих принципів зручності, дешевизни, стабільності, нейтральності податків.

У західних країнах виникли і на сьогодні сформувалися загальноприйняті у світі фіскальні технології: прогресивно-пробутковий податок, універсальний акциз (податок з обороту), податок на додану вартість, деклараційна система стягування податків та ін. Сучасна класифікація податків у цих країнах відійшла від традиційного поділу податків на прямі й непрямі, за-

пропонувавши натомість більш практично зручну типологію за ознаками податкової бази: податки на доходи, майно, споживання.

Висунувши і відкинувши ідею єдиного податку, в західній фіскальній теорії утвердилася думка про доцільність множинної податкової системи за рухомої, але обмеженої висоти сумарної норми оподаткування [6, с.191].

Таке бачення природи податків, уже звичне у розвинених західних країнах, набуває особливої актуальності в країнах з перехідною економікою.

Перехід України на ринковий шлях розвитку економіки зумовив нагальну потребу в ретельному вивченні питань теорії податків з метою більш ефективного їх практичного застосування.

На жаль, в Україні ліберально-монетаристські рецепти втілювалися в життя шляхом використання методів «шокової терапії», зведення фінансових пірамід, безперервної зміни «правил гри». Усе це сприяє казнокрадству, відпливу капіталу за кордон або його відхід у тіньовий сектор економіки.

Унаслідок жорсткої грошово-кредитної політики, завищеної відсоткової ставки, «фізичного» дефіциту грошей, натуралізації відносин між суб'єктами господарської діяльності і з ряду інших причин утворилася надмірна диспропорція між фінансовою і виробничою сферами діяльності. Усе це свідчить про те, що в Україні поки що відсутня дійсно ринкова економіка. Крім того, це означає, що використовувати в Україні теорію, що характеризує закони функціонування саме ринкової економічної системи, на сьогодні ще неможливо. Жодний напрямок світової економічної теорії, жодна концепція не відображає адекватно нашу ситуацію. Події 90-х років ХХ ст. мають переконати більшість політиків і вчених у необхідності негайно припинити експерименти, спрямовані на застосування в господарській практиці України західних теорій, не адаптованих до умов і специфіки нашої країни [73, с. 233—245].

У той же час виникає безліч питань стосовно економічної політики та теоретичної бази її розробки, стосовно податкової реформи, бухгалтерського обліку податків.

4.1.2. Основи побудови обліку суспільного капіталу

Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, потребують системного вирішення і вкрай зваженого підходу до вибору й оцінки напрямів податкового реформування.

Теоретична розроблення податкової реформи в Україні має базуватися на фундаментальних економічних теоріях, у тому числі на класичній теорії оподаткування, використання якої можливе лише тією мірою, якою дозволяє стан економіки і політики. Практика неможлива без теорії. Теорія — це комплекс ідей, що витлумачує глибинні основи, пояснює першопричини процесів або явищ, що постійно супроводжують розвиток людства, і дозволяє використовувати це з максимальною віддачею в тій або іншій сфері буття.

Проте для ефективного функціонування податкової системи не досить тільки знання принципів її побудови, сутності податків, їх видів і форм. У зв'язку з цим сучасні податкові теорії вибудовують свої дослідження на вирішенні питань аналізу конкретної діючої податкової системи, виявленні її позитивних і негативних наслідків і корегування її складових, здійснюючи пошук оптимальних меж дії податків. Сучасні податкові теорії свідчать про те, що практично неможливо визначити конкретні межі дії податків. Разом з тим з їх допомогою можна простежити тенденцію взаємозв'язку між розвитком економіки, податковими надходженнями до бюджету і структурою податків. За допомогою цього взаємозв'язку є можливість уникнути негативних наслідків дії оподаткування у певній економічній ситуації або максимально їх зменшити.

Історія економічного розвитку більшості західних країн демонструє багатогранність структури і пріоритетів податкової політики. Ця політика має за мету: стимулювати або обмежувати діяльність господарських суб'єктів, забезпечувати доходи бюджету, підтримувати інтереси суспільства. Варіювання податковими пільгами, їх диференціація дозволяють впливати на динаміку і структуру виробництва, капіталовкладень і зайнятості.

Вчені різних економічних напрямів пропонують для застосування на макроекономічному рівні управління безліч теоретичних методів і засобів. Проте застосування цих методів вимагає узгодженості. Необхідно ретельно підходити до вибору тих чи інших економічних регуляторів, за допомогою яких можливо буде досягти бажаного результату у вирішенні завдань розвитку суспільства.

Цьому має сприяти побудована відповідно до потреб система бухгалтерського фінансового обліку.

Значний вплив на побудову бухгалтерського обліку податкової системи в Україні має розмежування повноважень за податками та дохідними джерелами між рівнями бюджетної системи України. Існуючу на сьогодні схему розмежування податкових повноважень та дохідних джерел у загальному вигляді наведено на рис. 4.4.

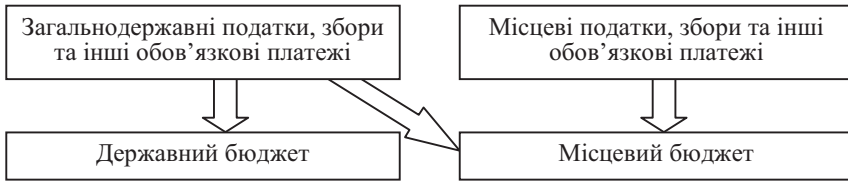

Рис. 4.4. Загальна схема розмежування податкових повноважень та дохідних джерел

Таким чином, як бачимо з рис. 4.4, загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі розподіляються між державним та місцевим бюджетами, а місцеві податки, збори та інші обов'язкові платежі направляються виключно до місцевих бюджетів.

Значний вплив на побудову бухгалтерського обліку суспільного капіталу, який тимчасово (до сплати) використовується на підприємстві мають податкові стимули.

На сьогодні у бухгалтерському фінансовому обліку чітко визначаються в повному обсязі зобов'язання зі сплати податків, платежів і зборів, натомість інформація щодо податкових стимулів повністю відсутня, хоча ця інформація є важливим фактом (чинником) в управлінні підприємством, оскільки дає можливість визначити одне із важливих джерел накопичення коштів підприємства.

Податкові стимули належать до економічних категорій, завдяки яким проявляється стимулююча функція податкової системи. У сучасній економічній літературі трапляються різні терміни, що позначають систему економічних категорій. Ріхард Аткин і Девід Ревін у своєму «Звіті про реформу оподаткування» згадують поняття «податкові стимули» [202, с. 48], хоча у своїй праці автори не розкривають зміст, який вони вкладають у це поняття — «податкові стимули».

У роботах ряду інших авторів також згадуються поняття «податкових стимулів», «податкових пільг» [52, 90, 140, 141, 271].

Слід зазначити, що податкові стимули є більш широким поняттям, а податкові пільги є лише їх складовою.

В Україні сьогодні є два види податкових стимулів:

- у формі зменшення зобов'язань перед державою — податкові пільги;
- у формі зміни термінів сплати зобов'язань перед державою — податкові канікули.

В економічній літературі за останні роки зроблено спробу класифікувати податкові стимули за формами, видами та елементами [52, 140, 141].

У табл. 4.4. наведено дещо уточнену класифікацію податкових стимулів.

Таблиця 4.4

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДАТКОВИХ СТИМУЛІВ

№ з/п	Критерії	Групи
1	За елементами	<ul style="list-style-type: none"> • податкові пільги • відстрочені податкові платежі • дотації, субсидії
2	За періодичністю одержання	<ul style="list-style-type: none"> • одноразове одержання • поетапне одержання
3	За періодичністю погашення	<ul style="list-style-type: none"> • одноразове погашення • поетапне погашення
4	За видом капіталу підприємства	<ul style="list-style-type: none"> • стосовно до власного капіталу • стосовно до позикового капіталу
5	За економічним змістом засобів	<ul style="list-style-type: none"> • щодо зобов'язань підприємства • стосовно до товарно-грошових засобів
6	За органами влади, що визначають податковий стимул	<ul style="list-style-type: none"> • Загальнодержавні — Верховною Радою України • Місцеві — Органами місцевого самоврядування

Форми, види та елементи податкових стимулів, які діють на сьогодні в Україні, унаочнює рис. 4.5.

Крім наведених на рис. 4.5 форм податкових стимулів, застосовується також державна підтримка підприємницької діяльності, що здійснюється шляхом цільових дотацій, субсидій та субвенцій.

З метою бухгалтерського обліку необхідно визначити економіко-правову сутність окремих податкових стимулів.

Так, відповідно до змісту ряду статей і визначень з проекту Податкового кодексу «пільгами з податків і зборів визнаються надані окремим категоріям платників податків і платників зборів передбачені законодавством про податки і збори переваги в порівнянні з іншими платниками податків або платниками зборів, включаючи можливість не сплачувати податок або збір чи сплачувати їх у меншому розмірі».

Рис. 4.5. Форми, види та елементи податкових стимулів

У своїй роботі А. А. Оністрат пропонує таке визначення податкових пільг: «Під податковою пільгою мається на увазі надане державою платнику податків право використовувати можливість залишати у своєму розпорядженні цілком або частково кошти, що призначаються державі у вигляді податків, на потреби розвитку організації, якщо законодавством не передбачений цільовий порядок використання коштів, котрі вивільняються». [141].

На мою думку, таке визначення необхідно дещо уточнити.

Як уже зазначалося, податкові пільги є податковими стимулами у формі зменшення зобов'язань перед державою. У свою чергу, зобов'язання перед державою за податками є суспільним капі-

талом підприємства, що тимчасово, до сплати, знаходиться в його користуванні. Виходячи з цього, економіко-правову сутність податкових пільг можна визначити таким чином.

Податкова пільга — це частина суспільного капіталу підприємства, що залишається в його повному розпорядженні без потреби сплати державі, якщо законодавством не передбачений цільовий порядок використання цих коштів.

Стосовно податкових канікул. Відповідно до визначень з економічної літератури [74] «податкові канікули» являють собою зміну терміну сплати податку за наявності визначених законодавством підстав. Таким чином, застосовуючи термінологію, що пропонується нами, економіко-правову сутність податкових канікул можна визначити таким чином.

Податкові канікули — це певний термін часу, на який збільшується період, протягом якого суспільний капітал підприємства залишається в його тимчасовому користуванні до моменту сплати державі.

Системи податкових пільг і податкових канікул, що діють в Україні, є дуже складними і класифікуються за різними ознаками.

На думку автора, на підприємствах слід запровадити облік податкових пільг, шляхом групування їх за ознаками цільового характеру використання коштів, що вивільняються з-під оподаткування і відповідно до цих ознак будувати робочий план рахунків бухгалтерського фінансового обліку.

4.2. Загальна побудова обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу на підприємстві

Як було визначено в першій частині розділу (рис. 4.1), суспільний капітал формується із трьох складових: податків, зборів, обов'язкових платежів. Кожне підприємство формує ті види суспільного капіталу, які відповідають характеру його діяльності.

Податки, збори, обов'язкові платежі є платою членів суспільства за виконання суспільством, державою, муніципалітетом певних функцій. Ця плата виражається у формі відрахування частини валового внутрішнього продукту на загальносуспільні потреби, без задоволення яких сучасне суспільство не може існувати.

Відповідно до Закону України від 18 лютого 1997 р. № 77/97-ВР «Про внесення змін до Закону України «Про систему оподаткування» (зі змінами до нього), під податком, збором та обов'язковим платежем до бюджетів та до державних цільових фондів розуміють-

ся обов'язкові внески до бюджету відповідного рівня або до державного цільового фонду, здійснювані платниками в порядку та на умовах, що визначаються законом України з питань оподаткування.

Отже, податки, збори та обов'язкові платежі виражають обов'язок усіх юридичних та фізичних осіб, що отримують доходи, брати участь у формуванні державних фінансових ресурсів. Тому податки, збори та обов'язкові платежі є найважливішою складовою фінансової політики держави.

Як було визначено вище, за своєю економічною суттю суспільний капітал, тобто податки, збори та обов'язкові платежі, є фінансовими відносинами між державою та платниками податків, зборів та обов'язкових платежів з метою створення загальнодержавного централізованого фонду коштів, необхідних для виконання державою її функцій. Вони формують одну із важливих ділянок бухгалтерського фінансового та внутрішньогосподарського обліку.

Податки, збори та обов'язкові платежі є одним із головних інструментів державних для здійснення економічної та соціальної політики. Вирішення зазначених завдань прямо залежить від обсягів їх надходжень.

Слід зазначити, що якщо збори та обов'язкові платежі можуть сплачуватись як державі, так і іншим юридичним або фізичним особам, то податки — це пріоритет лише держави, і тому вони надходять тільки до відповідного бюджету.

Крім того, необхідно відмітити, що податки, збори та обов'язкові платежі базуються на відмінних принципах, які враховуються при виданні та використанні на практиці нормативно-правових актів з питань оподаткування та мають істотне значення у побудові бухгалтерського обліку.

Сутність цих відмінностей полягає в такому.

Податки не мають цільового призначення і встановлюються для утримання державних структур та фінансового забезпечення виконання ними функцій держави — управління, оборони, соціальної та економічної.

Відповідно до проведення зборів платник одержує певні права. Так, наприклад, за здійснення платником збору (відрахування) на обов'язкове державне соціальне страхування він отримує право на відповідні соціальні послуги.

Кожний вид податків, зборів та обов'язкових платежів має свою специфіку та функціональне призначення, займає окреме місце в фінансовій системі оподаткування, а відповідно, у бухгалтерському обліку.

Загальну систему оподаткування в Україні унаочнює рис. 4.6.

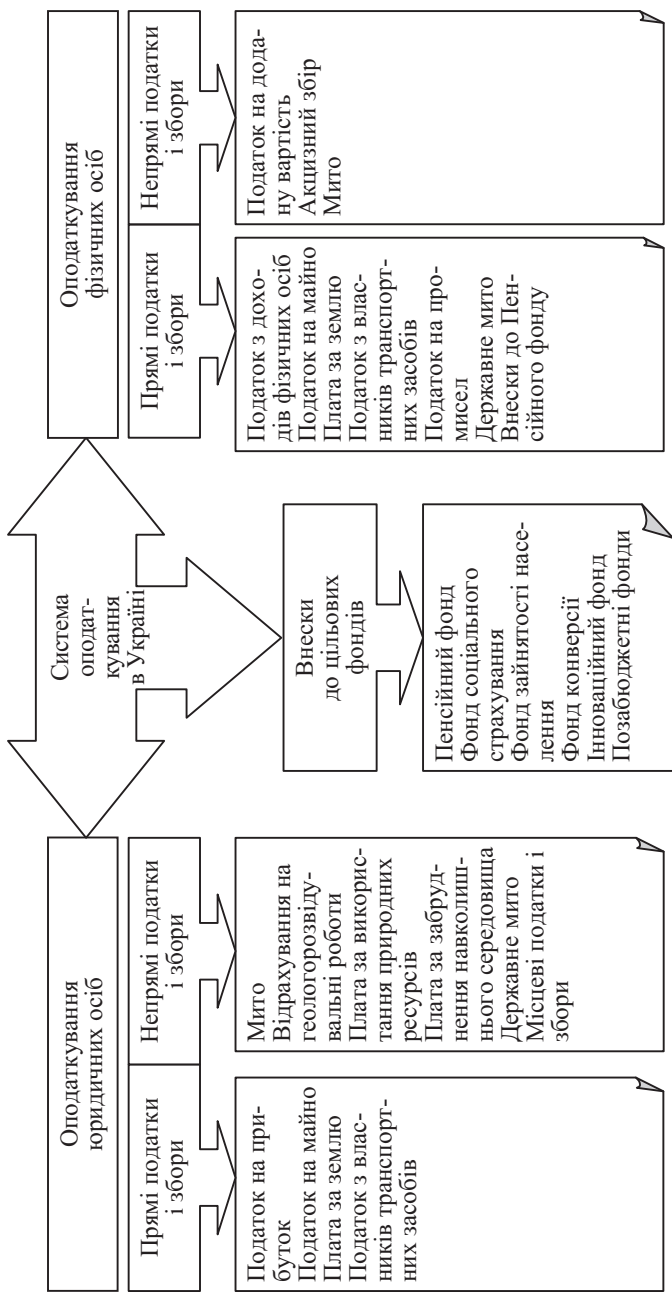

Рис. 4.6. Загальна система оподаткування в Україні

Система податків, зборів та обов'язкових платежів для кожного підприємства є специфічним та самостійним підрозділом (підсистемою).

Податкова підсистема підприємства відображає характер взаємовідносин з державою (суспільством) та її організаційними формами на підприємстві і тому має бути виділена в окрему підсистему фінансового обліку і структуризована за схемою, як наведено в табл. 4.5. та 4.6.

Таблиця 4.5

**КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ПОДАТКІВ,
ЗБОРІВ ТА ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ**

	Критерій	Група
1	За економічним змістом об'єкта оподаткування	<ul style="list-style-type: none"> • податки на доходи • податки на споживання • податки на майно • податки на різні дії
2	За формою оподаткування	<ul style="list-style-type: none"> • прями • непрямі
3	Залежно від платників податків	<ul style="list-style-type: none"> • податки з юридичних осіб • податки з фізичних осіб • змішані податки
4	Залежно від рівня державних структур, що встановлюють податки	<ul style="list-style-type: none"> • загальнодержавні • місцеві
5	Залежно від періодичності сплати	<ul style="list-style-type: none"> • разові • систематичні

Як свідчать дані з рис. 4.6 та зважаючи на вищевикладене, система тимчасового залучення суспільного капіталу у підприємницьку діяльність є складною. Тому розглядатимемо її з підрозділом на дві підгрупи, а саме:

- податки;
- збори та обов'язкові платежі.

Розглянемо методика обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу в різних формах.

Таблиця 4.6

ПІДСИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Податки, збори та обов'язкові платежі			
Загальнодержавні податки, збори та обов'язкові платежі		Місцеві податки, збори та обов'язкові платежі	
Прямі податки	Непрямі податки	Податки	Збори та обов'язкові платежі
<p>Податок на прибуток</p> <p>Плата (податок) на землю</p> <p>Податок з власників транспортних засобів</p> <p>Податок на нерухоме майно (нерухомість)</p>	<p>Податок на додану вартість</p> <p>Акцизний збір</p> <p>Мито</p>	<p>Комунальний податок</p> <p>Податок з рек-лами</p>	<p>Збори та обов'язкові платежі</p> <p>Готельний збір</p> <p>Збір за паркування автотранспорту</p> <p>Ринковий збір</p> <p>Курортний збір</p> <p>Збір за право використання місцевої символіки</p> <p>Збір за право проведення місцевого аукциону, конкурсного розпродажу й лотерей</p> <p>Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг</p> <p>Збір за право проведення кіно- і телезйомок</p> <p>Збір за участь у бігах на іподромі</p> <p>Збір за виграш у бігах на іподромі</p> <p>Збір за видачу ордера на квартиру</p> <p>Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі</p> <p>Збір з власників собак</p>

4.3. Методика обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу у формі загальнодержавних податків і зборів

4.3.1. Загальні питання побудови обліку податків

За економічним змістом податки — це форма фінансових відносин між державою та членами суспільства. Економічна природа податку полягає у з'ясуванні його призначення, об'єкта оподаткування й джерела сплати, а також у визначенні впливу на суб'єктів оподаткування і на економіку в цілому.

Податки є методом встановлення взаємовідносин держави з платниками податків.

Вони являють собою обов'язкові та за юридичною формою індивідуальні-безвідплатні платежі фізичних та юридичних осіб, впроваджені державою з визначенням їх розмірів, порядку та строків сплати до бюджетів різних ланок або до державних цільових фондів.

Податки з'явилися з розподілом суспільства на прошарки та виникненням державності як внески громадян, необхідні для утримання публічної влади. В історії розвитку суспільства жодна держава не змогла обійтись без податків, оскільки для виконання своїх функцій щодо задоволення колективних потреб вона потребує певної суми коштів, які можуть бути зібрані тільки через податки. Виходячи з цього, мінімальний розмір податків визначається сумою витрат держави на виконання мінімуму її функцій: управління, освіта, охорона здоров'я, оборона, суд, охорона порядку. Чим більше функцій має держава, тим більше вона змушена збирати податків.

За суб'єктом оподаткування податки поділяються на ті, що стягуються з:

- юридичних осіб;
- фізичних осіб;
- змішані (юридичних і фізичних осіб).

У кожній країні її податковій системі притаманні суперечності, зумовлені загальним рівнем податкового тягаря, непропорційністю його розподілу між окремими сферами господарювання. В умовах ринкового середовища неможливо створити систему оподаткування, яка б відповідала критеріям абсолютної справедливості для всіх платників.

В Україні, як країні з ринковою економікою, податкова система набуває подальшого становлення та розвитку. У зв'язку з цим

велике практичне значення має досвід розбудови податкових систем розвинених зарубіжних країн світу.

Коротку характеристику податкових систем деяких розвинених країн світу наведено в додатку И [158].

Розглянемо особливості побудови податкових систем окремих розвинених країн.

Центральне місце в системі федеральних податків США займає індивідуальний прибутковий податок, забезпечуючи близько 49 % податкових надходжень до федерального бюджету.

На другому місці за питомою вагою у доходах федерального бюджету (близько 33,5 %) знаходяться цільові соціальні податки: податок для фінансування програм соціального страхування, податок для медичного обслуговування, податок на фінансування допомоги по безробіттю. Податок на соціальне страхування справляється залежно від фонду заробітної плати за ставкою 12,4 %, яка поділяється порівну — по 6,2 % для роботодавців і працюючих. За таким самим принципом поділяється порівну ставка податку на медичне обслуговування (2,9 %) та податок у фонд допомоги з безробіття (14,5 % від фонду заробітної плати) [158].

Податкова система Російської Федерації найбільш наближена за своєю побудовою до податкової системи України, проте існує низка особливостей. Так, на відміну від України, податок на додану вартість у Росії справляється за диференційованими ставками: 10 % — для продовольчих товарів (крім підакцизних) і товарів для дітей за переліком, установленим урядом РФ; 18 % — за іншими товарами, роботами, послугами, у тому числі й за підакцизними товарами.

Податок на прибуток підприємств і організацій. Ставка цього податку становить 24 % оподаткованого прибутку.

Єдиний соціальний податок (ЄСП). Базова ставка ЄСП становить 35,6 % від фонду оплати праці. Надходження від ЄСП розподіляються в таких пропорціях між позабюджетними фондами: 28 % відчисляються до Пенсійного фонду, з них 14 % — на накопичувальну базових пенсій, 10 % — на страхову частину, 4 % — на нагромаджену частину пенсії; фонд соціального страхування — 4 %; фонд обов'язкового медичного страхування — 0,2 %; територіальні фонди медичного страхування — 3,4 % [158].

В Україні розрахунки за податками підприємства проводяться на підставі Закону України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 1251-ХІІ (зі змінами і доповненнями) [193]. Цей Закон визначає принципи побудови системи оподаткування в

Україні, податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до державних цільових фондів, а також права, обов'язки і відповідальність платників.

Для побудови бухгалтерського фінансового обліку передусім використовується класифікація податків та їх групування за ознаками, які були наведені в табл. 4.6.

Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, усі податки поділяються на загальнодержавні та місцеві.

Податки і збори, передбачені податковою системою України для оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, подано в табл. 4.7 [193].

Щодо групування податків за економічним змістом.

Податки на доходи стягуються з доходів (прибутків) фізичних та юридичних осіб.

Податки на майно застосовуються в оподаткуванні рухомого та нерухомого майна, а також на використання різних ресурсів — землі, води, корисних копалин тощо.

Податки на споживання сплачуються не при одержанні доходів (прибутку), а при їх використанні.

Податки на різні дії стягуються за оформлення юридичних чи господарських актів, з фінансових операцій, реалізації продукції тощо.

Для побудови бухгалтерського обліку податків найсуттєвішим елементом є групування податків за формою оподаткування. За формою оподаткування усі податки поділяються на прямі та непрямі.

Прямі податки встановлюються безпосередньо стосовно платників і сплачуються за рахунок їхніх доходів, а сума податку безпосередньо залежить від розмірів об'єкта оподаткування. До прямих податків належать усі податки на доходи та майно. Прикладом особистого податку є податок на доходи фізичних осіб.

Прикладом реального податку є податок (плата) за землю.

Непрямі податки — це податки, які визначаються розміром споживання і не залежать від доходу або майна платника, виступають у вигляді надбавки до ціни на товар або послугу, і платником яких є кінцевий споживач такого товару або послуги. До непрямих податків належать такі податки, як податок на додану вартість, акцизний збір, мито.

Як прямі, так і непрямі податки, які справляються в Україні, мають свої переваги та недоліки. У табл. 4.8 наведено деякі переваги та недоліки, притаманні цим формам, що зустрічаються у фаховій літературі [44, 123].

**ВИДИ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ
ПОДАТКОВОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ ДЛЯ ОПОДАТКУВАННЯ
СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Загальнодержавні податки та збори, інші обов'язкові платежі	Місцеві податки і збори
<p>Податки: <i>прямі:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Податок на прибуток 2. Плата за землю 3. Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів 4. Фіксований сільськогосподарський податок 5. Податок на нерухоме майно 6. Єдиний податок <p><i>непрямі:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Податок на додану вартість 2. Акцизний збір 3. Мито 	<p>Податки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Податок з реклами 2. Комунальний податок
<p>Збори:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету 2. Збір за спеціальне використання природних ресурсів 3. Збір за забруднення навколишнього середовища 4. Збір на обов'язкове соціальне страхування 5. Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування 6. Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності 7. Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства 8. Єдиний збір, який справляється в пунктах пропуску через кордон України 9. Збір за використання радіочастотного ресурсу України 10. Державне мито 	<p>Збори:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Готельний збір 2. Збір за паркування автотранспорту 3. Ринковий збір 4. Курортний збір 5. Збір за право використання місцевої символіки 6. Збір за право проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу й лотерей 7. Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг 8. Збір за право проведення кіно- і телезйомок 9. Збір за участь у бігах на іподромі 10. Збір за вигреш у бігах на іподромі 11. Збір за видачу ордера на квартиру 12. Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі 13. Збір з власників собак

Платники податку на землю повинні сплачувати його незалежно від того, чи отримали вони доходи і, якщо отримали, то в яких розмірах.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПРЯМИХ І НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ

Податки	Переваги	Недоліки
Прямі	<ul style="list-style-type: none"> • дають реальну можливість встановити пряму залежність між доходами платника та його платежами до бюджету; • виступають дієвим фінансовим регулятором доходів платників, інвестицій, нагромадження капіталу, ділової активності, сукупного споживання тощо; • сприяють розподілу податкового тягара так, що значні податкові витрати мають ті, в яких вищі доходи; • справляють значний вплив на саму державу, яка повинна забезпечити умови для ефективного розвитку виробництва. В іншому випадку будуть втрати доходів бюджету. 	<ul style="list-style-type: none"> • при формуванні державного бюджету пряме оподаткування не може бути стабільним джерелом його доходів, оскільки, наприклад, податок на прибуток, особисті прибуткові податки — це результат ефективної діяльності вітчизняного виробника; • оскільки прямими податками охоплюються прибутки та доходи підприємств і населення, то досить низькою є ймовірність їх повного чи майже повного надходження; • пряма форма оподаткування потребує складного механізму стягнення податків
Непрямі	<ul style="list-style-type: none"> • <i>бюджетні</i>: регулярність та великі суми надходжень до бюджету; • <i>економічні</i>: стимулювання (стримування) деяких виробництв, регулювання процесу споживання; • <i>фіскально-технічні</i>: для кінцевого споживача непрямі податки зручніші. Вони визначаються розміром споживання, не мають примусового характеру, не потребують накопичення значних сум, їх зручно сплачувати і територіально; • <i>психологічні</i>: непрямий податок входить до ціни товару (послуги) і якщо платник і усвідомлює, що ціна підвищена через податок, він усе одно отримує натомість необхідний продукт; • <i>територіальні</i>: споживання більш-менш рівномірне у територіальному розрізі, а тому непрямі податки знімають напруження у міжрегіональному розподілі доходів 	<ul style="list-style-type: none"> • їх сплата не залежить від розміру доходів платників; • питома вага непрямих податків у доходах громадян тим вища, чим нижчий рівень доходів • якщо доходи бюджету базуються на доходах підприємств, то внаслідок нерівномірності економічного розвитку постає проблема нерівноцінності доходної бази різних бюджетів

На побудову бухгалтерського обліку податків впливає перш за все податкове законодавство. Для розрахунків кожного податку існують Закони, Положення, Інструкції тощо.

В Україні розрахунки податків, визначення об'єктів оподаткування, ставки, терміни сплати регламентуються та регулюються податковим законодавством. Нормативною базою розрахунків з бюджетом за податком на прибуток виступає Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР зі змінами і доповненнями. Розрахунки з бюджетом з податку на додану вартість здійснюються на підставі Закону України «Про податок на додану вартість» від 3.04.1997 р. № 168/97-ВР (зі змінами і доповненнями).

Значний вплив на побудову бухгалтерського фінансового обліку податків має наявність відокремленого податкового методу визначення суми податку, який необхідно сплатити. Оскільки існує різний підхід до визначення об'єктів оподаткування згідно з фінансовим та податковим законодавством, що призводить до виникнення значної додаткової роботи у бухгалтерських службах.

Перейдемо до розгляду побудови обліку податків і зборів у системі рахунків бухгалтерського обліку.

4.3.2. Загальна побудова обліку податків і зборів у системі рахунків

Податкова система має значний вплив на економіко-правову балансову систему господарства, на його фінансовий стан і зміни стану. Тому передусім розглянемо вплив податків на доходи, витрати та фінансові результати підприємства — платника податку.

Загальне схематичне відображення податків як інструменту перерозподілу доходу підприємства в економіко-правовій балансовій системі господарства наведено на рис. 4.7.

Основними господарськими операціями, поданими на схемі, є:

- 1 — визнання доходу, в тому числі:
 - 1а — надходження виручки від реалізації грошовими коштами;
 - 1б — визнання боргових вимог до покупця;
- 2 — включення суми податків до складу елементів затрат, у тому числі:
 - 2а — під час придбання матеріальних цінностей;
 - 2б — у процесі діяльності;
- 3 — визнання податкових зобов'язань у зв'язку з розподілом та перерозподілом доходу, у тому числі:
 - 3а — доходу працюючих;

- 3б — доходу діяльності;
- 3в — доходу засновників за результатами діяльності;
- 3г — валового доходу;
- 4 — сплата податків.

На рис. 4.7. наведено загальну схему обліку податків.

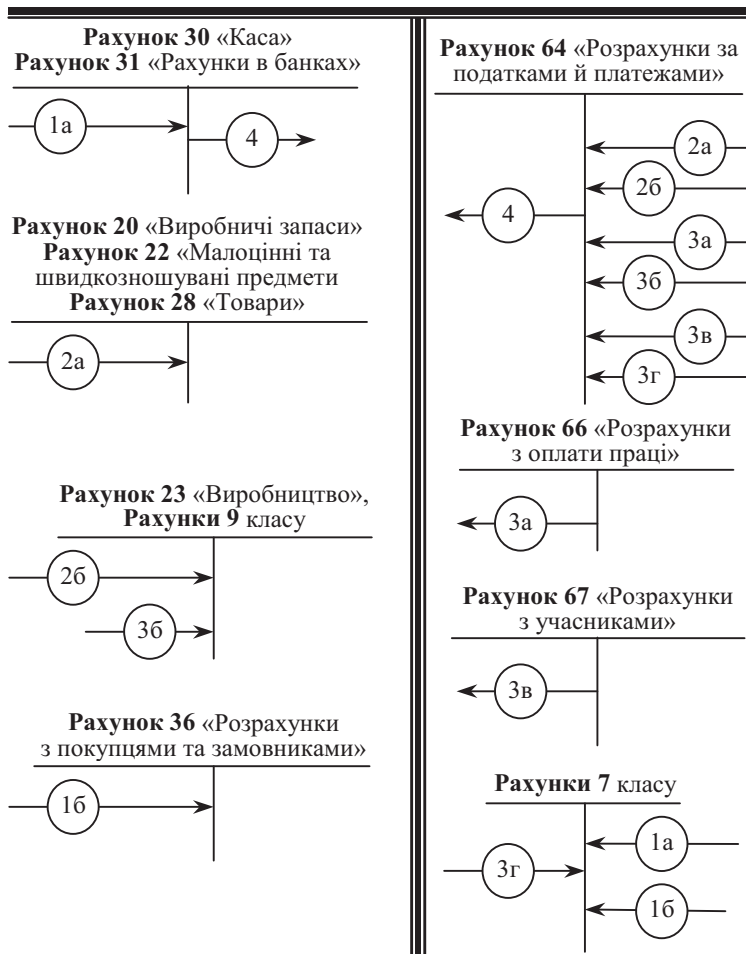

Рис. 4.7. Загальна економіко-правова схема обліку податків

Наведений рисунок унаочнює узагальнюючий вплив без деталізації податків за елементами затрат, до яких вони включаються.

Один рахунок використано для позначення доходів або фінансових результатів, оскільки для економічного аналізу в системі активу і пасиву балансу різниця між цими рахунками втрачає зміст.

За діючою системою податки включаються до затрат платника, оскільки за ним визначено обов'язок його обраховувати та сплачувати, а також тому, що податки виступають важливим елементом калькуляції ціни товару, перед тим, як він потрапить на ринок. Податки відносяться до різних елементів затрат, залежно від того, що є об'єктом оподаткування чи базою для обчислення обов'язкових зборів. Таким чином, усі податки, пов'язані з виробництвом та продажем конкретного продукту (крім непрямих податків), відносяться до його повної (комерційної) собівартості.

Окремо позначено спосіб безпосереднього віднесення сум податків на зменшення доходу (фінансового результату), що впливає з їх економічного змісту (перерозподіл доходів).

Значна увага має бути приділена побудові бухгалтерського фінансового обліку розрахунків за податками в системі рахунків, оскільки система господарювання має значний вплив на показники фінансово-господарської діяльності підприємства.

На рис. 4.8 наведено схематично вплив податків на фінансово-господарську діяльність підприємства.

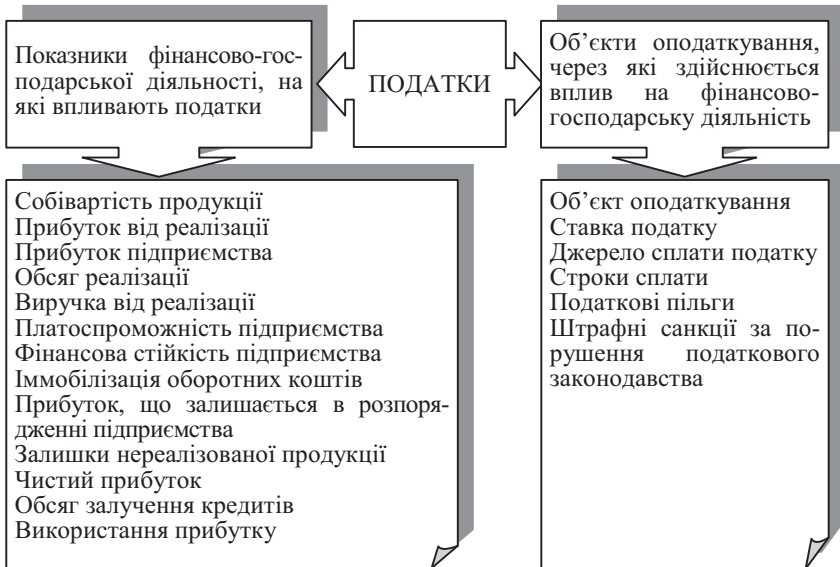

Рис. 4.8. Вплив податків на фінансово-господарську діяльність підприємства

Бухгалтерський облік податків є складним процесом і залежить від правильного вирішення таких питань:

1. Визначення об'єкта оподаткування та методики його розрахунку. Згідно з чинним законодавством оподатковуються валовий дохід, прибуток, вартість майна, сума заробітної плати, вартість товарної продукції, обсяг реалізації та ін.

2. Визначення джерел сплати податків. Такими джерелами можуть бути: прибуток (податок на прибуток); собівартість (відрахування до цільових державних фондів, сплата місцевих податків і зборів); частина виручки від реалізації продукції (сплата мита, акцизного збору, податку на додану вартість) та ін.

3. Встановлення розміру ставок податків і методики їх розрахунку. Розмір ставок податків є дуже складною проблемою оподаткування, що істотно впливає на здійснення фіскальної і регулюючої функцій податків. Податкові ставки можуть бути універсальними і диференційованими.

Загальну схему організації розрахунків та обліку податків наведено на рис. 4.9.

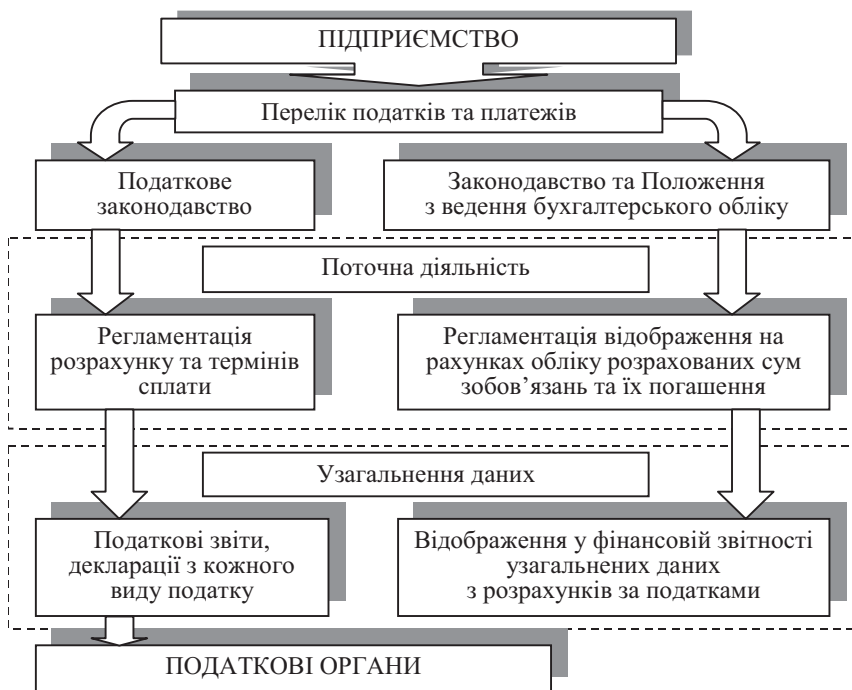

Рис. 4.9. Загальна схема організації обліку податків

Подальша деталізація бухгалтерського обліку податків у системі рахунків така.

Побудова аналітичного обліку. Аналітичний облік податків будують за об'єктами, тобто за кожним окремим податком. Перелік та кількість податків залежить від діяльності підприємства. Для кожного податку, який необхідно розраховувати та сплачувати, відкривається окремий аналітичний рахунок.

Розрахунок суми конкретного податку проводиться згідно з відповідним податковим законодавчим актом.

Побудова синтетичного обліку податків. Для узагальнення інформації про зобов'язання за податками Планом рахунків передбачено два рахунки: 64 «Розрахунки за податками й платежами».

Характеристику субрахунків до цього рахунка наведена в табл. 4.9.

Таблиця 4.9

**ПЕРЕЛІК СУБРАХУНКІВ РАХУНКА 64
«РОЗРАХУНКИ ЗА ПОДАТКАМИ Й ПЛАТЕЖАМИ»**

№ рах.	Назва субрахунка	Призначення субрахунків
641	Розрахунки за податками	Для обліку наявності та руху податків, які нараховуються та сплачуються відповідно до чинного законодавства (податок на прибуток, податок на додану вартість, інші податки)
642	Розрахунки за обов'язковими платежами	Для обліку наявності та руху розрахунків за зборами (обов'язковими платежами), які справляються відповідно до чинного законодавства та облік яких не ведеться на рахунку 65 «Розрахунки зі страхування»
643	Податкові зобов'язання	На ньому відображуються суми податку на додану вартість, визначену, виходячи із суми одержаних авансів (попередньої оплати) за готову продукцію, товари, інші матеріальні цінності та нематеріальні активи, роботи, послуги, що підлягають відвантаженню (виконанню)
644	Податковий кредит	Ведеться облік суми податку на додану вартість, на яку підприємство набуло право зменшити податкове зобов'язання

Записи у бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з нарахуванням податків та їх погашенням, відображають на підставі розрахунків бухгалтерії, декларацій тощо (табл. 4.10).

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ
З НАРАХУВАННЯ ТА СПЛАТИ ПОДАТКІВ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Розрахунково-платіжна відомість	Утримано податок з доходів фізичних осіб	661 «Розрахунки за заробітною платою»	641 «Розрахунки за податками»
2	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано податок на землю	92 «Адміністративні витрати»	641 «Розрахунки за податками»
3	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано податок із власників транспортних засобів	92 «Адміністративні витрати»	641 «Розрахунки за податками»
4	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано податок на додану вартість за результатами фінансового обліку	70 «Доходи від реалізації»; 71 «Інший операційний дохід»	643 «Податкові зобов'язання»
5	Декларація за податком на додану вартість	Відображено зобов'язання за податком на додану вартість за податковим законодавством	643 «Податкові зобов'язання»	641 «Розрахунки за податками»
6	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано податок на прибуток	98 «Податок на прибуток»	641 «Розрахунки за податками»
7	Виписка банку	Перераховано (сплачено) податок у відповідний бюджет	641 «Розрахунки за податками»	31 «Рахунки в банках»

Нині суб'єкти підприємницької діяльності несуть великий податковий тягар. Підприємства сплачують обов'язкові загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори, визначені органами місцевого самоврядування.

Загальнодержавні податки встановлюються державою і є обов'язковими.

Органи місцевого самоврядування встановлюють і визначають порядок сплати місцевих податків і зборів відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів ставок. Вони мають

право запроваджувати пільгові податкові ставки, повністю відмінити окремі місцеві податки і збори або звільняти від їх сплати певні категорії платників та надавати відстрочки у сплаті місцевих податків і зборів.

У зв'язку з великим податковим тиском підприємства намагаються оптимізувати податки і роблять це як законними, так і незаконними методами.

Так, внески до різних фондів за страхуванням працюючих, що нараховуються на заробітну плату, становлять близько 40 % від суми нарахованої зарплати (залежно від виду діяльності відрізняється відсоток відрахувань до фонду страхування від нещасного випадку на виробництві); розрахунок суми амортизації, що зменшує оподатковувану суму прибутку, за податковим законодавством іде врозріз з порядком її нарахування за бухгалтерським обліком (а бухгалтерський облік ведеться за аналогом міжнародних стандартів); податок на прибуток розрахований за податковим законодавством, теж відрізняється від порядку визначення прибутку за даними бухгалтерського обліку та фінансової звітності, складеної за вимогами національних та міжнародних стандартів. У результаті часто буває, що підприємство має фінансові збитки, але мусить платити податок на прибуток. Тобто фіскальна політика спрямована лише на поповнення державної казни без урахування інтересів платників податків. Тому підприємства доволі часто приховують правдиву інформацію щодо бази оподаткування, намагаються знизити шляхом обману податковий тиск, а нестабільність податкового законодавства, часті нововведення в розрахунки з бюджетом приводять до помилок у нарахуванні та сплаті податків. У зв'язку з цим зростає ризик невиявлення помилок та аудиторський ризик у цілому.

Зупинимось на особливостях обліку окремих видів податків та зборів.

Облік податку на прибуток. Економічна сутність податку на прибуток як регулятора економічних процесів, його переваги та недоліки унаочнює рис. 4.10.

Порядок бухгалтерського обліку прибутку визначається стандартом 17 «Податок на прибуток», який встановлює методологічні засади формування інформації про витрати, доходи, активи і зобов'язання з податку на прибуток та її розкриття у фінансовій звітності [285].

Податок на прибуток є об'єктом обліку як за стандартами фінансового обліку, так і за податковим законодавством. Між цими підходами до розрахунку податку на прибуток мало спільного.

Рис. 4.10. Економічна сутність податку на прибуток

Прибуток (збиток) розрахований за стандартами фінансового обліку (обліковий прибуток/збиток) визначається як сума прибутку (збитку) до оподаткування, яка відображується в обліку й звіті про фінансові результати за звітний період. Він розраховується як різниця між доходами, отриманими у звітному періоді і відображеними на рахунках класу 7 (П(С)БО 15, та витратами звітного періоду, відображеними за рахунках класу 9 (П(С)БО) 16.

Оподатковуваний прибуток, розрахований за податковим законодавством визначається, у послідовності, як наведено на рис. 4.11.

Внаслідок існування різних правил визначення податку на прибуток утворюється різниця між сумою податку на прибуток, розрахованою за стандартами фінансового обліку і зобов'язан-

нями зі сплати податку на прибуток розрахованими за податковим законодавством. Залежно від того, яка з двох сум прибутку більша, виникає об'єкт обліку під назвою «Відстрочені податкові активи / зобов'язання»

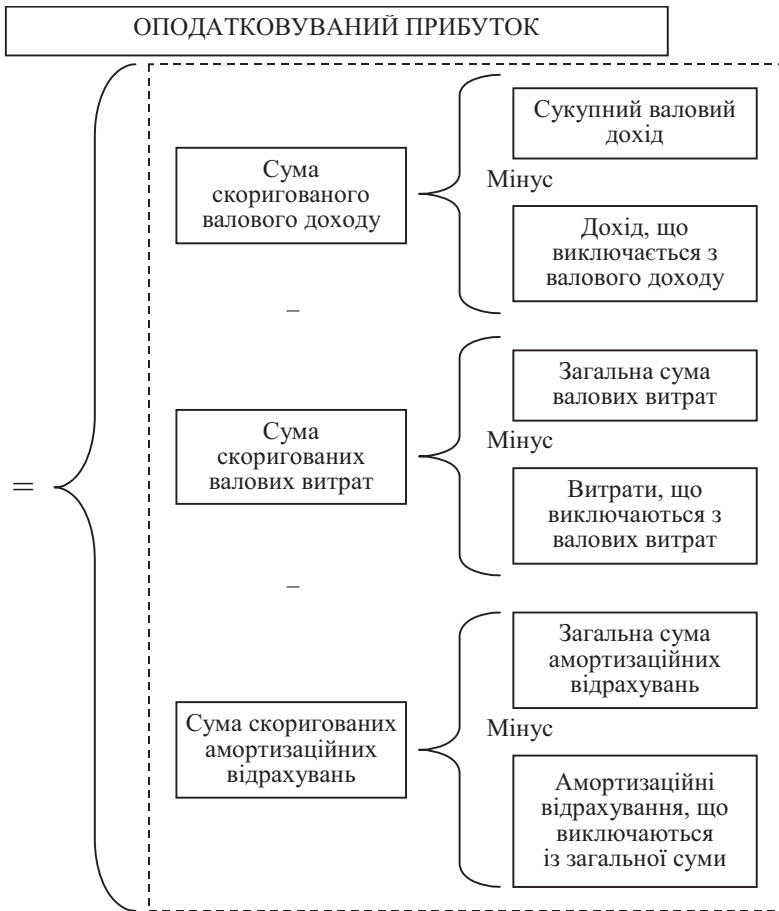

Рис. 4.11. Порядок визначення суми прибутку до оподаткування згідно з податковим законодавством

Загальна сума цієї різниці містить дві складові — постійні різниці та тимчасові різниці. Важливо зазначити, що для правильного ведення бухгалтерського обліку треба знати, за якими операціями можуть виникати постійні й тимчасові різниці (табл. 4.11) [197].

**ПОСТІЙНІ Й ТИМЧАСОВІ РІЗНИЦІ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ
УНАСЛІДОК РІЗНИХ ПРАВИЛ ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКУ
НА ПРИБУТОК ЗА СТАНДАРТАМИ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ
І ЗА ПОДАТКОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ**

Постійні різниці	Тимчасові різниці
<p>Амортизація виробничих основних засобів методом, відмінним від податкового (різні рахунки — 23, 91, 92 та ін.).</p> <p>Амортизація основних засобів невиробничого призначення (різні рахунки — 94).</p> <p>Паливо-мастильні матеріали для легкового автотранспорту, витрати на його паркування, стоянку (рахунки 92, 93).</p> <p>Визнані пені, штрафи, неустойки, відрахування до необов'язкових фондів (рахунок 948).</p> <p>Втрати від участі в капіталі (рахунок 96).</p> <p>Втрати від неопераційних курсових різниць (рахунок 974).</p> <p>Уцінка необоротних активів (рахунок 975).</p> <p>Списання необоротних активів (рахунок 976).</p> <p>Інші витрати (рахунок 977).</p> <p>Витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури (рахунок 949).</p> <p>Проценти за борговими зобов'язаннями (рахунок 951)</p>	<p>Розрахунки за виданими авансами (не враховуються у складі витрат).</p> <p>Витрати майбутніх періодів (не враховуються у складі витрат).</p> <p>Доходи майбутніх періодів (не враховуються у складі доходів).</p> <p>Розрахунки за авансами одержаними (не враховуються у складі доходів).</p> <p>Резерв сумнівних боргів (сальдо за кредитом рахунка 38).</p> <p>Забезпечення гарантійних зобов'язань, інших майбутніх витрат і платежів (сальдо за кредитом рахунка 47).</p> <p>Незакриті договори обміну (сальдо за кредитом рахунка 63 (без ПДВ) за бартерними угодами)</p>

Основним завданням бухгалтерського обліку, яке впливає зі стандарту 17, є забезпечення відповідності між сумою податку на прибуток і обсягом прибутку, з якого він справляється. Податок на прибуток поділяється за періодами. Податок, нарахований для сплати в бюджет в одному періоді, може належати до іншого.

Сума розрахованого податку на прибуток, за податковим законодавством, називається податковим прибутком (збитком) і є зобов'язаннями суб'єкта підприємницької діяльності перед бюджетом з податку на прибуток, а сума податку на прибуток, розрахована за правилами фінансового обліку, — витратами з податку на прибуток.

Зобов'язання суб'єкта підприємницької діяльності перед бюджетом з податку на прибуток обліковуються на субрахунок 641

«Розрахунки за податками», а витрати з податку на прибуток — на рахунок 98 «Податки на прибуток».

У табл. 4.12 наведено характеристику рахунків бухгалтерського обліку, що застосовуються для обліку розрахунків з бюджетом з податку на прибуток. Рахунок 17 «Відстрочені податкові активи» застосовується у випадках, якщо тимчасові різниці від'ємні (негативні), тобто більшою є сума податку на прибуток, що розрахована за податковим законодавством. Рахунок 54 «Відстрочені податкові зобов'язання» застосовується у випадках, якщо тимчасові різниці позитивні, тобто більшою є сума податку на прибуток, що розрахована за правилами фінансового обліку.

Аналітичний облік відстрочених податкових активів та зобов'язань ведеться за видами активів або зобов'язань, між оцінками яких для відображення в балансі та з метою оподаткування виникла різниця.

Мною пропонується загальний підхід до відображення в обліку сум податку на прибуток у системі рахунків бухгалтерського обліку, як наведено в табл. 4.13.

Оскільки є три варіанти порівняння цих сум, у таблиці 4.13 запропоновано саме такі три варіанти відображення:

- розраховані суми рівні між собою, варіант 1;
- зобов'язання за податком на прибуток, розраховані за податковим законодавством, більші ніж сума податку на прибуток, що розрахована за правилами фінансового обліку, варіант 2;
- сума податку на прибуток, розрахована за правилами фінансового обліку більша ніж зобов'язання за податком на прибуток, що розраховані за податковим законодавством, варіант 3.

У таблиці наведено відображення на рахунках бухгалтерського обліку сум податку на прибуток, розрахованих як за правилами фінансового обліку та податкового обліку, так і різниць, що виникають при цьому.

Крім податку на прибуток підприємства — юридичні особи можуть виступати платниками інших прямих податків і зборів, а також ресурсних платежів, у випадку якщо в результаті їхньої діяльності виникає об'єкт оподаткування. Найбільш розповсюдженими податками і зборами є: податок на землю; податок з власників транспортних засобів; збір за спеціальне використання водних ресурсів; збір за забруднення навколишнього середовища; державне мито; внески до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування. Інформацію про інші прямі податки та платежі (платники, об'єкт оподаткування та ставка) подано у додатку К.

**ХАРАКТЕРИСТИКА РАХУНКІВ З ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ
З БЮДЖЕТОМ ЗА ПОДАТКОМ НА ПРИБУТОК**

Шифр та найменування	Характеристика рахунка					Розміщення у балансі
	За змістом	Призначенням	Обороти	Сальдо		
17 «Відстрочені податкові активи»	Балансовий, активний, призначений для обліку господарських осіб	Для узагальнення інформації про наявні суми відстрочених податкових активів платника	Дебет — збільшення активів Кредит — зменшення шляхом взаємозаліку з відстроченими податковими зобов'язаннями	Дебетове		I розділ Активу
54 «Відстрочені податкові зобов'язання»	Балансовий, пасивний, призначений для обліку капіталу	Для узагальнення інформації про наявність відстрочених податкових зобов'язань	Дебет — збільшення зобов'язань Кредит — зменшення шляхом взаємозаліку з відстроченими податковими активами	Кредитове		III розділ Пасиву
64 «Розрахунки за податками й платежами»	Балансовий, пасивний, призначений для обліку капіталу	Для узагальнення інформації про стан розрахунків із бюджетом за податками й платежами	Дебет — належні до відшкодування з бюджету суми податків, їх сплата, списання тощо Кредит — нараховані до сплати зобов'язання за податками	Кредитове		IV розділ Пасиву

Таблиця 4.14

ЗАГАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВІДОБРАЖЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ПОДАТКОМ З ПРИБУТКУ В СИСТЕМІ РАХУНКІВ

	Співвідношення розрахованих сум	Наявність відстрочених податкових активів та зобов'язань	Дебет	Кредит	Сума
1	Зоб. ПП = = Витр. ПП		98 «Податки на при- буток»	641 «Розрахунки за податками»	Зоб. ПП
2	Зоб. ПП > > Витр. ПП	Ск ВПЗ — відсутнє	98 «Податки на при- буток»	641 «Розрахунки за податками»	Витр. ПП
			17 «Відстрочені подат- кові активи»	641 «Розрахунки за податками»	Зоб. ПП – Витр. ПП
		Ск ВПЗ ≥ (Зоб. ПП – – Витр. ПП)	98 «Податки на при- буток»	641 «Розрахунки за податками»	Витр. ПП
			54 «Відстрочені подат- кові зобов'язання»	641 «Розрахунки за податками»	Зоб. ПП – Витр. ПП
		Ск ВПЗ < (Зоб. ПП – – Витр. ПП)	98 «Податки на при- буток»	641 «Розрахунки за податками»	Витр. ПП
			54 «Відстрочені подат- кові зобов'язання»	641 «Розрахунки за податками»	Ск ВПЗ
			17 «Відстрочені подат- кові активи»	641 «Розрахунки за податками»	Зоб. ПП – Витр. ПП – Ск ВПЗ

3	Витр. ПП > Зоб. ПП	Сд ВПА — відсутнє	98 «Податки на при- буток»	641 «Розрахунки за податками»	Зоб. ПП
			98 «Податки на при- буток»	54 «Відстрочені подат- кові зобов'язання»	Витр. ПП — Зоб. ПП
			98 «Податки на при- буток»	641 «Розрахунки за по- датками»	Зоб. ПП
			98 «Податки на при- буток»	17 «Відстрочені подат- кові активи»	Витр. ПП — Зоб. ПП
		Сд ВПА < (Витр. ПП — Зоб. ПП)	98 «Податки на при- буток»	641 «Розрахунки за податками»	Зоб. ПП
			98 «Податки на при- буток»	17 «Відстрочені подат- кові активи»	Сд ВПА
			98 «Податки на при- буток»	54 «Відстрочені подат- кові зобов'язання»	Витр. ПП — Зоб. ПП — Сд ВПА

де Зоб. ПП — зобов'язання за податком на прибуток, розраховані за податковим законодавством;
Витр. ПП — сума податку на прибуток, розрахована за правилами фінансового обліку (витрати за подат-
ком на прибуток);
Ск ВПЗ — сальдо рахунка 54 «Відстрочені податкові зобов'язання»;
Сд ВПА — сальдо рахунка 17 «Відстрочені податкові активи».

Синтетичний облік інших прямих податків та платежів здійснюється на рахунках 641 «Розрахунки за податками» та 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами». Аналітичний облік здійснюється за їх видами.

Облік податку з доходів фізичних осіб. Цей податок стягується відповідно до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 р. № 889-IV [191].

Об'єктом оподаткування є: загальний місячний оподатковуваний дохід; чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального річного оподаткованого доходу на суму податкового кредиту такого звітного року.

До складу місячного оподаткованого доходу належать: заробітна плата; інші виплати та винагороди; авторська винагорода; дохід від надання майна в оренду; дохід, отриманий платником від його роботодавця як додаткове благо; дохід у вигляді вартості успадкованого майна; суми зайво використаних коштів, отриманих на відрядження чи під звіт і не повернутих в установлені терміни.

При визначенні податку використовуються поняття податкової соціальної пільги та податкового кредиту.

Податкова соціальна пільга застосовується до нарахованого місячного доходу у вигляді зарплати виключно за одним місцем роботи. Право платника на єдину соціальну пільгу реалізують податкові агенти — роботодавці на підставі заяви платника і документів, що підтверджують право на отримання пільги.

Податковий кредит — це сума витрат, понесених платником податку-резидентом у зв'язку з придбанням товарів, робіт, послуг у резидентів протягом звітного періоду, на суму яких дозволяється зменшення суми його загального річного оподаткованого доходу, отриманого таким платником за підсумками звітного року.

Базою для нарахування податку з доходів фізичних осіб є нарахована сума зарплати, зменшена на суму внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що утримуються з доходів працівника.

Бухгалтерський запис з утримання податку з доходів фізичних осіб має такий вигляд:

<i>Дебет рахунка</i>	661 «Розрахунки за заробітною платою»
<i>Кредит рахунка</i>	641 «Розрахунки за податками», субрахунок «Податок з доходів фізичних осіб».

Стосовно методики обліку непрямих податків.

Як зазначалося вище, основним із непрямих податків є податок на додану вартість. Для обліку цього податку в системі рахун-

ків призначено субрахунки рахунка 64 «Розрахунки за податками і платежами», які було наведено в табл. 4.8, а саме: 641 — для обліку безпосередньо зобов'язань перед бюджетом за податком на додану вартість, 643 — для обліку податкового зобов'язання, та 644 — для обліку податкового кредиту.

Податкове зобов'язання — це загальна сума податку, отримана (нарахована) платником податків у звітному (податковому) періоді.

Податковий кредит — сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання звітного року.

Незважаючи на назви субрахунків 643 «Податкові зобов'язання» і 644 «Податковий кредит», відображені на них суми в податковій декларації з ПДВ не зазначають. На субрахунку 643 обліковують суми ПДВ у разі оплати (авансу) постачальникам (підрядникам) під майбутню поставку ТМЦ, виконання робіт (послуг). А на субрахунку 644 — у випадку надходження від покупців за попередньою оплатою (авансу) за продукцію, товари, послуги. Це зумовлено тим, що за попередньої оплати активи ще не реалізовані і тому на рахунки класу 7 «Доходи і результати діяльності» податкові зобов'язання віднести не можна.

Якщо б першою подією було відвантаження продукції, товарів, виконання робіт, надання послуг, то податкове зобов'язання можна було б відразу відобразити за дебетом субрахунків 701 (702, 703) і кредитом субрахунка 641 «Розрахунки за податками».

У разі отримання попередньої оплати за продукцію, товари, роботи чи послуги відразу відображають податкове зобов'язання за дебетом 643 у кореспонденції із субрахунком 641, а переносять цю суму на дебет 701 (702, 703) і списують за кредитом 643 вже при відвантаженні продукції (товарів) чи підписанні акта виконаних робіт (надання послуг).

Субрахунок 643 є транзитним. Сума ПДВ тут відображується тимчасово, причому за дебетом доти, доки не будуть проведені взаєморозрахунки з покупцями або замовниками (відвантажена продукція, товари, виконані роботи або надані послуги).

У разі придбання продукції, товарів, робіт чи послуг після оплати постачальнику відразу відображують податкове зобов'язання за дебетом 643 у кореспонденції із субрахунком 641.

За попередньої оплати постачальникам (підрядникам) за продукцію (товари), роботи (послуги), які надійдуть на підприємство пізніше, спочатку відображують суму податкового кредиту за дебетом субрахунка 641 і кредитом 644, а вже при отриманні раніше оплачених активів субрахунок 644 закривають у кореспонденції з кредитом рахунка 63.

Субрахунок 644, так само як і 643, також є транзитним. Суму ПДВ тут також відображують тимчасово, але вже за кредитом доти, доки не будуть проведені взаєморозрахунки з постачальниками або підрядниками (придбана продукція, товари, роботи або послуги).

Порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку сум ПДВ регламентовано Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією з його застосування, затверджено наказом Міністерства фінансів України № 818 від 24. 12. 2004 р. [84]. При цьому бухгалтер обов'язково повинен врахувати подію платежу, щоб правильно відобразити суму ПДВ за поточний період.

У практичній діяльності платежі здійснюються таким чином:

1) відбувається надходження продукції, приймання робіт і послуг, виконаних постачальниками і підрядниками, а після цього проводиться їх оплата;

2) здійснюється перерахування грошей у порядку передоплати постачальникам і підрядникам, а після цього — отримання продукції, робіт і послуг.

Відображення у бухгалтерському обліку сум ПДВ наведено в додатку Л [260].

У всіх випадках відвантаження товарів (виконання робіт, надання послуг), включаючи продаж за готівку, за бартерним обміном, в обов'язковому порядку складаються рахунки-фактури, накладні, акти, реєстри тощо, в яких сума ПДВ зазначається окремим рядком і обов'язково вказуються: дата складання, найменування й адреси постачальника та покупця. Кількість, ціна і сума ПДВ повинні вказуватися за кожною позицією окремо.

У журналах, відомостях та інших регістрах бухгалтерського обліку із заготівлі матеріалів і реалізації продукції (робіт, послуг) сума податку має заноситися в окрему графу на підставі розрахункових документів.

Торговельні, заготівельні, постачальницько-збутові, посередницькі та інші підприємства, які надають торговельно-посередницькі послуги з доставки товарів (робіт, послуг), у відвантажувальних (розрахункових) документах вказують окремим рядком суму ПДВ, обчислену як за одержаними ними валовими доходами, так і за товари (роботи, послуги), що ними реалізуються.

Основним первинним документом з обліку ПДВ є податкова накладна. Податкова накладна з ПДВ є первинним звітним податковим документом і одночасно розрахунковим документом, що підтверджує виникнення податкового зобов'язання у платника податку у зв'язку з продажем товарів (робіт, послуг) та права на

податковий кредит у покупця у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг).

Податкова накладна складається у момент виникнення податкових зобов'язань продавця у двох примірниках. Оригінал податкової накладної надається покупцеві, копія залишається у продавця товарів (робіт, послуг).

Після закінчення звітного періоду дані обліку сум ПДВ узагальнюються у декларації, затвердженій наказом ДПАУ від 30.05.1997 р. № 166. Заповнюють декларацію для сум податкових зобов'язань на підставі підсумкових даних Книги обліку продажу товарів (робіт, послуг), а для сум податкового кредиту — Книги обліку придбання товарів (робіт, послуг).

Ведення податкового обліку сум ПДВ платники здійснюють згідно із Законом України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 р. № 168/97-ВР, Указом Президента України «Про деякі зміни в оподаткуванні» № 857/98 від 07.08.1998 р.

Якщо платник податку змінює (коригує) суми податкових зобов'язань або суми податкового кредиту з ПДВ, то на суму коригувань заповнюється додаток до декларації і подається в податкові органи.

Інші непрямі податки, акцизний збір та мито обліковуються на субрахунках 641 та 642 відповідно. Типові бухгалтерські проведення з обліку акцизного збору та мита подано в додатку М. Нарахування мита, податку на додану вартість і акцизного збору здійснюється одночасно і оформляється на бланку квитанції форми МД-1.

Крім податків суспільний капітал підприємства формується за рахунок загальнодержавних зборів на соціальне страхування. Розглянемо деякі особливості цієї форми суспільного капіталу.

4.4. Методика обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу у формі місцевих податків і зборів

4.4.1. Загальні питання

У попередньому підрозділі були розглянуті загальні питання побудови обліку податків і зборів. Було визначено їх економіко-правову сутність, характер, поділ на загальнодержавні та місцеві (табл. 4.6 та 4.7), класифікаційні ознаки поділу на пря-

мі та непрямі та загальна побудова бухгалтерського обліку податків і зборів у системі рахунків (п. 4.3.2).

Місцеві податки встановлюються місцевими органами влади та управління. Є декілька варіантів встановлення місцевих податків.

1. Місцеві податки та збори встановлюються у вигляді надбавок до загальнодержавних податків. Рівень надбавки визначають місцеві органи відповідно до встановлених обмежень.

2. Загальний перелік можливих місцевих податків та зборів встановлюється вищими органами влади. Вибір податків та зборів, що діють на певній території, здійснюється місцевими органами.

3. Місцеві податки та збори встановлюються і впроваджуються на розсуд місцевих органів влади без будь-яких обмежень з боку центральної влади.

За способом стягнення розрізняють два види податків — розкладні й окладні.

Розкладні податки спочатку встановлюються в загальній сумі відповідно до потреб держави в доходах, потім цю суму розкладають на окремі частини за територіальними одиницями, а на низовому рівні — між платниками. Це історично перша форма стягнення податків.

Окладні податки передбачають установавання спочатку ставок, а потім і розміру податку для кожного платника окремо. Загальна величина податку формується як сума платежів окремих платників.

На побудову обліку окремих видів місцевих податків та зборів перш за все впливають об'єкти, платники, ставки, граничний розмір, джерело та особливості стягнення. У додатку П наведено відповідні дані.

Розглянемо особливості методики та організації бухгалтерського обліку місцевих податків і зборів.

4.4.2. Загальна побудова обліку місцевих податків і зборів у системі рахунків

Побудова аналітичного обліку. Аналітичний облік місцевих зборів і податків будують за суб'єктами (кому потрібно сплатити), за об'єктами (який збір, податок) та за строками (терміном) сплати.

На кожний вид податку та збору і строк сплати відкривається окремий аналітичний рахунок.

Побудова синтетичного обліку. Планом рахунків бухгалтерського обліку для обліку податків, зборів і обов'язкових платежів передбачено рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами», характеристику субрахунків якого було наведено в табл. 4.9.

Під час розроблення робочого плану рахунків необхідно передбачити субрахунки 2-го нижчих порядків, що забезпечить відокремлений облік місцевих зборів і податків залежно від того, які з податків та зборів має сплачувати підприємство.

Записи у бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з нарахуванням місцевих податків та зборів та їх погашенням, відображають на підставі розрахунків бухгалтерії, звітів тощо (табл. 4.14.).

Таблиця 4.14

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ
З НАРАХУВАННЯ ТА СПЛАТИ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг	93 «Витрати на збут»	642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»
2	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано Збір за право використання місцевої символіки	23 «Виробництво»	642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»
3	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано Комунальний податок	Рахунки обліку витрат	642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»
4	Виписка банку	Перераховано (сплачено) місцеві податки та збори	642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»	31 «Рахунки в банках»

Як свідчать дані табл. 4.14 облік наявності та руху суспільного капіталу у формі місцевих податків і зборів у бухгалтерському обліку відбувається аналогічно суспільному капіталу у формі загальнодержавних податків та зборів.

Окрім розглянутих форм є також суспільний капітал у формі загальнодержавних зборів на соціальне забезпечення. Розглянемо деякі особливості цієї форми суспільного капіталу.

4.5. Особливості обліку формування, наявності та руху суспільного капіталу у формі загальнодержавних зборів на соціальне страхування та обов'язкових платежів

4.5.1. Загальні питання

За економічним змістом загальнодержавні збори на соціальне страхування та обов'язкові платежі — це також форма фінансових відносин між державою та членами суспільства, аналогічно податкам. Економічна природа загальнодержавних зборів на соціальне страхування та обов'язкових платежів дуже близька до податків. Проте на відміну від податків, які є головним державним інструментом у здійсненні економічної та соціальної політики без цільового призначення, загальнодержавні збори на соціальне страхування та обов'язкові платежі мають цільове призначення.

Найбільшу частку в цій групі суспільного капіталу займають різні види соціального страхування.

Соціальне страхування є самостійною галуззю страхування і являє собою сукупність відносин з приводу формування та використання коштів колективних страхових фондів, призначених для виплати відшкодувань у разі постійної чи тимчасової втрати працездатності або місця роботи. Фонди утворюються за рахунок трьох джерел: страхових внесків застрахованих, страхових внесків підприємців і субсидій держави [49, с. 24].

Страхувальниками виступають підприємства й організації, громадяни, держава. Застрахованими є працівники підприємств і організацій, а в деяких випадках — і непрацюючі громадяни. Систему соціального страхування України складають цільові фонди. При цьому між ними чітко розподілені сфери діяльності.

У системі державного соціального страхування страхувальником виступає держава, яка бере на себе зобов'язання зі створення колективних страхових фондів і виплати страхових відшкодувань. Крім держави на ринку страхових послуг можуть функціонувати також недержавні компанії соціального страхування, що доповнюють і розширюють спектр страхових послуг.

Сьогодні в Україні існують такі основні види соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

- страхування на випадок безробіття;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Правові, організаційні та фінансові основи загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються відповідними законодавчими актами [185, 186, 187, 188]. Цими Законами визначається порядок справляння та використання коштів кожного з фондів.

Обов'язкові збори в усі фонди системи соціального страхування України є навантаженням на фонд оплати праці підприємств і організацій. А це, у свою чергу, призводить до підвищення собівартості продукції, і, як наслідок, підвищення ціни на товари і послуги, що збільшує тиск на всі прошарки населення, у тому числі й на малозабезпечені. Така ситуація знижує соціальний ефект діяльності цих фондів і призводить до переходу платників податків у «тіньовий» сектор економіки.

4.5.2. Загальна побудова обліку зборів на соціальне страхування в системі рахунків

Загальне схематичне відображення зборів на соціальне страхування як інструменту перерозподілу доходу підприємства в економіко-правовій балансовій системі господарства та загальна схема організації розрахунків за ними аналогічні наведеному на рис. 4.7 та рис. 4.9.

У складі внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування треба враховувати всі види внесків, які нині є загальнообов'язковими та справляються за рахунок доходу найманої особи. Перелік таких внесків, їх ставки та нормативну базу, за якою вони нараховуються, наведено в додатку Н.

Подальша деталізація бухгалтерського обліку зборів на соціальне страхування в системі рахунків така.

Побудова аналітичного обліку. Аналітичний облік зборів на соціальне страхування будують за об'єктами тобто за кожним окремим видом збору, ставкою, за страхувальниками та окремими договорами страхування.

Розрахунок суми конкретного збору на соціальне страхування проводиться згідно з відповідним законодавчим актом.

Побудова синтетичного обліку. Для узагальнення інформації про зобов'язання за зборами на соціальне страхування Планом рахунків передбачено рахунок: 65 «Розрахунки за страхуванням».

Характеристику субрахунків до цього рахунка наведено в табл. 4.15.

Слід зауважити, що Планом рахунків не передбачено окремий субрахунок для відображення розрахунків із Фондом соціального страхування від нещасного випадку.

Таблиця 4.15

**ПЕРЕЛІК СУБРАХУНКІВ РАХУНКА 65
«РОЗРАХУНКИ ЗА СТРАХУВАННЯМ»**

№ рах.	Назва субрахунка	Призначення субрахунків
651	За пенсійним забезпеченням	Для обліку наявності та руху розрахунків з Пенсійним фондом України за збором на обов'язкове державне пенсійне страхування
652	За соціальним страхуванням	Для обліку наявності та руху розрахунків з Фондом соціального страхування України за збором на обов'язкове соціальне страхування
653	За страхуванням на випадок безробіття	Для обліку наявності та руху розрахунків з Державним бюджетом України за збором на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття
654	За індивідуальним страхуванням	Для обліку наявності та руху розрахунків зі страховими організаціями за індивідуальним страхуванням персоналу підприємства, за їх письмовими дорученнями, у разі добровільного страхування, з нарахованої їм заробітної плати страхових внесків за договорами та за обов'язковим страхуванням, що встановлюється законодавством
655	За страхуванням майна	Для обліку наявності та руху розрахунків за страхуванням майна підприємства та майна працівників підприємства. Такі страхові платежі підлягають перерахуванню страховим організаціям

У зв'язку з цим, підприємства для обліку сум страхових внесків до цього Фонду соціального страхування від нещасного випадку мають право самостійно відкрити окремий субрахунок до рахунка 65 «Розрахунки за страхуванням», наприклад субрахунок 656 «За страхуванням від нещасного випадку».

Записи у бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з нарахуванням зборів на соціальне страхування та їх погашенням, ві-

дображують на підставі розрахунків бухгалтерії, звітів тощо (табл. 4.16).

Таблиця 4.16

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ
З НАРАХУВАННЯ ТА СПЛАТИ ЗБОРІВ НА СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ**

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
1	Розрахунково-платіжна відомість	Нараховано працівникам допомогу з тимчасової непрацездатності за рахунок фонду соціального страхування	652 «За соціальним страхуванням»	661 «Розрахунки за заробітною платою»
2	Розрахунково-платіжна відомість	Утримано із заробітної плати працівників суму збору до Пенсійного фонду	661 «Розрахунки за заробітною платою»	651 «За пенсійним забезпеченням»
3	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховано суму збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття	Рахунки обліку витрат	653 «За страхуванням на випадок безробіття»
4	Виписка банку	Перераховано (сплачено) внески до відповідних фондів	65 «Розрахунки за страхуванням» відповідний субрахунок	31 «Рахунки в банках»

Таким чином, можна констатувати, що облік розрахунків з бюджетом за податками, зборами та обов'язковими платежами є дуже складною ділянкою облікової роботи, виконання якої потребує не тільки правильного виконання облікових процедур, а й досконалого знання податкового законодавства та порядку визначення об'єкта оподаткування за податками, зборами та платежами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автоматизация бухгалтерского обліку у споживчій кооперації: Підручник для кооп. вищ. навч. закладів / Ю. Верига, О. Гусакова, І. Ополонський, Л. Руденко. — К.: Основи, 1966. — 288 с.
2. *Адамс Р.* Основы аудита: Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. — 480 с.
3. *Алутко С. М.* Михайло Туган-Барановський — український економіст світової слави. — Львів: Каменяр, 1993. — 192 с.
4. Анализ и обоснование хозяйственных решений / Б. И. Майданчик, М. Г. Карпулин, Я. Г. Любинецкий и др. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 136 с.
5. *Андреев В. Д.* Практический аудит: Справочное пособие. — М.: Экономика, 1994. — 366 с.
6. *Андрущенко В. Л.* Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів. — Л., 2000. — 304 с.
7. *Антони Роберт Н.* Основы бухгалтерского учета / Пер. с англ. Б. Херсонский, М. Шнейдерман. — М.: СП «Триада НТТ», 1992. — 318 с.
8. *Аксененко А. Ф.* Себестоимость в системе управления отраслью (Учет и анализ) — М.: Экономика, 1984. — 168 с.
9. *Асеева С. В.* Учёт затрат и трансфертные цены // Бухгалтерский учёт. — 1991. — № 4. — С. 29—33.
10. Аудит: Практическое пособие / А. Кузьминский, Н. Кужельный, Е. Петрик, В. Савченко и др.; под ред. А. Кузьминского. — К.: Учетинформ, 1996. — 283 с.
11. *Бабич В. В., Свидерский Е. И.* Бухгалтерский учет на предприятиях малого бизнеса в Украине: 3-е изд., испр. и доп. — К.: ОНПІ ЛИБРА, 1993. — 152 с.
12. *Бартенев С. А.* Экономические теории и школы (история и современность): Курс лекций. — М., 1996. — 131 с.
13. *Безруких П. С.* Организация бухгалтерского учёта на предприятии. — М.: Финансы, 1966. — 206 с.
14. *Белобжецкий В. Г.* Финансово-хозяйственный контроль и новый хозяйственный механизм. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 196 с.

15. Белоусов М. С., Титов Б. А. Бухгалтерский учёт в пищевой промышленности. — М.: Пищевая промышленность, 1971. — 384 с.

16. Бенько М. М., Сопко В. В. Економічна природа прибутку / Наукові записки: Зб. наукових праць кафедри економічного аналізу. — Випуск 10. — Тернопіль: Економічна думка — 2001. — С. 137—139.

17. Бикова Т. М., Сопко В. В., Коновалова О. В. Проблеми трансляції фінансової звітності комерційних банків // Вчені записки ун-т економіки та права «КРОК» / Відп. ред. І. Ф. Радіонова. — К., 1997 — Вип. 13. — 2005.

18. Білуха М. Т. Курс аудиту. — К.: Вища школа, 1998. — 574 с.

19. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. — К., 2000. — 692 с.

20. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. — К.: МП «ИТЕМ» ЛТД, 1995. — 448 с.

21. Бланк И. А. Управление активами и капиталом предприятия. — К.: Ника-Центр; Эльга, 2003. — 448 с. — («Энциклопедия финансового менеджера». — Вып. 2).

22. Бланк И. А. Управление прибылью. — К.: Ника-Центр, 1998. — 544 с.

23. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: Пер. с англ. 4-е изд. — М.: Дело ЛТД. — 1994. — 720 с.

24. Бородин А. С. Учёт производственных затрат в промышленности. — М.: Финансы, 1973. — 112 с.

25. Бородин А. С. Учёт издержек производства в системе хозяйственного расчета. — К.: Вища школа, 1975. — 232 с.

26. Бородин А. План рахунків і національна система обліку // Бухгалтерський облік і аудит. — 1994. — № 5. — С. 7—8.

27. Бородин А. С. «Шоковая терапия» для бухгалтерского учёта // Світ бухгалтерського обліку. — 1997. — № 1. — С. 44.

28. Борошно та хлібобулочні вироби. Нормативні документи: Довідник: У 2 т. / В. Л. Иванов (заг. ред.), В. С. Тимошенко (упоряд.) — Б.м.: Леонорм, 2000. — Т. 1. — 258 с.

29. Борошно та хлібобулочні вироби. Нормативні документи: Довідник: У 2 т. / В. Л. Иванов (заг. ред.), В. С. Тимошенко (упоряд.) — Б.м.: Леонорм, 2000. — Т. 2. — 273 с.

30. Бортников А. П. Нормативный учёт затрат на производство. — М.: Финансы и статистика, 1982. — 64 с.

31. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит». — Вид. 2-е, доп. і перероб. — Житомир: ЖІТІ, 2000. — 640 с.

32. Бунимович В. Калькулирование себестоимости промышленной продукции. — М.: Финансы и статистика, — 1967. — 215 с.

33. Бухгалтерский учет на промышленном предприятии: Учеб. пособие / Под ред. А. П. Кононова. — М.: Финансы, 1972. — 272 с.

34. Бухгалтерский учёт: Учебник / П. С. Безруких, В. Б. Ивашкевич, А. Н. Кашаев и др. / Под ред. П.С. Безруких. — М.: Финансы и статистика, 1982. — 456 с.

35. Бухгалтерский анализ: Пер. с англ. — К.: Торгово-издательское бюро ВНУ, 1993. — 428 с.

36. Бухгалтерський облік у промисловості та інших галузях народного господарства: Навч. посібник / В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко, П. А. Ільєнко — К.: Вища школа, 1992. — 362 с.

37. Бухгалтерський облік: Практ. посібник, нормативне забезпечення / Уклад. З. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, Р. О. Мельник. — К.: ІЗМН МОУ, 1996. — 414 с.

38. Бухгалтерский учет и отчетность. Практический переход на международные стандарты. — К.: Экоукрприватизация, 1992. — 62 с.

39. Бухгалтерський управлінський облік: Навч. посібник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / Ф. Ф. Бутинець, Л. В. Чижевська, Н. В. Герасимчук. — Житомир: ЖІТІ, 2000. — 448 с.

40. Бухгалтерський фінансовий облік. Конспект лекцій: Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. — Житомир: ЖПЧ, 2001. — 288 с.

41. *Быкадоров Н. А.* Нормативный метод учёта и калькулирования продукции. — М.: Финансы, 1974. — 152 с.

42. *Валуев Б. И.* Проблемы развития учета в промышленности. — М.: Финансы и статистика, 1984. — 215 с.

43. *Валуев Б. И.* Проблемы управленческой ориентации бухгалтерского учёта // Світ бухгалтерського обліку. — 1998. — № 1. — С. 2—10.

44. *Василик О. Д.* Податкова система України: Навч. посіб. — К.: ВАТ «Поліграфкнига». — 2004. — 478 с.

45. *Васильев Д. Г.* и др. Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве с основами учета в других отраслях народного хозяйства. — М.: Колос, 1970. — 230 с.

46. *Вахрушина М. А.* Бухгалтерский управленческий учёт: Учеб. пособие ВЗФЭИ. — М.: ЗАО «Финстатинформ», 2000. — 359 с.

47. *Велш Глен А., Шорт Деніел Г.* Основи фінансового обліку: Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. — К.: Основи, 1997. — 943 с.

48. *Верига Ю.* Яким бути новому Закону про бухгалтерський облік і план рахунків // Бухгалтерський облік і аудит. — 1994. — № 6. — С. 4—5.

49. *Вовченко Т.* Страхування працівників: нараховуємо внески до ПФ // Дебет-Кредит. — 2005. — № 30.

50. *Волаудский Е. Н., Бескалов Э. Г., Филановская И. Н.* Моделирование и автоматизация бухгалтерского учёта — К.: Наукова думка, 1987. — 220 с.

51. *Вуд Ф.* Бухгалтерский учет для предпринимателей. — 5-е изд. — М.: Аскери, 1994. — 355 с.

52. *Галенко О. М., Оністрат А. А.* Оцінка застосування податкових стимулів // Економіка: проблеми теорії та практики. — — Збірник наукових праць. Вип. 12. — Дніпропетровськ, 2004. — Т. II.

53. *Гоголев А. К.* ФИФО и ЛИФО — методы оценки материальных запасов // Бухгалтерский учет. — 1995. — № 8. — С. 26—28.

54. *Голов С.* Бухгалтерський облік: від рахівництва до інтегрованої інформаційної системи // Бухгалтерський облік і аудит. — 1998. — № 5. — С. 9—17.

55. *Голов С. Ф., Єфіменко В. І.* Фінансовий та управлінський облік. — К.: ТОВ «Автоінтерсервіс», 1996. — 544 с.

56. *Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кравченко І. Ю., Ямборко Г. А.* Фінансовий облік: Підручник. — К.: Лібра, 2005. — 976 с.

57. *Голов С.* Трансформація звітності українських підприємств згідно з міжнародними стандартами обліку // Бухгалтерський облік і аудит. 1996. — № 2. — С. 17—24; № 3. — С. 6—16.

58. *Грачова Римма.* Енциклопедія бухгалтерського обліку / Бібліотека «Дебет-Кредит». — 2005. — 830 с.

59. *Гуцайлюк З. В.* Учет материальных ресурсов в пищевой промышленности. — К.: Техника, 1983. — 104 с.

60. *Гуцайлюк З. В.* Учёт в управлении предприятиями и объединениями пищевой промышленности — М.: Агропромиздат, 1988. — 133 с.

61. *Гуцайлюк З. В.* Учет и контроль производственных отходов. — М.: Финансы и статистика, 1990. — 79 с.

62. *Данилевский Ю. А.* Повышение роли международных стандартов // Бухгалтерский учет. — 1994. — № 5. — С. 31—34.

63. *Дегтяренко В. Н.* Оценка эффективности инвестиционных проектов. — М.: Экспертное бюро, 1997. — 144 с.

64. Державний класифікатор України. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004. Затверджений наказом Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97 // Дебет-Кредит. — 2004. — № 35. — С. 68—75.

65. Державний класифікатор України. Класифікація форм власності ДК 001:2004. Затверджено наказом Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97 // Дебет-Кредит. — 2004. — № 35. — С. 67—68.

66. *Дмитриев М.* Развитие промышленного учёта в СССР // Бухгалтерский учёт. — 1967. — № 10. — С. 18—22.

67. *Додж Р.* Краткое руководство по стандартам и нормам аудита. — М.: Финансы и статистика; ЮНИТИ, 1992. — 240 с.

68. *Додонов А. А.* Проблемы бухгалтерского учёта в промышленности СССР. — М.: Экономика, 1964. — 327 с.

69. *Друри К.* Введение в управленческий и производственный учёт: Пер. с англ. / Под ред. С. А. Табалиной. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. — 560 с.
70. *Друри К.* Учёт затрат методом стандарт-кост: Пер. с англ. / Под ред. Н. Д. Эриашвили. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. — 224 с.
71. *Ернст & Янг.* Финансы и инвестиции. Английско-русский, русско-английский толковый словарь. Джон Уайли & Санз. — М.: 1995. — 519 с.
72. *Сфіменко В., Зубілевич С.* Міжнародний досвід і удосконалення системи бухгалтерського обліку та звітності в Україні // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 6. — С. 13—15.
73. *Ещенко П. С.* Экономика переходного периода: теоретико-методологические и методические подходы / Переходная экономика: методология, теория, политика. Сборник научных трудов. — Днепропетровск: Наука и образование, 2003. — 668 с.
74. *Жадько В.* Мала українсько-російська енциклопедія з податків. — К., 2003. — 260 с.
75. *Жебрак М. Х.* Курс промышленного учёта. — М.: Госстатиздат, 1960. — 399 с.
76. *Жилкина Л. В.* Учёт и контроль в пищевой промышленности. — К.: Техніка, 1973. — 188 с.
77. *Завгородній В. П., Савченко В. Я.* Бухгалтерський облік, контроль і аудит в умовах ринку. 2-е вид. — К.: Фірма «ДІ-КСІ», 1997. — 832 с.
78. *Зубов В. М.* Как измеряется производительность труда в США. — М.: Финансы и статистика, 1990. — 144 с.
79. *Иванов Н. Н.* Нормативный учёт в промышленности. — М.: Финансы, 1964. — 259 с.
80. *Ивашкевич В. Б.* Организация учета и контроля на промышленных предприятиях ФРГ // Бухгалтерский учет. — 1968. — № 3. — С. 60—63.
81. *Ивашкевич В. Б.* Проблемы учета и калькулирования себестоимости продукции — М.: Финансы, 1974. — 158 с.
82. *Ивашкевич В. Б.* Контроллинг: сущность и значение // Бухгалтерский учет. — 1991. — № 7. — С. 8—12.
83. *Ивашкевич В. Б.* Бухгалтерский учет в условиях совершенствования хозяйственного механизма. — М.: Финансы и статистика, 1982. — 185 с.
84. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій. Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2000. — № 1. — С. 14—64.
85. *Кармайкл Д. Р., Беніс М.* Стандарты и нормы аудита. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. — 527 с.

86. *Карпова Т. П.* Управленческий учёт: Учебник для вузов. — М.: Аудит; ЮНИТИ, 1998. — 350 с.
87. Качалин В.В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами ГААР. — М.: Дело, 1998. — 452 с.
88. *Кім Г., Сопко В. В., Кім С. Г.* Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення: Навч. посіб. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 440 с.
89. *Кипарисов Н. А.* Основы балансоведения. — М., 1928.
90. *Князев В.* Налоги в механизме стимулирования малого предпринимательства // Финансы. — 1997. — № 8.
91. *Козак Г. Я., Герасимович А. М.* Аналіз сучасного бухгалтерського балансу України (на прикладі конкретного підприємства). — К.: Тираж, 1994. — 33 с.
92. Конституція України. — К.: Парламент. вид-во, 1997. — 99 с.
93. *Коронецький І. С.* Українські економісти 19 століття та західна наука. — К.: Либідь, 1993. — 192 с.
94. *Корягін М. В.* Облік витрат і калькулювання собівартості продукції на хлібопекарних підприємствах (на матеріалах підприємств хлібопекарної промисловості споживчої кооперації України): Дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04. — Львів, 1998. — 265 с.
95. *Краева Т. А.* Методология и организация учета в условиях автоматизации. — М.: Финансы и статистика, 1992. — 160 с.
96. *Крисоватий А. І., Десятнюк О. М.* Податкова система: Навч. посібник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2004. — 331 с.
97. *Коуз Р.* Фирма, рынок и право. — М., 1993. — С. 14.
98. *Кузьминский А. Н.* Теория бухгалтерского учета: Учебник. — К.: Вища школа, 1990. — 311 с.
99. *Кузьмінський А., Сопко В., Єфіменко В., Голов С., Бімані Е.* Концепція національного плану рахунків бухгалтерського обліку в Україні // Бухгалтерський облік і аудит. — 1994. — № 1. — С. 4—9.
100. *Кутрэ В.* Основы балансоведения: Пер. с нем. — М.: МАКИЗ, 1925. — 123 с.
101. *Кэмбелл Р. Макконелл, Стэнли Л. Брю.* Экономика. Принципы, проблемы и политика. — Т.1, 2. — М.: Республика, 1992. — 400 с.
102. *Ластовецкий В. Е.* Учёт затрат по факторам производства и центрам ответственности. — М.: Финансы и статистика, 1988. — 165 с.
103. *Левин В. С.* Контроль издержек производства в условиях нормативного учета. — М.: Финансы и статистика, 1990 — 158 с.
104. *Леонтьев В.* Межотраслевая экономика. — М.: Экономика, 1997.
105. *Леотэ Е., Гильбо А.* Общие руководствующие основы счетоводства / Пер. с франц. — М.: МАКИЗ, 1924. — 115 с.
106. *Линник В. Г.* Учёт и контроль производственной деятельности при различных формах хозяйствования (на материалах сельскохозяйственных формирований Украинской ССР): Дис. док. екон. наук. — К., 1991. — 153 с.

107. *Лучко М. Р.* Бухгалтерський облік в умовах інфляції: проблеми теорії та практики. — Тернопіль: Інфотер, 1993. — 36 с.
108. *Макарєва В. И.* Учет в условиях рынка: Консультация. — 2-е изд., перераб. — М.: Финансы и статистика, 1993. — 80 с.
109. *Маргулис А. Ш.* Бухгалтерский учёт в отраслях народного хозяйства. 6-е изд., перераб. — М.: Финансы, 1979. — 414 с.
110. *Маркс К., Энгельс Ф.* Сочинения. Т. 25, Ч. 2. — М.: Политиздат, 1968.
111. *Медведчук С.* Фінансово-господарські відносини держава — підприємництво (етапи становлення і перспективи розвитку). — Львів: ІРД НАН України, 2000.
112. Международный бухгалтерский учет ГААР и JAS: Справочник бухгалтера от А до Я. — М.: Дело и Сервис, 1998.
113. *Миддлтон Д.* Бухучет и принятие финансовых решений. — М.: Аудит; ЮНИТИ, 1997. — 408 с.
114. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 1997. Переклад з англ. / За ред. С. Ф. Голова. — К.: ФПБАУ, 1998. — 735 с.
115. *Мацкевичюс И. С.* Калькулирование себестоимости продукции: Исторический аспект. — Вильнюс, 1974. — 432 с.
116. *Мних Є. Г.* Економічний аналіз на промислових підприємствах: Навч. посібник. — К: ІМН, 1996. — 236 с.
117. *Мойсеєнко Т.* Пенсійні внески // Дебет-Кредит. — 2005. — № 24.
118. *Мусіна Л.* Проблеми та перспективи будівельного комплексу України // Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. — 1999. — № 3. — С. 68—75.
119. *Мюллер Г., Гернон Х., Мшек Т.* Учет: международная перспектива / Пер. с англ. — М.: Финансы и статистика, 1993 — 147 с.
120. *Назарбаева И.* Затраты производства и валовые расходы: сравнительная — изучаем // Баланс. — 1997. — № 32. — С. 24—29.
121. *Налоги / Под ред. Д. Г. Черник.* — М.: Финансы и статистика, 1997. — 688 с.
122. *Налоги и налогообложение / Под ред. И. Г. Русаковой.* — М: ЮНИТИ, 2000. — 495 с.
123. Непряме оподаткування у податковій системі України // Фінанси України. — 2003. — № 11. — С. 98—104.
124. *Нидлз Б.* и др. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл: Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. — 2-е изд. — М.: Финансы и статистика, 1993. — 496 с.
125. *Нікбахт Є., Гроппеллі А.* Фінанси: Пер. з англ. Овсієнка В. Ф., Мусієнка В. Я. — К.: Основи, 1993. — 383 с.
126. *Никитин С., Глазова Е., Степанова Н.* Налоги в странах рыночной экономики и в России // МЗ и МО. — 1996. — № 4.
127. *Новиченко П. П.* Учёт и калькулирование себестоимости продукции в важнейших отраслях промышленности. — М.: Экономика, 1970. — 191 с.

128. *Новиченко П. П., Рендухов И. М.* Учёт затрат на производство в промышленности. — М.: Финансы и статистика, 1981. — 144 с.

129. *Новодворский В. Д.* Бухгалтерский учёт в системе управления. — М.: Финансы, 1979. — 72 с.

130. *Новодворский В. Д., Пономарева Л. В., Ефимова О. В.* Бухгалтерская отчетность: составление и анализ / Под ред. В. Д. Новодворского. В 3-х ч. 1.3. — М.: Бухгалтерский учет, 1994. — 80 с. (Библиотека журнала «Бухгалтерский учёт»).

131. *Новодворский В. Д., Харин А. Н.* Балансовое обобщение как метод бухгалтерского учета // Бухгалтерский учёт. — 1995. — № 3. — С. 19—25.

132. *Новодворский В. Д., Хорин А. Н., Слабинский В. Т.* Бухгалтерская отчетность: какой ей быть? // Бухгалтерский учет. — 1993. — № 5. — С. 14—20.

133. Нормативный метод планирования и учета в пищевой промышленности / В. В. Сопко, А. М. Герасимович, М. С. Игнатенко — К.: Урожай, 1990. — 160 с.

134. Облік, контроль та аналіз в умовах ринкових відносин: Навч. посібник для екон. вузів / Я. В. Мех, Н. В. Сумкіна, В. А. Дерій — К.: НИК ВО, 1992. — 122 с.

135. Общественная теория налогов и налогообложения / Р. Г. Со-моев. — М.: Приор, 2000. — 176 с.

136. Общий финансовый план: рекомендации национального совета по финансам, Франция, Париж / Пер. с франц. — М.: Всесоюзный центр переводчиков, 1992. — 37 с.

137. *Озеран В. О., Корягін В. М.* Питання організації та обліку пере-оцінки товарно-матеріальних цінностей на промислових підприємствах // Бухгалтерський облік і аудит. — 1997. — № 1. — С. 10—12.

138. *Озеран В. О., Корягін М. В.* Порядок калькулювання собівар-тості продукції на хлібопекарних підприємствах // Матеріали конферен-ції професорсько-викладацького складу і аспірантів академії за під-сумками науково-дослідної роботи у 1996 році. — Львів, 1997. — С. 222—223.

139. *Ойкен В.* Основные принципы экономической политики: Пер. с нем. / Общ. ред. Л. И. Цедилина и К. Херрман-Пилата. — М.: Прогресс, 1995. — 496 с.

140. *Онiстрат А. А.* Облік відстрочених податкових зобов'язань // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. — Вип. 183. — Дніпропетровськ, 2003. — Т. II.

141. *Онiстрат А. А.* Податкові пільги як складова частина облікової інформації // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. — Вип. 186. — Дніпропетровськ, 2003. — Т. III.

142. Організація обліку і контролю на міжгосподарських підприєм-ствах і в об'єднаннях / А. М. Герасимович, Г. Г. Кірейцев, В. Г. Линник, П. Є. Горбатенко. — К.: Урожай, 1984. — 216 с.

143. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: Підручник / А. М. Кузьмінський, В. В. Сопко, В. П. Завгородній; За ред. А. М. Кузьмінського. — К.: Вища школа, 1993. — 223 с.

144. *Осипов В. И.* Информационная структура учёта затрат. — Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 1991. — 92 с.

145. *Остатюк М., Десятнюк О.* Щодо питання первинного обліку основних засобів // Бухгалтерський облік і аудит. — 1997. — № 4. — С. 3—4.

146. *Палий В. Ф.* Бухгалтерский учет в системе экономической информации. — М.: Финансы, 1975. — 160 с.

147. *Палий В. Ф.* Концепция развития бухгалтерского учета // Бухгалтерский учет. — 1993. — № 5. — С. 3—14.

148. *Палий В. Ф.* Основы калькулирования. — М.: Финансы и статистика, 1987. — 288 с.

149. *Палий В. Ф.* Учёт и внутренний хозрасчёт. — М.: Финансы, 1977. — 63 с.

150. *Панасюк В. М., Ковальчук Є. К., Бобрівець С. В.* / Податковий облік: Навч. посібник — Тернопіль: Карт-бланш 2002р. — 543 с.

151. *Парнюк В.* Про практику калькулювання собівартості продукції та протизатратний механізм // Економіка України. — 1997. — № 3. — С. 28—32.

152. *Пархоменко В.* Собівартість і фінансові результати у податковому законодавстві // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 5. — С. 2—6.

153. *Патров В. В., Ковалев В. В.* Как читать баланс. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 128 с.

154. *Пачоли Л.* Трактат о счетах и записях / Под ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 1994 — 320 с.

155. *Пebro М.* Международные экономические, валютные и финансовые отношения: Пер. с фр. — М.: Прогресс, 1994. — 465 с.

156. *Пересада А. А.* Інвестиційний процес в Україні. — К.: Лібра, 1998. — 392 с.

157. *Плешонкова Л.* Учёт производственных запасов предприятия // Бухгалтерський облік і аудит. — 1997. — № 6. — С. 31—41.

158. Податкові системи зарубіжних країн / За заг. ред. М. Я. Азарова. — К.: Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2004. — 240 с.

159. *Поклад И. И.* Учёт, калькулирование и анализ себестоимости продукции. — М.: Финансы, 1966. — 255 с.

160. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87 // Бухгалтерський облік і аудит. — 1999. — № 6. — С. 14—16.

161. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 червня 1999 р.

№ 396/3689 // Все про бухгалтерський облік. — 1999. — № 88 (391). — С. 4.

162. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 червня 1999 р. № 397/3690 // Все про бухгалтерський облік. — 1999. — № 88 (391). — С. 9.

163. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 5 «Звіт про власний капітал». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 21 червня 1999 р. № 399/3692 // Все про бухгалтерський облік. — 1999. — № 88 (391). — С. 17.

164. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28 травня 1999 р. № 137. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 червня 1999 р. № 392/3685 // Все про бухгалтерський облік. — 1999. — № 88 (391). — С. 20.

165. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2000. — № 5. — С. 7—11.

166. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246 // Бухгалтерський облік і аудит. — 1999. — № 11. — С. 8—11.

167. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. // <http://www.rada.gov.ua>.

168. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559 // <http://www.rada.gov.ua>.

169. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290 // <http://www.rada.gov.ua>

170. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2000. — № 2. — С. 3—7.

171. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2000 р. № 353 (зі змінами і доповненнями).

172. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 20 «Консолідована фінансова звітність». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2000 р. № 3304 // <http://www.rada.gov.ua>.

173. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39 // <http://www.rada.gov.ua>.

174. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку. Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88 // Бухгалтерський облік і аудит. — 1995. — № 9. — С. 34—38.

175. Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами і підприємствами — емітентами облігацій, затверджено 09.06.98 за № 72 (у редакції рішення ДКЦПФР від 17.01.2000 р. № 3) // <http://www.rada.gov.ua>.

176. Положення про порядок випуску облігацій підприємств. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Рішення, Положення від 17.07.2003 № 322 // <http://www.rada.gov.ua>.

177. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей. Затверджено постановою КМУ від 22 січня 1996 р. № 116 // Баланс. — 1997. — № 6. — С. 7.

178. Практический бухгалтерский учет: переход на международные стандарты / Под ред. Л. П. Токаревой, Н. М. Репина — М.: Орион Интер, 1992. — 63 с.

179. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-ХІУ (зі змінами і доповненнями) // Електронна бібліотека «Юрист-плюс». — К.: ЦКТ, 2000.

180. Про визначення операцій, що не належать до торгівлі цінними паперами, як виду професійної діяльності. Рішення ДКЦПФР від 29.10.2002 р. № 321 // <http://www.rada.gov.ua>.

181. Про власність: Закон України. — К.: Парламент. вид-во, 1998. — 24 с.

182. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»: Закон України від 22.05.1997 р. №283/97-ВР // Закони України. — К., 1997. — Т. 12. — С. 230—281.

183. Про господарські товариства. Закон України від 14.10.1992 № 2692-ХП (зі змінами і доповненнями).

184. Про гуманітарну допомогу: Закон України.

185. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV.

186. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України.

187. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III.

188. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням: Закон України від 18.01.2001 р. № 2240-III.

189. Про методичні рекомендації щодо запровадження погодинної оплати праці та дотримання мінімальних годинних гарантій в оплаті праці: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 16.04.1999 р. № 69 // Галицькі контракти. — 1999. — № 21. — С. 72—73.

190. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР // Закони України. — К., 1997. — Т. 8. — С. 210—218.
191. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 р. № 889-IV (зі змінами і доповненнями).
192. Про порядок бухгалтерського обліку гуманітарної допомоги: Наказ Міністерства фінансів України від 14.12.99 № 298.
193. Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.1991 р. № 1251-XII (зі змінами і доповненнями).
194. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18.06.91. № 1201 // <http://www.rada.gov.ua>.
195. *Пушкар М. С.* Управлінський облік: Навч. посіб. — 2-ге видання, перер. і доп. — Тернопіль, 1997. — 160 с.
196. *Пушкар М. С.* Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — 422 с.
197. *Пушкар М. С.* Фінансовий облік: Підручник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2002. — 628 с.
198. *Пушкарев М. С.* Бухгалтерский учет в системе управления. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 176 с.
199. Райан Б. Стратегический учёт для руководителя: Пер. с англ. / Под ред. В. А. Микрюкова. — М.: Аудит; ЮНИТИ, 1998. — 616 с.
200. *Рахман З., Шеремет А.* Бухгалтерский учет в рыночной экономике. — М.: ИНФРА, 1996. — 272 с.
201. Реформа бухгалтерського обліку в Україні: Конференція з питань міжнародного фінансового менеджменту (підготувала В. Костюченко) // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 8. — С. 20—22.
202. *Річард Аткін, Девід Ревін.* Звіт про реформу оподаткування. — К., 2001. — 105 с.
203. *Робертсон Дж.* Аудит: Пер. с англ. — М.: КРМС, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. — 446 с.
204. *Рудницький В. С., Бачинський В. І., Радченко К. І.* та ін. Фінансовий облік та аналіз комерційної діяльності підприємств. — К., 1996. — 96 с.
205. *Редько А. Ю.* Организация учета и экономического анализа деятельности предприятий торговли и общественного питания. — К.: Знание, 1991. — 20 с.
206. *Самборський В., Філінський І.* З новою системою рахунків у європейське співтовариство // Бухгалтерський облік і аудит. — 1994. — № 5. — С. 5.
207. *Сатубалдин С. С.* Учет затрат на производство в промышленности США. — М.: Финансы, 1980. — 141 с.
208. *Свідерський Є.* Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 5. — С. 7—15.

209. *Свідерський Є.* Коментарі до типового положення з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 11. — С. 32—34.

210. *Секретарёва И. А., Озеран В. А., Павлюк И. М.* и др. Бухгалтерский учёт на производственных предприятиях потребительской кооперации: Учебник для вузов. — М.: Экономика, 1988. — 319 с.

211. *Семенова М. В.* Предприятия с иностранными инвестициями: учет и налогообложение учредителей // Бухгалтерский учет. — 1998. — № 6. — С. 15—19.

212. *Семяновский А. А.* Трансфертное ценообразование как область деятельности бухгалтерии // Бухгалтерский учёт. — 1992. — № 2. — С. 29—34.

213. *Синк Д. С.* Управление производительностью: планирование, изменение, контроль и повышение: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1989. — 528 с.

214. *Скоун Т.* Управленческий учёт: Пер. с англ. / Под ред. Н. Д. Эриашвили. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. — 179 с.

215. *Смирнов В. В.* Управленческий учет на совместных предприятиях // Бухгалтерский учет. — 1991. — № 6. — С. 11—16.

216. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Экономика, 1962.

217. *Соколов Я. В.* История развития бухгалтерского учета. — М.: Финансы и статистика, 1985. — 367 с.

218. *Соколов Я. В.* Очерки по истории бухгалтерского учета. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 397 с.

219. *Соловьева О. В.* Зарубежные стандарты учета и отчетности. — М.: Аналитик-прес, 1998. — 288 с.

220. *Сопко В.* Основи побудови бухгалтерського внутрішньогосподарського (управлінського) обліку затрат і доходів діяльності (контролінг) // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 10. — С. 2—10.

221. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік: Навч. посібник. 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2000. — 576 с.

222. *Сопко В. В.* Основи побудови обліку прибутку в нових умовах господарювання / Наукові записки: Зб. наукових праць ТАНГ (Тернопільська Академія Народного Господарства). — Тернопіль, 2000. — С. 182—185.

223. *Сопко В., Завгородній В.* Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу. — К.: КНЕУ, 2005. — 260 с.

224. *Сопко В. В., Сопко О. В.* Бухгалтерський облік: Основи теорії та концептуальні засади побудови: Навч.-метод. посібник. — К.: Знання України, 2003. — С. 231.

225. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік капіталу (пасивів) в управлінні підприємством / Вчені записки — Випуск 8. — К.: КНЕУ, 2006. — 310 с.

226. *Сопко В. В.* Власність: теоретичне розуміння для обліку: Вчені записки / Відп. ред. І. Ф. Радіонова. — К.: Ун-т економіки та права «КРОК», 1997 — Вип. 11. — 2004.

227. *Сопко В. В., Мосіюк П. О.* Капітал та право: теоретичні аспекти взаємозв'язку: Вчені записки / Відп. ред. І. Ф. Радіонова. — К.: Ун-т економіки та права «КРОК», 1997 — Вип. 12. — 2005. — 153 с.: іл. — (Сер. «Економіка»). — С. 27—30.

228. *Сопко В. В.* Облік податків підприємств: теоретичні аспекти / Вчені записки. (Сер. «Економіка»). / Відп. ред. Радіонова. — К.: Ун-т економіки та права «КРОК», 1997 — Вип. 6. — 2002.

229. *Сопко В. В.* Основи побудови обліку власного капіталу. Загальна структура / Фінанси, облік і аудит: Наук. зб. — Вип. 6 / Відп. ред. А. М. Мороз. — К.: КНЕУ, 2005. — 384 с.

230. *Сопко В.В.* Проблеми бухгалтерського обліку пасивів підприємства / Наукова робота — важлива складова діяльності сучасного університету. — К.: Університет економіки та права «КРОК», 2005. — 276 с. (Науково-практична конференція)

231. *Сопко В. В., Сопко В. В.* Концептуальні засади бухгалтерського обліку в ринковому середовищі / Вісник Тернопільської Академії народного господарства. — Вип. 3. — Тернопіль: Економічна думка, 2002.

232. *Сопко В. В.* Структуризація власного капіталу підприємства з метою бухгалтерського обліку / Економіка та підприємництво: Збірник наукових праць молодих учених та аспірантів. — К.: КНЕУ. — Вип. 16. — 2006. — 310 с.

233. *Сопко В. В.* Сутність позикового капіталу у формі залученої найманої робочої сили та облік його наявності та руху / Економіка та підприємництво: Збірник наукових праць молодих учених та аспірантів. — К.: КНЕУ. — Вип. 15. — 2005. — 310 с.

234. *Сопко В. В.* Сучасні проблеми категорійного визначення власного капіталу / Галицький економічний вісник / Тернопільський державний технічний університет ім. Івана Пулюя. — Тернопіль, 2004. — № 1. — 2005. — 156 с.

235. *Справочник-словарь бухгалтера* / Под ред. А. Ю. Редько. — К.: Укркомункваліфадрі, 1995. — 180 с.

236. *Статистический словарь* / Под ред. М. А. Королева. — М.: Финансы и статистика, 1989. — 623 с.

237. *Стерлинг А. Г., Тунин И. В.* Стратегическое планирование в промышленных корпорациях США: опыт развития и новые явления. — М.: Наука, 1990. — 79 с.

238. *Стоун Д., Хитчинг К.* Бухгалтерский учет и финансовый анализ: Подготовительный курс. — М.: Сирин, 1998. — 302 с.

239. *Стоцкий В. И.* Основы калькуляции и экономического анализа себестоимости. — М. — Л.: Соцэкгиз, 1934. — 479 с.

240. *Стуков С. А.* Современные методы калькулирования себестоимости. — Калинин: Калининский гос. ун-т, 1980. — 160 с.

241. *Сук Л.* Бухгалтерський облік — справа державна // Бухгалтерський облік і аудит. — 1994. — № 6. — С. 6—7.

242. *Татур С. К.* Роль учёта в управлении производством. — М.: Финансы, 1974. — 39 с.

243. *Теньков С.О.* Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України: Від 16 січня 2003 р. — К.: Видавництво А.С.К., 2004. — 720 с. — (Нормат. док. та комент.).
244. *Ткач В. И.* План счетов: необходимы перемены // Бухгалтерский учет. — 1991. — № 7. — С. 12—18.
245. *Ткач В. И., Ткач М. В.* Международная система учета и отчетности. — М.: Финансы и статистика, 1992. — 123 с.
246. *Ткач В. И., Ткач М. В.* Управленческий учет: международный опыт. — М.: Финансы и статистика, 1994. — 144 с.
247. *Ткач М. В.* Развитие организации учета затрат на производство на основе зарубежного опыта: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12. — М., 1994. — 211 с. — Библиогр.: С. 140—153.
248. *Ткаченко Н. М., Горова Т. М., Ильенко Н. О.* Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність: Навч.-мето. посібник / За заг. ред. Н. М. Ткаченко. — К.: Алерта, 2004. — С. 554.
249. *Ткаченко Н. М., Ильенко П. А.* и др. Бухгалтерский учет в пищевой промышленности. — К.: Вища школа, 1988. — 224 с.
250. *Туган-Барановский М. И.* Социальные основы кооперации. — М.: Слово, 1922. — 521 с.
251. Управленческий учет / Под ред. В. Паляя, Р. Вандер Вила. — Москва: ИНФРА-М, 1997. — 480 с.
252. Управление по результатам: Пер. с фин. / Общ. ред. Я. А. Лейманн, Т. Санталайнен, З. Воутилайнен и др. — М.: Прогресс, 1993. — 318 с.
253. *Усач Б. Ф.* Ревізія і контроль у споживчій кооперації. — Львів: Світ, 1992. — 320 с.
254. *Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф.* Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ / Под ред. проф. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 576 с.
255. *Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж.* Бухгалтерский учет: управленческий аспект: Пер.с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 416 с.
256. *Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж.* Калькуляция затрат. Роль производства: Пер. с англ. — М.: Всесоюзный центр переводов, 1992. — 179 с.
257. *Храпов Р. П.* Податкова система і податкове стимулювання. — К.: Крок, 2003. — 320 с.
258. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. — Одеса: Юридична література, 2003. — 1080 с.
259. Чацкіс Є., Сухарев П. Новий план рахунків — об'єктивна необхідність (за матеріалами колективного обговорення) // Бухгалтерський облік і аудит. — 1994. — № 6. — С. 5—6.
260. *Чебанова Н. В., Василенко Н. В.* Бухгалтерський фінансовий облік: Посібник. — К.: Академія, 2002. — 672 с. (Альма-матер).
261. *Чумаченко Н. Г.* Учет и анализ в промышленном производстве США. — М.: Финансы, 1971. — 240 с.

262. *Чумаченко Н. Г.* Развитие управленческого учёта в Украине // *Світ бухгалтерського обліку*. — 1998. — № 10. — С. 2—9.
263. *Чумаченко Н. Г.* Развитие управленческого учёта в Украине // *Світ бухгалтерського обліку*. — 1998. — № 11. — С. 2—8.
264. *Чумаченко Н. Г.* Методы учёта и калькулирования себестоимости промышленной продукции. — М.: Финансы, 1965. — 124 с.
265. *Шермет А. Д., Сайфулин Р. С.* Методика финансового анализа. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 176 с.
266. *Шерр И. Ф.* Бухгалтерия и баланс. 2-е изд.: Пер. с нем. — М.: Экономическая жизнь, 1925. — 560 с.
267. *Шим Джей К., Сигел Джоэл Г.* Методы управления стоимостью и анализа затрат / Пер. с англ. — М.: Филинь, 1996. — 344 с.
268. *Шмигель А. Д.* Организация бухгалтерского учёта в промышленности. — К.: Вища школа, 1978. — 208 с.
269. Щодо порядку застосування норм чинного законодавства України при визначенні розміру суми випуску облігацій акціонерними товариствами. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Рішення від 08.04.2004 р. № 112 // <http://www.rada.gov.ua>.
270. *Энтони Р., Рис Дж.* Учет: ситуации и примеры. — М.: Финансы и статистика, 1993. — 560 с.
271. *Яркіна О. П.* Податки і оподаткування. — К.: Крок, 2003. — 250 с.
272. *Яругова А.* Управленческий учет: опыт экономически развитых стран / Пер. с польск. / Предисловие Я. В. Соколов — М.: Финансы и статистика, 1991. — 240 с.
273. *Ярмоленко В. Р.* Об учёте производственных потерь // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 1993. — № 9. — С. 42—44.
274. GAAP и IAS в Российской Федерации. / Авторы-составители: К. А. Веретин, Н. В. Колюхов. — СПб.: Знание, 1999. — 126 с.
275. A Statement of Basic Accounting Theory. / American Association of Accountants, 1966. — P. 1.
276. *Berrada M.* Cours de comptabilite analytique. — Casablanca: Sochexpress, 1980.
277. *Bieniek A.* Zarys systematyki kosztow wlasnych. -Warszawa, 1938. — 127 p.
278. *Brown I. L., Howard L. R.* Managerial accounting and finance. — Flymth: acdonald and Evens Ltd, 1982. — 480 p.
279. *Chardonnet L.* Encyclopedie des Technique de Gestion. Comptabilite Analytique. Paris: Dalmas et Cie, 1972. — 311 p.
280. Demsetz H. Toward a theory of property rights — «American Economic Review». 1967, V. 57, № 2.
281. FASB Discussion Memorandum, Conceptual Framework for Financial Accounting and Reporting (Conn.: FASB, 1976).
282. *Fedak Z.* Rachunek kosztow produkcji przemyslowej. Zagadnienia wybrane. PWE. — Warszawa, 1962. — 193 p.

283. Federal Power Commission. Uniform systems of accounts. — Washington: U.S. Government printing office, 1975. — 670 p.
284. Federal Fower Commission. Uniform systems of accounts prescribed. — Washington: U.S. Government printing office, 1977. — 540 p.
285. *Garrison R.* Managerial accountings. — Homeward.: BRIE Irvine, 1988. — 320 p.
286. *Gray I., Ricketts D.* Cost and managerial accounting. — Canada: McGraw-Hill, 1982. — 230 p.
287. Harry J. Wolk, Jere R. Fransis, and Michael G. Tearney, Accounting Theory, 2nd ed. (Boston: PWS-Kent, 1989).
288. *Henry Rand Hatfield.* Accounting. Its Principles and Problems (New York: Appleton — Century — Crafts, 1927).
289. *Irvin Fisher.* The Nature of Capital and Income (New York: Macmillan, 1906, p.52).
290. *Jarugova A., Skowronski J.* Rachunek kosztow w systemie infonnacyjnym przedsiębiorstwa. PWE. — Warszawa, 2 wyd, 1982. — 270 p.
291. *Markowitz H. M.* Portfolio Selection Efficient Diversification of Investment, — New York, 1959.
292. *Mellerowicz K.* Kosten und Kostenrechnung, t.1, Theorie der Kosten. Walter de Gruyter Co. — Berlin, 1963. — 240 p.
293. *Mellerowicz K.* Neuzeitliche Kalkulations Verfahren, 6 Avf. R Haufe Ver., Freiburg in Breisgau, 1977. — P. 42—64.
294. *Modigliani F., Miller M.* The Cost of Capital, Corporation Finance and Theory of Investment. // Amer / Econ / Rev / 1958, June. — P. 261—297.
295. *Scapens R. W. and Sale J. T.* Performance measurement and formal capital expenditures controls in divisionalised companies //Journal of Business Finance and Accounting, 1981, vol. 8. — Pp. 389—419.
296. *Schonfeld H. M.* Kostenrechnung, 7 Avf., Poeschel Verlag. — Stuttgart, 1974. — 120 p.
297. *Sharp W. F.* Capital Asset Prices: A. Theory of Market Equilibrium under conditions of Risk // Journal of Finance, 1964, vol. 19, Sept.
298. *Turner J.* International harmonization: a professional goal. / Journal of Accountancy, 1993, January. — Pp. 58—66.
299. *William Andrew Paton.* Accounting Theory (New York: Ronald Press, 1922. — P. 84—89).

Додаток А

ЗАГАЛЬНА ПОБУДОВА СТРУКТУРИ НАКАЗУ ПРО ОБЛІКОВУ ПОЛІТИКУ ПІДПРИЄМСТВА

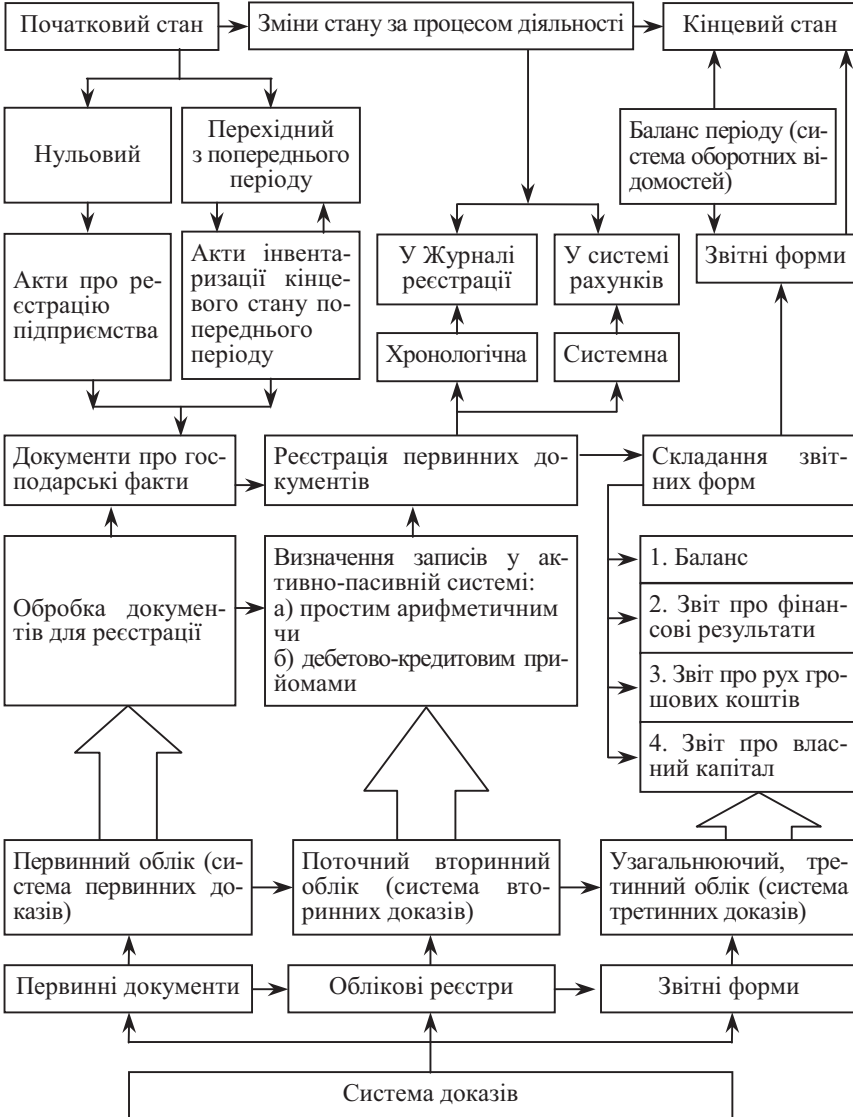
РОЗДІЛИ:

1. Забезпечення незмінності правил.
 2. Форма організації.
 3. Види організації діяльності.
 4. Особливості технології, операційний цикл.
 5. Межа суттєвості.
 6. Методи обліку та оцінки предметів праці.
 7. Методи обліку, оцінки та амортизації засобів праці.
 8. Методи обліку, оцінки та амортизації нематеріальних активів.
 9. Облік виробничих запасів:
 - прями, непрями;
 - залежні, незалежні;
 - методи розподілу;
 - статті калькуляції.
 10. Резерви сумнівних боргів
 11. Резерви майбутніх затрат
 12. Методи оцінки ступеня завершеності операцій з надання послуг.
- ...
- ...
- тощо

**ПРИНЦИПОВА ПОБУДОВА СТАНУ
ТА ЗМІНИ СТАНУ ГОСПОДАРСЬКИХ ФАКТІВ
У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ФІНАНСОВОМУ ОБЛІКУ
ЗА ТЕОРІЄЮ ДВОЇСТОСТІ**

Характеристика об'єкта бухгалтерського обліку	Актив	Пасив
Господарські факти — як явища	Кожний господарський факт, продуктивний елемент, об'єкт, носій ознак вартості індивідуально	Кожний господарський факт, суб'єкт права власності (фізична або юридична особа) персонально
Характеристика об'єктів — актив та суб'єктів — пасив	Назва, вид, тип, сорт, розмір, одиниця виміру, за кількістю, якістю та вартістю, які визначені законом	Прізвище, ім'я, по батькові; назва, адреса та інші дані про суб'єкт, визначені законом
Господарські факти — як процеси <i>Характеристика змін:</i>		
1. Збільшення стану	Надходження (Дебет) (+)	Набуття права власності (Кредит) (+)
2. Зменшення стану	Вибуття (Кредит) (-)	Припинення права власності (Дебет) (-)
3. Зміна структури активів	Зміна форми (або місця зберігання) (Кредит) (-) (+) (Дебет)	Зміни не відбулися
4. Зміна структури пасивів	Зміни не відбулися	Зміна форми власності або власника (Дебет) (-) (+) (Кредит)

**ЗАГАЛЬНА ЛОГІКО-СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ
ПОБУДОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ
НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ПРОЦЕСУ ТА СИСТЕМИ ДОКАЗІВ ЗА ПЕРІОД**

ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ ВЧЕНИХ НА ТЕРМІН «КАПІТАЛ»

Древній світ	Ксенофонт (430—355 р. до н.е.)	Віддавав перевагу натуральному господарству на землі; схвалював штрафи за накопичення в особистому користуванні золота і срібла; до ремісничої праці ставився по-благливу, але вважав, що ремісник може досягти більшого вміння за рахунок спеціалізації (поділ праці), тобто наявність власників
	Платон (427—347 р. до н.е.)	Держава не може існувати тривалий час, якщо вона заснована тільки на натуральному господарстві і гроші мають обмежений обіг; городян треба наділяти землею; майно громадян не повинне бути надмірним; забороняються позички під %; державне регулювання цін; правителі і воїни не мають приватної власності; селяни і ремісники можуть бути приватними власниками; майно громадян підлягає обліку, і держава віднімає в них будь-який надлишок, перевищуючий максимум
	Аристотель (384—322 р. до н.е.)	Державотворення сприяє обміну між людьми; приватна власність; ту саму річ можна використовувати по-різному: за призначенням (споживча вартість) і не за призначенням (мінова вартість)
Середні віки	Фома Аквінський (1225—1274)	Приватна власність потрібна для ефективного задоволення особистих потреб; багатство поділяється на природне (плоди землі і ремесла) та штучне (золото); обмін товарів за справедливими цінами

Меркантилісти	Джон Локк (1632—1704)	Зовнішня торгівля — головний засіб збільшення багатства; праця — головне джерело багатства; значення має не тільки номінальна кількість грошей, але й швидкість обертання
	Джон Лоу (1671—1729)	Організатор випуску паперових грошей у Франції; паперові гроші не мають ніякої природної ціни, однак потрібно чітко регулювати їх випуск відповідно до потреб обігу і торгівлі
Фізіократи	Франсуа Кене (1694—1774)	Джерело багатства — земля і праця, а не зовнішня торгівля; гроші — засіб обміну і не являють собою багатства; усе багатство створюється в землеробстві; розмежування капіталу на основний (первісні аванси) і оборотний (щорічні аванси)
Представники класичної економічної науки	Вільям Петті (1623—1687)	Чим багатші піддані, тим більше засобів можна зібрати у вигляді податків; багатство створюється у сфері матеріального виробництва, а сфера обігу забезпечує його розподіл; джерелом вартості є праця
	Адам Сміт	Двояке завдання економічної науки: а) аналіз об'єктивної економічної реальності і з'ясування закономірностей її розвитку; б) вироблення рекомендації для економічної політики фірми і держави; дійсне багатство перебуває не в грошах, а в землі будівлях предметах споживання; джерело багатства — праця; поділ праці — найважливіший фактор усієї історії людства; 3 класи суспільства: • наймані робітники — зарплата; • капіталісти — прибуток (кінцева мета виробництва); • землевласники — рента;

		<p>валовий річний продукт країни — сума цін усього продажу у грошовому виразі;</p> <p>чистий річний продукт — сума всієї зарплати, прибутку і ренти;</p> <p>капітал — запаси, необхідні для подальшого виробництва; нагромадження капіталу — головна умова збільшення багатства суспільства;</p> <p>термінологія «основний і оборотний капітал»;</p> <p>податок повинні платити всі пропорційно до їх майна;</p> <ul style="list-style-type: none"> • пропорційно, • визначеність (чітка сума і час), • мінімальність податку (має покривати тільки найсуттєвіші потреби) • зручності для платника
	Давид Рікардо (1772—1823)	Капітал — частина багатства, споживана у виробництві (основний, оборотний)
	Жанн Батист Сей	<p>Три фактори, що беруть участь у процесі виробництва, і три основні доходи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • земля — земельна рента, • праця — заробітна плата, • капітал — відсоток
Марксист	Карл Маркс	<p>Капітал — засіб експлуатації робітника і встановлення влади над робочою силою:</p> <ul style="list-style-type: none"> • постійний (частина капіталу, що втілена в засобах виробництва), • перемінний (частина, що втілена в робочій силі)
Австрійська школа	Е. Бем-Баверк	<p>Визнає виникнення доданої вартості в процесі переносу капіталом своєї цінності на продукт, але за основу самозростання вартості береться час, протягом якого обертається капітал;</p> <p>відсоток на капітал є загальноекономічною категорією там, де має місце обмін поточного і майбутнього споживання</p>

Кембріджська школа	Альфред Маршал	<p>теорія розподілу — (умови попиту та пропозиції, який визначає ціна факторів) чотири фактори виробництва, що складають у сумі національний дивіденд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • земля — рента; • праця — заробітна плата; • капітал — відсоток; • фактор організації — прибуток
Американська школа	Дж. Кларк	<p>Господарська система ґрунтується на приватній власності та індивідуальній волі;</p> <p>вартість виникає з корисності;</p> <p>участь держави обмежується примусом окремих учасників до дотримання умов гри;</p> <p>капітал і праця складається з мобільних одиниць, що легко переміщуються;</p> <p>незважаючи на всі відхилення в дійсності, заробітна плата і відсоток протягом тривалого періоду повинні встановлюватися відповідно до природного (статичного) рівня</p>
Кейнсіаністи	Дж. Кейнс	<p>Реальний розмір інвестицій залежить від:</p> <ul style="list-style-type: none"> • очікуваного доходу чи капіталовкладень їхньої граничної ефективності • норми відсотка

**КЛАСИФІКАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Код	Назва	Попередній код
100	Підприємства	
110	Фермерське господарство	200
120	Приватне підприємство	120
130	<i>Колективне підприємство*</i>	130
140	Державне підприємство	140
145	Казенне підприємство	145
150	Комунальне підприємство	150
160	Дочірнє підприємство	330
170	Іноземне підприємство	170
180	Підприємство об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки)	135
185	Підприємство споживчої кооперації	136
190	<i>Орендне підприємство*</i>	190
191	<i>Індивідуальне підприємство*</i>	100
192	<i>Сімейне підприємство*</i>	110
193	<i>Спільне підприємство*</i>	160
200	Господарські товариства	
230	Акціонерне товариство	230
231	Відкрите акціонерне товариство	231
232	Закрите акціонерне товариство	232
235	Державна акціонерна компанія (товариство)	—
240	Товариство з обмеженою відповідальністю	240
250	Товариство з додатковою відповідальністю	250
260	Повне товариство	260
270	Командитне товариство	270

Продовження дод. Д

Код	Назва	Попередній код
300	Кооперативи	180
310	Виробничий кооператив	181
320	Обслуговуючий кооператив	182, 183, 184, 185
330	Споживчий кооператив	—
340	Сільськогосподарський виробничий кооператив	186
350	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	187
390	Кооперативний банк	—
400	Організації (установи, заклади)	400, 410, 420
410	Орган виконавчої влади	—
420	Орган місцевого самоврядування	—
425	Державна організація (установа, заклад)	—
430	Комунальна організація (установа, заклад)	—
435	Приватна організація (установа, заклад)	—
440	Організація (установа, заклад), об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки)	—
490	<i>Організація орендарів*</i>	430
495	<i>Організація покупців*</i>	440
500	Об'єднання підприємств (юридичних осіб)	
510	Асоціація	280, 421
520	Корпорація	290
530	Консорціум	300
540	Концерн	310
550	Холдингова компанія	—
590	Інші об'єднання юридичних осіб	320
600	Відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи	
610	Філія (інший відокремлений підрозділ)	500, 520
620	Представництво	510

Код	Назва	Попередній код
800	Об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації	
810	Політична партія	450
815	Громадська організація	460
820	Спілка об'єднань громадян	—
825	Релігійна організація	470
830	Профспілка	480, 481, 482, 483, 484, 485, 487
835	Об'єднання профспілок	486
840	Творча спілка (інша професійна організація)	461
845	Благодійна організація	490, 492, 493, 494
850	Організація роботодавців	—
855	Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	491
860	Орган самоорганізації населення	462
900	Інші організаційно-правові форми	
910	Підприємець — фізична особа	340
915	Товарна біржа	—
920	Фондова біржа	—
925	Кредитна спілка	—
930	Споживче товариство	210
935	Спілка споживчих товариств	220
995	Інші організаційно-правові форми	

* Чинним законодавством не передбачається створення та державна реєстрація нових підприємств та організацій з такими організаційно-правовими формами.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТІВ

Додаток Е.1

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
БАНКІВСЬКОГО ТА ЛІЗИНГОВОГО КРЕДИТУ

Ознаки	Банківський кредит	Лізинг
Право власності	Підприємство зберігає за собою заставне майно до повного погашення позики	Лізингоодержувач (позичальник) стає власником узятого в оренду майна тільки після закінчення строку, договору та повної оплати лізингових платежів
Ступінь фінансування	Банк фінансує в середньому до 60—70 % вартості придбання засобів праці	Банк фінансує 100 % вартості придбаних засобів праці
Забезпечення	Банк вимагає ліквідної застави майном вартістю не менше ніж 130—140 % вартості кредиту	Заставою є сам об'єкт лізингу. За умови, що лізингова компанія отримує банківський кредит на придбання об'єкта лізингу, потрібна застава в розмірі лише 30—50 % від суми банківського кредиту
Форма оплати	У грошовій формі	У товарній або товарно-грошовій: за зворотного лізингу, наприклад, підприємство продає лізинговій компанії засоби праці і отримує кошти, одночасно укладаючи договір про оренду цих засобів
Спосіб погашення боргу	У грошовій формі	У грошовій, товарній або змішаній формах
Розмір оплати	Відсотки за кредит плюс сума основного боргу	Плата за банківський кредит, плюс вартість засобів праці, плюс лізингова маржа (прибуток лізингової компанії)

**ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ
НА РОЗМІР ПРОЦЕНТНОЇ СТАВКИ ЗА КРЕДИТИ**

МАКРОЕКОНОМІЧНІ	Попит та пропозиція, що склалися на кредитному ринку	Підвищений попит викликає підвищення процентної ставки, проте в результаті міжбанківської конкуренції процентні ставки нівелюються
	Рівень інфляції	Підвищення темпів інфляції викликає збільшення плати за кредит оскільки підвищується ризик витрат
	Рівень облікової ставки національного банку	При визначенні розміру процентної ставки банки беруть за основу облікову ставку національного банку
МІКРОЕКОНОМІЧНІ	Розмір кредиту	Розмір процентної ставки за великими кредитами повинен бути нижчим, оскільки витрати банку в цьому разі відносно менші
	Термін користування кредитом	Чим довший термін, тим вища процентна ставка за кредит, оскільки, по-перше, збільшується ризик; по-друге, вищою є вартість довгострокових ресурсів кредитора
	Рівень ризику	Позики з вищим рівнем ризику мають надаватися під вищий процент, щоб компенсувати кредитору премію за ризик

ЗАГАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТІВ

Код	Класифікаційна ознака	Види кредитів
1	Джерела залучення	<ul style="list-style-type: none"> ● Внутрішні (у межах своєї країни) ● Зовнішні (міжнародні)
2	Статус кредитора	<ul style="list-style-type: none"> ● Офіційний ● Неофіційний (включаючи позички клієнтів та фізичних осіб) ● Змішані ● Міжнародні організації (МВФ, МБРР, ЄБРР та ін.)
3	Форма надання	<ul style="list-style-type: none"> ● Готівково-грошова ● Переоформлення: реструктуризація; надання нового кредиту
4	Валюта залучення	<ul style="list-style-type: none"> ● У валюті країни-кредитора ● У валюті країни-позичальника ● У валюті третьої країни ● В ЕКЮ та СДР ● Мультивалютні
5	Форма організації	<ul style="list-style-type: none"> ● Двосторонні ● Багатосторонні: синдиційовані; консорціальні
6	Ступінь забезпеченості повернення	<ul style="list-style-type: none"> ● Незабезпечені (міжбанківські) ● Забезпечені: матеріально забезпечені, зокрема ломбардні та іпотечні; бланкові (забезпечені банківським векселем)
7	Техніка надання	<ul style="list-style-type: none"> ● Однією сумою ● Відкрита кредитна лінія ● Stand-by ● револьверний ● контокорентні ● Овердрафтні
8	Строки користування	<ul style="list-style-type: none"> ● Короткострокові ● Середньострокові ● Довгострокові, зокрема інвестиційні

Код	Класифікаційна ознака	Види кредитів
9	Напрямок вкладення коштів	<ul style="list-style-type: none"> • На поточні потреби (формування обігового капіталу) • Інвестиційні
10	Економічне призначення	<ul style="list-style-type: none"> • Пов'язані: <ul style="list-style-type: none"> платіжні (під оплату платіжних документів, придбання цінних паперів, авансовані платежі, постфінансування); під формування товарно-матеріальних запасів, зокрема сезонних; під фінансування виробничих витрат; розрахункові (облік векселів); під фінансування інвестиційних витрат (збільшення

ФАКТОРИ ТЕПЕРІШНЬОЇ ВАРТОСТІ

Додаток Ж.1

ТЕПЕРІШНЯ ВАРТІСТЬ 1 грощ. од. ЗА ПЕРІОД

	1,0 0%	1,25 %	1,5 0%	1,75 %	2,00 %	3,00 %	4,00 %	5,00 %	6,00 %	7,00 %	8,00 %	9,00 %	10,00 %	12,00 %	14,00 %	15,00 %
1	0,9901	0,9877	0,9852	0,9828	0,9804	0,9709	0,9615	0,9524	0,9434	0,9346	0,9259	0,9174	0,9091	0,8929	0,8772	0,8696
2	0,9803	0,9755	0,9707	0,9659	0,9612	0,9426	0,9246	0,9070	0,8900	0,8734	0,8573	0,8417	0,8264	0,7972	0,7695	0,7561
3	0,9706	0,9634	0,9563	0,9493	0,9423	0,9151	0,8890	0,8638	0,8396	0,8163	0,7938	0,7722	0,7513	0,7118	0,6750	0,6575
4	0,9610	0,9515	0,9422	0,9330	0,9238	0,8885	0,8548	0,8227	0,7921	0,7629	0,7350	0,7084	0,6830	0,6355	0,5921	0,5718
5	0,9515	0,9398	0,9283	0,9169	0,9057	0,8626	0,8219	0,7835	0,7473	0,7130	0,6806	0,6499	0,6209	0,5674	0,5194	0,4972
6	0,9420	0,9282	0,9145	0,9011	0,8880	0,8375	0,7903	0,7462	0,7050	0,6663	0,6302	0,5963	0,5645	0,5066	0,4556	0,4323
7	0,9327	0,9167	0,9010	0,8856	0,8706	0,8131	0,7599	0,7107	0,6651	0,6227	0,5835	0,5470	0,5132	0,4523	0,3996	0,3759
8	0,9235	0,9054	0,8877	0,8704	0,8535	0,7894	0,7307	0,6768	0,6274	0,5820	0,5403	0,5019	0,4665	0,4039	0,3506	0,3269
9	0,9143	0,8942	0,8746	0,8554	0,8368	0,7664	0,7026	0,6446	0,5919	0,5439	0,5002	0,4604	0,4241	0,3606	0,3075	0,2843
10	0,9053	0,8832	0,8617	0,8407	0,8203	0,7441	0,6756	0,6139	0,5584	0,5083	0,4632	0,4224	0,3855	0,3220	0,2697	0,2472
11	0,8963	0,8723	0,8489	0,8263	0,8043	0,7224	0,6496	0,5847	0,5268	0,4751	0,4289	0,3875	0,3505	0,2875	0,2366	0,2149
12	0,8874	0,8615	0,8364	0,8121	0,7885	0,7014	0,6246	0,5568	0,4970	0,4440	0,3971	0,3555	0,3186	0,2567	0,2076	0,1869
13	0,8787	0,8509	0,8240	0,7981	0,7730	0,6810	0,6006	0,5303	0,4688	0,4150	0,3677	0,3262	0,2897	0,2292	0,1821	0,1625

14	0,8700	0,8404	0,8118	0,7844	0,7579	0,6611	0,5775	0,5051	0,4423	0,3878	0,3405	0,2992	0,2633	0,2046	0,1597	0,1413
15	0,8613	0,8300	0,7999	0,7709	0,7430	0,6419	0,5553	0,4810	0,4173	0,3624	0,3152	0,2745	0,2394	0,1827	0,1401	0,1229
16	0,8528	0,8197	0,7880	0,7576	0,7284	0,6232	0,5339	0,4581	0,3936	0,3387	0,2919	0,2519	0,2176	0,1631	0,1229	0,1069
17	0,8444	0,8096	0,7764	0,7446	0,7142	0,6050	0,5134	0,4363	0,3714	0,3166	0,2703	0,2311	0,1978	0,1456	0,1078	0,0929
18	0,8360	0,7996	0,7649	0,7318	0,7002	0,5874	0,4936	0,4155	0,3503	0,2959	0,2502	0,2120	0,1799	0,1300	0,0946	0,0808
19	0,8277	0,7898	0,7536	0,7192	0,6864	0,5703	0,4746	0,3957	0,3305	0,2765	0,2317	0,1945	0,1635	0,1161	0,0829	0,0703
20	0,8195	0,7800	0,7425	0,7068	0,6730	0,5537	0,4564	0,3769	0,3118	0,2584	0,2145	0,1784	0,1486	0,1037	0,0728	0,0611
21	0,8114	0,7704	0,7315	0,6947	0,6598	0,5375	0,4388	0,3589	0,2942	0,2415	0,1987	0,1637	0,1351	0,0926	0,0638	0,0531
22	0,8034	0,7609	0,7207	0,6827	0,6468	0,5219	0,4220	0,3418	0,2775	0,2257	0,1839	0,1502	0,1228	0,0826	0,0560	0,0462
23	0,7954	0,7515	0,7100	0,6710	0,6342	0,5067	0,4057	0,3256	0,2618	0,2109	0,1703	0,1378	0,1117	0,0738	0,0491	0,0402
24	0,7876	0,7422	0,6995	0,6594	0,6217	0,4919	0,3901	0,3101	0,2470	0,1971	0,1577	0,1264	0,1015	0,0659	0,0431	0,0349
25	0,7798	0,7330	0,6892	0,6481	0,6095	0,4776	0,3751	0,2953	0,2330	0,1842	0,1460	0,1160	0,0923	0,0588	0,0378	0,0304
26	0,7720	0,7240	0,6790	0,6369	0,5976	0,4637	0,3607	0,2812	0,2198	0,1722	0,1352	0,1064	0,0839	0,0525	0,0331	0,0264
27	0,7644	0,7150	0,6690	0,6260	0,5859	0,4502	0,3468	0,2678	0,2074	0,1609	0,1252	0,0976	0,0763	0,0469	0,0291	0,0230
28	0,7568	0,7062	0,6591	0,6152	0,5744	0,4371	0,3335	0,2551	0,1956	0,1504	0,1159	0,0895	0,0693	0,0419	0,0255	0,0200
29	0,7493	0,6975	0,6494	0,6046	0,5631	0,4243	0,3207	0,2429	0,1846	0,1406	0,1073	0,0822	0,0630	0,0374	0,0224	0,0174
30	0,7419	0,6889	0,6398	0,5942	0,5521	0,4120	0,3083	0,2314	0,1741	0,1314	0,0994	0,0754	0,0573	0,0334	0,0196	0,0151

ТЕПЕРІШНЯ ВАРТІСТЬ АНУЇТЕТУ І ГРОШ. О.Д. ЗА ПЕРІОД

	1,00 %	1,25 %	1,50 %	1,75 %	2,00 %	3,00 %	4,00 %	5,00 %	6,00 %	7,00 %	8,00 %	9,00 %	10,00 %	12,00 %	14,00 %	15,00 %
1	0,9901	0,9877	0,9852	0,9828	0,9804	0,9709	0,9615	0,9524	0,9434	0,9346	0,9259	0,9174	0,9091	0,8929	0,8772	0,8696
2	1,9704	1,9631	1,9559	1,9487	1,9416	1,9135	1,8861	1,8594	1,8334	1,8080	1,7833	1,7591	1,7355	1,6901	1,6467	1,6257
3	2,9410	2,9265	2,9122	2,8980	2,8839	2,8286	2,7751	2,7232	2,6730	2,6243	2,5771	2,5313	2,4869	2,4018	2,3216	2,2832
4	3,9020	3,8781	3,8544	3,8309	3,8077	3,7171	3,6299	3,5460	3,4651	3,3872	3,3121	3,2397	3,1699	3,0373	2,9137	2,8550
5	4,8534	4,8178	4,7826	4,7479	4,7135	4,5797	4,4518	4,3295	4,2124	4,1002	3,9927	3,8897	3,7908	3,6048	3,4331	3,3522
6	5,7955	5,7460	5,6972	5,6490	5,6014	5,4172	5,2421	5,0757	4,9173	4,7665	4,6229	4,4859	4,3553	4,1114	3,8887	3,7845
7	6,7282	6,6627	6,5982	6,5346	6,4720	6,2303	6,0021	5,7864	5,5824	5,3893	5,2064	5,0330	4,8684	4,5638	4,2883	4,1604
8	7,6517	7,5681	7,4859	7,4051	7,3255	7,0197	6,7327	6,4632	6,2098	5,9713	5,7466	5,5348	5,3349	4,9676	4,6389	4,4873
9	8,5660	8,4623	8,3605	8,2605	8,1622	7,7861	7,4353	7,1078	6,8017	6,5152	6,2469	5,9952	5,7590	5,3282	4,9464	4,7716
10	9,4713	9,3455	9,2222	9,1012	8,9826	8,5302	8,1109	7,7217	7,3601	7,0236	6,7101	6,4177	6,1446	5,6502	5,2161	5,0188
11	10,3676	10,2178	10,0711	9,9275	9,7868	9,2526	8,7605	8,3064	7,8869	7,4987	7,1390	6,8052	6,4951	5,9377	5,4527	5,2337
12	11,2551	11,0793	10,9075	10,7395	10,5753	9,9540	9,3851	8,8633	8,3838	7,9427	7,5361	7,1607	6,8137	6,1944	5,6603	5,4206
13	12,1337	11,9302	11,7315	11,5376	11,3484	10,6350	9,9856	9,3936	8,8527	8,3577	7,9038	7,4869	7,1034	6,4235	5,8424	5,5831
14	13,0037	12,7706	12,5434	12,3220	12,1062	11,2961	10,5631	9,8986	9,2950	8,7455	8,2442	7,7862	7,3667	6,6282	6,0021	5,7245
15	13,8651	13,6005	13,3432	13,0929	12,8493	11,9379	11,1184	10,3797	9,7122	9,1079	8,5595	8,0607	7,6061	6,8109	6,1422	5,8474

16	14,7179	14,4203	14,1313	13,8505	13,5777	12,5611	11,6523	10,8378	10,1059	9,4466	8,8514	8,3126	7,8237	6,9740	6,2651	5,9542
17	15,5623	15,2299	14,9076	14,5951	14,2919	13,1661	12,1657	11,2741	10,4773	9,7632	9,1216	8,5436	8,0216	7,1196	6,3729	6,0472
18	16,3983	16,0295	15,6726	15,3269	14,9920	13,7535	12,6593	11,6896	10,8276	10,0591	9,3719	8,7556	8,2014	7,2497	6,4674	6,1280
19	17,2260	16,8193	16,4262	16,0461	15,6785	14,3238	13,1339	12,0853	11,1581	10,3356	9,6036	8,9501	8,3649	7,3658	6,5504	6,1982
20	18,0456	17,5993	17,1686	16,7529	16,3514	14,8775	13,5903	12,4622	11,4699	10,5940	9,8181	9,1285	8,5136	7,4694	6,6231	6,2593
21	18,8570	18,3697	17,9001	17,4475	17,0112	15,4150	14,0292	12,8212	11,7641	10,8355	10,0168	9,2922	8,6487	7,5620	6,6870	6,3125
22	19,6604	19,1306	18,6208	18,1303	17,6580	15,9369	14,4511	13,1630	12,0416	11,0612	10,2007	9,4424	8,7715	7,6446	6,7429	6,3587
23	20,4558	19,8820	19,3309	18,8012	18,2922	16,4436	14,8568	13,4886	12,3034	11,2722	10,3711	9,5802	8,8832	7,7184	6,7921	6,3988
24	21,2434	20,6242	20,0304	19,4607	18,9139	16,9355	15,2470	13,7986	12,5504	11,4693	10,5288	9,7066	8,9847	7,7843	6,8351	6,4338
25	22,0232	21,3573	20,7196	20,1088	19,5235	17,4131	15,6221	14,0939	12,7834	11,6536	10,6748	9,8226	9,0770	7,8431	6,8729	6,4641
26	22,7952	22,0813	21,3986	20,7457	20,1210	17,8768	15,9828	14,3752	13,0032	11,8258	10,8100	9,9290	9,1609	7,8957	6,9061	6,4906
27	23,5596	22,7963	22,0676	21,3717	20,7069	18,3270	16,3296	14,6430	13,2105	11,9867	10,9352	10,0266	9,2372	7,9426	6,9352	6,5135
28	24,3164	23,5025	22,7267	21,9870	21,2813	18,7641	16,6631	14,8981	13,4062	12,1371	11,0511	10,1161	9,3066	7,9844	6,9607	6,5335
29	25,0658	24,2000	23,3761	22,5916	21,8444	19,1885	16,9837	15,1411	13,5907	12,2777	11,1584	10,1983	9,3696	8,0218	6,9830	6,5509
30	25,8077	24,8889	24,0158	23,1858	22,3965	19,6004	17,2920	15,3725	13,7648	12,4090	11,2578	10,2737	9,4269	8,0552	7,0027	6,5660

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Валерія Василівна Сопко

Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів)

Навчальний посібник

Керівник вид. проектів *Б. А. Сладкевич*
Коректор *Л. О. Гордієнко*
Дизайн обкладинки *Б. В. Борисов*
Верстка *О. В. Бабич*

Підп. до друку 16.04.06. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Таймс. Друк офсет. Ум. друк. арк. 19,5.
Наклад - 600 прим.

Видавництво «Центр навчальної літератури»
вул. Електриків 23, м. Київ, 04176
Тел./факс 425-01-34;
тел.: 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-50168-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006